

**Tampereen yliopisto
Historiatieteen ja filosofian laitos
Lisensiaatintutkimus
Suomen historia
Kesäkuu 2009
Miika Kallatsa**

SUOMEN SAKSALLE LUOVUTTAMAT SOTAVANGIT JATKOSODAN AIKANA

Tampereen yliopisto
Historiatieteen ja filosofian laitos
Miika Kallatsa: Suomen Saksalle luovuttamat sotavangit jatkosodan aikana
Lisensiaatintutkimus, 254 s.
Suomen historia
Kesäkuu 2009

Työssä on asiakirja-aineistoa sekä kirjallisuutta käyttäen tutkittu Suomen Saksalle pysyvästi luovuttamia sotavankeja. Tutkimuksessa esitetään myös tilastotietoja Saksalle luovutetuista vangeista. Aihepiiri sai kansainvälistä huomiota vuonna 2003, kun Elina Sana julkaisi kirjan ”Luovutetut”, jossa tuotiin esille tietoja 74 juutalaisesta sotavangista, jotka Suomi oli luovuttanut Saksalle. Suomen valtio perusti Kansallisarkiston alaisuuteen tutkimushankkeen selvittämään sodan aikana tapahtuneita luovutuksia. Tätä työtä ei ole tehty tutkimushankkeen yhteydessä, mutta tässä työssä hyödynnetään tutkimushankkeen keräämiä tietoja siltä osin kuin niitä on julkaistu.

Vaihto-operaation avulla Suomi halusi saksalaisilta sotavankileireiltä suomenheimoisia sotavankeja Suomeen. Suomalaiset heimoaktivistit olivat asiassa aloitteellisia, ja vangeista kaavailtiin valloitetun Itä-Karjalan uusia asuttajia. Ylipääällikkö Mannerheim antoi vaihdoista marraskuussa 1941 käskyn, jonka mukaan Suomen piti vastineeksi luovuttaa tiettyjä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia Saksalle. Vaihdon mittakaavaksi määrättiin alkuvaiheessa 2062 sotavankia. Vaihdeettävien vankien määrää lisättäisiin tarpeen mukaan. Suurimmat Saksalle siirretyt kansallisuusryhmät olivat baltit ja Kaukasuksen alueen kansallisuudet. Heidät haluttiin siirtää jo sodan aikana kotiseuduilleen, jotka Saksa oli miehittänyt. Vankeja käytettiin työvoimana, mutta heitä pyrittiin värväämään myös joukko-osastoihin, jotka taistelivat puna-armeijaa vastaan Saksan alaisuudessa. Tutkimuksessa ei ole selvitetty luovutettujen vankien kohtaloita. Päähuomio on suomalaisten sotilasviranomaisien toiminnassa. Päätökset luovutuksista tehtiin Suomen armeijan päämajassa. Vankien motiiveja selvitetään arkistokokoelmista löytyvien anomusten avulla. Ei ole varmuutta, että Suomi olisi tiedustellut vuosina 1941-1942 luovutetuilta vangeilta, hyväksyivätkö nämä luovutuksen. Suomalaiset toivoivat, että vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat vangit saisivat saksalaisten alaisuudessa etuoikeutetun aseman. Vuoden 1943 aikana Saksan tappio sodassa tuli ilmeiseksi. Suomalaiset tulivat varovaisemmiksi ja vaativat ainakin osalta luovutettavista vangeista kirjallisen vakuutuksen, että he itse hyväksyivät siirron. Luovutettujen vankien määrä väheni aikaisempaan verrattuna vuoden 1943 aikana. Saksan miehityspolitiikan kovuus tuli sodan kuluessa yhä tunnetummaksi, mikä myös vähensi suomalaisten halua luovuttaa vähemmistökansallisuuksia Saksalle. Suomalaiset sotilasviranomaiset hakivat saksalaisilta sotavankileireiltä suomenheimoisia sotavankeja ja saivat tarkan kuvan saksalaisten sotavankileirien kovista olosuhteista. Etenkin suomenheimoisien sotavankien oikeudet olivat leireillä epävarmoja. Sopivien Suomeen siirrettävien suomenheimoisien sotavankien pieni määrä osaltaan rajoitti Suomen Saksalle luovuttamien vankien määrää. Tämän tutkimuksen tietojen perusteella Suomi luovutti Saksalle pysyvästi kaikkiaan 2158 sotavankia.

Suomen päämajan valvontaosasto luovutti salaisessa operaatiossa 520 poliittista sotavankia Saksan turvallisuuspoliisille. Vangit olivat puna-armeijan poliittista

henkilökuntaa tai aktiivisia kommunisteja. Luovutusten motiivina oli kommunisminvastainen taistelu. Vankien enemmistö oli venäläisiä. Uusimmassa kirjallisuudessa esitettyjen tietojen perusteella saksalaiset teloittivat poliittiset sotavangit. Tässä tutkimuksessa vankien joukosta löytyi 44 juutalaista. Laajemman arkistomateriaalin tutkinut Kansallisarkiston tutkimushanke löysi 49 juutalaisvankia. Kansallisarkiston tutkimusten mukaan kolme vankia luovutettiin muissa kuin poliittisten vankien ryhmissä, joten luovutettuja juutalaisia oli yhteensä 52.

Sisällysluettelo

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	s. 1
1.1. Tutkimustehtävä	s. 1
1.2. Aikaisempi tutkimus vuosina 1969-2004	s. 5
1.3. Saksa valloittajana ja liittolaisena	s. 10
2. SYVENEVÄT SUHTEET	s. 23
2.1. Sotavankeja käsittelevä organisaatio	s. 23
2.2. Heimoaktivistien rooli	s. 28
2.3. Vaihto-operaation alku	s. 33
2.3.1. Lainasta luovutukseen	s. 46
2.4. Talvi, taudit ja nälkä	s. 55
2.5. Suomalaisten arvioita saksalaisista sotavankileireistä	s. 67
2.6. Rotuihmisiä vai ryssän veroisia?	s. 77
3. POLIITTISET SOTAVANGIT	s. 89
3.1. Erityishuomion kohteena	s. 89
3.2. Sotavankileiri n:o 3	s. 98
3.3. Luovutusten selvittely sodan aikana	s. 103
3.4. Poliittisten sotavankien luovutukset 1941-1942	s. 112
3.5. Sotavankileiri n:o 3:sta luovutetut sotavangit 1943-1944	s. 129
3.6. Juutalaiset	s. 133
3.6.1. Saksalle luovutetut juutalaiset sotavangit	s. 135
3.6.2. Juutalaisten asema suomalaisilla sotavankileireillä	s. 140
3.7. Suomensukuiset	s. 153
4. YHTEISTYÖN VAAKAKUPIT	s. 157
4.1. Nationalistisia pyrkimyksiä	s. 157
4.2. Luovutusten puntarointia	s. 170
4.3. Yksilöiden äänet	s. 188
4.3.1. Toiveet paremmista oloista tai vapautumisesta	s. 189
4.3.2. Taisteluvalmius tai ideologiset syyt	s. 196
4.4. Laskelmat luovutetuista sotavangeista	s. 202
4.5. Johtopäätöksiä	s. 211
LIITTEET	s. 227
LÄHDELUETTELO	s. 247

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1. Tutkimustehtävä

Suomi sai jatkosodan aikana kaikkiaan n. 64 000 neuvostoliittolaista sotavankia. Suomi ja Saksa tekivät vuosina 1941-1944 läheistä yhteistyötä, joka ulottui myös sotavankiasioihin. Aikaisemman kirjallisuuden mukaan Suomi luovutti Saksalle 2048-2661 neuvostoliittolaista sotavankia, ja Suomi sai vastaavasti Saksalta 2048 sotavankia, jotka edustivat suomensukuisia kansallisuuksia.

On todennäköistä, että Saksalle luovutettuja sotavankeja tutkimalla voi löytää uutta tietoa Suomen ja Saksan yhteistyöstä jatkosodan aikana.

Tämän tutkimuksen puitteissa on tarkoitus selvittää arkistokokoelmista löytyvien asiakirjalähteistöjen avulla sitä, kuinka suomalaiset sotilasviranomaiset toimivat, kun sotavankien vaihto-operaatio käynnistyi ja eteni vuosina 1941-1944. Keskeisin tutkimuskysymys on: Miksi Suomi luovutti juuri nämä kyseiset vangit Saksalle? Tarkoitus on selvittää luovutetun vankijoukon koostumus sekä se, kuinka päätökset tehtiin ja minkälaiset tekijät vaikuttivat luovutusprosessin etenemiseen. Tutkimuksen kohteena ovat sotavangit, jotka Suomi luovutti pysyvästi Saksalle jatkosodan aikana. Tutkimus perustuu suomalaisiin lähteisiin, joten päähuomio on suomalaisten toiminnassa. Tapauskohtaisesti voidaan tutkia myös saksalaisille luovutettujen sotavankien motiiveja, jos niistä on jäänyt jälkiä lähteisiin. Huomioita voidaan tehdä myös siitä, mitkä saksalaiset organisaatiot vankeja ottivat vastaan. Tällä hetkellä käytössä olevilla lähteillä ei pysty kertomaan sitä, mitä luovutetuille vangeille tapahtui saksalaisten alaisuudessa. Vain muutamissa tapauksissa löytyy tarkempia tietoja. Lähteiden perusteella voi tehdä korkeintaan oletuksia niistä olosuhteista, joihin vangit joutuivat. Tutkimuksen päähuomio on suomalaisten sotilasviranomaisten ja neuvostosotavankien motiiveissa.

Suomalaisten näkemyksiä saksalaisista sotavankileireistä voi kartoittaa matkaraporteista, joita syntyi, kun suomalaiset sotilasviranomaiset kävivät valikoimassa suomenheimoisia sotavankeja saksalaisilla sotavankileireillä. Matkakertomusten avulla voi tutkia, mitä suomalaiset tiesivät saksalaisista sotavankileireistä ja millainen kuva suomalaisilla oli saksalaisten tavasta käsitellä neuvostoliittolaisia sotavankeja. Muun muassa tätä kautta voidaan selvittää, millaisten tietojen varassa suomalaiset tekivät päätöksiä sotavankien luovutuksista.

Tässä tutkimuksessa on käytetty pääasiassa Sota-arkistosta löytyvää asiakirjalähteistöä. Päämajan osastojen arkistot ovat keskeisiä. Aluksi sotavankiasioita käsiteltiin päämajan järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa. Sittemmin vastuu siirtyi päämajan sotavankitoimistolle ja lopuksi päämajan sotavankikomentajan esikunnalle. Näiden osastojen arkistoista löytyy kirjeenvaihtoa, jossa käsitellään sotavankiasioita ja sotavankien luovutuksia Saksalle. Arkistokokoelmissa on myös sotavankiluovutusten yhteydessä syntyneitä vankiluetteloita ja sodan kuluessa syntyneitä yhteenvetoluetteloita. Sotavankikortteja tässä tutkimuksessa käytetään sotavankileiri n:o 1:stä ja sotavankileiri n:o 3:sta luovutettujen sotavankien osalta. Muutamissa tapauksissa käytetään myös Suomen Punaisen Ristin kortistoa saksalaisille luovutetuista sotavangeista.

Sodan jälkeen päämajan sotavankikomentajan esikunnan selvityselin tutki sitä, kuinka sotavankiasioita oli hoidettu jatkosodan aikana, ja se myös selvitteli Saksalle tehtyjä sotavankien siirtoja. Selvityselimen arkistokokoelmaan koottiin sodan aikana syntyneitä asiakirjoja tutkimuksia varten. Myös selvityselimen omasta toiminnasta syntyi sodan jälkeen materiaalia, jonka avulla voidaan havainnoida, kuinka luovutuksia tutkittiin. Juuri sotavankikomentajan esikunnan selvityselin esitti luovutettujen vankien kokonaismäärästä erilaisia lukuja sodan jälkeen.

Onko arkistokokoelmista löytyvien asiakirjojen perusteella mahdollista selvittää, mikä oli Saksalle pysyvästi luovutettujen sotavankien kokonaismäärä?

Päämajan valvontaosaston arkisto tuhottiin jatkosodan loppuvaiheissa. On todennäköistä, että arkistokokoelma sisälsi tietoja muuan muassa suomalaisten ja

saksalaisten välisestä yhteistyöstä. Muiden päämajan osastojen arkistoista löytyy jälkiä valvontaosaston toiminnasta, ja tämän aineiston avulla voi tarkentaa kuvaa muun muassa Suomen ja Saksan turvallisuusviranomaisten yhteistyöstä, jota tässä työssä käsitellään etenkin Suomen päämajan valvontaosaston osalta.

Aikaisemman toista maailmansotaa käsittelevän kirjallisuuden avulla pyrin asettamaan sotavankivaihdot osaksi laajempaa kokonaisuutta, jossa Suomi ja Saksa sotivat Neuvostoliittoa vastaan toisessa maailmansodassa. Suomalaisilla ja saksalaisilla toimijoilla oli omia tavoitteita, kun Suomi liittyi sotaan Saksan rinnalle, ja hyökkäys Neuvostoliittoon alkoi. Millä tavalla sotavankien vaihto-operaatio palveli näitä tavoitteita?

Vuonna 2008 päättyneen Kansallisarkiston “Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939-55” -hankkeen tutkimustulokset ovat tärkeitä tämän tutkimuksen kannalta. Tätä tutkimusta ei ole tehty Kansallisarkiston hankkeen yhteydessä, ja tässä tutkimuksessa hyödynnetään Kansallisarkiston projektin materiaalia siltä osin kuin sitä on julkaistu. Loppuvuodesta 2008 Kansallisarkiston projekti julkaisi kuuden kirjoittajan voimin tutkimusraportin, jossa on seitsemän artikkelia. Lars Westerlundin kahdessa ja Ida Suolahden yhdessä artikkelissa tuodaan esille uusinta tietoa sotavankien käsittelystä jatkosodan aikana. Ida Suolahden artikkelissa “POW Transfers during the Continuation War 1941-44” käsitellään samaa aihepiiriä kuin tässä tutkimuksessa. Suolahti esitteli Kansallisarkiston projektin keräämien tietojen pohjalta tilastotietoja Suomen Saksalle siirtämistä ja Saksan Suomelle siirtämistä sotavangeista. Hän toi myös esille eri syitä, joiden takia sotavankisiirtoja tehtiin. Suomen Saksalle siirtämien sotavankien osalta Suolahti käsitteli sekä Saksalle pysyvästi luovutettuja että Saksalle lainattuja sotavankeja.¹ Tässä tutkimuksessa keskitytään pelkästään sotavankeihin, jotka Suomi luovutti Saksalle pysyvästi.

Kun verrataan tässä tutkimuksessa käytettyjä arkistolähteitä ja Suolahden artikkelissa ilmoitettuja arkistolähteitä, havaitaan seuraavia eroja. Tässä tutkimuksessa on käytetty

---

¹ Prisoners of war deaths and people handed over to Germany and the Soviet Union in 1939-55. A research report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

päämajan osastojen arkistokokoelmia laajemmin kuin Suolahden artikkelissa. Suolahti on käyttänyt laajasti Suomen Punaisen Ristin sotavankitoimiston materiaalia sekä kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimiston arkistoa. Tässä tutkimuksessa on näistä kokoelmista käytetty vain SPR:n sotavankitoimiston kortistoa, johon on kerätty tietoja Suomen Saksalle luovuttamista sotavangeista. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen kokoelmia ja eri sotavankileirien arkistoja on käytetty sekä tässä että Suolahden tutkimuksessa. Suolahti on käyttänyt myös Suomen ulkoministeriön arkistoa ja latvialaisia ja virolaisia arkistokokoelmia.²

Tämän tutkimuksen LIITTEESSÄ 1 tuodaan esille tässä tutkimuksessa asiakirja-aineistoista löytyneet tiedot Suomen Saksalle suorittamista pysyvistä sotavankien luovutuksista. Myös LIITTEESSÄ 4 ja LIITTEESSÄ 6 on tässä tutkimuksessa löytyneitä tietoja. LIITTEESSÄ 4 esitetään tietoja luovutettujen sotavankien kansallisuuksista. LIITTEESSÄ 6 on tietoja poliittisten sotavankien kansallisuuksista.³

LIITTEESSÄ 7 ja LIITTEESSÄ 8 on Kansallisarkiston projektiin liittyvistä julkaisuista löytyviä tietoja Suomen Saksalle tekemistä sotavankien luovutuksista.⁴

Vuoden 2008 aikana julkaistiin lukuisia tutkimuksia, jotka valmistuivat Kansallisarkiston tutkimushankkeen yhteydessä. Oula Silvennoinen julkaisi vuonna 2008 väitöskirjan, jossa tutkittiin Suomen ja Saksan välistä turvallisuuspoliisiyhteistyötä vuosina 1933-1944. Tutkimuksessa tuotiin esille uutta tietoa Saksan turvallisuuspoliisin Einsatzkommando Finnlandin toiminnasta Pohjois-Suomessa ja Suomen valtiollisen poliisin yhteistyöstä sen kanssa. Silvennoinen käsitteli sotavankikysymystä etenkin Suomen päämajan valvontaosaston luovuttamien poliittisten sotavankien osalta.⁵

---

² Vrt. tämän tutkimuksen lähdeluettelo arkistolähteiden osalta ja Suolahden ilmoittamia lähteitä arkistolähteiden osalta. Ks. Suolahti 2008, 142-143, 159-160; Suomen Saksalle siirtämien sotavankien osalta Suolahti ilmoittaa käyttäneensä seuraavia lähteitä: T 19659/B17, T 19659/B18, T 19661/B60, SPR svstto Bb 54-56, Bc, Bh 1, Ea 7, Ea 13, Ea 14, T 5856/25, T 19684/Ab 10-12. Ks. Suolahti 2008, 142.

³ LIITE 1, LIITE 4, LIITE 6.

⁴ LIITE 7, LIITE 8.

Lars Westerlundin tutkimuksessa “Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944” kartoitetaan saksalaisten sotavankileirien toimintaa. Teos on urauurtava, sillä aihepiiristä ei ole aikaisemmin julkaistu kattavaa tutkimusta. Siinä julkaistiin myös tilastotietoja Suomen Saksalle luovuttamien sotavankien kokonaismääristä ja kansallisuuksista. Tiedot perustuvat Kansallisarkiston projektin keräämiin tietoihin.⁶

Antti Kujalan tutkimus “Vankisurmat” valmistui Kansallisarkiston projektin yhteydessä. Kujala on tutkinut jatkosodan aikaisia sotavankien laittomia surmia.⁷

Kansallisarkisto julkaisi Lars Westerlundin toimittaman artikkelikirjan “Sotavangit ja internoidut”, jossa on monipuolinen kokoelma myös sotavankikysymyksiä käsitteleviä artikkeleita.⁸

Kansallisarkisto on julkaissut verkossa tiedoston Suomessa jatkosodan aikana kuolleista sotavangeista. Myös näitä tietoja hyödynnetään tässä tutkimuksessa.⁹

1.2. Aikaisempi tutkimus vuosina 1969-2004

Suomen suorittamat neuvostosotavankien luovutukset Saksalle eivät ole olleet yhdenkään tutkimuksen pääaiheena, eikä yksikään tutkija ei ole perehtynyt kysymykseen perinpohjaisesti ennen vuotta 2004. Vuodesta 1969 lähtien aihetta on sivuttu kirjallisuudessa aika-ajoin.

Aulis Blinnikka julkaisi vuonna 1969 teoksen “Valvontakomission aika”, jossa hän käsitteli valvontakomission toimia sodan jälkeen. Tässä yhteydessä Blinnikka toi julkisuuteen tietoja suomalaisten suorittamista neuvostosotavankien luovutuksista Saksalle. Sodan jälkeen suomalaiset sotilasviranomaiset tekivät asiasta selvityksiä

---

⁵ Silvennoinen 2008.

⁶ Westerlund 2008a.

⁷ Kujala 2008.

⁸ Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008.

http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf

valvontakomissiolle, mutta Blinnikan mukaan tiedot olivat niukkoja. Blinnikka loi pohjan näkemykselle, jonka mukaan luovutuksia oli vaikea tutkia, koska ne olivat perustuneet suomalaisten ja saksalaisten sotilasviranomaisten suullisille sopimuksille. Blinnikan teos ei ollut tieteellinen tutkimus vaan suurelle yleisölle suunnattu journalistinen kirja. Blinnikka tutustui arkistolähteisiin, mutta sotavankien siirtojen osalta hän ei tehnyt laajoja arkistotutkimuksia. Myöhemmin luovutuksiin viitanneet tutkijat käyttivät Blinnikkaa lähteenään.¹⁰

Timo Mikkolan laajassa pro gradu -tutkielmassa “Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944” vuodelta 1976 oli viittauksia sotavankien siirtoihin Saksalle. Ne olivat kuitenkin vain pieniä sivumainintoja työssä, joka käsitteli monipuolisesti sotavankien käsittelyä Suomessa jatkosodan aikana. Mikkola teki perusteellisia arkistotutkimuksia, ja hän ilmoitti käyttämänsä lähteet tarkasti. Mikkolan työ aloitti jatkosodan neuvostosotavankien akateemisen tutkimuksen Suomessa.¹¹

Antti Laine julkaisi vuonna 1982 väitöskirjan “Suur-Suomen kahdet kasvot”, jossa hän tutki suomalaisten sotilashallintoa Itä-Karjalassa. Laine sivusi Saksalle luovutettuja sotavankeja kertoessaan suomalaisten ja saksalaisten välisestä sotavankien vaihto-operaatiosta. Hän selosti vaihtoja lähinnä Saksan Suomelle luovuttamien suomenheimoisten sotavankien osalta. Laineen käyttämissä lähteissä ei ollut juurikaan arkistotietoja Suomen Saksalle luovuttamista vangeista, ja Laine kertoikin tarkempia tietoja vain parista siirtoerästä. Kovin laajasti hän ei tähän kysymykseen perehtynyt, mutta hän esitti aiheesta arkistolähteisiin perustuvia uusia tietoja aiempia tutkimuksia enemmän.¹²

Kirjailija Eino Pietolan ilmoitti teoksessaan “Sotavangit Suomessa 1941-1944”, että se perustui dokumentteihin. Vaikka Pietola oli tehnyt ilmeisen laajoja arkistotutkimuksia vuonna 1987 julkaistua kirjaansa varten, hän ei käyttänyt lähdeviitteitä, joten esitettyjen tietojen tarkistaminen ja hyödyntäminen on vaikeaa. Pietola muutaman kerran sivusi saksalaisille siirrettyjä sotavankeja, mutta hän esitti

---

⁹ <http://kronos.narc.fi/jatkosota/tilastot.html>

¹⁰ Blinnikka 1969.

¹¹ Mikkola 1976.

¹² Laine 1982.

enemmänkin oletuksia, ei tarkkoja, dokumentoituja tietoja. Kyseessä ei ole tieteellinen tutkimus vaan arkistotietoihin perustuva laajalle lukijakunnalle suunnattu teos.¹³

Raija Hanski tutki talvi- ja jatkosodan aikaista sotavankien käsittelyä pro gradu -tutkielmassaan “Behandling av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget”(1990). Saksalaisille luovutetuista vangeista kirjoittaessaan Hanski nojautui Aulis Blinnikan, Timo Mikkolan, Antti Laineen ja Eino Pietolan teksteistä saatuihin tietoihin, mutta Hanski myös teki mielenkiintoisia asiakirjalöytöjä, joiden avulla asiasta kiinnostunut tutkija pääsee eteenpäin. Hanski käytti tarkkoja lähdeviitteitä.¹⁴

Vuonna 1994 julkaistussa Jatkosodan historia -teoksen 6. osassa vankien vaihto-operaatiota käsiteltiin parissa virkkeessä. Asia arvioitiin marginaaliseksi, eikä sitä eritelty sen enempää.¹⁵

Juha Kujansuun liseniaattityö “Kenraalikoppi ja sikalaryssät” (1999) käsitteli jatkosodan politrukki- ja upseerisotavankeja. Kujansuu oli ensimmäinen tutkija, joka esitti tarkkoihin arkistolähteisiin perustuvia tietoja itse luovutetuista sotavangeista, mutta hän keskittyi aiheensa mukaisesti vain politrukki- ja upseerisotavankeihin. Hän käytti tutkimuksissaan sotavankikortteja ja sotavankileirien arkistoja. Kujansuu tutki arkistolähteiden avulla sv.leiri n:o 3:a laajemmin ja monipuolisemmin kuin yksikään tutkija ennen häntä.¹⁶

Jukka Lindstedt selvitteli 1999 julkaistussa väitöskirjassaan “Kuolemaan tuomitut” jatkosodan aikaisia teloituksia. Laajan teoksensa yhdessä alaviitteessä hän toi esille asiakirjan, jossa oli henkilötietoja sv. leiri n:o 3:sta luovutetuista poliittisista sotavangeista.¹⁷

---

¹³ Pietola 1987.

¹⁴ Hanski 1990.

¹⁵ Manninen 1994, 282.

¹⁶ Kujansuu 1999.

¹⁷ Lindstedt 1999, 283.

Toimittaja Semy Kahan julkaisi loppuvuodesta 2001 artikkelin, jonka mukaan Suomi luovutti Saksalle 70 juutalaista sotavankia jatkosodan aikana. Kahanin tiedot pohjautuivat israelilaisen Sera Beizerin tutkimuksiin. Artikkelin herätti huomiota, sillä se kyseenalaisti aikaisemman tiedon, jonka mukaan Suomi luovutti vain kahdeksan juutalaista Saksalle jatkosodan aikana.¹⁸

Samasta teemasta jatkoi Elina Sanan kirja “Luovutetut”, joka julkaistiin syksyllä 2003. Sana käsitteli laaja-alaisesti Suomen Saksalle luovuttamia siviilejä ja sotavankeja. Esille tuli tietoa, jota ei ollut aikaisemmin julkaistu. Sana oli tehnyt laajoja arkistotutkimuksia, mutta hänen teoksensa ei täyttänyt tieteellisen tutkimuksen kriteerejä vaan oli enemmänkin journalistinen kirja. Sana ei käyttänyt tarkkoja lähdeviitteitä, eikä hän harjoittanut analyttistä lähdekritiikkiä.¹⁹

Sanan kirja herätti kansallista ja kansainvälistä huomiota. Suomen Saksalle tekemien ihmisluovutusten tutkimiseksi Simon Wiesentahl -keskus otti yhteyttä Suomen valtiojohtoon. Valtioneuvosto pyysi Heikki Ylikangasta tutkimaan, mihin toimenpiteisiin asiassa oli syytä ryhtyä, ja Ylikangas antoi asiasta selvityksensä alkuvuodesta 2004.²⁰ Heikki Ylikangas totesi, että Suomen Saksalle suorittamia sotavankien luovutuksia oli aikaisemmin tutkittu vähän. Ylikankaan mukaan lukumääräisiä tietoja sotavankien luovutuksista “on ollut esillä julkisuudessa valvontakomission järjestämistä kuulusteluista lähtien, mutta painetuissa tutkimuksissa asiasta on vain lyhyitä mainintoja. Tuoreissa opinnäytetöissä aiheesta on tietoja enemmän, mutta nekin ovat enimmäkseen suppeahkoon vankimäärään rajoittuvia”.²¹ Ylikankaan selvityksen jälkeen vuonna 2004 Jukka Lindstedt julkaisi “Historiallisessa aikakauskirjassa” sotavankien luovutuksista artikkelin, joka perustui arkistotutkimuksiin. Lindstedt keskittyi etenkin juutalaisten sotavankien siirtoihin, jotka olivat nousseet julkisen keskustelun kohteeksi Elina Sanan “Luovutetut”-kirjan ilmestymisen jälkeen. Myös Jukka Lindstedt totesi, että aihetta aikaisemmin käsitelleet tutkijat eivät ole tehneet “perusteellista arkistotutkimusta”.²²

---

¹⁸ Kahan 2001.

¹⁹ Sana 2003.

²⁰ Ylikangas 2004a

²¹ Ylikangas 2004a, 28.

²² Lindstedt 2004, 144.

Heikki Ylikankaan selvityksen toimenpide-ehdotusten mukaisesti aihepiiriä tutkimaan perustettiin Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset -projekti Kansallisarkiston alaisuuteen loppuvuodesta 2004, ja projektiin liittyviä tutkimuksia alkoi ilmestyä vuoden 2008 aikana.

Heikki Ylikangas on pohtinut sitä, miksi painettua tutkimusta sotavankien vaihdoista oli julkaistu vuoteen 2004 mennessä niin vähän. Ylikankaan mukaan selitys kiinnostuksen vähäisyydelle voi löytyä tulkinnasta, joka jatkosodan luonteesta oli vallitsevana vuosikymmeniä sodan jälkeen. Ylikangas arvioi, että Suomessa jatkosota haluttiin pitkään nähdä puolustussotana. Suomen ja Saksan väliseen sotavankien vaihto-operaatioon liittyi kuitenkin piirteitä, jotka kertoivat, että jatkosodassa oli kyse hyökkäyksestä ja valloitusodasta. Suomalaiset saivat saksalaisilta heimosotavankeja, joita suomalaiset aikoivat käyttää valloitetun Itä-Karjalan uusina asuttajina. Sotavankien vaihto-operaatio sopi huonosti tulkintaan, joka korosti jatkosodan olleen puolustuksellinen erillissota. Ylikankaan mukaan vasta vuonna 1987 Jokipiin teos "Jatkosodan synty" vakiinnutti Suomessa tulkinnan, jonka mukaan Suomi kävi hyökkäyssotaa Saksan rinnalla.²³ Samaiseen hyökkäyssotateemaan liittyen Antti Laineen väitöskirja "Suur-Suomen kahdet kasvot" oli vuonna 1982 eritellyt Suomen harjoittamaa miehityspolitiikkaa Itä-Karjalassa. Siinä yhteydessä Laine toi esille uusia arkistolähteitä sotavankien vaihdoista.²⁴

Kun Neuvostoliitto heikkeni ja katosi 1990-luvun alussa, Suomessa talvi- ja jatkosodista puhuttiin julkisuudessa aikaisempaa isänmaallisemmassa hengessä. Uuspatriottiset virtaukset näkyivät myös populäärikulttuurissa kuten sarjakuvissa ja sotaelokuvissa²⁵. Kuitenkin samaan aikaan tutkimus vapautui vanhoista asetelmista, ja esille tuotiin suomalaisten kannalta negatiivisiksi ja epäolennaisiksi koettuja asioita, jotka aikaisemmin olivat jääneet vähälle huomiolle. Timo Vilénin mukaan sankarikertomusten rinnalle nostettiin sodan raadollisuus.²⁶ Tässä suuntauksessa merkittävä työ oli Jukka Lindstedtin väitöskirja "Kuolemaan tuomitut", jossa myös

---

²³ Ylikangas 2004b.

²⁴ Laine 1982.

²⁵ Vares 2007, 183-212.

²⁶ Vilén 2007.

sivuttiin sotavankien vaihto-operaatiota.²⁷ Viime vuosina on valmistunut opinnäytetöitä, joissa on tutkittu jatkosodan aikaista sotavankien käsittelyä. Myös suomalaisten sotavankien kohtaloita Neuvostoliitossa on tutkittu. Dmitri Frolov väitöskirja “Sotavankina Neuvostoliitossa” ilmestyi 2004.²⁸

1.3. Saksa valloittajana ja liittolaisena

Aikaisemmassa tutkimuksessa on kartoitettu Suomen ja Saksan lähentymistä vuosina 1940-1941. On arvioitu, että loppuvuodesta 1940 suomalaiset sotilasviranomaiset saivat ensimmäisiä tietoja saksalaisilta siitä, että lähitulevaisuudessa Saksan ja Neuvostoliiton välille voisi syntyä aseellinen konflikti. Alkuvuodesta 1941 kontaktit jatkuivat. Ohto Mannisen mukaan helmikuusta toukokuuhun 1941 Suomen sotilasjohdon saamat tiedot Barbarossa-suunnitelmasta jäivät yleispiirteisten viittausten tasolle.²⁹ Amerikkalaisen tutkijan Hans Peter Krosbyn mukaan suomalaisten ja saksalaisten yhteydenpito oli helmikuusta 1941 lähtien jatkuvaa.³⁰ Mauno Jokipii sijoittaa suomalaisten ja saksalaisten välisten sotilasneuvottelujen ja sotilaallisen yhteistyön alun joulukuuhun 1940.³¹

Kesäkuussa 1941 jatkosota syttyi, kun Suomi liittyi Saksan rinnalla hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan.

Saksalaisen tutkijan Andreas Hillgruberin mukaan Hitlerin tavoitteet hyökkäyksessä Neuvostoliittoon olivat seuraavanlaiset: 1) juutalais-bolsevistisen johtokerroksen juuriminen Venäjältä, 2) asutusalueen hankkiminen saksalaisille, 3) slaavien alistaminen erillisiin “valtioihin”, 4) Manner-Euroopan linnoituksen saattaminen omavaraiseksi. Saksan sodanpäämäärät hahmottuivat Hitlerin sotilasjohdolle pitämässä katsauksissa heinäkuusta 1940 maaliskuuhun 1941. Hitler halusi hajottaa Neuvostoliiton osiin: oli muodostettava Ukrainan valtio, Baltian valtioliitto, erillinen

---

²⁷ Lindstedt 1999.

²⁸ Frolov 2004.

²⁹ Manninen 1980, 31-33, 35-37, 39-40.

³⁰ Krosby 1967, 141-144.

³¹ Jokipii 1987, 151.

Valko-Venäjä ja laajennettava Suomi Suur-Suomeksi. Kevättalvella 1941 tavoittelialle ilmaantuivat Neuvostoliiton kommunistisen eliitin tuhoaminen ja Kaukasian öljyvarojen hyödyntäminen.³² Saksalla oli suunnitelmia Neuvostoliiton alueen uudelleenjärjestelemiseksi, ja omalta pieneltä osaltaan Suomen ja Saksan välinen sotavankien vaihto palveli näitä suunnitelmia.

Vuosikymmenten kuluessa tutkimus on tarkentanut kuvaa Saksan sodankäynnistä ja löytänyt saksalaisten toimijoiden asenteista ja toimintamalleista sävyeroja suhteessa venäläisiin ja Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin. Alfred Rosenberg nimitettiin idän vallattujen alueiden ministeriksi 17.7.1941. Hän oli taustaltaan Riian saksalaisia, ja hän kannatti politiikkaa, jonka mukaan Venäjän vähemmistökansallisuuksiin piti solmia hyvät suhteet ja tehdä näiden kanssa yhteistyötä Neuvostoliiton voittamiseksi. Rosenberg muistutti, kuinka Venäjän keisarivallan loppuvaiheissa vähemmistökansallisuudet aiheuttivat tsaarin hallinnolle suuria ongelmia, jotka osaltaan mahdollistivat vuoden 1917 vallankumouksen toteutumisen. Rosenberg halusi antaa vähemmistökansoille pääkansallisuuksittain omia autonomisia tai itsenäisiä osavaltioita. Hänen tavoitteenaan oli muodostaa itsenäisistä kansoista Moskovan ja venäläisten ympärille saartorengas, joka ulottuisi “Turkestaniasta Kaukasuksen ja Ukrainan kautta Valkovenäjälle sekä Baltian, Leningradin ja ja Karjalan kautta Valkealle merelle”. Rosenbergin suunnitelma ei sopinut Hitlerin tavoitteisiin, ja se siirrettiin syrjään odottamaan sodan loppumista. Hitlerin suorasukaisena pyrkimyksenä oli “ottaa Neuvostoliiton alue Saksan suoranaiseen hallintaan, kieltää sen suurelta väestöltä kaikki valtiolliset oikeudet ja käyttää sitä eräänlaisen työorjuuden avulla mahdollisimman tehokkaasti Suur-Saksan hyväksi”.³³

Hitler halusi oli käydä aivan uudenlaista rotu- ja tuhoamissotaa, kun hyökkäys Neuvostoliittoon alkoi. Hänen mukaansa käynnissä oli germaanien ja ali-ihmisiksi luokiteltujen juutalais-bolsevististen voimien välinen sota.³⁴ Suomen Berliinilähtetillä T.M. Kivimäki kertoi presidentti Risto Rytille toukokuussa 1943, että Saksa

---

³² Manninen 1980, 14-16.

³³ Jokipii 2002, 41-42.

³⁴ Jokipii 2002, 36-37.

hoiti itäalueita edelleen huonosti, vaikka Rosenberg oli nyttemmin selvillä siitä, miten asioita pitäisi hoitaa. Rosenberg oli tehnyt lukuisia ehdotuksia Hitlerille, “joka kumminkaan ei ole päättänyt asiassa mitään”. Toiset johtajat itäalueilla eivät ymmärtäneet tilannetta, esimerkkinä mainittiin Koch.³⁵

Alkusyksystä 1941 ylipäällikkö Mannerheim keskusteli Ragnar Nordströmin kanssa Saksan voitonmahdollisuuksista käynnissä olevassa sodassa. Mannerheim piti tuolloin ratkaisevana sitä, kuinka Saksa suhtautuisi Neuvostoliiton kansoihin. Jos Saksa voittaisi viisaalla politiikalla puolelleen Venäjän kansan ja Neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet, Saksa voisi voittaa sodan. Joulun alla 1941 Mannerheim keskusteli Hitlerin päämajasta palanneen yhdysupseerin kenraaliluutnantti Harald Öhqvistin kanssa. Mannerheimin mukaan idän sotaretken luonne oli muuttunut. Sodan olisi pitänyt olla taistelua bolsevismia vastaan, mutta Saksa oli muuttanut sen sodaksi Venäjän kansaa ja kansoja vastaan. Tämän takia Stalin pystyisi yhdistämään Venäjän suuret voimavarat puolustustaisteluun.³⁶ Mannerheim arvioi, että loppuvuoden 1941 aikana Saksa oli heikentänyt voitonmahdollisuuksiaan epäonnistuneella kansallisuuspolitiikalla. Saksa oli tärvellyt maineensa venäläisten ja vähemmistökansallisuuksien silmissä. Mannerheim oli toivonut, että Hitlerin Saksan päävihollinen olisi ollut kommunismi. Ehkä jo tuossa vaiheessa Mannerheim tajusi, että rotupolitiikka ohjasi Saksan sodanjohdon toimia. Suomen sotilasjohto sai jotakin kautta Saksan itärintaman tapahtumista tietoja, joiden perusteella se oli vuoden 1941 aikana hyvin informoitu Saksan hyökkäyksen luonteesta.

Hannu Rautkallion mukaan “kyllä Suomeenkin kantautui tietoja heti idän sotaretken alusta lähtien siitä, mikä juutalaisia siellä odotti”.³⁷

Marraskuun lopulla 1941 Pohjois-Suomesta raportoitiin Suomen armeijan päämajan yleisesikunnan päällikölle kenraaliluutnantti Hanellille saksalaisen kenraaliluutnantti Heunertin näkemyksistä, jotka koskivat Saksan miehittämien alueiden väestön tilannetta. Heunert ennakoi, että miehitettyjen alueiden 70 miljoonasta ihmisestä tulisi

³⁵ Ryti 2006, 262. Päiväkirjamerkintä 21.5. 1943.

³⁶ Myllyniemi 1982, 318.

³⁷ Rautkallio 1989, 89. Rautkallio ei tarkemmin selosta, mitä kautta näitä tietoja kantautui.

talven aikana “huomattava osa kuolemaan nälkään”. Heunertin mukaan jo keväällä 1941 Norjan saksalaisissa sotilaspiireissä oli arvioitu, että 25-30 miljoonaa kuolisi nälkään. Heunert ei vaikuttanut pitävän tätä lukua mahdottoman suurena. Saksa tarvitsi työvoimaa, mutta se ei voinut talven aikana elättää hallitsemiaan ihmisiä.³⁸

Vuodesta 1941 lähtien Hitlerin ja Himmlerin edustama kova linja ja Rosenbergin ajama joustavampi malli olivat vastakkain, ja Hitlerin ja Himmlerin linja voitti. Valloitetuilla alueilla Hitler kieltäytyi antamasta mitään hallinto-oikeuksia sikäläisten kansojen edustajille, sillä kaiken piti tapahtua saksalaisten komennossa. Hitlerin jyrkän politiikan seurauksena suhteet ukrainalaisiin särveltiin, ja ukrainalaiset organisoivat sodan aikana tehokasta partisaanitoimintaa saksalaisia miehittäjiä vastaan. Ukrainan valtakunnankomissaarina toimi Erich Koch, joka sodan jälkeen tuomittiin Nürnbergin tuomioistuimessa kuolemaan ja teloitettiin. Sodan loppuvaiheissa Alfred Rosenberg harmitteli erityisesti sitä, että Ukrainan kansan kanssa ei pystytty sodan alkuvaiheissa rakentamaan yhteistyöhön. Mauno Jokipii arvioikin, että Hitlerin politiikan takia Saksa menetti tilaisuuden saada sekä sotilaallista että poliittista apua Neuvostoliiton vähemmistökansoilta. Himmler ja Göring olivat Hitlerin kanssa samalla linjalla. Rosenberg jäi suunnitelmiseen yksin. Jokipiin mukaan “aate voitti järjen”. Hitlerin Saksa ryhtyi järjestelmälliseen juutalaisten tuhoamiseen itärintamalla, kun hyökkäys eteni Neuvostoliiton alueelle. Himmlerin komentamat SS-Einsatzgruppset, SS-poliisijoukot kulkivat kylästä kylään ja järjestivät juutalaisten joukkoteloituksia. On arvioitu, että noin miljoona juutalaista kuoli tällä tavoin. Miehitykselle alueille perustettiin keskitysleirejä, joihin juutalaisia tuotiin tuhottavaksi Länsi-Euroopasta saakka. Rosenbergin Itäministeriö ei pärjännyt valtakunnankomissaareiksi nimitetyille puoluehierarkian edustajille, jotka toteuttivat Hitlerin politiikkaa miehitysalueilla. “Valtakunnankomissariaatit jakautuivat ns. kenraalikomissariaatteihin (Generalkommissariat), Ostland neljään (Liettua, Latvia,

³⁸ Kenr. luutn. E.F. Hanellille, n:o 6/Re/24.11.41. Tekijän allekirjoitus, ei nimenselvennystä. Raportin tekijän henkilöllisyys epäselvä. T 20117/32. SArk. “Maaherra Hillilä tarjosi eilen päivällisen kenraaliluutnantti Heunertin kunniaksi. Saapuvilla eversti Villamo, Hauptmann Niemann, kenraaliluutn. Heunertin adjutantti, sekä allekirjoittanut.”; Kenraaliluutnantti E. Hanell toimi 1941 Suomen armeijan päämajan yleisesikunnan päällikkönä. Ks. Tuompo 1994, 33-34; päiväkirjamerkinnot 13.7.1941 ja 15.7.1941 sekä Laaksonen 2004, 191-193.

Viro ja Valkovenäjä) ja Ukraina viiteen (Volynia-Podolia, Shitomir, Kiova, Nikolajev ja Dnepropetrovsk).”³⁹

Kaukasuksen alue muodosti poikkeuksen. Siellä Wehrmacht sai pidettyä hallinnon omassa komennossaan. Jokipii arvioi, että Wehrmacht “ei uskonut puoluemiesten tulevan toimeen Kaukasuksen monenlaisten kansojen ja niiden itsenäisyyspyrkimysten kanssa”. Wehrmacht tulikin hyvin toimeen alueen pienien kansojen, muun muassa tsetseenien ja inguusien kanssa. Jokipii arvioi Wehrmachtilla olleen periaatteellisia syitä, joiden takia se ei halunnut tiettyjä hallinta-alueitaan Rosenbergin ja Valtakunnankomissaarien sekä Himmlerin poliisihallinnon alaisuuteen. Wehrmachtin Kaukasuksen asiantuntijana oli ratsuväenkenraali Köstring, joka oli aikaisemmin toiminut Saksan sotilasasiamiehenä Moskovassa. Köstring halusi Kaukasuksen alueen pikkukansoille omat valtiot sotilashallinnon alaisuudessa. Jokipiin mukaan tärkein syy sille, miksi Kaukasukselle ei syntynyt Valtakunnankomissariaattia, oli kuitenkin se, että kyseinen alue oli niin vähän aikaa Saksan miehittämänä. Jokipiin mielestä on kuitenkin tärkeää huomata, että Wehrmachtin piirissä kannatettiin lempeämpiä hallintotapoja kuin mitä Valtakunnankomissariaatilta odotettiin. Wehrmacht saattoi myös laskelmoida, että oli hyvä olla sovussa öljyrikkaan alueen kansojen kanssa.⁴⁰

Saksan hallinnon sisällä on nähtävissä kolme suhtautumistapaa Neuvostoliiton kansojen ja alueen hyväksikäyttöön. Kovinta linjaa edustivat Hitler ja Himmler rotupoliittisine näkemyksineen, hiukan maltillisempaa suuntausta kannatti Roseberg Itäministeriöineen ja kaikkein maltillisimpia painotuksia on nähtävissä Wehrmachtin piirissä. Hitlerin ja Himmlerin linja hallitsi Saksan politiikkaa itärintamalla pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta. Saksalaisilla organisaatioilla oli erilaisia painotuksia suhtautumisessa Neuvostoliiton kansallisuuksiin, mikä myös saattoi vaikuttaa Suomen ja Saksan väliseen sotavankien vaihto-operaatioon. On todennäköistä, että tapauskohtaisesti on löydettävissä erilaisia luovutussyitä.

Jo ensimmäisen maailmansodan aikana Saksa pyrki yhteistyöhön keisarillisen Venäjän vähemmistökansallisuuksien kanssa. Keisarillisen Saksan tavoitteena oli

³⁹ Jokipii 2002, 40, 42, 99-100.

⁴⁰ Jokipii 2002, 23, 42-43.

heikentää Venäjän imperiumia sisältä päin tukemalla pienten kansojen nationalistisia pyrkimyksiä.⁴¹ Myös Suomen jääkäriliike, jota Saksa tuki vuosina 1916-1918, voidaan nähdä osana tuota strategiaa. Alfred Rosenbergin ja myös Wehrmachtin kannattama joustavampi miehityspolitiikka sai vaikutteita Saksan ensimmäisen maailmansodan aikana harjoittamasta strategiasta.

Venäjän vallankumouksen ja Neuvostoliiton synnyn seurauksena eri kansallisuuksien edustajia emigroitui Länsi-Eurooppaan. Koska Saksa oli ensimmäisen maailmansodan aikana tehnyt yhteistyötä Venäjän vähemmistökansallisuuksien kanssa, näiden kansojen edustajia pakeni sinne. Ukrainalaisten, gruusialaisten ja armenialaisten yhteisöt toimivat maailmansotien välisenä aikana Saksassa. Kaikkien aktiivisimpia Saksaan tulleita ei-venäläisiä emigranttiryhmiä olivat Venäjän saksalaiset ja Venäjän juutalaiset.⁴²

Vuoden 1941 aikana Saksa sai 1 500 000 venäläistä sotavankia itärintamalla. Vankien määrä ylitti kaikki ennakko-odotukset. Heidät sijoitettiin Wehrmachtin hoitamiin sotavankileireihin, joissa vankien kuolleisuus nousi ensimmäisen sotatalven 1941-1942 aikana korkeaksi. Noin kolmasosa 1,5 miljoonasta venäläisestä vangista kuoli.⁴³ Sreitin mukaan pääsyytä suureen kuolleisuuteen olivat tarkoituksellisen heikko ravinto, siirrot huonoissa olosuhteissa, primitiivinen majoitus ja pilkkukuume-epidemia. Jokipiin johtopäätös on, että Wehrmachtin välinpitämätön suhtautuminen vankeihin aiheutti suuren kuolleisuuden.⁴⁴ Sodan aikana Saksa sai yli 5 miljoonaa neuvostoliittolaista sotavankia, joista kuoli noin 3,3 miljoonaa.⁴⁵

Järjestelmällinen tuhoamissota kohdistui myös sotavankeihin, sillä Hitler oli antanut ns. komissaarien ampumiskäskyn toukokuussa 1941 ennen hyökkäyksen alkamista. Sicherheitsdienst ja Einsatzgruppet noutivat sotavankileireistäkin puna-armeijan

⁴¹ Williams 1972, 147-151. Williamsin mukaan esimerkiksi ukrainalaisten toiminta Saksassa vuodesta 1917 eteenpäin oli seurausta Saksan sotapolitiikasta.

⁴² Williams 1972, 147-158.

⁴³ Jokipii 2002, 36-37. Kuolleisuuden osalta Jokipiin lähde: Kroener, Bernhard R., DRuZW 5:1 777, v. 1941 venäläisiä lisää (5:2 s. 802), puolen miljoonan kuolleisuus s. 802.

⁴⁴ Jokipii 2002, 36-37. Jokipii käyttää lähteenään Streitn teosta, kun hän esittelee syytä suurelle kuolleisuudelle. Streit 1978, 137-180. Streit, Christian, Keine Kamraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941-1945. Stuttgart 1978.

⁴⁵ Frolov 2004, 161.

poliittista henkilökuntaa ja juutalaisia, jotka ammuttiin saman tien. SS-joukoilla oli omia keskitysleirejä.⁴⁶

Kun sota itärintamalla jatkui, Saksan talouselämä alkoi tarvita työvoimaa. Tässä tilanteessa työvoimana käytettävien sotavankien kohtelua oli pakko parantaa, jotta vangit säilyisivät hengissä ja jaksaisivat tehdä työtä. Vuoden 1942 alussa oli työssä 150 000 vankia, 10% sotavangeista. Vuonna 1943 määrä nousi 30%:iin eli 500 000 vankiin ja 1944 edelleen 33%:iin eli 630 000 vankiin. Vaikka Waffen-SS suhtautui rotuoppiensa mukaisesti torjuvasti venäläisiin, Wehrmacht ryhtyi käyttämään venäläisiä avustajia (Hilfswillige, Hi-Wi) rintamantakaisissa tehtävissä. Vuoden 1942 lopussa näitä oli noin 400 000. Jokipiin mukaan Wehrmacht oli lisännyt avustajien määrää ilmoittamatta siitä Hitlerille. Wehrmachtilla oli haluja rekrytoida Neuvostoliiton kansoista väkeä tukemaan sotaponnisteluja, mutta Hitlerin rotupoliittiset näkemykset hillitsivät toimintaa. Hitler kuitenkin hyväksyi ns. itälegioonien (Ostlegion) perustamisen kesäkuussa 1942. Legioonien miehistöksi värvättiin pääasiassa sotavankileireistä Kaukasuksen alueen islaminuskoisia turkkilaiskansoja. Wehrmachtin itälegioonien aseellisissa joukoissa palveli 53 000 miestä vuonna 1943. Myöhemmin Hitlerin vastaiseen attentaattiin osallistunut esikuntamajuri kreivi Stauffenberg oli organisoimassa itälegioonien toimintaa.⁴⁷

Itälegioonat voidaan nähdä osana Wehrmachtin joustavaa politiikkaa suhteessa Kaukasuksen alueen kansoihin.

Toisen maailmansodan aikana osa neuvostokansalaisista oli valmis neuvostovastaiseen toimintaan. Stalinin politiikan seurauksena 9,6 miljoonaa ihmistä oli kuollut 1930-luvulla, mikä aiheutti neuvostoliittolaisissa katkeruutta vallitsevaa poliittista järjestelmää kohtaan.⁴⁸

Laine mainitsee, että saksalaiset olivat tuoneet 1942 esille mahdollisuuden heidän hallussaan olevien suomenheimoisten sotavankien käyttämisestä saksalaisten alaisuuteen perustetuissa SS-joukoissa. Suomalaiset kuitenkin torjuivat tällaisen

⁴⁶ Jokipii 2002, 36-37.

⁴⁷ Jokipii 2002, 36-37, 149-150, 162-163.

⁴⁸ Aleksandrov 2008, 45-47.

vaihtoehdon ja halusivat tuoda suomenheimoiset sotavangit Suomeen “työhön ja sittemmin Itä-Karjalan asuttajiksi”. Tähän liittyen Laine selostaa saksalaisen Joachim Hoffmannin tutkimusta Die Ostlegionen 1941-1943. Saksalaiset värväsivät heti kesällä 1941 Neuvostoliiton alueella eläneiden vähemmistökansallisuuksien sotavankeja taisteluun bolsevismia vastaan. Värväystoiminta jatkui vuoden 1943 alkupuolelle. Näissä muodostelmissa palveli kaiken kaikkiaan parisataatuhatta turkotataaria, kaukaasialaista ja volgansuomalaista: mareja, udmurtteja ja mordvalaisia. Kaikkiaan perustettiin 90 pataljoonaa, joista 15 oli azerbeizanilaisia ja 13 gruusialaista sekä 12 armenialaista. Volgan tataareista ja volgansuomalaisista koottuja pataljoonia oli yhteensä seitsemän.⁴⁹

Yhteistyöhaluisten intoa heikensi se, että saksalaiset eivät antaneet selkeitä lupauksia miehittämiensä alueiden kansojen tulevaisuudesta. Lisäksi ongelmia aiheuttivat kielimuuri, kansanluonteen erot sekä miehittäjien ja miehitettyjen poliittiset vastakohtaisuudet. Hitlerin kansallisuuspolitiikka johti legioonien hajottamiseen vuonna 1943. Kun legioonat lopetettiin, rivimiehet menettivät tunteen siitä, että he taistelivat oman kansansa puolesta.⁵⁰

Neuvostoliittolainen kenraali Andrei Vlasov jäi saksalaisten vangiksi vuonna 1942. Hän oli kansallisuudeltaan venäläinen. Vlasov ryhtyi yhteistyöhön saksalaisten kanssa, ja hänelle sallittiin poliittinen toiminta niiden venäläisten ja ukrainalaisten sotavankien keskuudessa, jotka vastustivat Neuvostoliittoa. Vlasov kirjoitti kiertokirjeitä vangituille neuvostoupseereille ja neuvostoliittolaisille sotavangeille. Vuoden 1943 aikana Länsi-Euroopan venäläiset emigranttipiirit suunnittelivat oman vapautusarmeijan (ROA:n) perustamista, mutta Hitlerin vastahakoisuus siirsi suunnitelman toteutumista vuodelle. Lopulta 1944 perustettiin “Komitea Venäjän kansojen vapauttamiseksi”, jonka johtoon Vlasov tuli. Komitea antoi Prahan manifestin 14.11.1944, jossa määriteltiin tulevan vapaan Venäjän tärkeimmät periaatteet. Marraskuussa 1944 Vlasov perusti ensimmäisen oman joukko-osastonsa. “Venäjän vapautusarmeijassa” (ROA) oli kaksi divisioonaa, jotka kuuluivat SS-joukkoihin. Poikkeuksellisesti se toimi itsenäisesti omien venäläisten upseerien

---

⁴⁹ Laine 1982, 151-152.

⁵⁰ Jokipii 2002, 99.

johdolla, ja sillä oli omat uniformut, komentokielenä oli venäjä ja lippuna vanhan Venäjän lippu. Vlasov nimitettiin armeijan ylipäälliköksi helmikuussa 1945. Vlasovin joukon olemassaolo ja toiminta oli aatteellisesti vaikea asia Neuvostoliitolle sekä sodan aikana että sen jälkeen.⁵¹

Sodan alkupuolella Hitler ei ollut hyväksynyt rotupoliittisista syistä Itä-Euroopan ja Neuvostoliiton alueen kansallisuuksia SS-joukkoihin vaan yhteistyöhaluiset olivat palvelleet Wehrmachtin alaisissa yksiköissä. Vasta aivan sodan loppuvaiheissa vuosina 1944-1945 Neuvostoliiton reuna-alueiden kansallisuuksia hyväksyttiin SS-joukkoihin. Kansallisuuspolitiikassa omaksuttiin joustavampi linja. Eri kansoille perustettiin kansalliskomiteita, ja SS-joukkoihin värväytymistä kannusti se, että ne nähtiin itsenäisyyttä tavoittelevien kansojen keskuudessa niiden omien kansallisten armeijoiden alkuituina. Todellisuus oli jo kuitenkin ajanut näiden kansallisten toiveiden ohi. Hitlerin myönnytykset tapahtuivat liian myöhään ja olivat liian vähäisiä, eivätkä ne vaikuttaneet itärintaman kokonaistilanteeseen. Saksan tylyn rotu- ja kansallisuuspolitiikan seurauksena miehitysalueen kansat Neuvostoliitossa tukivat puna-armeijan sotaponnistuksia.⁵²

Jatkosodan aikana Saksan armeijan vahvuus oli suurimmillaan noin 200 000 henkeä Pohjois-Suomessa, missä saksalaiset joukot taistelivat suomalaisten rinnalla Neuvostoliittoa vastaan.⁵³ Saksalaisilla oli oma hallinto-organisaatio Pohjois-Suomen alueella suomalaisen hallinto-organisaation rinnalla. Saksalaishallinto käsitti tuomioistuimen, sotapoliisin, salaisen poliisin ja komendantinvirastot komendantteineen. Marraskuun alussa 1941 saksalainen komendantti oli Rovaniemellä, Torniossa, Sallassa, Kemissä, Sodankylässä, Ivalossa, Oulussa ja Kemijärvellä.⁵⁴

---

⁵¹ Jokipii 2002, 151-153, 393; Aleksander Solzenitsyn kirjoitti teoksessaan Vankileirien saaristo, kuinka Vlasovin joukot olivat valmiita sitkeään ja epätoivoiseen vastarintaan, kun ne taisteluissa kohtasivat puna-armeijan joukkoja. Solzenitsynin mukaan "vlasovilainen"-sanalla on Venäjällä samanlainen kaiku kuin sanalla "saasta". Ks. Solzenitsyn 1974, 190-198.

⁵² Jokipii 2002, 62-63, 100-101, 393.

⁵³ Junila 2000, 67.

⁵⁴ Korpi 1996, 308-309.

Sotilaallisten operaatioiden ohella saksalaiset organisoivat Pohjois-Suomessa myös monenlaisia työmaita, joihin tarvittiin työväkeä. Tutkija Maria Lähtenmäen mukaan työvoimana “saksalaisia kuritushuonevankeja ja juutalaisia työyksiköitä ei käytetty enää sen jälkeen, kun alettiin saada venäläisiä vankeja”.⁵⁵ Saksalaiset toivat pääosan vangeista Rostovin alueelta, mutta joukossa oli myös Pohjois-Suomen rintamalla vangittuja. Kaamanen-Karigasniemi ratatietyömaalla oli marraskuussa 1942 n.700 vankia ja Isokumpu-Kuusamo -ratatietyömaalla sekä Kuusamo-Kiestinki maantietyömaalla n.1000 vankia, joiden määrä seuraavien viikkojen aikana nostettiin 2000 vankiin.⁵⁶ Alkuvuoden 1942 aikana saksalaisilla oli käytössä noin 4300-4600 sotavankia, mutta vankien määrä lähti nopeaan nousuun kesällä 1942, kun saksalaiset alkoivat tuoda sotavankia etelän suunnasta, Saksasta ja ns. Kenraalikuvernementistä Puolan alueelta. Arviot saksalaisten joukkojen alaisuudessa olleiden sotavankien määrästä vaihtelevat 20 000 ja 35 000 välillä. AOK 20:n alaisuudessa olisi kaikkiaan ollut noin 30 000 vankia, joista yli 20 000 olisi ollut Suomessa tai Neuvostoliitolta vallatuilla alueilla.⁵⁷ Yhden tilaston mukaan enimmillään saksalaisilla oli Lapissa 23 475 sotavankia vuonna 1943.⁵⁸

Lars Westerlundin mukaan jatkosodan kuluessa saksalaisilla oli Suomessa 113 sotavankileiriä, joista 13 oli Oulun läänissä ja 95 Lapin läänissä.⁵⁹ Sodankylän kunnan alueella toimi 14 leiriä.⁶⁰ Kolme leireistä sijaitsi kunnan pohjoisosassa Vuotson kylän lähellä Tankavaarassa ja kaksi kirkonkylän eteläpuolella Askassa ja Vuojärvellä, jossa vankeja kohdeltiin silminnäkijöiden mukaan armottomasti. Tankavaaran leirien 1000-1500 venäläistä vankia työskentelivät pääasiassa linnoitus- ja tietöissä. Leirit sijaitsivat lähellä Jäämerentietä.⁶¹ Inarin kunnan alueella oli 29 leiriä. Vangit olivat muun muassa metsätöissä, tietyömailla, siltatyömaalla ja raivasivat lentokenttää.⁶²

---

⁵⁵ Lähtenmäki 1999, 157.

⁵⁶ Lähtenmäki 1999, 157.

⁵⁷ Westerlund 2008a, 93-96; Otton mukaan Suomen alueella oli kaikkiaan 30 000 sotavankia saksalaisten alaisuudessa jatkosodan aikana. Ks. Otto 2008, 71.

⁵⁸ Junila 2000, 67. Lapissa saksalaisten hallussa olleiden sotavankien määrät eri vuosina: 1942: 4291, 1943: 23 475, 1944: 20 962.

⁵⁹ Westerlund 2008a, 300-306. Westerlund on laskenut sotavankileiriksi sotavankimuodostelman majoituspaikan, jossa on ollut jotain kiinteää toimintaa vähintään muutamien viikkojen aikana. Leiripaikalla on ollut jonkinlainen järjestetty työ tai muu toiminta, vartiointi tai valvonta sekä majoitus ja muonitus.

⁶⁰ Westerlund 2008a, 302.

⁶¹ Lähtenmäki 1999, 158.

⁶² Westerlund 2008a, 119-121.

Jäämerentien varressa Rovaniemeltä Liinahamariin oli sotavankileirien ja työmaiden ketju. Suuri osa työmaista ja leirialueista sijoitettiin maanteiden läheisyyteen, jos se vain oli mahdollista. Näin saksalaiset varmistivat sen, että työvoimaa voitiin siirrellä nopeasti työmaalta ja leiriltä toiselle, ja myös vankien hakkaamat puut voitiin siirtää nopeasti käyttökohteeseen. Esimerkiksi Petsamossa olleille joukoille piti rakennuspuut toimittaa 150 kilometrin päästä.⁶³

Saksalaisten työmaat ovat eläneet lappilaisten ihmisten muistoissa. Ruotsalainen kirjailija Hans Lidman on tallettanut alun perin vuonna 1969 julkaistuun kirjaansa yhden tarinan, joka kertoo Inari-Kittilä -maantiestä, jonka saksalaiset rakensivat vankityövoiman avulla. Inarissa Lidman kuuli, että tien rakensivat Saksasta tuodut poliittiset vangit, joita oli monia satoja. Heistä vain kahdeksantoista selvisi hengissä. Useimmat kuolleista haudattiin tiehen. Saksalaiset kohtelivat julmasti maanmiehiään, ampuivat vähäisenkin syyn takia. Lindman totesi: "Se on käsittämätöntä. Mutta kaikki vahvistavat sen todeksi."⁶⁴ Lidmanin tarina on kansan suussa kulkevaa perimätietoa.

Lappilaisten ihmisten kokemuksia saksalaisajasta on tutkittu. Marianne Junilan mukaan muistelijat suhtautuivat valtaosin myönteisesti saksalaisiin. Jos jotakin kielteistä sanottavaa oli, se liittyi tapaan, jolla saksalaiset kohtelivat sotavankejaan. Junila päätelee, että sotavankien murheellinen asema herätti suomalaisissa siviileissä sääliä, mutta se ei ratkaisevasti vaikuttanut suomalaisten ja saksalaisten välisten suhteiden toimivuuteen.⁶⁵ Sotavankien tukala tilanne huomattiin, mutta olosuhteiden pakosta sitä siedettiin.

Mitä suomalaiset viranomaiset tiesivät ja kuinka he reagoivat? Maria Lähteenmäen mukaan suomalaiset viranomaiset olivat tietoisia siitä, että saksalaiset käsittelivät sotavankeja julmasti. Maaherra Hillilä ja Yhteisesikunta Roin päällikkö Willamo eivät asiaan kuitenkaan puuttuneet, vaikka joskus olivat itse omin silmin näkemässä, kuinka saksalaiset sotavankeja kohtelivat.⁶⁶

---

⁶³ Westerlund 2008a, 47-48.

⁶⁴ Lidman 2000, 222.

⁶⁵ Junila 2000, 294.

⁶⁶ Lähteenmäki 1999, 157-158.

Suomalaiset saivat saksalaisten työmaista taloudellista hyötyä. Saksalaiset ostivat puuta leimattavaksi saha- ja polttopuiksi. On arvioitu, että metsähallitus myi saksalaisille vuosina 1941-1944 tukkeja 280 000 kappaletta, ratapölkkyjä 4600 kappaletta, polttopuita 800 000 kappaletta, riuku- ja aitapuita 33 000 kappaletta ja sahatavaraa tuntemattoman määrän.⁶⁷ Saksalaisten toiminta poiki myös suomalaisille siviileille töitä, joista saksalaiset maksoivat palkkaa.⁶⁸ Monet kymmenet rakennus- ja huoltoalan yritykset toimivat saksalaisten aliurakoitsijoina. Saksalaiset ja näiden alaisuudessa olevat sotavangit tarvitsivat majoitustiloja. Puutalo Oy myi suomalaisten yrittäjien tuotteita saksalaisille, ja parakit sekä pahvi- ja vaneriteltat menivät hyvin kaupaksi. On arvioitu, että varsinkin vaneriteltojen myynti oli kansantaloudellisesti merkittävää.⁶⁹ Ehkä maaherra Hillilän ja Yhteisesikunta Roin päällikön Willamon puuttumista vankityövoiman kohteluun hillitsi myös se seikka, että saksalainen oli asiakas, joka maksoi tavarasta. Lisäksi saksalaiset rakensivat Lapin infrastruktuuria maanteiden muodossa. Se oli piristysruiske pohjoiselle syrjäseudulle.

Kaikista saksalaisten investoinneista suomalaiset eivät kuitenkaan innostuneet. Lukuisten pienempien rautatieprojektien lisäksi saksalaiset olisivat olleet valmiita rakentamaan Rovaniemi-Petsamo -rautatien, jota suomalaiset olivat suunnitelleet koko 1930-luvun. Tutkija Kalle Korven mukaan maaherra Hillilä vastusti ratahanketta, sillä hän pelkäsi saksalaisten vallan kasvua ja mahdollista miehityshallintoa. Hanke kaatui suomalaisten vastustukseen. Myös Sallan kunnan alueella saksalaiset olisivat olleet halukkaita ottamaan enemmän taloudellista ja poliittista valtaa kuin mitä suomalaiset olivat valmiita sallimaan. Maaherra Hillilä ja saksalaiset kiistelivät jatkuvasti määräysvallasta kunnan alueella. Ylipäänsä saksalaiset olivat sitä mieltä, että Suomen olisi pitänyt antaa huomattavasti enemmän työvoimaa, rautatievaunuja ja vetureita Saksan Norjan-armeijan käyttöön.⁷⁰

Korven tutkimuksesta ei täsmällisesti ilmene, minkälaista työvoimaa saksalaiset olivat vailla. Voisi olettaa, että saksalaiset tahtoivat käyttöönsä suomalaisten ottamia neuvostoliittolaisia sotavankeja, joita vuoden 1941 loppuun mennessä oli

⁶⁷ Lähteenmäki 1999, 159.

⁶⁸ Lähteenmäki 1999, 181.

⁶⁹ Westerlund 2008a, 132-137, 194, 196.

⁷⁰ Korpi 1996, 322.

suomalaisten sotavankileireillä n. 50 000. Aikaisemmasta tutkimuksesta ei löydy tarkempia tietoja neuvotteluista, joita suomalaiset ja saksalaiset mahdollisesti kävivät vankien luovuttamisesta kokonaan tai väliaikaisesti saksalaisten käyttöön. Jos tällaisia neuvotteluja käytiin, niiden tulos vaikuttaa olleen se, että suomalaiset kieltäytyivät antamasta suuria määriä omia sotavankejaan saksalaisille työvoimaksi. Mittava vankimäärä aiheutti huolta ja kuluja suomalaisille, mutta sotavangeilla oli sodan pitkittyessä taloudellista merkitystä työvoimana. Liki kaikki kynnelle kykenevät miehet olivat rintamalla, joten työvoimasta oli pula. Sodan jatkuessa suomalaiset ryhtyivätkin käyttämään sotavankeja kotirintaman töissä.

Kun saksalaiset eivät saaneet tarvitsemaansa työvoimaa suomalaisilta, he toivat sitä kesästä 1942 lähtien etelästä. Kansainvälisen oikeuden perusteella suomalaiset päättäjät olisivat voineet kieltää vankien tuonnin Suomen maaperälle. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Suomen "päämaja on joko hyväksynyt tai vähintään sietänyt neuvostosotavankien tuonnin". On mahdollista, että päämajan ja saksalaisten välillä on asiasta sovittu kevättalvella 1942. Suomen päämaja ja hallitus olisivat voineet vaatia saksalaisia kohtelemaan Suomeen tuomiaan sotavankeja vuoden 1929 Geneven yleissopimuksen mukaisesti, mutta Suomi ei näin kuitenkaan menetellyt. Saksalaisilla oli käytännössä täysi vapaus kohdella Suomen alueelle tuomiaan neuvostosotavankeja haluamallaan tavalla.⁷¹

Westerlund on arvioinut, että sotavankien kuolleisuus saksalaisten leireillä Suomessa oli 20 %. Norjassa vankien kuolleisuus saksalaisten leireillä oli 14 %, Virossa yli 50 % ja itärintamalla 58 %. Itärintaman ja Viron suuria kuolleisuuslukumia on selitetty rintaman läheisyydestä aiheutuneilla kovemmillä olosuhteilla. Siellä leirit olivat myös suuria, minkä takia tappavat kulkutaudit levisivät nopeasti. Suomen ja Norjan saksalaisleirien pienempää kuolleisuutta on selitetty taas rauhallisemmalla rintamatoiminnalla ja paremmalla huollolla. Suomen alueelta kerättyjen tietojen mukaan vankien kuolleisuus saksalaisleireillä saattoi kuitenkin vaihdella eri paikkakunnilla eri aikoina 11-45 % välillä. Saksalaisten sotavankileirit olivat hyvin eri tasoisia. Toisilla leireillä oli hyvä kohtelu ja toisilla taas vangit kärsivät kovista olosuhteista. Myös eri aikoina saksalaisten sotilasviranomaisten sotavankipolitiikka

vaihteli, ja ajoittain vedettiin kovempaa linjaa ja välillä taas löysempää. Saksalaisleireillä vankien kohtelu oli epäjohdonmukaista ja oikullista.⁷² Reinhard Otton mukaan saksalaisleireillä Lapin-rintamalla vankien kuolleisuus oli 10 %. Koska saksalaiset olivat poikkeuksellisen riippuvaisia sotavankien työpanoksesta pohjoisen kovissa olosuhteissa, saksalaiset pyrkivät kohtelemaan siellä vankejaan paremmin kuin missään muualla itärintamalla.⁷³

2. SYVENEVÄT SUHTEET

2.1. Sotavankeja käsittelevä organisaatio

Jatkosodan aikana vuosina 1941-1944 perustettiin 32 sotavankileiriä, jotka kaikki eivät olleet samanaikaisesti toiminnassa. Leiriverkostoa muokattiin kulloisenkin työvoimatarpeen mukaan. Suurilla vankileireillä saattoi olla myös useita ala- ja työmaaleirejä. Kotijoukkojen esikunta hoiti kotialueelle sijoitettuja sotavankimuodostelmia, kun taas armeijakunnat vastasivat valloitetun alueen sotavankimuodostelmista.⁷⁴

Mikkolan mukaan sotavankiasioiden johto oli koko jatkosodan ajan päämajalla, jossa aluksi järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa sotavankiasioista vastasi yksi henkilö, majuri V. Vähälä. Työtaakkaa helpotti se, että sotavankiasioiden käytännön toimet hoiti kotialueella kotijoukkojen esikunta, johon perustettiin sotavankitoimisto. Sitä johti jatkosodan alusta aina 26.11.1941 saakka majuri E. Rydman. Hänen jälkeensä päälliköksi tuli kapteeni Eljas Erkko. Kolmantena päällikkönä toimi everstiluutnantti W. Fabricius 26.6.1942-17.9.1943. Kotijoukkojen esikunta huolehti sotavankileirien perustamisesta ja järjestelystä sekä sotavankien huollosta, siirroista ja vartioinnista. Vankimäärä kasvoi hyökkäysvaiheen aikana nopeasti paljon suuremmaksi kuin oli etukäteen ennakoitu, ja sodan jatkuessa vankeja ryhdyttiin käyttämään työvoimana. Päämajassa reagoitiin kasvaneisiin vaatimuksiin

---

⁷¹ Westerlund 2008a, 251-253

⁷² Westerlund 2008a, 277-278, 280-281, 288, 291-292, 296, 298

⁷³ Otto 2008, 109-110, 112.

⁷⁴ Kujansuu 1999, 16.

perustamalla sotavankitoimisto 20.5.1942. Päällikkönä toimi aluksi S. Malm, mutta hän siirtyi pois jo 16.6.1942, jonka jälkeen tehtävän sai V.Vähälä, joka oli sotavankitoimiston päällikkönä aina 17.9.1943 asti. Päämajan sotavankitoimisto johti ja valvoi sotavankiasioita kotialueella sekä sotatoimiyhtymien alueella. Sen piti myös valvoa, että sotavankiorganisaatio noudatti niitä kansainvälisiä sopimuksia, joiden Suomen hallitus katsoi itseään sitovan. Kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimisto jatkoi edelleen toimintaansa. Rinnakkaisten organisaatioiden tehtävissä oli päällekkäisyyksiä.⁷⁵

Tilanne selkiytyi, kun 2.9.1943 Mannerheim antoi käskyn sotavankikomentajan toimen perustamisesta päämajaan. Sotavankikomentaja esikuntineen toimi yleisesikunnan päällikön alaisuudessa. Päämajan sotavankitoimisto siirrettiin sotavankikomentajan käyttöön, ja se sulautettiin sotavankikomentajan esikuntaan. Kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimisto lakkautettiin, ja sen henkilökunta siirrettiin sotavankikomentajan käyttöön. Sotavankikomentajaksi määrättiin Malm, jonka tehtävänä oli valvoa kaikkia sotavankiasioita ja antaa tarpeelliset ohjeet ja määräykset. Kotijoukkojen esikunta huolehti edelleen sotavankimuodostelmien huollosta.⁷⁶

Mikkolan mukaan korkein päätösvalta sotavankikysymyksissä oli koko sodan ajan päämajalla, vaikka käytännön järjestelyissä kotijoukkojen esikunnalla oli tärkeä rooli. Sodan kuluessa sotavankeja käsittelevää organisaatiota muokattiin, ja vastuuta siirrettiin yhä enemmän päämajalle. Sotavankien luovutuksia tutkittaessa mielenkiintoinen kysymys on, missä päätökset luovutuksista tehtiin.

Heinäkuussa 1941 päämajan tiedusteluosasto antoi päämajan järjestelyosasto 2:lle ehdotuksen Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien käsittelystä sotavankileireillä. Vähemmistökansallisuudet piti sijoittaa erilleen venäläisistä. Tavoitteena oli, että vähemmistökansallisuuksille perustettaisiin omia sotavankileirejä. Heinäkuun 1941 tilanteessa sopi myös sellainen järjestely, että eri vähemmistökansallisuuksia voitiin sijoittaa samalle leirille, ja leirin sisällä eri kansallisuudet ryhmiteltiin omiin teltoihin

---

⁷⁵ Mikkola 1976, 20-23; Kujansuu 1999, 16-18.

⁷⁶ Mikkola 1976, 23; Kujansuu 1999, 18.

tai parakkeihin. Tiedusteluosaston mukaan talvisodan aikana saadut kokemukset puolsivat vähemmistökansallisuuksien eristämistä isovenäläisistä. Järjestely helpottaisi paitsi tiedustelun toimintaa myös valistus- ja propagandatyötä. Vähemmistökansallisiin kuuluvat puhuisivat vapaammin tiedoistaan ja näkemyksistään, kun venäläisiä ei olisi lähistöllä.⁷⁷

Tiedusteluosastolla tehty vähemmistökansallisuuksia koskeva kansallisuusjaottelu oli järjestelyosasto 2:lle lähetetyn kirjelmän liitteenä. Jaottelun oli laatinut kapteeni Albert Hämäläinen:

“Sotavangit voidaan kansallisuuksien kannalta jakaa pääasiassa seuraaviin kategorioihin:

A. Slaavilaiset kansat

Niistä suurvenäläiset muodostavat suurimman ryhmän. Näistä erillään on pidettävä

a) ukrainalaiset (vähävenäläiset) ja n.s. ruteenit b) valkovenäläiset c) puolalaiset

Missä ei voida järjestää eristettyjä tiloja a, b ja c ryhmille, voidaan valkovenäläiset ja puolalaiset pitää yhdessä.

B. Turkkilais-tatarilaiset kansat

a) tatarit (Volgan, Krimin, Kaukasian, Siperian ym.) b) bashkirit c) kirgisit d) uzbekit, turkmenit ja n.s. kazahstanin asukkaat voidaan pitää edell. kanssa yhdessä.

C. Suomalais-ugrilaiset kansat

Etäisemmät a) syrjäänit (komit) ja votjakit (udmurtit) voidaan pitää yhdessä. b) tsheremissit (marit) ja mordvalaiset (ersat ja mokshat). Voidaan hätätilassa pitää yhdessä, mutta tsheremissit voidaan sijoittaa yhteen myös votjakkien ja Volgan tataarien kanssa.

Läheisemmät (n.s. Itämeren suomalaiset): a) karjalaiset, vepsäläiset, vatjalaiset ja n.s. inkerikot voidaan kaikki pitää yhdessä. b) Inkerin savakot ja äyrämöiset sekä n.s. suomenmaakkoset sekä Karjalaan siirtyneet varsinaiset suomalaiset voidaan pitää yhdessä.

D. Kaukaasian kansat

⁷⁷ PM:n tied. os. PM:n järj. 2:lle n:o 608/Tied.1/sal./17.7.1941, T 19653/5. SArk.

a) georgialaiset eli grusiinit (pääkansa; karthvelit ja mingrelit) erikseen b) ingushit, tshetshenit, osetit ym. joko edellisten kanssa yhteen, tahi missä mahdollisuutta on, erikseen.

Juutalaiset pantakoon isovenäläisten kanssa yhteen. Volgan saksalaisia on kohdeltava myötämielisenä vähemmistökansallisuutena.

Toimistoupseeri kapteeni Albert Hämäläinen”⁷⁸

Albert Hämäläinen oli siviilissä suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori. Sodan aikana hän oli sotavankien kuulustelutyön tarkastaja ja Mustion sotavankien erikoisosaston kuulustelutyön johtaja.⁷⁹

Vähemmistökansallisuuksien erottamista venäläisistä perusteltiin siis tiedustelu- ja valistussyillä. Oikeissa olosuhteissa neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet arvioitiin yhteistyökykyisiksi.

Vähemmistökansallisuusjaotteluun lisättiin uusia kansallisuuksia jatkosodan kuluessa. Marraskuussa 1941 sotavankileireille lähetettiin uusi jaottelu, jossa turko-tataarilaisia kansallisuuksia oli nyt 23, suomalais-ugrilaisia 12+13 kansallisuutta, kaukaasialaisia 22 kansallisuutta.⁸⁰ Kun sotavankimäärän lisääntyessä myös kansallisuuksien määrä lisääntyi, vähemmistökansallisuusjaottelua täydennettiin.

Lokakuussa 1941 annettiin määräys, jonka mukaan vähemmistökansallisuusjaotteluun lisättiin kohta E. erilliset kansallisuudet, johon kuuluivat a) virolaiset, b) latvialaiset, c) liettualaiset, d) saksalaiset 1) Volgan 2) Ukrainan), e) espanjalaiset, f) 1) tsekkiläiset 2) romanialaiset 3) kreikkalaiset.⁸¹ Vuoteen 1943 mennessä kohtaa E oli täydennetty alakohdilla: g) juutalaiset, h) bulgarialaiset, i) muut yllämainitsemattomat

⁷⁸ Kapteeni Albert Hämäläisen laatima vähemmistökansallisuuksien jaottelu. Liitteenä kirjelmässä: PM:n tied. os. PM:n järj. 2:lle n:o 608/Tied.1/sal./17.7.1941, T 19653/5. SArk; Albert Hämäläinen oli siviilissä professori. Ks. Saukkonen 1973, 163; Väli rauhan aikana Hämäläinen keskusteli Neuvostoliiton Helsingin-lähettilään Zotovin kanssa. Ks. Ryti 2006, 36. Päiväkirjamerkintä 10.9.1940.

⁷⁹ Pimiä 2007, 207.

⁸⁰ Kotij. E Sv. leireille, n:o 1898/Järj.1b/sal./4.11.1941. Koskee: sotavankien kansallisuusjaottelua. Liitteenä: kansallisuusjaottelu. T 6861/18. SArk.

⁸¹ Kotij. E. kirj. n:o 1589/Järj.1b/sal./10.10.1941. Koskee: vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia sv:ja. Liittyy: PM:n Tied. os:n kirj. n:o 611/Tied.1/sal. ja Kotij. E:n kirj. n:o 419/Järj.1b/sal./21.7.41. Jakelu: 101 kpl sotatoimiyhtymille. T 19653/6. SArk.

vähemmistökansallisuudet.⁸² Heinäkuussa 1942 kotijoukkojen esikunta määräsi, että juutalaisten määrä oli merkittävä vahvuusilmoituksiin.⁸³ Suomalaiset sotilasviranomaiset tekivät tarkkaa työtä jaotellessaan neuvostosotavankeja eri kansallisuusryhmiin.

Aikaisemmassa kirjallisuudessa Eino Pietola on nimittänyt vankien jaottelua "rotuerotteluksi". Pietolan arvion mukaan venäläiset olivat suomalaisilla sotavankileireillä huonommassa asemassa kuin vähemmistökansallisuudet.⁸⁴ Hannu Rautkallion mukaan Suomen juutalainen lakimieskomitea ja Suomen oikeusviranomaiset eivät löytäneet sodan jälkeen todisteita siitä, että Suomi olisi toteuttanut rotupolitiikkaa.⁸⁵ Kansallisarkiston sotavankiprojektin piirissä on arvioitu, että suomalaiset sotilasviranomaiset harjoittivat sotavankipolitiikkaa, jossa sotavankeja kohdeltiin eri tavalla riippuen vangin kansallisuudesta ja etnisestä alkuperästä. Toiminta oli ristiriidassa kansainvälisten sopimusten kanssa.⁸⁶

Suomalaiset sotilasviranomaiset perustelivat tarkkaa jaottelua ja kansallisuuksien eristämistä toisistaan sillä, että se helpottaisi tiedustelu- ja propagandatoimintaa. Suomalaisten kokemuksen mukaan vähemmistökansallisuuksien edustajat olivat alttiimpia tekemään yhteistyötä suomalaisten kanssa, jos venäläisiä ei ollut lähistöllä. Jatkosodan hyökkäysvaiheen menestyksen myötä suomalaiset sotilasviranomaiset pääsivät asemaan, joka toi mukanaan vastuun kymmenistätuhansista sotavangeista, jotka edustivat kymmeniä kansallisuuksia. Runsaat 20 vuotta aikaisemmin itsenäistyneestä Venäjän imperiumin osasesta, vallankäytön kohteesta, oli tullut vallankäyttäjää. Suomi oli ottamassa aivan uudenlaisen roolin kansojen kaitsijana vuonna 1941.

---

⁸² Kotijoukkojen Esikunta n:o 2879/Järj. 1b.sal. 2.8.1943. Kirjelmän liitteenä kaavake n:o 3: Vähemmistökansallisuusjaottelu. T 9208/8. SArk; Vähemmistökansallisuusjaotteluun on lisätty erilliset kansallisuudet -kohta jo vuoden 1941 aikana. Kotijoukkojen Esikunta lähetti uuden "Venäjän kansallisuuksien jakoluettelon" sotavankileireille marraskuussa 1941. Ks. Kotij. E Sv. leireille, n:o 1898/Järj.1b/sal./4.11.1941. Koskee: sotavankien kansallisuusjaottelua. Kirjelmän liitteenä kansallisuusjaottelu. T 6861/18. SArk.

⁸³ Lindstedt 2004, 153; Sana 2003, 355.

⁸⁴ Pietola 1987, 51-61

⁸⁵ Rautkallio 1989, 195.

⁸⁶ Westerlund 2008c, 76-77.

Suomelle oli aukeamassa historiallinen tilaisuus muokata lähiympäristöään Saksan vanavedessä. Akateemisen Karjala-Seuran visiot olivat tulleet ajankohtaisiksi. Suomi valmistautui käyttämään valtaa, ja saksalaisten kanssa oli luonnosteltu alustavia suunnitelmia itäalueiden uusista kansallisuusjärjestelyistä. AKS:n ideologian mukaisesti Itä-Karjalan venäläinen ja muu vierasheimoinen väestö ei kuulunut Suomen alueelle. Tällainen väestö siirrettäisiin itään.⁸⁷ Hitlerin Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon avasi suomalaisille ainutlaatuisia mahdollisuuksia omien kansallisten tavoitteidensa toteuttamiseksi. Myös sotavankeihin kohdistuneet toimenpiteet tukivat näitä tavoitteita.

2.2. Heimoaktivistien rooli

Heikki Eskelisen Akateemisen Karjala-Seuran historiaa käsittelevässä teoksessa on viittauksia siihen, kuinka suomalaiset heimoaktivistit tukivat Venäjän vähemmistökansallisuuksien itsenäistymispyrkimyksiä. Eskelinen näkee, että ns. heimosotaliikkeen aikaan ainoa menestyksenkäs saavutus Suomen rajojen ulkopuolella oli pienen suomalaisen vapaaehtoisjoukko osallistuminen Viron vapaussotaan vuosina 1918-1919. Osa vapaaehtoisista jatkoi taisteluaan bolsevikkeja vastaan vielä Latvian vapaussodassa sekä Puolassa ja Ukrainassa.⁸⁸

Suomalaiset heimoaktivistit lähettivät vuosina 1918-1922 aseellisia joukkoja Itä-Karjalaan tukemaan paikallisten suomenheimosten pyrkimyksiä irrottaa asuinalueensa Neuvosto-Venäjän alaisuudesta. Tarkoituksena oli liittää nämä alueet Suomeen, mutta Neuvosto-Venäjä löi suomalaiset retkikunnat ja paikalliset suomenheimoiset joukot. Yli kymmenen tuhatta pakolaista tuli Itä-Karjalasta Suomeen.⁸⁹

---

⁸⁷ Rosén 1998, 46, 106-107.

⁸⁸ Eskelinen 2004, 73.

⁸⁹ Syrjä 1991, 13-19; Eskelinen 2004, 67-70.

Eskelisen mukaan itäkarjalaisten pakolaisten avustamiskysymyksissä AKS oli valmis haastamaan ns. virallisen Suomen näkemykset vuonna 1922. Eskelinen arvioi: “Toki AKS:n piirissä esiintyi myöhemminkin ulkopoliittista oma-aloitteisuutta ohi valtiovallan näkökantojen tai suoraan niitä vastaan.”⁹⁰

Kun kommunistivalta Neuvostoliitossa alkoi vakiintua, heimosotaliikkeen johtomiehet eivät vuonna 1922 pitäneet tilannetta toivottomana. Uuden neuvostovallan ei odotettu kestävän pitkään. Kun se romahtaisi, vähemmistökansat saisivat uuden tilaisuuden irtautua. Ajatusta vaali toiseen maailmansotaan asti Neuvostoliiton vähemmistökansojen vapauttamista ajanut Prometheus-järjestö, johon AKS:llä ainakin ajoittain oli yhteyksiä⁹¹, joita hoiti Reino Castrén.⁹² Itsenäisyyden liittoon kuulunut ruotsinkielinen aktivisti Herman Gummerus osallistui “tuntemattomien lähettäjiä edustajana” vuonna 1930 Pariisissa tapaamiseen, jossa hän ukrainalaisten ja georgialaisten emigranttien kanssa neuvotteli yhteistoiminnasta Ukrainan ja Georgian sekä Karjalan vapauttamiseksi. Pariisissa vaikuttanut suomalainen diplomaatti Tauno Jalanti raportoi asiasta AKS:n puheenjohtajalle Elmo Kailalle. Eskelisen tulkinnan mukaan Kaila ilmaisi olevansa asiassa mukana.⁹³

Euroopassa ei ollut yksimielisyyttä siitä, että Neuvostoliiton alueen kansoilla oli oikeus itsenäisyyteen. Kun englantilainen ammattiyhdistysvaltuuskunta vieraili Neuvostoliitossa vuonna 1924, valtuuskunnan loppuraportissa otettiin kantaa Neuvostoliiton kansallisuuskysymyksiin. Valtuuskunta arvioi, että Neuvostoliitto myönsi vähemmistöille “vähintään yhtä paljon vapautta kuin on asianlaita missä muussa valtiossa tahansa”. Raportissa käsiteltiin erikseen Armeniaa ja Georgiaa, ja loppuyhteenvedonä todettiin: “Kaukasian ja koko maailman työläisille on eduksi, että Takakaukasian Liiton yhdistäminen Neuvostoliittoon jatkuu, ja ettei Kaukasia uudelleen tule sotilaallisten miehitysten ja rotusotien näyttämöksi.”⁹⁴ Englantilainen työväenliike tunsu sympatiaa vastasyntyntä Neuvostoliittoa kohtaan, ja

⁹⁰ Eskelinen 2004, 112-113.

⁹¹ Eskelinen 2004, 92-93.

⁹² Eskelinen 2004, 180, 393.

⁹³ Eskelinen 2004, 166; Tauno Jalanti oli AKS:n jäsen. Ks. Saukkonen 1973, 49 sekä Neljätuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa 1991, 392.

englantilainen ammattiyhdistysliike suhtautui kriittisesti Neuvostoliiton pienten kansojen nationalismiin.

AKS:ssä aktiivisesti vaikuttanut Jussi Saukkonen kertoi muistelmissaan, että AKS sai tietoja Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia edustavien pakolaisten toiminnasta. AKS:n vieraana kävi turkkilaistataarilainen hra Ishak, joka sanoi edustavansa Turaanilaista seuraa. Vierailija toivoi yhteistoimintaa AKS:n kanssa. Ishakin näkemyksen mukaan Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien tulevaisuus olisi turvattu vasta sitten, kun Neuvostoliitto jaettaisiin siten, että jokainen kansallisuus saisi itsenäisyytensä.⁹⁵ Saukkonen ei mainitse vierailun ajankohtaa. Se tapahtui joskus 1920- tai 1930-luvulla. Myöskään sitä Saukkonen ei kerro, syntyikö seurojen välille aktiivista yhteistoimintaa.

Virallisen Suomen turvallisuuselimet pitivät silmällä AKS:n toimia. Vuonna 1932 seuran sihteeri Yrjö Kilpeläinen paljastui Etsivän keskuspoliisin ilmiantajaksi.⁹⁶ Myös AKS:n maahan kutsumia vierailijoita seurattiin. AKS ja IKL toteuttivat saksalaisen kansallissosialistin Vitalis Pantenburgin luentomatkan vuonna 1939. Pantenburg karkotettiin Suomesta vakoilusta epäiltynä.⁹⁷

Vilho Helanen oli tärkeä vaikuttaja AKS:ssa, jonka puheenjohtajana hän toimi 1927-1928, 1934-1936 ja 1936-1944.⁹⁸ Viron asia oli ollut hänelle tärkeä jo 1910- ja 1920-luvun vaihteesta lähtien, jolloin hän osallistui Viron sisällissotaan.⁹⁹ Helanen tuki Virossa tehtyä epäonnistunutta äärioikeiston vallankaappausta 1930-luvun puolivälissä, minkä takia hänet tuomittiin Suomessa vankeuteen Helsingin raastuvanoikeudessa, mutta vapautettiin tuomiosta hovioikeudessa ja korkeimmassa

---

⁹⁴ Immonen 1987, 191. Englannin ammattiyhdistysvaltuuskunnan virallinen raportti matkastaan Venäjälle ja Kaukaasiaan marras- ja joulukuussa 1924 julkaistiin Suomessa vuonna 1925. Ks. Immonen 1987, 613.

⁹⁵ Saukkonen 1973, 84.

⁹⁶ Eskelinen 2004, 161.

⁹⁷ Immonen 1987, 378. Vitalis Pantenburgin kirja "Venäjä uhkaa pohjolaa" julkaistiin suomeksi WSOY:n toimesta 1939. Ks. Immonen 1987, 614.

⁹⁸ Roiko-Jokela 1997b, 11.

⁹⁹ Sepp 1997, 39-46.

oikeudessa.¹⁰⁰ Helanen oli valmis toimimaan omien periaatteidensa mukaisesti myös laillista valtiovaltaa uhmaten.

Heimoaktivisti Ragnar Nordströmin mukaan talvisodan aikana suomalaisilla heimoaktivisteilla oli yhteyksiä Neuvostoliiton vähemmistökansojen emigranttipiireihin. Suhteiden avulla Neuvostoliittoa yritettiin heikentää sisäisesti. Nordström ehdotti vapaaehtoisjoukkojen perustamista ukrainalaisista sotavangeista. Herman Gummerus kävi Pariisissa neuvottelemassa emigranttien kanssa, ja Ukrainan entinen ulkoministeri Schulgin matkusti Gummeruksen mukana Suomeen tapaamaan ukrainalaisia sotavankeja, jotka vaikuttivat innokkailta liittymään taistelujoukkoihin. Nordströmin pyysi Reino Castrénia esittelemään hankkeen Suomen armeijan päämajassa. Kenraali Rudolf Walden torjui vapaaehtoisjoukon perustamisen varoitellen, että Stalin voisi suuttua.¹⁰¹ Ylipäällikkö Mannerheim ei innostunut suunnitelmasta, koska ukrainalaiset emigrantit halusivat perustaa Suomeen ukrainalaisarmeijan, johon liittyisi vapaaehtoisia ukrainalaisia myös Ranskasta, Yhdysvalloista ja Kanadasta. Päämaja halusi ensisijaisesti torjua Neuvostoliiton hyökkäyksen, eikä ukrainalaisten nationalistien pyrkimysten tukeminen sitä siinä tilanteessa kiinnostanut.¹⁰²

Talvisodan aikana venäläinen emigrantti Bazanov otti yhteyttä Mannerheimiin ja ehdotti neuvostosotavankien värväämistä Suomen armeijan joukkoihin. Talvisodan kuluessa 150 sotavankia oli sotilaskoulutuksessa, ja heistä 35-40 osallistui yhteen operaatioon rintamalla.¹⁰³

Talvisodan jälkeen heimoaktivistien ja Suomen valtio- ja sotilasjohdon linjat lähestyivät toisiaan. Antti Laineen mukaan "huhut Saksan ja Neuvostoliiton välille syttyvästä sodasta synnyttivät heimoaateen renessanssin" välirauhan aikana, ja unelma Suur-Suomesta elpyi. Heimoasioissa aktiiviset kenraali Paavo Talvela ja evl. Ragnar Nordström hoitivat yhteyksiä saksalaisiin. Itä-Karjalan valloitus nousi

---

¹⁰⁰ Sepp 1997, 83.

¹⁰¹ Nordström 1996, 235-236, 628-629.

¹⁰² Westerlund 2008a, 216.

suomalaisten suunnitelmiin. Suomen sotilasjohto osoitti kiinnostusta asiaan alkuvuoden 1941 aikana. Myös Suomen poliittinen johto aktivoitui, ja presidentti Risto Ryti tilasi Itä-Karjalan karttoja 25.4.1941. Ryti laitto vireille myös tieteellisen hankkeen, jonka tarkoituksena oli perustella, että Itä-Karjala kuuluu Suomelle. Toukokuun puolivälissä 1941 saksalaiset toivoivat pikaista selvitystä Suomen rajaongelmista. Ryti pyysi mietintöä tekemään professori Jalmari Jaakkolan, jonka avustajiksi kutsuttiin AKS:n johtomiehiä, jotka olivat jo 1930-luvulla keränneet aineistoa. Työssä oli mukana muun muassa tohtori Reino Castrén, ja todennäköisesti myös Vilho Helanen kävi Rytin puheilla.¹⁰⁴ Helanen oli tavannut Rytin jo tämän presidenttikauden alussa, ja hän tunsu saaneensa presidentiltä vastakaikua omille ajatuksilleen, sillä tapaamisen seurauksena hänen oma käsityksensä Rytistä oli parantunut huomattavasti.¹⁰⁵

Jatkosodan alkuvaiheissa Mannerheim antoi 10.7.1941 ns. “Miekantuppipäiväkäskyn”, ja suomalaiset joukot hyökkäsivät Itä-Karjalaan.¹⁰⁶

Jatkosodan käynnistyessä heimoaktivistien visiot sopivat yksiin virallisen Suomen pyrkimysten kanssa. Kun valloitetun Itä-Karjalan hallintoa perustettiin, AKS:n jäsenet ja muut heimoaktiivit saivat vastuuta. Itä-Karjalan sotilashallintoesikuntaa onkin luonnehdittu eräänlaiseksi “pienois-AKS:ksi”. AKS:n puheenjohtaja Vilho Helanen määrättiin Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan valistusosaston päälliköksi.¹⁰⁷ Vilho Helanen johti suomalaisia komissioita, jotka hakivat puna-armeijassa taistelleita suomenheimoisia sotavankeja saksalaisilta sotavankileireiltä vuoden 1942 aikana.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Aleksandrov 2008, 50-52. Aleksandrovin esityksestä ei käy ilmi, mitä kansallisuuksia yhteistoimintaan ryhtyneet vangit edustivat. Talvisodan jälkeen heidät teloitettiin Neuvostoliitossa; Kujansuu 1999, 169.

¹⁰⁴ Laine 1982, 46-48, 62.

¹⁰⁵ Jokela 1997, 197-198

¹⁰⁶ Laine 1982, 49, 60.

¹⁰⁷ Laine 1997, 177-178, 182-184.

2.3. Vaihto-operaation alku

Antti Laineen mukaan aloite suomenheimoisten sotavankien siirtämisestä Saksasta Suomeen tehtiin Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan väestötoimistossa samaan aikaan, kun heimosotavankileirin perustamisesta annettiin käsky syyskuun alussa 1941. Suomenheimoisista sotavangeista suunniteltiin Itä-Karjalan tulevia asuttajia.¹⁰⁹ Myös Suomen ulkoministeriö tuki aloitetta, ja saksalaisessa lähteessä mainitaan ylipäällikkö Mannerheimin olleen syksyllä 1941 yhteydessä OKW:n kanssa inkeriläisten ja itäkarjalaisten sotavankien vapauttamiseksi Suomeen.¹¹⁰ Virolaisten sotavankien luovutuksesta suomalaiset olivat olleet yhteydessä saksalaisiin syyskuussa 1941. Tällöin päämajan ulkomaanosaston ulkomaatoimisto ilmoitti päämajan järjestelyosastolle, että siirtoa koskeva anomus oli toimitettu Verbindungsstab Nordille, joka neuvottelisi asiasta Viron viranomaisten kanssa.¹¹¹ Syyskuun lopulla Saksan Suomen päämajaan komentama yhdysupseeri Waldemar Erfurth muistutti Suomen päämajaa siitä, että saksalaissyntyisiä, balttilaisia, valkovenäläisiä ja ukrainalaisia vankeja voitaisiin päästää Saksan hallitsemille alueille.¹¹² Kotijoukkojen esikunta pyysi marraskuussa 1941 päämajan järjestelyosastoa vaikuttamaan Saksan ylimpään sotilasjohtoon niin, että kaukasialaiset voitaisiin siirtää Etelä-Venäjälle.¹¹³ Marraskuussa ja joulukuussa päämajan osastojen kirjeenvaihdossa käsiteltiin saksalaisille luovutettavia volgansaksalaisia ja kaukaasialaisia sotavankeja. Päämajan ulkomaanosasto totesi 17.11.1941 ylipäällikön määränneen, että kaukaasialaisten siirto tapahtuisi Saksasta saatavien suomenheimoisten sotavankien vaihdon yhteydessä.¹¹⁴

---

¹⁰⁸ Roiko-Jokela 1997a, 207-210.

¹⁰⁹ Laine 1982, 146-147.

¹¹⁰ Laine 1982, 147. Laineen käyttämä lähde: (Staatssekretär) Weizsäcker Berlin den 10. Nov. 1941, Nr 740 (kertomus Kivimäen tapaamisesta) Büro des Staatssekretärs. Akten betreffend Finnland, Bd 3, (Seite 411), AA.

¹¹¹ PM:n Ulk. os:n ulk. toim. PM:n Järj. os:lle, n:o 877/Ulk1/sal./22.9.1941. Liittyy: kirj. 1245/Järj.2/13.9.1941. Koskee: eestiläisiä sv:ja. T 19653/6. SArk.

¹¹² Kujala 2008, 222. Kujalan ilmoittama lähde: KA/SA, kotijoukkojen esikunta, sotavankitoimisto, Fa 9, kenraali Erfurth päämajan ulkomaanosastolle 27.9.1941.

¹¹³ Nesemann 2008, 202-203.

¹¹⁴ Laine 1982, 148.

Suomalaiset sotilasviranomaiset tekivät aloitteen virolaisten ja kaukaasialaisten sotavankien luovuttamisesta saksalaisille. Erfurthin kirjelmän mukaan saksalaiset olivat valmiita ottamaan saksalaissyntyisiä, balttilaisia, valkovenäläisiä ja ukrainalaisia sotavankeja. Neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet valikoituivat vaihdettaviksi neuvostosotavangeiksi. Suomi oli valmis siirtämään vähemmistökansallisuuksia Saksan miehittämille alueille.

Suomen armeijan päämajassa oltiin lokakuussa 1941 luottavaisissa tunnelmissa. Tuompon päiväkirjan mukaan puheenvuoroissa todettiin, että venäläiset on lyöty, mutta rauhaa ei tulisi vielä pitkään aikaan.¹¹⁵ Neuvostoliittoa uhkasi katastrofi¹¹⁶, ja päivällisellä puhuttiin venäläisten supistuvista mahdollisuuksista.¹¹⁷ Mannerheimin mukaan elettiin jännittäviä aikoja. Moskovan ja Leningradin kohtalo oli vaakalaudalla. Englantilaiset olivat laskeneet sen varaan, että sodan pitkittyessä he voisivat voittaa, mutta ylipäällikkö arvioi, ettei tällä kertaa käy niin.¹¹⁸ Maailmansodan kokonaistilanne vaikutti kehittyvän suotuisalla tavalla, ja päämaja oli valmis syventämään yhteistyötä saksalaisten kanssa.

Ylipäällikkö Mannerheim antoi sotavankien vaihdosta käskyn 21.11.1941. Käskyssä todettiin, että saksalaiset olivat ilmoittaneet kokoavansa “ensi eränä” 2062 suomalaista tai suomensukuista sotavankia vaihdettavaksi täällä otettuihin sotavankeihin. Saksalaiset halusivat vaihdossa suomalaisilta saksalaisia, virolaisia, latvialaisia, liettualaisia, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä sotavankeja. Vaihdot piti suorittaa periaatteessa mies miestä vastaan, mutta poikkeuksen muodostivat työhön kykenemättömät, joista voitiin luopua ilman vaihtoa.¹¹⁹ Vaihdon kohteena olivat vähemmistökansallisuuksia edustavat työkykyiset sotavangit. Muuten käskyssä ei tehty selkoa vaihdettavien vankien käyttötarkoituksesta. Työkyvyttömiä vankeja voitiin luovuttaa ilman vaihtoa. Suomalaiset eivät halunneet kärsiä vaihdoissa työvoimatappiota.

¹¹⁵ Tuompo 1994, 77. Päiväkirjamerkintä 10.10.1941.

¹¹⁶ Tuompo 1994, 78. Päiväkirjamerkintä 12.10.1941.

¹¹⁷ Tuompo 1994, 80. Päiväkirjamerkintä 18.10.1941

¹¹⁸ Tuompo 1994, 78-79. Päiväkirjamerkintä 16.10.1941

¹¹⁹ Sana 2003, 369. Sana esittää käskystä valokopion, mutta hän ei ilmoita sen tarkkaa sijaintia arkistokokoelmassa: Päämaja Kotijoukkojen Esikunnalle, n:o 2138/Järj.2/sal./21.11.1941. Koskee: sotavankien vaihtoa.

Kaukaasialaiset jäivät tässä vaiheessa pois käskystä ilmeisesti siksi, että tuolloin oli epävarmaa, kuinka saksalaiset suhtautuisivat kaukaasialaisten vastaanottamiseen.¹²⁰ Verbindungsstab Nord ilmoitti 29.11.1941, että Saksa oli valmis vastaanottamaan myös kaukaasialaisia sotavankeja. Saksalaisten mukaan oli yhdentekevää, missä järjestyksessä eri kansallisuuksia edustavat sotavangit luovutettaisiin. Saksalaiset ottivat vastaan vain terveitä sotavankeja. Jokaisen kuljetuksen yhteydessä piti lähettää lääkärintodistus, josta ilmeni, ettei luovutettavilla sotavangeilla ollut todettu kulkutauteja. Saksalaisessa vastaanottoleirissä sotavangit joutuivat karanteeniin.¹²¹

Jo ennen kuin lopullisia virallisia käskyjä oli annettu korkeimmalla mahdollisella tasolla, vankien vaihtoja oli ryhdytty valmistelemaan ja suorittamaan suomalaisten ja saksalaisten välillä. Syyskuussa 1941 kotijoukkojen esikunnan ilmoituksen mukaan sotavankileireillä oli seitsemän Volgan saksalaista neuvostosotavankia. Suomalaiset olivat valmiita luovuttamaan vangit, ja päämajan järjestelyosasto pyysi ulkomaanosastoa ilmoittamaan vangeista saksalaisille.¹²² Päivää myöhemmin AOK:ssa olevan yhdysupseerin ev. luutn. Carl Rothen välityksellä saksalaiset pyysivät, että heille luovutettaisiin "saksalaista syntyperää olevat ja saksaa puhuvat sotavangit". Rothe arvioi: "Koska AOK luovuttaa meille karjalaiset sotavangit, tuntuu luonnolliselta, että tähän pyyntöön suostutaan. AOK ottaisi mielellään heti vastaan nämä sotavangit."¹²³

Saksalaissyntyisten neuvostosotavankien määrä lisääntyi loppuvuoden aikana, ja 6.11. heitä oli kotijoukkojen esikunnan ilmoituksen mukaan 103.¹²⁴ Samoihin aikoihin Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland otti yhteyttä suomalaisiin

¹²⁰ PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 1303/Ulk. 1. sal./17.11.1941. Koskee: Kaukaasialaisia sotavankeja. Liittyy: 1977/Järj.2/sal. T 19653/6. SArk ; Laine 1982, 148, 404.

¹²¹ PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 1415/Ulk. sal./29.11.1941. Koskee: sv:n vaihtoa. Liittyy: Verbindungsstab Nord'in kirj. no 408/41geh./29.11.41. T 19653/6. SArk. Asiakirjasta ilmenee, että järjestelyosasto oli tiedustellut kaukaasialaisen sotavankien asiasta kirjelmällä n:o 1977/Järj.2/sal./14.11.41 ; PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 2209/Järj.2/sal./30.11.1941. Koskee: sv. vaihtoa. T 19653/6. SArk.

¹²² PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, 1317/Järj.2/sal./19.9.1941. Koskee: Volgan saksalaisia ym. sotavankeja. T 19653/6. SArk.

¹²³ AOK:n Yhdysupseeri PM:n Järj. 2:lle, KD n:o 752/I41/20.9.1941. T 19653/6. SArk.

¹²⁴ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 2350/Järj.1b/sal./6.11.1941. Koskee: karjalaisia, inkeriläisiä ym. vähemmistöjä. Liittyy: PM:n puhelintiedusteluihin. T 19653/6. SArk.

vaihtoasiassa. Saksalainen taho kertoi, että AOK oli käskenyt heidän siirtää saamansa karjalaiset sotavangit suomalaisille, ja saksalaiset kertoivat tehneensä niin luovuttaen karjalaisia vankeja suomalaiselle vankileirille, joka sijaitti neljä kilometriä länteen Sallasta. Saksalaiset pyysivät, että suomalaiset vastaavasti luovuttaisivat saksalaisille Volgan saksalaiset ja muut saksalaissyntyiset neuvostosotavangit. Jos näitä vankeja ei juuri nyt olisi saatavilla, saksalaiset pyysivät, että suomalaiset antaisivat heidän käyttöönsä 15-20 saksantaitoista venäläistä sotavankia, jotka toimisivat vankileirillä tulkkeina. Saksalaisten lähettämän kirjelmän alalaitaan oli suomalainen sotilasviranomaisen tehnyt lyijykynällä merkinnän, jonka mukaan 7.11.41 kotijoukkojen esikunnasta oli kapteeni Erkko ilmoittanut puhelimitse, että pari päivää sitten oli noin 80 saksalaista sotavankia lähetetty Rovaniemelle saksalaisille luovutettaviksi. Merkinnän perässä ovat nimikirjaimet: Vlā.¹²⁵

Vangit olivat peräisin Oulusta sotavankileiri n:o 19:stä, jolle kotijoukkojen eskunta antoi siirrosta puhelinkäskyn 4.11.1941. Vankiryhmä koostui 80 Volgan ja Ukrainan saksalaisesta. Lähetyslistat lähetettiin kirjelmän päiväyksen mukaan 8.11. Oulusta Rovaniemelle yhdysupseeri ev. luutn. Rothelle.¹²⁶ Saksalaisten puolelta Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland kuittasi 80 sotavankia vastaanotetuksi 11.11.1941. Yhteysupseeri ev. luutn. Rothe lähetti saksalaisten allekirjoittaman vastaanottokuitin marraskuun puolivälissä PM:n järjestelyosaston hallinnolliselle toimistolle.¹²⁷ Kotijoukkojen esikunta puolestaan lähetti päämajan järjestelyosastolle marraskuun puolella välissä asiakirjat, jotka olivat syntyneet

¹²⁵ Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland An finnischen Verbindungsoffizier beim A.O.K. Herrn Obersleutnant Ahonen, n:o Qu.2/4.11.1941. Betr. : Karelische und Volksdeutsche Kriegsfangene. T 19653/6. SArk.

¹²⁶ Sv. leiri n:o 19 ev. luutn. Rothelle Rovaniemelle, 8.11.1941. Jäljennös lähetysluettelosta. T 19659/B18. SArk. Kirjelmässä on seuraavanlainen teksti: "Kotijoukkojen Esikunnan puhelinvälityksen 4.11.41 mukaisesti sv. leiri n:o 19 lähettää allamainitut 80 Volgan ja Ukrainan saksalaista sotavankia, jotka luovutetaan saksalaisten sotilasviranomaisten haltuun ja siirretään pois Kotijoukkojen Esikunnan alaisten sv. leirien kirjoista."

¹²⁷ Yhteysupseeri A.O.K. PM:n Järj. os:n hallinnolliselle toimistolle, KD. n:o 1249/41/14.11.1941. Koskee: saksaa puhuvia sotavankeja. T 19653/6. SArk. Kirjelmän liitteenä on saksalaisten vastaanottokuitti: Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland. Qu. 2/11.11.41. Bescheinigung: Die Übergabe von 80 deutschsprechenden Kriegsgefangenen (in der Hauptsache Wolgadeutsche) an die deutsche Wehrmacht wird hiermit bescheinigt. Für das Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland Der Oberquartiermeister I.A. Hess. (allekirjoitus epäselvä, tulkinnanvarainen) Kuitissa leima: Armeeoberkommando Norwegen; Elina Sanan mukaan sotavankileiri n:o 19 luovutti marraskuussa 1941 kaksi sotavankiryhmää: 4.11. 83 sotavankia ja 8.11. 80 sotavankia. Ks. Sana 2003, 350-351. On todennäköistä, että Sana on laskenut saman ryhmän luovutetuksi kahteen kertaan. Asiakirjoista löytyy tietoja vain yhdestä 80 vangin luovutuksesta.

“saksalaisten sotavankien luovutuksesta ja vastaanotosta 8.11.41 aiheutuneista asiakirjoista”.¹²⁸ Sodan jälkeen laaditussa yhteenvetolistassa ryhmän luovutuspäiväksi merkittiin 11.11.1941 eli saksalaisten vastaanottokuittauksen päivämäärä.¹²⁹

Luovutetun ryhmän vaiheista saksalaisten alaisuudessa on löydetty tietoja. Einsatzkommando luokitteli 11.11.1941 päivätyssä lausunnossaan suomalaisilta saadut 80 ukrainansaksalaista sotavankia joko luotettaviin, lisätutkimuksia vaativiin tai poliittisesti ei-toivottaviin aineksiin. Lisätutkimuksiin joutuivat vangit, joista saatiin esikuulusteluissa epäilyttävä vaikutus, jos saksalaisten tulkinnan mukaan esimerkiksi “vanki valehteli”, “näytti juutalaiselta” tai “isän nimi oli Isak”. Kuusi vankia arvioitiin poliittisesti epäilyttäviksi. Luotettaviksi katsotut 56 vankia siirrettiin Jäämerentien varteen halonhakkuuseen. Muut 23 vankia vietiin Sallaan tarkempiin tutkimuksiin ja tarkkailuun. Kahdentoista vangin osalta epäiltiin juutalaisuutta tai sukulaisuutta juutalaisen kanssa.¹³⁰ Einsatzkommando tutki Suomen Saksalle luovuttamat ukrainansaksalaiset sotavangit. On mahdollista, että myös muut Suomen Saksalle luovuttamat Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat sotavangit joutuivat samanlaisiin kuulusteluihin.

Marraskuun lopulla 1941 sv. leiri n:o 19 lähetti kolme Volgan saksalaista vankia Rovaniemelle ev. luutn. Rothelle, jonka piti luovuttaa heidät saksalaisille.¹³¹ Rothe luovutti vangit ja lähetti järjestelyosaston hallinnolliselle osastolle saksalaisten

¹²⁸ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 2605/Järj.1b./sal./15.11.1941. T 19659/B18. SArk.

¹²⁹ LIITE 2.

¹³⁰ Silvennoinen 2008, 223-224. Alaviitteessä 615 Silvennoinen arvioi: “Joukko oli joka tapauksessa jo hajotettu eri leireille, ja osa sen jäsenistä ilmeisesti päätyi Ukrainan sijasta teloitettavaksi Sallassa”; Toisessa yhteydessä Silvennoinen toteaa, että saksalaisen upseerin mukaan “saksalaisilta vankileireiltä Pohjois-Norjassa ja Suomessa oltiin kokoamassa 500 ukrainalaista lähetettäväksi takaisin Ukrainaan, samoin kuin ne 80 Ukrainan saksalaista, joiden kuulustelut Einsatzkommando oli saanut päätökseen marraskuussa 1941”. Ks. Silvennoinen 2008, 235; Westerlund kertoo myös samojen vankien tutkinnasta, ja Westerlundin mukaan suurin osa tarkempiin tutkimuksiin joutuneista 23 sotavangista lienee myöhemmin palautettu Kuolajärven leirille, joka sijaitsi Sallassa. Ks. Westerlund 2008a, 148, 306; Reinhard Otton mukaan 11.11.1941 saksalaiset saivat 80 sotavankia suomalaisilta, ja tutkimuksissa viisi vankia todettiin poliittisesti epäluotettaviksi. Vankien myöhempi kohtalo on epäselvä. Ks. Otto 2008, 108.

¹³¹ Sv. leiri n:o 19 Kotij. E:lle, K.D. n:o 274/26.11.1941. T 19659/B18. SArk.

sotilasviranomaisten vastaanottokuittauksen “kolmesta saksalaisille luovutetusta saksaa puhuvasta sotavangista”.¹³²

Kirjeenvaihdosta löytyvien viittausten perusteella vaikuttaa siltä, että marraskuussa 1941 saksalaiset luovuttivat edelleen karjalaisia sotavankeja suomalaisille, mutta siirrettyjen karjalaisten lukumäärä ei ilmene kirjeenvaihdosta.¹³³

Joulukuussa kotijoukkojen esikunta ilmoitti päämajan ulkomaanosastolle olevansa valmis luovuttamaan saksalaisille sotilasviranomaisille “saksalaista kansallisuutta olevat” sotavangit, joita säilytettiin suomalaisilla sotavankileireillä. Eljas Erkon allekirjoittaman kirjelmän mukaan “asiasta on jo suullisesti sovittu amiraali von Bonin’in ja kapteeni Erkon välillä”. Kotijoukkojen esikunta pyysi ulkomaanosastoa ottamaan asiassa yhteyttä Saksan Suomessa olevaan sotilasasiamieheen. Kirjelmässä korostettiin, että luovutukseen oltiin valmiita heti, kun saksalaiset ilmoittaisivat ajankohdan, paikan ja vastaanottajan.¹³⁴ Tämän luovutuksen valmistelussa kotijoukkojen esikunnan rooli vaikuttaa olleen poikkeuksellisen keskeinen. Kotijoukkojen esikunnan kapteeni Erkko oli neuvotellut luovutuksesta suoraan saksalaisen osapuolen kanssa. Sen jälkeen kotijoukkojen esikunta otti heti yhteyttä päämajan ulkomaanosastoon, eikä papereita kierrätetty normaalilla tavalla päämajan järjestelyosaston kautta. Sen sijaan kotijoukkojen esikunta lähetti ulkomaanosastolle lähetetyn kirjelmä tiedoksi järjestelyosastolle. Kotijoukkojen esikunta järjesteli saksalaissyntyisten sotavankien luovutusta poikkeuksellisella ripeydellä. Samaisessa kotijoukkojen esikunnan kirjelmässä kiirehditettiin myös balttisotavankien siirtoa.

¹³² Yhteysupseeri A.O.K. :n kirj. PM:n Järj. os:n hall. tsto:lle, KD n:o 1385/41/27.11.1941. Koskee: sotavankikiittia. T 19653/6. SARk. Edellisen asiakirjan liitteenä on saksalaisten vastaanottokuitti: Armeeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland Qu.2./25.11.41. Bescheinigung. Die Übergabe von 3 deutschsprechenden Kriegsgefangenen an die deutsche Wehrmacht wird hiermit bescheinigt Für das Armeeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland. Der Oberquartiermeister I.A. Hess (oma tulkinta allekirjoituksesta) Rittmeister.

¹³³ PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 2197/Järj.2/29.11.1941. Koskee: saksalaisten luovuttamia karjalaisia sotavankeja. Liittyy: kapteeni Erkon ja kapteeni Vähälän puhelinkeskusteluun. T 19653/6. SARk. Kirjelmässä ilmoitetaan, että oheisena lähetetään Armeeeoberkommando Norwegenin kirj. N. 419/41, 14.11.41. Sitä ei kuitenkaan ole kirjelmän yhteydessä; Ev. luutn. Carl Rothe lähetti muutamaa päivää aikaisemmin PM:n järjestelyosastolle kirjelmän, jonka liitteenä oli A.O.K. kirjelmä, jossa oli luettelo saksalaisten sotilasviranomaisten siihen mennessä “Sallan l. a. järjestelyvankileirille luovuttamista karjalaisista sv:sta”. Arkistokokoelmassa A.O.K:n kirjelmä ei kuitenkaan ole Rothen kirjelmän yhteydessä. Ks. Yhteysupseeri A.O.K. PM:n Järj. os:n hall. tsto:lle, KD n:o 1364/41/25.11.1941. Koskee: karjalaisia sotavankeja. 1. liite. T 19653/6. SARk.

Virolaisten sotavankien luovutuksesta suomalaiset olivat olleet yhteydessä saksalaisiin syyskuussa 1941. Saksalaiset toivoivat, että “k.o. vangit eristettäisiin sovittuja suuntaviivoja noudattaen” ja heille järjestettäisiin töitä Suomessa, kunnes asia on ratkaistu.¹³⁵ Siirrettävien vankien määrästä ei mainita tässä yhteydessä mitään, myöskään syy vankien eristämiseen ei selviä. Kyse saattoi olla tavasta, jolla Suomi vähemmistökansallisuusjaottelun mukaisesti pyrki pitämään muut kansallisuudet - juutalaisia lukuun ottamatta - erillään venäläisistä vuonna 1941. Tosin ensimmäisessä vähemmistökansallisuusjaottelussa ei mainittu Baltian maiden kansallisuuksia vaan nämä lisättiin jaotteluun vasta sodan kuluessa. Jatkosodan alkuvaiheissa suomalaiset eivät olleet varautuneet siihen, että he joutuisivat käsittelemään balttisotavankeja.

Suomalaisten haltuun oli päätyntä muun muassa virolaisia kalastajia ja merimiehiä, jotka saksalaiset olivat ottaneet kiinni merellä. Tällä tavoin sotavangeiksi oli julistettu 34 virolaista.¹³⁶ Näitä siviilihenkilöitä ilmeisesti kohdeltiin kuin sotavankeja.

Päämajan ulkomaanosasto pyysi järjestelyosastoa parantamaan Suomessa vankeudessa olevien virolaisten merimiesten olosuhteita, ettei heidän tarvitsisi asua yhdessä venäläisten sotavankien kanssa. Ulkomaanosaston mukaan siirto Viroon ei lokakuussa ollut mahdollinen, koska etelän suuntaan ei ollut laivayhteyksiä. Virolaisten piti odottaa sopivaa tilaisuutta.¹³⁷ Todennäköisesti saksalaiset olivat ilmoittaneet, ettei siirto vielä onnistuisi. Suomalaiset vaikuttivat olevan siirtoon heti valmiita.

Marraskuussa 1941 suomalaisilla sotavankileireillä oli 215 balttia, joista virolaisia oli 158, latvialaisia 41 ja liettualaisia 16.¹³⁸ Vuoden loppua kohti balttien määrä nopeasti lisääntyi. Joulukuussa valmistauduttiin jo 525 baltin siirtoon saksalaisille.¹³⁹

¹³⁴ Kotij. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3577/Järj.1b/sal./20.12.1941. Tiedoksi: PM Järj. 2. T 19653/6. SArk ; Amiraali von Bonin toimi Saksan Helsingin-lähetystössä. Ks. Haataja 1997, 285.

¹³⁵ PM:n Ulk. os:n ulk. toim. PM:n Järj. os:lle, n:o 877/Ulk1/sal./22.9.1941. Liittyy: kirj. 1245/Järj.2/13.9.1941. Koskee: eestiläisiä sv:ja. T 19653/6. SArk.

¹³⁶ PM:n Tied. os. PM:n Hall. toim:lle, n:o 2788/Tied.l/sal./12.10.1941. Koskee: virolaisia sv:ja. T 19653/6. SArk.

¹³⁷ PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 979/Ulk.l/sal./5.10.1941. Koskee: virolaisia sotavankeja. T 19653/5. SArk. Tässä tapauksessa oli kyse “Paldiskissa” ja “I-18:ssa” pelastuneet merimiehet.

¹³⁸ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 2350/Järj.1b/sal./6.11.1941. Koskee: karjalaisia, inkeriläisiä ym. vähemmistöjä. Liittyy: PM:n puhelintiedusteluihin. T 19653/6. SArk.

¹³⁹ Kotij. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3577/Järj.1b/sal./20.12.1941. T 19653/6. SArk.

Lukumäärän nopea kasvu johtui Hangossa sijainneen neuvostotukikohdan valtaamisesta. Siinä yhteydessä satoja virolaisia antautui suomalaisille joukoille.¹⁴⁰

Suomalaiset olivat valmistautuneet lähettämään sotavankien vastaanottokomission Tallinnaan noutamaan suomalaisia ja suomensukuista vankeja Suomenlahden eteläpuolelta.¹⁴¹ Joulukuun 10. päivä 1941 kotijoukkojen esikunta selosti päämajan järjestelyosastolle sotavankivaihdon tilannetta. Saksan Suomessa olevan lähettilään mukaan Lugan alueelle oli kerätty 1328 Suomen kansalaista, jotka voitiin siirtää Suomeen. Sen sijaan itäkarjalalaisten, inkeriläisten ja vepsäläisten sotavankien sijainnista ei ollut saatu tietoja. Vankeja noutavaa komissiota ei voitu lähettää matkaan, sillä suomalaiset eivät tieneet, minkä saksalaisen sotilasviranomaisen kanssa komissio voisi asiaa järjestellä vankien lastaussatamassa. Saksalaiset viranomaiset, joilta asiaa oli tiedusteltu, eivät olleet osanneet neuvoa, kuinka pitäisi menetellä. Lisäksi saksalaiset olivat ilmoittaneet, että he eivät voineet ottaa Tallinnassa vastaan sotavankeja suurten talvimajoitusten takia. Kotijoukkojen esikunta arvioi, että saksalaiset olivat haluttomia ottamaan vastaan Suomen tarjoamia vankeja, ja sen takia se pyysi järjestelyosastolta ohjeita siihen, pidettiinkö vangit odottamassa siirtoa vai lähetettiin heidät työpaikkoihin. Kotijoukkojen esikunnan mukaan odotusaika aiheutti paljon hankaluutta ja kuluja tilanahtaudesta kärsivillä sotavankileireillä. Lopuksi kotijoukkojen esikunta pyysi päämajalta toimenpiteitä, “että ainakin ns. baltialaiset (virolaiset, latvialaiset, liettualaiset) sotavangit saataisiin lähetettyä edelleen”. Siirrolla oli kiire, se pitäisi suorittaa ennen meren jäätymistä.¹⁴²

Suomalaisten tiedusteluihin saksalaisten puolelta Verbindungsstab Nord ilmoitti, että suomalaisten ja inkeriläisten sotavankien kuljetus oli toistaiseksi keskeytynyt tartuntatautivaaran ja kuljetusvaikeuksien vuoksi. Päämajan ulkomaanosasto kertoi päämajan järjestelyosastolle, että saksalaiset olivat “epävirallisesti” tiedustelleet, halusivatko suomalaiset luovuttaa tässä vaiheessa vaihtoon tarkoitettut sotavangit, jotka oli koottu Helsinkiin. Jos suomalaiset olisivat valmiita, Verbindungsstab Nord

¹⁴⁰ Tuompo 1994, 95-96. Päiväkirjamerkintä 3.12.1941.

¹⁴¹ Kotij. E. n:o 3318/Järj.1b/sal./9.12.1941. Koskee: sv. vaihtoa. Liittyy: PM:n kirj. n:o 2138/Järj.2/sal. Jakelu: 12 kpl. T 19653/6. SArk.

¹⁴² Kotij. E PM:n Järj. os:lle, n:o 3124/Järj.1b/sal./10.12.1941. Koskee: sv:n vaihtoa. Liittyy: PM:n kirj. n:o 2138/Järj.2/sal./21.11.41 ja PM:n kirj. n:o 2209/Järj.2/sal./30.11.41. T 19653/6. SArk.

ryhtyisi järjestämään merikuljetusta.¹⁴³ Tämän jälkeen suomalaisten puolelta YE:n (Yleisesikunnan) päällikkö teki päätöksen, jonka mukaan voidaan “baltialaiset luovuttaa vaihdon ulkopuolellakin, jos saksalaiset vastaanottavat ja järjestävät kuljetuksen”.¹⁴⁴ Saksalaiset olivat lopettaneet suomensukuisten sotavankien siirrot Suomenlahden etelärannikon satamiin tautivaaran ja kuljetusvaikeuksien takia, joten suomalaisten ei kannattanut lähettää komissiota noutamaan vankeja. Tästä huolimatta suomalaiset sotilasviranomaiset halusivat siirtää baltit mahdollisimman nopeasti Suomenlahden eteläpuolelle jopa varsinaisen vaihto-ohjelman ulkopuolella. Painetta tähän lisäsivät suomalaisten sotavankileirien tilanpuute ja vangeista aiheutuneet kulut. Suomi oli saanut sotavankeja paljon enemmän kuin ennen sotaa oli arvioitu, ja marras-joulukuussa 1941 balttisotavankien määrä oli nopeasti noussut, kun Hangon neuvostotukikohta oli antautunut.

Helsinkiin jätettiin Malmin leirille siirtoa odottamaan n. 300 balttia, joista suuri osa oli virolaisia. PM:n järjestelyosasto käski kotijoukkojen esikuntaa siirtämään muut luovutusta Helsingissä odottaneet kansallisuudet työleireille, jos heitä ei voitu pitää nykyisissä leireissä.¹⁴⁵ Merivoimien esikunta esitti, että Hangossa olevat 218 virolaista siirrettäisiin Helsinkiin odottamaan siirtoa. Neuvostoliittolaiset olivat tuoneet virolaiset työpalveluun Hankoon heinäkuussa 1941.¹⁴⁶

Ilmeisesti loputkin Hangossa olleet virolaiset siirrettiin Helsingin Malmille, sillä 20. joulukuuta kotijoukkojen esikunta kiirehti PM:n ulkomaanosastoa toimimaan, jotta “Malmin tilapäisleirillä” olevat 525 balttia voitaisiin mahdollisimman pian luovuttaa saksalaisille. Kotijoukkojen esikunnan mukaan vangeista suurin osa oli virolaisia siviilimiehiä, jotka “bolsheviikit” olivat pakottaneet riveihinsä. Osa heistä oli joutunut

¹⁴³ PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 1507/Ulk. 1./sal./11.12.1941. Koskee: sv:n vaihtoa. Liittyy: VN: kirj. n:o 429/geh./10.12.41. T 19653/6. SArk.

¹⁴⁴ Kotij. E PM:n Järj. os:lle, n:o 3124/Järj.1b/sal./10.12.1941. Koskee: sv:n vaihtoa. Liittyy: PM:n kirj. n:o 2138/Järj.2/sal./21.11.41 ja PM:n kirj. n:o 2209/Järj.2/sal./30.11.41. T 19653/6. SArk. Kirjelmän alalaitaan on lyijykynällä kirjoitettu teksti: “12.12.1941 YE:n päällikön ratkaisun mukaan voidaan baltialaiset luovuttaa vaihdon ulkopuolellakin, jos saksalaiset vastaanottavat ja järjestävät kuljetuksen”. Lyijykynämerkinnän on allekirjoittanut kapteeni Vähälä.

¹⁴⁵ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 2348/Järj.2/sal./13.12.1941. Koskee: baltialaisten sv:n luovuttamista. Liittyy: PM:n kirj. n:o 1507/Ulk.1 sal. ja ev luutn. Slöörin ja kapt. Vähälän puhelinkeskusteluun. T 19653/6. SArk; PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 2358/Järj.2/sal./13.12.1941. Koskee: sotavankien vaihtoa. Liittyy: PM:n kirj. n:o 1507/Ulk.1 sal. ja luutn. Ellilän ja kapt. Vähälän puh. keskusteluun 12.-13.12.41. T 19653/6. SArk.

¹⁴⁶ Meriv. E. PM:lle, KK. Sanoma no 1601/OP./15.12.1941. T 19653/6. SArk.

vangiksi Hangon valtauksen yhteydessä, osa rintamalla. Kotijoukkojen esikunta arvioi: “He ovat hyvää väkeä, jota saksalaiset voisivat heti sijoittaa siviilitöihin heidän kotipaikoillaan. Suomen kannalta olisi hyvin toivottavaa saada luovuttaa nämä vangit mahd. pian, ja näin pienen määrän kuljettaminen Viroon ei tuottane suurempia vaikeuksia kuin Virosta äskettäin Hankoon tuotujen bolsheviikkien kuljettaminen.”¹⁴⁷ Kirjelmän oli allekirjoittanut Järj. 1b:n toimistopäällikkö, kapteeni Eljas Erkko.

Suomalaiset eivät olleet ottaneet baltteja mukaan vähemmistökansallisuusjaotteluun sodan alkuvaiheessa. Kun Hangon neuvostotukikohta antautui loppuvuodesta 1941, Baltian maiden kansallisuuksia edustavien vankien määrä lisääntyi dramaattisesti. Suomalaiset halusivat balttien tilanteeseen nopean ratkaisun. Suomalaiset eivät halunneet pitää baltteja panttina tulevia vankien vaihtoja silmällä pitäen vaan luovuttaa vangit heti Viroon jopa vaihdon ulkopuolella. Yleensä vankivaihtoja suorittavat osapuolet olivat tarkkoja siitä, että vaihdoissa ei kärsitty työvoimatappiota. Tässä tapauksessa suomalaiset eivät halunneet pitää kiinni työvoimasta, vaikka vangit olivat “hyvää väkeä”. Vangit olivat Malmin tilapäisleirissä huonoissa olosuhteissa. Jos luovutus olisi taas lykkääntynyt, heidät olisi jouduttu siirtämään työhön ympäri Suomea toisille sotavankileireille, jotka olivat jo tupaten täynnä sotavankeja. Balteja ei haluttu pitää sotavankeudessa Suomessa vaan lähettää heidät kotimaihinsa. Suomalaiset uskoivat, että saksalaiset voisivat vapauttaa baltit siellä siviilityövoimaksi, ja he pääsisivät kotimaissaan parempiin olosuhteisiin kuin suomalaisilla sotavankileireillä. Kotijoukkojen esikunnan näkökulmasta Saksa ei ollut tuolloin Baltian maiden miehittäjä vaan vapauttaja.

Tutkija Ida Suolahden mukaan syyskuussa 1941 suomalaiset sotilasviranomaiset olivat linjanneet, että virolaisia ja latvialaisia ei voitaisi kohdella normaaleina sotavankeina vaan he olivat erikoisasemassa. Tiettyjen etnisten ryhmien, kuten saksalaissyntyisten ja balttien, asemaa haluttiin parantaa siirtämällä heidät saksalaisille. Suolahti arvioi, että suomalaiset eivät halunneet panostaa voimavaroja sellaisiin sotavankeihin, joiden kotimaat olivat lähellä ja jotka heti sodan päätyttyä siirrettäisiin kotimaihinsa.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Kotij. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3577/Järj.1b/sal./20.12.1941. T 19653/6. SArk.

¹⁴⁸ Suolahti 2008, 146.

Balttien siirtoa valmisteleavan asiakirjan marginaaliin oli piirretty kysymysmerkki kohtaan, jossa kerrottiin Virosta Hankoon tuoduista “bolsheviikkeistä”.¹⁴⁹ Marginaalimerkintä tehtiin todennäköisesti PM:n ulkomaanosastolla. Hankoon tuodut “bolsheviikit” tarkoittivat mahdollisesti neuvostoliittolaisia sotavankeja, joita saksalaiset olivat laivanneet¹⁵⁰ Suomeen. Saksalaisten laivat liikennöivät Suomen ja Suomenlahden etelärannikon välillä¹⁵¹. Joulukuussa 1941 Saksa luovutti Suomelle 756 neuvostosotavankia, jotka kuuluivat Josif Stalin -aluksen miehistöön.¹⁵² Ainakin osa suomalaisista sotilasviranomaisista koki, että saksalaiset toivat Suomeen vääränlaisia sotavankeja. Saksalaiset käyttivät Suomenlahdella liikennöiviä laivoja omien tarkoituksiensä mukaisesti, eikä tautivaara estänyt “bolsheviikkien” Suomeen tuomista, vaikka saksalaiset olivat lykänneet suomenheimoisten sotavankien tuontia Suomeen juuri tautivaaraan vedoten. Etenkin kotijoukkojen esikunta oli turhautunut tilanteeseen.

Balttisotavankien luovutusasia eteni, ja joulukuun lopulla kotijoukkojen esikunta nimesi saattokomennuskunnan, joka siirtäisi vangit saksalaisille. Lähtöpäiväksi oli määrätty 31.12.1941.¹⁵³ Lopulta matkaan lähdettiin 1.1.1942 aamulla saksalaisella laivalla S/S Hohenhörnilla, joka vei Malmin leiriltä Tallinnaan 598 sotavankia, “joista suurin osa virolaisia, osa muita balttialaisia ja 40 saksalaista”. Samassa lähetyksessä oli myös 4 virolaista, jotka merivoimien esikunta toi laivaan. Luovutettuja oli kaikkiaan 602. Laiva oli perillä Tallinnassa samana päivänä. Kotijoukkojen esikunnan kirjelmän marginaaliin tehdyn lyijykynämerkinnän mukaan luovutus tapahtui kenraali Hanellin kapteeni Kekomäelle antaman suullisen luvan nojalla.¹⁵⁴ Hanell oli valmis siirtämään sotavankeja Saksan hallitsemaan Baltiaan, vaikka Hanell oli saanut

¹⁴⁹ Kotij. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3577/Järj.1b/sal./20.12.1941. T 19653/6. SArk.

¹⁵⁰ Saksalaiset toivat neuvostosotavankeja Suomeen omia tarpeitaan varten kesäkuusta 1942 lähtien. Ks. Westerlund 2008a, 93.

¹⁵¹ Liikenne- ja viestiyhteydet olivat huonot Suomen ja Viron välillä myöhään syksyyn 1941.

Miinaavaaran vuoksi laivaliikenne oli pitkään pysähdyksissä, mutta se aloitettiin uudelleen Suomen ja Viron välillä marraskuun lopulla 1941. Ks. Silvennoinen 2008, 238, 241.

¹⁵² Suolahti 2008, 152.

¹⁵³ Kotij. E (jakelu: 6 kpl), n:o 3747/Järj.1b/sal./29.12.1941. Koskee: sv. siirtoa. T 19653/6. SArk.

¹⁵⁴ Kotij. E PM:n Järj. os:lle, n:o 1/Järj.1b/sal./2.1.1942. Koskee: balttilaisten sv:n luovuttamista. Liittyy: puhelimesta kapt. Vähälältä saatuihin ohjeisiin. T 19653/8. SArk. Lyijykynämerkinnän on todennäköisesti tehnyt kapteeni Vähälä järjestelyosastolla, sillä tekstin perässä on kirjainyhdistelmä: Vlā ; Kenraaliluutnantti E. Hanell toimi 1941 Suomen armeijan päämajassa yleisesikunnan päällikkönä. Ks. Tuompo 1994, 33-34: päiväkirjamerkinnot 13.7.1941 ja 15.7.1941 sekä Laaksonen 2004, 191-193.

marraskuussa 1941 tietoja, joiden mukaan Saksan valloittamien alueiden väestön tilanne olisi talvella 1941-1942 ongelmallinen. Saksalainen kenraaliluutnantti Heunert oli arvioinut, että huomattava osa miehitettyjen alueiden väestöstä kuolisi nälkään.¹⁵⁵

Jatkosodan jälkeen sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä tehdyssä laskelmassa ilmoitetaan, että 2.1.1942 Tallinnassa luovutettiin 504 virolaista, 48 latvialaista, 10 liettualaista sekä 40 saksalaista.¹⁵⁶ Luovutettujen kokonaismäärä täsmää asiakirjoista saatavien luovutustietojen kanssa, mutta eri balttikansallisuuksien tarkkoja lukumääriä ei ole löytynyt asiakirjoista. Baltteja kuitenkin todennäköisesti oli yhteensä 562. Samassa siirrossa toteutui myös 40 saksalaissyntyisen neuvostosotavangin luovutus, jota oli valmisteltu loppuvuodesta.¹⁵⁷ Tämä oli ensimmäinen kerta jatkosodan aikana, kun saksalaissyntyisiä sotavankeja luovutettiin Virossa oleville saksalaisjoukoille. Aikaisemmin vankeja oli siirretty Pohjois-Suomessa oleville saksalaisyksiköille.

Kansallisarkiston projektin julkaisemien tietojen mukaan Suomi luovutti Saksalle 562 balttia ja 40 saksalaista 1.1.1942.¹⁵⁸

Kotijoukkojen esikunta oli lähettänyt saksalaisten antaman vastaanottotodistuksen Tallinnaan viedyistä sotavangeista PM:n järjestelyosastolle, joka lähetti sen takaisin kotijoukkojen esikuntaan. Järjestelyosaston mukaan kotijoukkojen esikunnan tehtävänä oli pitää ”luetteloa luovutetuista ja vaihdetuista sotavangeista”.¹⁵⁹

Suomalaisen saattokomennuskunnan päällikkö kapteeni Pellervo Leino oli erityisen tyytymätön tapaan, jolla saksalaiset olivat kohdelleet suomalaista komennuskuntaa, joka vei sotavangit Tallinnaan. Matkan aikana laivan hyteissä ei ollut tilaa vaan suomalaiset joutuivat oleskelemaan kannella. Vasta kun ”Celariuksen” upseeri tuli

¹⁵⁵ Kenr. luutn. E.F. Hanellille, n:o 6/Re/24.11.41. Tekijän allekirjoitus, ei nimenselvennystä. Raportin tekijän henkilöllisyys epäselvä. T 20117/32. SArk. ”Maaherra Hillilä tarjosi tarjosi eilen päivällisen kenraaliluutnantti Heunertin kunniaksi. Saapuvilla eversti Villamo, Hauptmann Niemann, kenraaliluutn. Heunertin adjutantti, sekä allekirjoittanut.”

¹⁵⁶ LIITE 2.

¹⁵⁷ Kotij. E PM:n Järj. os:lle, n:o 1/Järj.1b/sal./2.1.1942. Koskee: balttilaisten sv:n luovuttamista. Liittyy: puhelimesta kapt. Vähälältä saatuihin ohjeisiin. T 19653/8. SArk; LIITE 1: 602 sotavangin luovutus Tallinnassa 2.1.1942.

¹⁵⁸ LIITE 8.

paikalle, suomalaiset pääsivät upseerimessiin, mutta mahdollisuutta ateriointiin ei ollut. Saksalaiset selittivät, että kyseessä oli kauppalaiva eikä suinkaan matkustajalaiva. Vaikeudet jatkuivat Tallinnan satamassa, jossa saksalainen upseeri, joka oli määrätty vastaanottamaan vangit, vitkutteli asian hoitamisessa. Suomalainen komennuskunta joutui ensin majoittumaan vankien kanssa samaan paikkaan, ja vasta myöhään illalla komennuskunta määrättiin hotellimajoitukseen, jossa nälkäisille suomalaisille oli tarjolla vain kylmää kaalisoppaa. Seuraavana päivänä saksalaiset sotilasviranomaiset hoitivat vankeja koskevat luovutusasiakirjat kuntoon ja määräisivät, että seuraavana aamuna suomalaisten piti olla vastaanottamassa laivarannassa 250 ”ryssää” ja kuljettaa heidät Suomeen. Komennuskunnan johtaja kieltäytyi, jos ei saisi suomalaisilta viranomaisilta käskyä. Saksalaiset lupasivat hankkia käskyn. Keskellä yötä suomalainen komennuskunta yritettiin häätää hotellista, sillä saksalaiset tarvitsivat huoneita. Suomalaiset kieltäytyivät poistumasta, kun heille ei osoitettu uutta majapaikkaa. Aamulla satamassa ”oli luutn. Aminoff sekä komennuskunta vastaanottamassa e.m. 250 ryssää, joten autoimme heitä ja majoituimme laivaan”. Myöskään tällä matkalla komennuskunta ei saanut ruokaa. Komennuskunnan johtaja piti kiinni kunniastaan: ”Pyytäessäni lasin vettä, ilmoitti messipoika, että sitä on keittiössä, voin hakea sieltä. En kuitenkaan itse sitä noutanut.” Leino vetää yhteen: ”Edellä kerrotusta käy ilmi, että saksalaiset suhtautuivat hyvin yliolkaisesti suomalaiseen komennuskuntaan sen suorittaessa sille annettua virkatehtävää”. Leinon mukaan ”suomalaisten hyvä varusteet herättivät suuresti saksalaisten huomiota”. ”Saksalaisten talvivarusteet olivat silmin nähtävän heikot.”¹⁶⁰

Leinoa ärsytti saksalaisten tapa antaa suomalaiselle komennuskunnalle määräyksiä. Suomalaiset saivat kokea, että saksalaiset hallitsivat Viron puolella miehittäjän ottein, eikä suomalaisilla ollut siellä erivapauksia. Komennuskunta sai tuntumaa saksalaisten hallitsemaan Eurooppaan. Saksalaiset eivät osoittaneet suomalaiselle komennuskunnalle minkäänlaista vieraanvaraisuutta, jota suomalaiset odottivat suomalais-saksalaisen yhteistyön nimissä. Suomalaiset eivät olleet tervetulleita.

---

¹⁵⁹ PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 186/Järj.2/sal./16.1.1942. T 19653/7. SArk.

¹⁶⁰ Helsingin Suojeluskuntapiirin Esikunta Kotij. E:lle, n:o 17/II. 40 sal. 7.1.1942. Koskee: vankien kuljetusta Eestiin. T 19653/8. SArk; Elina Sana on myös tuonut esille kyseisen balttien luovutuksen ja siitä kertovan Leinon matkakertomuksen. Ks. Sana 2003, 388-390.

Koko luovutusprosessin aikana saksalaiset eivät olleet erityisen innostuneita ottamaan vastaan baltteja. Aluksi he kieltäytyivät, mutta myöntivät lopulta, kun suomalaiset yhä uudelleen ottivat asian esille. Saksalaisten suoranainen välipitämättömyys baltteja kohtaan heijastui myös tavassa, jolla suomalaista komennuskuntaa kohdeltiin. Balttien siirto oli suomalaisten ajama asia, joka oli saksalaisille välttämätön paha.

Tulomatkalla Suomeen tuodut 250 “ryssää” on joukko, jonka taustat eivät Leinon kertomuksesta paljastu. Leino mainitsee, että satamassa oli vankeja vastaanottamassa Aminoff ja komennuskunta. Hangossa sotavankileirin komentajana toiminut kreivi Berndt Aminoff on haastattelussa kertonut, että vuoden 1942 alkupäivinä hän haki Tallinnasta Suomeen 250 sotavankia. Saksalaiset olivat ottaneet nämä kiinni Josif Stalin -kuljetusalukselta, joka oli ajanut miinaan, kun se evakuoiti Hangon tukikohtaa. Aminoff kertoi, että laivaston eliittimiehistöön kuuluvat vangit olivat hyvässä kunnossa, ja heidät kuljetettiin Hankoon, missä Aminoffin johtama “pohjoisleiri” aloitti toimintansa.¹⁶¹

Suomalaiset halusivat siirtää Viroon Hangossa palvelleita balttisotavankkeja ja toivat samassa yhteydessä Suomeen sotavankkeja, joita kapteeni Leino nimitti “ryssiksi”. Mieluummin suomalaiset sotilasviranomaiset olisivat tuoneet Virosta Suomeen suomenheimoisia sotavankkeja, mutta heitä saksalaiset eivät suostuneet tässä vaiheessa luovuttamaan muun muassa tartuntatautivaaraan vedoten.

2.3.1. Lainasta luovutukseen

Timo Mikkola viittaa kahteen tapaukseen, joissa suomalaiset lainasivat sotavankkeja saksalaisille. Molemmilla kerroilla vankien kohtelussa ilmeni ongelmia. Vuoden 1942 aikana 200 kotijoukkojen esikunnan alaista sotavankkia oli saksalaisten käytössä Porin lentokenttätyömaalla, joka oli saksalaisten sotilasviranomaisten komennossa. Mikkolan mukaan vankien huollossa ja terveydellisissä olosuhteissa ilmeni epäkohtia,

ja vangit siirrettiin pois kyseiseltä työmaalta. Lars Westerlund on löytänyt tietoja, joiden mukaan Porissa 206 vangista 93 oli kuollut saksalaisten käytössä, joten kuolleisuus oli 45 %.¹⁶² Suomalaiset siis ottivat pois saksalaisilta heidän käyttöönsä lainatut sotavangit sen jälkeen, kun huomasivat puutteita saksalaisten tavassa käsitellä sotavankeja. Mikkola viittaa alaviitteessä¹⁶³ myös toiseen tapaukseen, joka koski Kemin vankileiristä saksalaisille annettuja sotavankeja, mutta Mikkola ei tee tästä tapauksesta selkoa sen enempää.

Arkistolähteistä löytyy tietoja Kemin leiriltä luovutetusta vankiryhmästä, tapaus on ilmeisesti sama, johon Mikkola viittaa. Lokakuussa 1941 lainattiin Kemistä sotavankileiristä n:o 9 Kauttakulkuliikenteen järjestelytoimistolle 100 neuvostoliittolaista sotavankia. Vangit oli luovutettu majuri Wihtolin käyttöön. Vankien tekemä työ katsottiin puolustusvoimain työksi, eikä Kemin leiri saanut siitä mitään korvausta. Vankileirin päällikkö oli yrittänyt toistuvasti tiedustella, minne vangit oli sijoitettu, mutta hän ei ollut saanut kysymyksiinsä vastausta. Leirin päällikkö ehdotti joulukuussa 1941 kotijoukkojen esikunnalle, että vangit siirrettäisiin takaisin Kemin leirille, sillä vankien joukossa oli ukrainalaisia ja valkovenäläisiä vankeja, jotka piti koota Kemin Ajokseen.¹⁶⁴

Lokakuussa 1941 Kemin Ajossaaresta suomalaisesta sotavankileiri n:o 9:stä oli siirretty sata neuvostosotavankia Inarin Palkisojaan, jossa saksalaiset hoitivat sotavankien vartioinnin ja muonituksen, ja suomalaiset vastasivat työjärjestelyistä. Vangit tekivät saksalaisille hakkuu- ja auraustöitä. Vankien kohtelusta syntyi kiistaa suomalaisten ja saksalaisten välillä, ja tällöin saksalainen kapteeni Seibold kirjoitti marraskuussa 1941 selonteon, jossa hän arvosteli vankien kohtelua, lääkintää ja muonitusta. Westerlundin mukaan yksittäinen saksalainen upseeri pyrki parantamaan vankien asemaa, ja kiista saatiin nopeasti selvitetyksi.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Sana 2003, 330. Sana on haastatellut kreivi Berndt Aminoffia 13.8.1987.

¹⁶² Mikkola 1976, 35-36; Westerlund 2008a, 287.

¹⁶³ Mikkola 1976, 36.

¹⁶⁴ Sv. leiri n:o 9 Kotij. E:n Järj. 1b:lle K.D. n:o 943/I/c/17.12.1941. Koskee: Majuri Wihtolin käytettävissä olevia sotavankeja. T 19653/5. SArk.

¹⁶⁵ Westerlund 2008a, 289. Westerlundin ilmoittama lähde: Selonteko olosuhteista Palkisojan vartiokomennuskunnassa 15.11.1941. Päämajan järjestelyosasto. Olosuhteita Palkisojan sv työkomennuskunnassa 24.6.1942, T 19654/F1. Kansallisarkisto; Vankijoukon käsittelystä ks. myös Westerlund 2008a, 253-254.

Kotijoukkojen esikunta selvitteli asiaa sotavankileiri 9:n aloitteesta joulukuun alussa ja ilmoitti päämajan järjestelyosastolle, että vangit oli viety Kirkkoniemeen Norjaan ilman, että "Kotij. E:lle on asiasta edes ilmoitettu".¹⁶⁶ Kotijoukkojen esikunnan kirjelmän n:o 3573 liitteenä järjestelyosastolle lähetettiin saksalaisten sotilasviranomaisten selvitykset vankijoukon tilanteesta.¹⁶⁷

Sekä saksalaiset että suomalaiset tekivät selvityksiä vankijoukon tilanteesta. Saksalaista vartio-osastoa johtaneen Seiboldin mukaan suomalaisten sotilasviranomaisten ja siviilien laiminlyönnit olivat olleet syynä vankien huonoon kuntoon Palkisojan työmaalla, jossa vangit olivat olleet metsätöissä. Hän syytti suomalaisia vankien julmasta ja epäasiallisesta kohtelusta, joka oli rikkonut saksalaisten määräyksiä. Seiboldin selvitys oli päivätty 15.11.1941, ja pian tämän jälkeen saksalaiset siirsivät vangit Pohjois-Norjaan. Ennen Seiboldia vartio-osastoa johti Schwarz, jonka kertomuksiin Seiboldin selvitys suurelta osin perustui.¹⁶⁸

Saksalaisten sotilasviranomaisten kirjelmän mukaan saksalaiset olivat siirtäneet Palkisojan työmaalta 88 vankia Pohjois-Norjaan Elvenesin vankisairaalaan. Sitä ennen kaksitoista vankia oli kuollut tai ammuttu Palkisojan leirillä Ivalon pohjoispuolella. Elvenesissä kuoli 8 vankia punatautiin ja 1 keuhkotulehdukseen. Lopuista 79:stä vangista 21 oli eri syiden takia edelleen sairaana, ja muut olivat niin aliravittuja, ettei heistä olisi työhön vähään aikaan. Saksalaiset sotilasviranomaiset ehdottivat, että vangit jätettäisiin lopullisesti heidän haltuunsa. He perustelivat sitä sillä, että vankien kuljettaminen Kemiin tuottaisi suuria vaikeuksia pakkasen ja

¹⁶⁶ Kotij. E PM:n Järj. os:lle n:o 3286/Järj.1b/9.12.1941. Koskee: majuri Wihtolin käytössä olevia sotavankeja. Liittyy: Sv. leiri n:o 9:n kirjelmään n:o 943/I/C/3.12.41. T 19653/5.SArk.

¹⁶⁷ Vrt. PM:n järj. os. Linnoitusosastolle n:o 2318/Järj. 2/sal./29.12.1941. Koskee: sotavankien käsittelyä. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 3573/Järj.1b/sal. Tiedoksi: Kotij. E, Kauttakulkuliikenteen järjestelytoimisto, Rovaniemi (liitteittä). Liittymiskirjelmän liitteinä järjestelyosastolle tulneiden Armeoberkommando Norwegen'in 8.12.41 ja Haupt. Seiboldin 15.11.41 päivätyjen kirjelmien jäljennökset lähetetään Linnoitusosastolle tiedoksi: Armeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland an Transitbüro des finnischen Generalstabes. Rovaniemi O.U., den 8.12.41. Betr. : Russische Kriegsgefangene aus dem Kriegsgefangenen lager Kemi sekä 1./B.B.405 an B.B. 405. Bericht über die Zustände beim Wachkdo. Parkisoja. Im Felde den 15.11.41, Seibold. T 19659/B18. SArk. Kirjelmä lähetettiin linnoitusosastolle, mutta se on sijoitettu sotavankikomendantin esikunnan selvityselimen arkistokokoelmaan.

¹⁶⁸ Bericht über die Zustände beim Wachkdo. Parkisoja. Im Felde den 15.11.41, Seibold. T 19659/B18. SArk.

kuljetusvälineiden puutteen vuoksi, eikä siirto ollut tarkoituksenmukainen vankien työkyvyttömyydenkään takia. Saksalaisten mukaan suomalaiset olivat alun perin luvanneet 3000 sotavankia työvoimaksi, mutta loppujen lopuksi saksalaiset olivat saaneet vain nämä 100 vankia.¹⁶⁹

Suomalaiset sotilasviranomaiset reagoivat saksalaisten väitteisiin, joiden mukaan suomalaisten epäasiallinen toiminta oli heikentänyt vankijoukon kuntoa. Joulukuun puolivälissä suomalaiset kuulustelivat vankien työoloista vastannutta linnoitustoimiston alaista suomalaisupseeria, vänrikki Rantaa. Vangit oli määrätty lokakuun alussa osasto Rannan käyttöön Palkisojalle tukkien, halkojen ja lautojen tekoon. Rannan alaisuudessa toimi saksalainen vartiosto, jota johti ylivääpeli Schwarz. Vankien muonasta vastasivat saksalaiset, ja vankien keskuudesta valittiin kokki, joka kahden apulaisen kanssa valmisti vangeille ruokaa. Varushuollosta vastasivat suomalaiset. Lääkintähuollon hoiti suomalainen lääkintäaliupseeri, ja vakavammin sairastuneet vietiin Ivaloon kenttäsairaalaan. Työn teettämistä valvoivat vänrikki Rannan lisäksi metsätyönjohtajat, ja lisäksi tulkki oli aina paikalla. Suomalaisupseerin mukaan hänen ja Schwarzin väliset henkilösuhteet kärjistyivät seuraavina viikkoina äärimmilleen, ja Ranta teki esimiehelleen valituksen Schwarzin toiminnasta. Rannan käsityksen mukaan tämän seurauksena Schwarz ja kymmenen vartijaa oli siirretty pois 13.11.1941, mutta 19.11. saksalainen yliluutnantti tuli ja vei vangit pois majuri Hessin määräyksellä. Vangit siirrettiin Kirkkoniemeen viikon parin työkomennukselle. Ranta ei estänyt vankien viemistä, koska ei varmuudella tiennyt, kenelle vangit kuuluivat. Rannan mukaan vangit vietiin nimenomaan työkomennukselle, sairaalaan viemisestä ei ollut puhetta. Tämän jälkeen vangeista ei ollut kuulunut mitään.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Armeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland an Transitbüro des finnischen Generalstabes. Rovaniemi O.U., den 8.12.41. Betr. : Russische Kriegsgefangene aus dem Kriegsgefangenen lager Kemi sekä 1./B.B.405 an B.B. 405. T 19659/B18; Armeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland Suomalaisen Päämajan Kauttakulkuliikenteen Järjestelytoimiston Rovaniemen osastolle, Qu 2/Paik. maj./8.12.1941. Koskee: Kemin sotavankileiristä siirrettyjä venäläisiä sotavankeja. T 5856/25. SArk. Ilmeisesti suomalaisten sotilasviranomaisten tekemä suomennos saksalaisten kirjelmästä; Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Norjassa olevilla saksalaisjoukoilla oli talvella 1941-1942 työvoimapula, ja AOK pyysi toistuvasti Berliinistä 3000 sotavankia käyttöönsä. Berliini oli kehottanut pyytämään sotavankeja suomalaisilta sotilasviranomaisilta. Ks. Otto 2008, 69.

¹⁷⁰ Kuulustelupöytäkirja 14.-15.12.1941 Inarin pitäjän Palkisojan kylässä LTRak.P TV II/ Osasto Rannan toimistossa. Kuulustelun toimitti luutnantti P. Lehtosalo. T 5856/25. SArk.

Ranta torjui saksalaisten väitteet siitä, että suomalaiset olisivat kohdelleet vankeja epäinhimillisesti ja että vangit olisivat olleet sen takia työkyvyttömiä. Rannan mukaan saksalaiset vartijat olivat ampuneet eri syistä viisi vankia. Yksi ammutuista oli ollut varkaaksi epäilty sotavanki, joka oli kuulustelun aikana paljastunut politrukiksi. Hänet oli ammuttu Rannan suomalaisen esimiehen käskystä. Kolme oli ammuttu karkaamisyrityksen jälkeen ja yksi muonavarkauden takia. Kuusi vankia oli kuollut sairauksiin, ja yksi vanki oli karkuteillä edelleen. Ranta moitti Schwarzia veljeilystä vankien kanssa ja saksalaisia vartijoita laiskuudesta. Saksalaisten mukaan suomalaisten kovat otteet olivat aiheuttaneet vangeille ruhjevammoja. Ranta torjui tämän ja kertoi, että ruhjevammat olivat syntyneet työtaturmissa, joita metsätöihin tottumattomat vangit olivat aiheuttaneet. Saksalaisten mielestä suomalaisten työjärjestelyt olivat olleet huonoja ja heikentäneet vankien työtehoa. Tähän Ranta vastasi, että vangit olivat olleet motivoituneita ja yltäneet viimeisen työviikon aikana parempiin työsuorituksiin kuin tuntipalkalla töitä tehneet suomalaiset työvelvolliset. Toisaalta Rannan mukaan vangit lusmuilivat parhaansa mukaan ja välttelivät työmaalle lähtemistä sairauksiinsa vedoten. Saksalaisten mielestä leirin lääkintähuolto oli täysin olematonta, ja suomalaiset antoivat ruokavarojen pilaantua, muuan muassa perunat jäätyivät. Rannan mukaan perunat olivat jäätymisestä huolimatta käyttökelpoisia, ja hän oli järjestänyt vangeille lisämuonaa teurastettujen hevosten lihasta. Saksalaisten mielestä suomalaiset olivat antaneet vankien syödä pilaantunutta hevosenlihaa, ja huonot varusteet olivat heikentäneet vankien kuntoa. Ranta kertoi hankkineensa parhaansa mukaan uusia kampeita vangeille.¹⁷¹ Vankijoukosta vastuussa olleet suomalaiset ja saksalaiset upseerit syyttelivät toisiaan parhaansa mukaan liki kaikesta mahdollisesta.

Suomalaiset kuulustelivat myös muita leirillä toimineita suomalaisia. Suomalaistutkinnan johtopäätös oli, että suomalaiset eivät olleet kohdelleet sotavankeja huonosti. Sen sijaan saksalaisen ylivääpeli Schwarzin käytös oli ollut

¹⁷¹Kuulustelupöytäkirja 14.-15.12.1941 Inarin pitäjän Palkisojan kylässä LTRak.P TV II/ Osasto Rannan toimistossa. Kuulustelun toimitti luutnantti P. Lehtosalo. T 5856/25. SArk; Bericht über die Zustände beim Wachkdo. Parkisoja. Im Felde den 15.11.41, Seibold. T 19659/B18. SArk; Selonteko olosuhteista Palkisojan vartiokomennuskunnassa. I.P. 15.11.41. Seibold, kapt. ja kompp. pääll. T 5856/25. SArk. Suomenos Seiboldin selonteosta.

“erikoislaatuista” hänen esimiehenään toiminutta vänrikki Rantaa kohtaan samoin kuin sotavankeja kohtaan.¹⁷²

Saksalaiset saivat omissa kirjelmässään vankijoukon siirron Kirkkoniemeen näyttämään liki humanitaariselta operaatiolta: työkyvyttömät sotavangit oli viety vankisairaalaan. Suomalaisupseeri taas korosti, että vangit olivat olleet työkykyisiä, ja saksalaiset olivat sanoneet vievänsä vangit työkomennukselle Kirkkoniemeen.

Joulukuun loppupuolella kotijoukkojen esikunta ehdotti päämajan järjestelyosastolle, että “koska vankien käsittelyssä on ollut erinäisiä epäkohtia” vangit otettaisiin pois saksalaisilta ja palautettaisiin Kemiin sotavankileiri n:o 9:lle, josta ne oli lainattu.¹⁷³

Joulukuun lopulla 1941 päämajan järjestelyosasto lähetti linnoitusosastolle kirjelmän, jonka liitteenä oli saksalaisten marras-joulukuussa tekemät selvitykset heille lainatun vankiryhmän tilanteesta. Järjestelyosaston kirjelmässä korostettiin, että sotavankimuodostelmissa piti säilyttää kuri ja järjestys, mutta mielivalta oli lopetettava. Huonon kohtelun seurauksena “vangit menettävät työkykynsä, jolloin he eivät voi omalla työllään korvata huoltoaan ja puolustusvoimat joutuvat heitä elättämään työttöminä”. Järjestelyosasto vetosi myös siihen, että Suomi oli hyväksynyt sotavankien käsittelyä koskevat kansainväliset säännökset, joiden mukaan sotavankeja oli kohdeltava inhimillisesti. Kirjelmän marginaaliin on kirjoitettu huomautus, että ongelmia olivat aiheuttaneet saksalaiset, eivät suomalaiset vartijat. Todennäköisesti merkintä tehtiin linnoitusosastolla tai sotavankikomendantin esikunnan selvityselimessä, jonka arkistokokoelmaan kirjelmä on sijoitettu.¹⁷⁴ Viimeistään

¹⁷² Kuulustelupöytäkirja 14.-15.12.1941 Inarin pitäjän Palkisojan kylässä

LTRak.P TV II/ Osasto Rannan toimistossa. Kuulustelun toimitti luutnantti P. Lehtosalo. T 5856/25. SArk.

¹⁷³ Kotij. Esikunta PM:n Järj. Os:lle n:o 3573/Järj.1b/sal./22.12.1941, T 19659/B18. SArk; Westerlundin mukaan kotijoukkojen esikunta totesi 22.12.1941, että suomalaisen päällystön toimissa Palkisojalla oli esiintynyt epäkohtia. Ks. Westerlund 2008a, 254. Westerlundin käyttämä asiakirja: Olosuhteita Palkisojan sv. työkomennuskunnassa 24.6.1942. Sotavankitoimisto (Järj. 4). Päämajan järjestelyosasto. T 19654/F1, Kansallisarkisto.

¹⁷⁴ PM:n järj. os. Linnoitusosastolle n:o 2318/Järj. 2/sal./29.12.1941. Koskee: sotavankien käsittelyä. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 3573/Järj.1b/sal. Tiedoksi: Kotij. E, Kauttakulkuliikenteen järjestelytoimisto, Rovaniemi (liitteittä). Liittymiskirjelmän liitteinä järjestelyosastolle tulneiden Armeeberkommando Norwegen in 8.12.41 ja Haupt. Seiboldin 15.11.41 päivätyjen kirjelmien jäljennökset lähetetään Linnoitusosastolle tiedoksi: Armeeberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland an Transitbüro des finnischen Generalstabes. Rovaniemi O.U., den 8.12.41. Betr. : Russische Kriegsgefangene aus dem Kriegsgefangenen lager Kemi sekä 1./B.B.405 an B.B. 405. Bericht über die

joulukuun aikana suomalaisille selvisi, että saksalaisille lainatut vangit olivat menneet huonoon kuntoon. Vankijoukosta tehtiin päämajassa esimerkkitapaus siitä, miten ei saa menetellä. Suomalaiset korostivat vankien työkykyisyyden säilyttämistä. Se esitettiin tärkeimmäksi syyksi sille, miksi sotavankeja tuli kohdella asiallisesti. Taloudellisen tuottavuuden vähimmäismääräksi asetettiin se, että vangin piti omalla työllään korvata aiheuttamansa ylläpitokulut. Vasta tämän jälkeen vedottiin Suomen hyväksymiin kansainvälisiin sopimuksiin, joiden mukaan sotavankeja täytyi kohdella inhimillisesti.

Myös Neuvostoliitossa nähtiin sotavankien työvoima-arvo.

Suomalaissotavankien olosuhteita tutkineen Dmitri Frolovin mukaan syynä neuvostoliittolaisten huoleen suomalaisvankien terveydestä ei ollut ihmisystävällisyys vaan työvoiman tarve.¹⁷⁵ Rintamalinjan molemmin puolin sotavangit nähtiin työvoimana, jota haluttiin hyödyntää.

Muutamaa päivää myöhemmin tammikuun alussa sotavankileiri n:o 9:n päällikkö ilmoitti poistaneensa kotijoukkojen esikunnan käskystä kyseiset sotavangit leirin vahvuudesta.¹⁷⁶ Vankeja ei siis palautettaisi ainakaan sv. leiri 9:n vahvuuteen. On todennäköistä, että kotijoukkojen esikunnalla ei ollut tässä asiassa korkeinta päätösvaltaa vaan käsky mitä ilmeisemmin tuli komentoketjussa korkeammalla olevalta päämajan järjestelyosastolta.

Tammikuun 1942 aikana saksalaiset antoivat vankien tilanteesta uusia tietoja Kauttakulkutoimistolle Rovaniemelle. Vankijoukko oli päätynt Pohjois-Norjaan Elvenesin sotavankileirille, joka oli lähellä Kirkkoniemeä. Alun perin 100 vangin ryhmä oli matkan varrella pienentynyt. Vangeista 12 oli kuollut Palkisojan leirillä Inarissa. Vangit oli siirretty sitten Elevenesin leirille Kirkkoniemeen, missä 16 vankia oli menehtynyt. Yhä edelleen 7 vankia oli huonossa kunnossa sairastuvalla. Selonteon mukaan 65 vangin yleiskunto oli huono, eikä heistä ollut raskaaseen työhön.

Zustände beim Wachkdo. Parkisoja. Im Felde den 15.11.41, Seibold. T 19659/B18. SARk. Kirjelmä lähetettiin linnoitusosastolle, mutta se on sijoitettu sotavankikomendantin esikunnan selvityselimen arkistokokoelmaan.

¹⁷⁵ Frolov 2004, 181.

¹⁷⁶ Sv. leiri n:o 9 Kotij. Esikunnalle KD n:o 13/1/1 q. 2.1.1942, T 19659/B18. SARk.

Saksalaiset suostuivat ottamaan joukon haltuunsa kokonaan. Vähitellen vangit voisivat toipua ja heitä pystyttäisiin käyttämään saksalaisten työmailla. Saksalaisten selvitys oli päivätty 20.1.1942.¹⁷⁷ Vaikuttaisi siltä, että tämä oli saksalaisten vastaus suomalaisten tiedusteluun siitä, haluaisivatko saksalaiset ottaa vangit lopullisesti. Luultavasti Yhteisesikunta Roi oli saanut tehtäväksi tiedustella asiaa.

Tämän saksalaisten selvityksen jälkeen Yhteisesikunta Roi ehdotti kotijoukkojen esikunnalle tammikuun lopulla 1941, että vangit "siirrettäisiin kokonaan" saksalaisille.¹⁷⁸ Kirjeenvaihdossa on aukkokohtia. Oliko tuolloin edelleen epäselvää, mitä suomalaiset tämän vankijoukon suhteen tekisivät? Sotavankileiri n:o 9 antoi syyskuussa 1944 Sotavankikomentajan Esikunnalle selvityksen saksalaisille luovuttamistaan vangeista. Tällöin vankileiri ilmoitti luovuttaneensa 95 vankia päivämäärällä 2.1.1942. Luovutuspaikaksi oli merkitty: paikka tuntematon.¹⁷⁹ Syyskuussa 1944 tulkittiin, että vangit oli luovutettu saksalaisille tuolla päivämäärällä, vaikka tarkkaan ottaen kirjeenvaihdossa leiri ilmoitti 1942, että vangit oli "poistettu Sv.l. 9:n vahvuudesta". Niiden luovuttamisesta saksalaisille ei mainittu mitään.¹⁸⁰ Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen papereissa on merkintä, että 2.-20.1.42 luovutettiin 95 vankia sv.leiristä 9. Luovutuspaikaksi on merkitty Rovaniemi-Ivalo. Lisäksi ilmoitettiin, että "saksalaisten käytössä Kaamasessa olevat sv:t luovutettu kokonaan saksalaisille. Luovutuskuittia ei ole."¹⁸¹ Kansallisarkiston

¹⁷⁷ Armeeoberkommando Lappland An das Transitbüro des finnischen Generalstabes Abt. Rovaniemi, Qu. 2 Nr 83/42, 20.1.42. T 19659/B18. SArk. Vankien kuntoa saksalaiset selostivat seuraavasti: "Von diesen Kriegsgefangenen sind 12 in dem Gefangenenlager Palkisoja gestorben bezw, erschossen worden und bisher 16 in dem Gefangenenlazarett in Elvenes gestorben, 7 weitere Kriegsgefangene befinden sich in einem derartig jämmerlichen Zustand im Lazarett, dass mit ihrem Aufkommen nicht mehr zu rechnen ist. Der Rest von 65 Gefangenen ist z. Zt. im Gefangenenlager Elvenes (bei Kirkenes) untergebracht. Diese Gefangenen sind derartig entkräftet, dass sie für einem vollen Arbeitseinsatz vorläufig nicht zu brauchen sind, und es wird noch eine längere zeit vergehen, bis sie wirklich verwendungsfähig werden. Das A.O.K. schlägt vor, die Gefangenen ganz der deutschen Wehrmacht zu überlassen. Sie sollen allmählich wieder arbeitsfähig gemacht werden und später zu Arbeiten im Bereich des Gebirgskorps Verwendung finden."

¹⁷⁸ Yhteisesikunta Roi Tsto IV (Kauttakuliikenteen järjestelytoimisto) Kotijoukkojen Esikunnalle, KD No 582/42/Roi IV/29.1.42. T 19659/B18. SArk. Liittyy: Kotij. E Sv.l. 9:n päällikölle n:o 3784/Järj. 1b/sal./2.1.1942.

¹⁷⁹ Sv. leiri n:o 9 Sv. kom. E:lle n:o 744/II/4 sal./7.9.1944. T 19659/B18. SArk. Kirjelmän mukana seurasi lista 95 vangista. Listassa ilmoitettiin vankikortin tunnus, vangin nimi, syntymäaika ja luovutuspäivämäärä.

¹⁸⁰ Vrt. Sv.leiri n:o 9 Kotij. E:lle KD n:o 13/1/1 q. 2.1.1942. T 19659/B18. SArk.

¹⁸¹ Päiväämätön paperilappu, johon merkintöjä on tehty mustekynällä. T 19659/B18. SArk. Itse asiassa on epäselvää, onko kyseinen paperilappu tehty sv.leirissä 9, josta se on myöhemmin siirretty Sv.kom.E:n selvityselimen arkistoon vai onko se syntynyt Sv.kom. E:n selvityselimessä tutkimusten yhteydessä sodan jälkeen.

projektin tietojen mukaan 19.11.1941 suomalaiset siirsivät saksalaisille Palkisojalla 94 sotavankia, jotka jäivät saksalaisille.¹⁸² Käytännössä suomalaiset tekivät luovutus päätöksen vuodenvaihteessa 1941-42, mutta asia vahvistui lopullisesti tammikuun lopulla 1942, kun saksalaisten ilmoittivat, että he olivat valmiita ottamaan vankijoukon haltuunsa kokonaan.

Miksi vankeja ei otettu takaisin suomalaisten vankimuodostelmiin?

On todennäköistä, että kun päämajan järjestelyosastolla tehtiin päätöstä siitä, kutsutaanko lainatut sotavangit takaisin suomalaisten muodostelmiin, keskeiseksi asiaksi nousi vankien fyysinen kunto. Suomalaiset totesivat saksalaisten selontekojen perusteella vankien kunnan niin huonoksi, etteivät nämä kykenisi korvamaan ylöspitoaan omalla työllään vaan suomalaiset joutuisivat elättämään heitä. Henkiiheveriin ajetusta joukosta olisi ollut enemmän kuluja kuin tuloja. Sen takia järjestelyosasto päätti luovuttaa vangit kokonaan saksalaisille. Suomalaisten omien selvitysten mukaan linnoitusosaston alainen suomalaisosasto oli kohdellut vankeja Palkisojalla asiallisesti, mutta järjestelyosaston linnoitusosastolle lähettämässä kirjelmässä on nähtävissä myös ojentavaa arvostelua. Linnoitusosastolle korostettiin, että vankeja tuli kohdella asiallisesti, jotta vangit säilyttäisivät työkykynsä. Selvityksissään saksalaiset eivät peitelleet vankiryhmän huonoa kuntoa vaan korostivat sitä ja käyttivät sitä perusteluna sille, että vangit oli syytä jättää kokonaan saksalaisten haltuun. Suomalaisten näkökulmasta saksalaiset olivat menetelleet omavaltaisesti ja vastoin sopimuksia viemällä vangit Kirkkoniemeen, Pohjois-Norjaan. Suomalaisten puolesta saksalaiset saivat hoitaa suomalais-saksalaiseksi sotkuksi muuttuneen vankiongelman. Tämän tapauksen myötä joulukuussa 1941 ja tammikuussa 1942 suomalaiset sotilasviranomaiset tulivat todennäköisesti entistä varovaisemmiksi, eivätkä mielellään lainanneet suuria määriä vankeja Saksalle työvoimaksi.

Ryhmän kansallisuusjakauma oli 92 vangin osalta seuraavanlainen: 65 venäläistä, 11 ukrainalaista, 3 valkovenäläistä, 3 tataaria, 3 kazakia sekä yksi uzbekki,

---

¹⁸² LIITE 8.

moldovalainen, gruusialainen, tseremissi, tsuvassi, komi ja armenialainen.¹⁸³ Työvoimaksi lainatussa ryhmässä venäläiset olivat selkeänä enemmistönä, ja vähemmistökansallisuuksien edustajia oli 27. Joukon kansallisuuskautuma poikkeaa suuresti marraskuussa 1941 annetun käskyn määräyksestä, jonka mukaan Suomen piti luovuttaa sotavankien vaihdossa Saksalle tiettyjä vähemmistökansallisuuksia. Tätä ryhmää ei ollutkaan alun perin tarkoitus luovuttaa kokonaan saksalaisille vaan ainoastaan lainata. Vangeilta tuskin kysyttiin, hyväksyivätkö he luovutuksen saksalaisten alaisuuteen.

Suomalaiset vaativat saksalaisia tutkimaan saksalaisupseerien toimet vankijoukon käsittelyssä, ja osapuolet kävivät kirjeenvaihtoa asiassa kesään 1942 saakka. Saksalaisten oikeudellisten tutkimusten mukaan aihetta jatkotoimenpiteisiin ei ollut. Tämän jälkeen päämaja totesi, että “koska ei ole esitetty luotettavana pidettävää näyttöä väärinkäytöksistä k.o. Sv. työkomennuskunnassa”, aihetta jatkotoimenpiteisiin ei ole myöskään suomalaisten puolelta.¹⁸⁴

2.4. Talvi, taudit ja nälkä

Joulukuun lopulla 1941 päämajan järjestelyosasto käski, että sotatoimiyhtymien piti jatkuvasti lähettää sotavangeiksi ottamansa “Volgan, Ukrainan ym. Neuvostoliiton saksalaiset sekä Virosta, Latviasta ja Liettuasta kotoisin olevat sotavangit” kotijoukkojen esikunnan alaisiin sotavankileireihin.¹⁸⁵ Kotijoukkojen esikunta ilmoitti tammikuussa 1941, että sotavankileiri n:o 1:een oli kerätty 14 virolaista. Se tiedusteli PM:n järjestelyosastolta, oliko virolaisia edelleen tarkoitus siirtää Viroon ja missä

¹⁸³ 94 sotavangin luovutus 2.-20.1.1942. T 19659/B17. SArk; SPR:n sotavankitoimisto. Luovutettujen sotavankien kortteja. PK 2713/Bb 54-56. SArk; Sv. leiri n:o 9 Sv. kom. E:lle, n:o 744/II/4 sal./7.9.44. Asia: saksalaisille luovutetut ja saadut sv:t. Viite: 1057:n puh. sanoma n:o 6084/5.9.44. Nimiluettelo 94 sotavangista. Luovutusaika 2.1.42. Luovutuspaikka tuntematon. T 19659/B18. SArk.

¹⁸⁴ PM:n järj. os. YhteysE Roille, n:o 1241/Järj.2/sal./29.3.1942. T 5856/25. SArk; YhteysE Roi PM:n järj. os:lle, KD n:o 2557/X/sal./19.6.1942. T 5856/25. SArk; PM:n järj. os. YhteysE Roi:lle, n:o 142/Järj.4/sal./ .6.1942. T 5856/25. SArk; Oberkommando der 20. (Gebirgs)-Armee An Verb.-Stab Roi, O. Qu./Qu. 2 Nr. 1136/42/15.7.1942. T 5856/25. SArk.

¹⁸⁵ PM:n järj. os. n:o 2531/Järj.2/sal./29.12.1941. Koskee: Volgan, Ukrainan y.m. saksalaisia sotavankeja. Jakelu: 15 kpl. T 19653/6. SArk.

määrin vankeja voitiin sijoittaa työmaille töihin.¹⁸⁶ PM:n järjestelyosasto ilmoitti, että virolaisia tulnaisiin siirtämään Viroon, kun päämaja saisi asian järjestetyksi saksalaisten kanssa. Vankeja voitiin lähettää työmaille, mutta sijoitukset piti tehdä niin, että heidät saataisiin helposti kokoon, kun luovutus saksalaisille olisi toteutumassa.¹⁸⁷ Ylipäällikkö oli määrännyt, että saksalaissyntyiset sotavangit piti koota sv. järjestelyleiriin n:o 1:een Nastolaan. Ylipäällikön käskyn perusteella kotijoukkojen esikunta määräsi päämajan linnoitusosaston siirtämään sinne sv. Sigismund Degenhardtin, joka oli itse anonut siirtoa.¹⁸⁸

Maaliskuussa 1942 Armeekommando Lapland pyysi tietoa, milloin suomalaiset olisivat valmiita saksalaissyntyisten sotavankien luovuttamiseen. Kirjelmässä viitattiin lukuisiin asiaa koskeviin suullisiin keskusteluihin ja kirjallisiin pyyntöihin.¹⁸⁹ Yhteisesikunta Roi otti asiassa yhteyttä päämajan järjestelyosastoon, joka vastasi, että pilkkukuumetapausten vuoksi kaikki sotavankien siirrot sotavankileireistä oli kielletty. Päämaja pyysi tietoa, jos saksalaiset sotilasviranomaiset pilkkukuumevaarasta huolimatta halusivat luovutusta. Saksalaissyntyisiä oli viime aikoina koottu "erääseen sv. leiriin".¹⁹⁰ Huhtikuussa 1942 kotijoukkojen esikunta ilmoitti, että sotavankileireissä ja sotasairaaloissa oli 37 saksalaisiksi arvioitua sotavankia, jotka olivat sv. järjestelyleiri n:o 1:ssä, sv. leiri n:o 1:ssä sekä 28., 58., 63., ja 65. Sotasairaalassa. Täysin terveitä luovutettavia oli 28, sairaita luovutuskelpoisia 5 sekä heikkoja sairaita, joita ei vielä voitu luovuttaa, oli 4.¹⁹¹

Huhtikuussa 1942 saksalaiset uusivat kahteenkin kertaan pyynnön saksalaissyntyisten sotavankien luovuttamisesta. Ensin Verbindungstab Nord esitti, että saksalaista kansallisuutta olevat sotavangit siirrettäisiin Rovaniemen Zweiglageriin. PM:n

¹⁸⁶ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 529/Järj.1b./sal./23.1.1942. Liittyy: PM:n kirj. n:o 1471/Järj.2/sal./4.10.41. T 19653/8. SArk.

¹⁸⁷ PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 326/Järj.2/sal./25.1.1942. Koskee: espanjalaisia vankeja. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 529/Järj.1b./sal./23.1.1942. T 19653/8. SArk. Vaikka kirjelmään oli merkitty, että se koskee espanjalaisia vankeja, siinä käsiteltiin myös virolaisten vankien tilannetta.

¹⁸⁸ Kotij. E. PM:n Linnoitusosastolle, n:o 1257/Järj.1b./sal./20.2.1942. T 19659/B18. SArk. Kirjelmän liitteenä Degenhardtin saksankielinen anomus.

¹⁸⁹ Armeekommando Lapland Yhteisesikunta Roi:lle, Qu.2 n:o 505/42/20.3.1942. Suomenkielinen käännös. T 19653/8. SArk.

¹⁹⁰ PM:n Järj. os. Yhteisesikunta Roille, n:o 1198/Järj.2/sal./26.3.1942. Liittyy: Yhteisesikunta Roin kirj. n:o 1080/V/42/3e sal./23.3.1942. T 19653/8. SArk.

¹⁹¹ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 2457/Järj.1b./sal./11.4.1942. Liittyy: kapt. Vähälän ja vänr. Viipurin puh. kesk. 10.4.42. T 19653/8. SArk.

ulkomaosasto lähetti asiasta kirjelmän järjestelyosastolle. Todennäköisesti järjestelyosastolla kirjelmän marginaaliin tehtiin merkintöjä, joiden mukaan Nastolassa sv. järjestelyleiri n:o 1:ssä olevia sotavankeja ei voitu luovuttaa pilkkukuumevaaran takia. Sotavankisairaalassa oli viisi luovutettavaa vankia. Luovutuksia ei voitaisi tehdä ennen 1.5.1942.¹⁹² Seuraavaksi siirtoasiaa kiirehti Armeoberkommando Lappland, joka kertoi maasotavoimien päämajan 30.3.1942 antaneen määräyksen, jonka mukaan kaikki saksalaissyntyiset neuvostosotavangit oli luovutettava. Suomenkielisessä käännöksessä on määräys-sana alleviivattu ja sen kohdalle marginaaliin on piirretty huutomerkki. Määräykseen vedoten saksalaiset sotilasviranomaiset pyysivät, että ”kaikki Suomen armeijan alueella” olevat saksalaissyntyisiksi määritellyt sotavangit tuotaisiin välittömästi Sallan tai Rovaniemen sotavankileireille. Jos tarttuvien tautien vaara estäisi siirrot ja luovutukset, saksalaiset pyysivät lähettämään luettelot kaikista saksalaissyntyisistä sotavangeista.¹⁹³

Saksalaisten kirjelmä oli muotoiltu käskevään sävyyn. Sitä oli ryyditetty ”maasotavoimien päämajan” antamalla ”määräyksellä”, jonka suomalaiset sotilasviranomaiset noteerasivat. On vaikea sanoa, ottivatko suomalaiset sotilasviranomaiset määräyksen kirjaimellisesti vai pitivätkö he sitä vain merkinä saksalaisten pyrkimyksestä käskyttää suomalaisia. Saksalaisten kirjelmässähän annettiin ymmärtää, että ”maasotavoimien päämaja” oli määrännyt suomalaiset luovuttamaan saksalaissyntyiset sotavangit. Suomalaisista sotilasviranomaisista saattoi tuntua, ettei kirjelmän käskevä sävy sopinut yksin suomalais-saksalaisen aseveljeyden kanssa.

¹⁹² PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 883/Ulk.1/sal./10.4.1942. T 19653/8. SArk. Kirjelmän marginaalissa kynällä tehty merkintä: pkuume vaaran vuoksi ei voi luovuttaa Nastolassa olevia. Ilm. lääk. ev. luutn. Vartiovaara. SotaS. voi luovuttaa 5. Ilm. ev. ltn. Slöörille, ettei voida luov. ennen 1.5.42 -Vlä. Ulkomaosaston kirjelmän n:o 883/Ulk.1/sal./10.4.1942 liitteenä saksalaisten kirjelmä: Verbindungsstab Nord an Finnisches Hauptquartier -Ausl. Abt.- St.-Qu., den 9.4.42.

¹⁹³ Armeoberkommando Lappland Yhteisesikunta Roi:lle, Qu.2 n:o 770/42/18.4.1942. Koskee: saksalaissyntyisiä sotavankeja. Liittyy: Qu.2 n:o 708/42 pvm. 11.4.42. T 19653/8. SArk.

Suomalaiset pidättäytyivät vankivaihdoista kulkutautivaaran vuoksi, ja myös saksalaiset itse vetosivat tarttuvien tautien vaaraan, kun he ilmoittivat lykkäävänsä¹⁹⁴ suomensukuisten sotavankien ja inkeriläisten siirtoja.

Helmikuussa 1942 merikuljetukset olivat vaikeuksissa, sillä jäät pysäyttivät laivaliikenteen. Tämä heikensi ruokatilannetta Suomessa, kun viljatoimitukset Saksasta viivästyivät.¹⁹⁵ Kulkutautien ohella myös meren jäätyminen esti sotavankivaihdot sydäntalven aikana etelän suunnassa.

Saksalaisten uusittu pyyntö sai huhtikuussa samankaltaisen vastauksen kuin maaliskuussakin. Päämajan järjestelyosasto ilmoitti, että "lisääntyneen pilkkukumevaaran vuoksi" saksalaissyntyisiä sotavankeja ei voitu toistaiseksi luovuttaa. Kaikki sotavankien siirrot leiristä toiseen oli kielletty. Luettelot saksalaissyntyisistä sotavangeista järjestelyosasto lupasi toimittaa saksalaisille heti, kun ne valmistuisivat.¹⁹⁶ Tammi-toukokuussa 1942 sotavankien kuolleisuus nousi suomalaisilla sotavankileireillä korkeimmalle tasolle jatkosodan aikana.¹⁹⁷ Kuolleisuutta lisäsivät tarttuvat taudit, joten niiden leviämistä pyrittiin estämään kieltämällä sotavankien siirrot leirien välillä.

Saksalaiset sotilasviranomaiset olivat aktiivisia ja pitivät siirtoasiaa vireillä tautivaarasta huolimatta. Toukokuun alussa he tekivät tiedustelun suomalaisille sotilasviranomaisille muutamista saksalaissyntyisistä sotavangista, ja suomalaiset selvittivät vankien senhetkistä tilannetta.¹⁹⁸ Saksalaisten tiedustelemat vangit oli jo luovutettu saksalaisille Rovaniemellä ja Virossa lukuun ottamatta kuutta vankia, jotka olivat terveinä pilkkukumevaaran vuoksi karanteeniin määrättyssä sv. leirissä, josta ei saanut siirtää vankeja pois.¹⁹⁹ Alun perin suomalaiset arvioivat, että tarttuvien tautien

¹⁹⁴ PM:n Ulk. os. PM:n Järj. os:lle, n:o 1507/Ulk.1.sal./11.12.1941. Koskee: sv:en vaihtoa. Liittyy: VN:n kirj. n:o 429/41geh./10.12.41. T 19653/6. SArk.

¹⁹⁵ Tuompo 1994, 107 (päiväkirjamerkintä 5.2.1942), 115 (päiväkirjamerkintä 28.2.1942).

¹⁹⁶ PM:n Järj. os. Yhteysesikunta Roi:lle, n:o 1612/Järj.2/sal./29.4.1942. Liittyy: Yhteisesikunta Roin kirj. n:o 1469/V/3e sal./22.4.1942. T 19653/8. SArk.

¹⁹⁷ Westerlund 2008c, 31; Mikkola 1976, 114; Tiedosto jatkosodan aikana kuolleista sotavangeista. <http://kronos.narc.fi/jatkosota/tilastot.html>

¹⁹⁸ PM:n Järj. os:n hall. tsto Kotij. E:lle, n:o 1767/Järj.2 sal. 7.5.1942. Koskee: saksalaissyntyisiä sotavankeja. Liittyy: Verbindungstab Nord kirj. 2.5.1942. T 19653/8. SArk

¹⁹⁹ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 2140/Järj.2/sal./25.5.1942. Koskee: saksalaissyntyisiä sotavankeja. Liittyy: PM:n kirj. n:o 1084/Ulk.1.sal./3.5.1942. T 19659/B18. SArk.

vaara hellittäisi toukokuun 1. päivään mennessä niin, että sen jälkeen sotavankien siirtoja voitaisiin tehdä. Sairaustilanne kuitenkin jatkui sotavankileireillä vakavana pitkälle kevääseen, sillä vasta toukokuun 16. päivä lääkintöosasto antoi luvan sellaisten saksalaisten luovuttamiseen, jotka olivat “pilkkukuumevapaisissa leireissä”. Vangit piti puhdistaa täistä ennen kuljetusta Rovaniemelle.²⁰⁰ Toukokuun puolivälissä saksalaissyntyisiä sotavankeja oli 56 suomalaisten hallussa. Vangeista 22 oli sv. järjestelyleiri n:o 1:ssä, loput kuudella vankileirillä ja kolmessa sotasairaalassa sekä yksi vanki oli työleirillä. Kotijoukkojen esikunta lähetti tiedot järjestelyosastolle, ja todennäköisesti siellä oli kirjelmän marginaaliin tehty lyijykynällä merkintä: luovutuskelpoisia.²⁰¹ Alkuvuoden 1942 aikana sotavankien kuolleisuus oli poikkeuksellisen suurta,²⁰² mutta saksalaissyntyisten sotavankien määrä samaan aikaan lisääntyi. Huhtikuussa heitä oli 37, toukokuussa 56. Yhä useampi sotavanki määriteltiin saksalaissyntyiseksi. Tämä todennäköisesti johtui siitä, että suomalaiset kuulustelivat vankeja ja pyrkivät löytämään heidän joukostaan saksalaisia.

Toukokuussa 1942 suomalaiset tehostivat saksalaissyntyisten etsimistä vankien joukosta kyselyllä, joka suunnattiin tietyille joukko-osastoille. Niiden piti lähettää järjestelyosastolle luettelo joukkojen hallussa olevista sotavangeista, jotka “a) ovat saksalaista syntyperää, b) saksalaissyntyisinä otaksuttavasti polveutuvat saksalaisista vanhemmista tai isovanhemmista vaikkakaan eivät itse osaisi saksan kieltä, c) itse ilmoittavat olevansa saksalaista syntyperää, vaikkakaan toistaiseksi ei olisi todisteita siitä”.²⁰³ Linnoitusosasto lähetti kesäkuussa tiedon kahdeksasta saksalaissyntyisestä sotavangista. Näiden joukossa oli sv. L 1287/4 Broitman, Isak Raifailovitsh. Hän oli Puolan juutalainen, jonka äiti oli saksalainen Fause.²⁰⁴ Saksalaissyntyisten joukossa oli myös vankeja, joilla oli juutalaisia sukujuuria.

²⁰⁰ Päiväämätön paperilappu. Teksti kirjoitettu mustekynällä. Tekijää ei manita. T 19653/8. SArk.

²⁰¹ Kotij. E PM:n Järj.2:lle, n:o 3495/Järj.1b.sal./17.5.1942. T 19653/8. SArk. Saksalaissyntyisiä sotavankeja oli eri leireillä ja sotasairaaloissa seuraavasti: Sv. leiri n:o 1: 6, Sv. leiri n:o 2: 7, Sv. leiri n:o 7: 4, Sv. leiri n:o 12: 2, Sv. leiri n:o 16: 1, Sv. järj. leiri n:o 1: 22, Sv. leiri n:o 23: 4, 28.SotaS: 5, 58.SotaS: 3, 65.SotaS: 1, työleirissä: 1. Asiakirjan marginaalissa lyijykynämerkintä: luovutuskelpoisia.

²⁰² Westerlund 2008c, 31.

²⁰³ PM:n Järj. os., n:o 185/Järj.2/sal./9.5.1942. Koskee: saksalaissyntyisiä sotavankeja. Liittyy: Yhteysesikunta Roin kirj. n:o 1349/V/42/3e sal./14.4.42. Jakelu: KanRE, AunRE, MaaRE, M.DE, III AKE, Meriv. E, Laat.RPr., PM:n Lin.os., Järj.2. T 19653/8. SArk.

²⁰⁴ PM:n Linnoitusos. Järj. os:lle, n:o 19285/Lin.3.sal./21.6.1942. T 19653/8. SArk.

Toukokuussa 1942 sv. leiri n:o 6:ssa ilmoitettiin 89 sotavankia saksalaisiksi sen jälkeen, kun vangeille oli tehty asiasta kysely. Heidän saksalaisuudestaan ei kuitenkaan ollut todisteita, ja kotijoukkojen esikunnan mukaan he todennäköisesti kuuluivat C-ryhmään.²⁰⁵ Sv. leiri n:o 6:n tapauksessa vankien luokittelu muistuttaa joukko-osastoille suunnattua kyselyä, jonka c-kohtaan sijoitettiin vangit, jotka “itse ilmoittavat olevansa saksalaista syntyperää, vaikkakaan toistaiseksi ei olisi todisteita siitä”.²⁰⁶ Myös sotavankileireillä tehtiin samanlaisia kyselyjä toukokuussa 1942.

Kun kotijoukkojen esikunta teki 17.5. yhteenvedon saksalaissyntyisten sotavankien määrästä, sv. leiri n:o 6:ssa ei ilmoituksen mukaan ollut yhtään saksalaissyntyistä.²⁰⁷ Todennäköisesti vangit ilmoittautuivat innokkaammin saksalaissyntyisiksi, kun olot nälän ja sairauksien myötä muuttuivat huonommiksi. He toivoivat, että se takaisi heille paremmat olot suomalaisilla leireillä. Tälle toiveelle oli myös perusteita, sillä vähemmistökansallisuusjaottelun²⁰⁸ mukaan saksalaissyntyisiä sotavankeja kohdeltiin “myötämielisenä kansallisuutena”. On mahdollista, että nälän ja sairauksien jyllätessä jopa siirto saksalaisten alaisuuteen tuntui houkuttelevalta. Se, että vanki ilmoitautui saksalaiseksi, ei merkinnyt sitä, että hänet olisi automaattisesti hyväksytty saksalaiseksi. Suomalaiset sotilasviranomaiset tutkivat ilmoittautuneet tapauskohtaisesti, ja myös saksalaiset sotilasviranomaiset tekivät omia selvityksiään.

Arkistokokoelmista löytyy luettelo 95 saksalaissyntyisestä sotavangista, jotka luovutettiin saksalaisille sotilasviranomaisille 8.10.1942 Rovaniemellä. Vangit olivat saksalaisia ja saksalaisista vanhemmista tai saksalaisista isovanhemmista polveutuvia. Luetteloon vangit on listattu vankikortin tunnuksen mukaisessa järjestyksessä, ja heidän kansallisuutensa ilmoitetaan. Lyijykynällä luetteloon tehdyn merkinnän

²⁰⁵ Kotij. E PM:n Järj. os.:lle, 3662/Järj.1b/sal./23.5.1942. T 19653/8. SArk. On epäselvää, mitä C-ryhmä tässä yhteydessä merkitsee. Se voi liittyä tapaan, jolla suomalaiset luokittelivat saksalaisiksi ilmoittautuneita sotavankeja.

²⁰⁶ PM:n Järj. os., n:o 185/Järj.2/sal./9.5.1942. Koskee: saksalaissyntyisiä sotavankeja. Liittyy: Yhteysesikunta Roin kirj. n:o 1349/V/42/3e sal./14.4.42. Jakelu: KanRE, AunRE, MaaRE, M.DE, III AKE, Meriv. E, Laat.RPr., PM:n Lin.os., Järj.2. T 19653/8. SArk.

²⁰⁷ Kotij. E PM:n Järj.2:lle, n:o 3495/Järj.1b.sal./17.5.1942. T 19653/8. SArk. Kirjelmän mukaan saksalaissyntyisiä sotavankeja oli eri leireillä ja sotasairaaloissa seuraavasti: Sv. leiri n:o 1: 6, Sv. leiri n:o 2: 7, Sv. leiri n:o 7: 4, Sv. leiri n:o 12: 2, Sv. leiri n:o 16: 1, Sv. järj. leiri n:o 1: 22, Sv. leiri n:o 23: 4, 28.SotaS: 5, 58.SotaS: 3, 65.SotaS: 1, työleirissä: 1. Kirjelmän marginaalissa on lyijykynämerkintä: luovutuskelpoisia.

²⁰⁸ Kapteeni Albert Hämäläisen laatima vähemmistökansallisuuksien jaottelu. Liitteenä kirjelmässä: PM:n tied. os. PM:n järj. 2:lle n:o 608/Tied.1/sal./17.7.1941, T 19653/5. SArk.

mukaan vangit luovutettiin PM:n ulkomaanosaston kautta.²⁰⁹ Vankiluettelon yhteyteen on sijoitettu paperilappu, jonka tietojen mukaan kyseiset vangit siirrettiin 6.10.1942 Rovaniemelle sv. leiri 7:stä Hangosta. “Kuitti PM:n Ulkom. os:ssa.” “Nimet esiintyvät sv. leiri 7:n yleisluettelossa luovutetuista”.²¹⁰

Todennäköisesti paperilappu on tehty sodan jälkeen sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä.

Kun vertaa 8.10.1942 päivätyn listan vankien nimiä sv. leiri n:o 7 tehtyyn yhteislistaan 765 sotavangista, jotka leiriltä luovutettiin saksalaisille, samoja nimiä löytyy molemmista listoista.²¹¹ Vuonna 1943 sv. leiri n:o 7 teki sotavankikomentajan esikunnalle ilmoituksen leiriltä siihen mennessä saksalaisille luovutetuista sotavangeista. Ilmoituksessa mainittiin 6.10.1942 tehty 95 saksalaisvangin luovutus Rovaniemellä. Kyseisen luovutustapauksen viereen marginaaliin on lyijykynällä kirjoitettu huomautus: “ei kuittia!”.²¹² Leiri ilmoitti luovutuksen päivämääräksi 6.10., jolloin vangit lähtivät kohti Rovaniemeä. Tämä 95 vangin luovutus 8.10.1942 on dokumentoitavissa eri lähteistä saatavilla tiedoilla.

Se merkittiin myös sodan jälkeen tehtyihin päivämättömiin laskelmiin. Toiseen laskelmaan se merkittiin päivämäärällä 6.10.1942.²¹³ Laskelmassa, jossa ilmoitettiin luovutettujen kansallisuudet, päivämäärällä 8.10.1942 Rovaniemellä merkittiin luovutetuiksi 29 saksalaista, 1 puolalainen, 24 ukrainalaista, 1 armenialainen, 1 mordvalainen, 6 valkovenäläistä, yhteensä 62 vankia. Laskelmassa jätettiin ilmoittamatta 33 vangin kansallisuus.²¹⁴ Luovutetuista tehdyssä nimiluettelossa ilmoitetaan kaikkien vankien kansallisuus: venäläisiä 33, saksalaisia 29, ukrainalaisia

---

²⁰⁹ Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille Rovaniemellä 8.10.1942 luovutetuista saksalaisista ja saksalaisista vahemmista tai isovanhemmista polveutuvista sotavangeista. T 19659/B18. SArk ; Luettelosta löytyy myös toinen kappale samasta arkistokotelosta Sota-arkistosta: Liite n:o 4, PM:n Ulkomaanosaston kautta luovutetut 8.10.1942. 95 nimeä. T 19659/B18. SArk. Tähän luetteloon on kirjoitettu punakynällä huomautus: “Sama kuin leiri 7, 6.10.42 Rovaniemellä!”. Merkintä on todennäköisesti tehty sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä sodan jälkeen.

²¹⁰ Päivämättömän paperilappu, joka on sijoitettu seuraavan asiakirjan yhteyteen: Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille Rovaniemellä 8.10.1942 luovutetuista saksalaisista ja saksalaisista vahemmista tai isovanhemmista polveutuvista sotavangeista. T 19659/B18. SArk.

²¹¹ Sv. leiri n:o 7:stä luovutetut sotavangit. Luettelo 765 sotavangista. T 19659/B18. SArk.

²¹² Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 376/II/4.sal./16.11.1943. T 19659/B18. SArk.

²¹³ Liite 3.

²¹⁴ Liite 2.

24, valkovenäläisiä 6, mordvalaisia 1, armenialaisia 1, puolalaisia 1.²¹⁵ Nimiluettelossa ei ilmoiteta sen tekijää. Selvityselimen kansallisuuslaskelmassa venäläiset jätettiin mainitsematta..

Tässä 8.10.1942 luovutetussa ryhmässä luovutuskriteerinä oli, että vanki oli kansallisuudeltaan saksalainen tai vanhempien tai isovanhempien joukossa oli saksalaissyntyinen henkilö. Yksi luovutetuista oli mordvalainen, suomensukuinen. Vaikka ryhmän vangit edustivat monia eri kansallisuuksia, sv. leiri n:o 7:n ilmoitti luovuttaneensa 95 saksalaista. Lähteistä ei löydy tietoa siitä, halusivatko vangit itse luovutusta.²¹⁶ Monet sotavangit olivat vapaaehtoisesti ilmoittautuneet saksalaisiksi suomalaisilla sotavankileireillä. Suomalaiset sotilasviranomaiset olivat etsineet vuoden 1942 aikana sotavankien joukosta saksalaissyntyisiä sotavankeja, ja tähän luovutusryhmään päätyneet vangit oli tutkimuksissa todettu saksalaisiksi tai saksalaissyntyisiksi.

Kansallisarkiston projektin mukaan Suomi luovutti Saksalle 95 etniseltä alkuperältään saksalaista sotavankia 8.10.1942. Lisäksi Suomi luovutti Saksalle 26 saksalaissyntyistä toukokuussa 1942.²¹⁷ Toukokuun luovutuksesta kertovia dokumentteja ei ole löytynyt tässä tutkimuksessa läpikäydyistä asiakirjoista.²¹⁸

Suomalaiset sotilasviranomaiset valmistelivat balttisotavankien luovutuksia alkuvuodesta 1942. PM:n tiedusteluosasto lähetti PM:n hallinnolliselle toimistolle otteet kuuden virolaisen sotavangin rintamakuulustelukorteista.²¹⁹ He olivat merimiehiä, jotka suomalaiset halusivat vapauttaa sotavankeudesta. PM:n järjestelyosasto pyysi PM:n ulkomaanosastoa selvittämään saksalaisten

²¹⁵ Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille Rovaniemellä 8.10.1942 luovutetuista saksalaisista ja saksalaisista vahemmista tai isovanhemmista polveutuvista sotavangeista. T 19659/B18. SArk ; Luettelosta löytyy myös toinen kappale samasta arkistokotelosta Sota-arkistosta: Liite n:o 4, PM:n Ulkomaanosaston kautta luovutetut 8.10.1942. 95 nimeä. T 19659/B18. SArk. Tähän luetteloon on kirjoitettu punakynällä huomautus: "Sama kuin leiri 7, 6.10.42 Rovaniemellä!". Merkintä on todennäköisesti tehty sotavankikomendantin esikunnan selvityselimessä sodan jälkeen.

²¹⁶ LIITE 4.

²¹⁷ LIITE 8.

²¹⁸ Vrt. LIITE 1.

²¹⁹ PM:n Tiedusteluos. PM:n Hall. tsto:lle, n:o 1283/Tied.l/sal./8.2.1942. Allek: kapteeni Jussi Saukkonen. T 19653/8. SArk. Virolaiset sotavangit olivat: Umb, Joonas Georg Joonaksenpoika; Sergo, Andrus Johanneksenpoika; Ägi, August Mihailinpoika; Oja, Artur Johanneksenpoika; Holsmer, Reinhold Alexanderinpoika ja Kaev, Heimo Peterinpoika.

sotilasviranomaisten kanssa mahdollisuuksia siirtää kyseiset vangit Viroon.²²⁰ PM:n järjestelyosasto kiirehti edelleen maaliskuussa 1942 PM:n ulkomaanosastoa tiedustelemaan saksalaisilta, olivatko nämä valmiit siirtämään balttisotavankeja kotimaihinsa. “Miehikkälän keskitysleirissä” oli internoituna 19 virolaista siviiliä. Sotavankileireillä oli 47 virolaista, 14 latvialaista ja 11 liettualaista. Sotavangeista 4 virolaista ja 3 liettualaista oli upseereita.²²¹

Toukokuussa 1942 kotijoukkojen esikunta vastasi PM:n valvontaosaston vastavakoilutoimiston tiedusteluun, että virolaiset sotavangit oli koottu mahdollisesti tapahtuvaa luovutusta varten Sv. järj. leiri n:o 1:een lukuun ottamatta erikoisleireissä (sv. leirit 1, 3 ja 21) ja sotasairaaloissa olevia sekä Miehikkälän työleiriin sijoitettuja siviilivankeja. Vankien lukumäärää ei tässä yhteydessä mainittu, mutta virolaisten eristäminen toisista sotavangeista tuotti “erittäin suuria vaikeuksia”. Kotijoukkojen esikunnalla ei ollut “mitään heidän Viroon luovuttamistaan vastaan”, ja vangeille sai myös lähettää Virosta elintarvikkeita.²²²

Kesäkuun alkupäivinä 1942 virolaisia sotavankeja siirrettiin Nastolasta Sv. järj. leiri 1:stä Viroon. Helsingin suojeluskuntapiirin kapteeni Leino hoiti kuljetuksen, kun vangit vietiin 4.6.1942 laivalla Tallinnaan. Kapteeni Leino arvioi matkan menneen hyvin, eivätkä tammikuun reissun traumaattiset kokemukset toistuneet vaan “sekä laivassa että Tallinnassa olivat saksalaiset erittäin ystävällisiä ja huomaavaisia, aivan päinvastoin kuin edellisellä kerralla”.²²³ Luovutusluettelon mukaan 58 vankia siirrettiin saksalaisille.²²⁴ Sodan jälkeen sotavankikomendantin esikunnan selvityselimessä tehdyn luovutettujen sotavankien kansallisuuslaskelman mukaan 4.6.1942 Tallinnassa luovutettiin 58 (53) virolaista, 10 latvialaista ja 5 liettualaista.²²⁵

²²⁰ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 545/Järj.2/sal./12.2.1942. Koskee: virolaisten merimiesten vapauttamista sotavankeudesta. T 19653/8. SArk.

²²¹ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 846/Järj.2/sal./2(?)3.1942. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 1170/Järj.1b/sal. T 19653/8. SArk.

²²² Kotij. E. PM:n Valv. os:n vastavakoilutoimisto:lle, n:o 3395/Järj.1b/sal./15.5.1942. Liittyy: PM:n Valv. os. Vastavakoilutoimiston kirj. n:o 6369/Valv.2/sal./11.5.1942. T 19653/8. SArk.

²²³ Hel. Skp:n Esik. Kotij. E:lle, 12.6.1942. T 19654/F5. SArk.

²²⁴ Saksalaisille sotilasviranomaisille Tallinnassa 4.6.1942 luovutetut virolaiset, latvialaiset ja liettualaiset sotavangit. Luettelossa 58 nimeä. T 19659/B18. SArk. Luettelon yhteydessä on paperilappu, jossa teksti: “Hels. Sk. Piiri 4.6.42, Tallinna, 58 sv., Ei kuittia!”; LIITE 1: 58 baltin luovutus 4.6.1942.

²²⁵ LIITE 2.

Kansallisarkiston projektin mukaan virolaisia, latvialaisia ja liettualaisia luovutettiin 58 sotavankia 4.6.1942.²²⁶

Tammikuussa ja kesäkuussa tehtyjen luovutusten suhteen ei ole tiedossa, kuinka baltit itse suhtautuivat siihen, että heidät siirrettiin Saksan miehittämiin kotimaihinsa. Molemmissa tapauksissa suomalaiset asioivat saksalaisten sotilasviranomaisten kanssa.

Kesällä 1942 suomalainen komissio haki suomensukuisia sotavankeja Saksan miehittämiltä alueilta Suomenlahden eteläpuolelta. Komission johtaja Vilho Helanen tapasi matkalla Eestin itsehallinnon johtajan Hj. Mäen, joka oli huolestunut eestiläisten sotavankien asemasta Suomessa. Mäen mukaan vankeja oli saatu Suomesta takaisin Eestiin vain “joitakin kymmeniä”, ja eestiläisiä pidettiin suomalaisilla leireillä samoissa ryhmissä venäläisten kanssa. Hän toivoi, että eestiläiset erotettaisiin venäläisistä ja eestiläisille viranomaisille toimitettaisiin eestiläisten vankien luettelo, jotta myös omaisille voitaisiin kertoa näiden tilanteesta. Mäen viittasi bolsevikkien suorittamiin väestönsiirtoihin ja korosti, että jokainen sotavankeuteen joutunut eestiläinen oli heille arvokas. Eestiläiset viranomaiset olivat myös valmiita toimittamaan vangeille elintarvikkeita Suomeen.²²⁷

Helasen mukaan “eräältä toiselta eestiläiseltä taholta” oli esitetty toivomus, “ettei Suomesta lähetettäisi takaisin eestiläisiä sotavankeja, vaan heidät pantaisiin täällä (Suomessa) joko työhön tai armeijaan, koska takaisin lähetettyinä he eivät kuitenkaan pääse koteihinsa”. Omassa arviossaan Helanen kallistui jälkimmäiselle kannalle. Helasen mukaan Mäen tietämättömyys siitä, että Suomesta Eestiin oli siirretty satoja eestiläisiä vankeja, osoitti, että saksalaiset eivät olleet kertoneet vankien luovutuksista eestiläisille viranomaisille, eivätkä saksalaiset olleet vapauttaneet vankeja. Myös eräällä Tallinnan saksalaisella vankileirillä leirin päällikkö oli todennut Helaselle, ettei vapautettaviksi ehdotettuja eestiläisiä vankeja voitu vapauttaa, “koska me tarvitsemme työvoimaa”. Stablackin leirillä saksalaiset olivat kertoneet lähettäneensä eestiläiset,

---

²²⁶ LIITE 8.

²²⁷ Kertomus: Suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31.7.1942, Suomenheimosten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

latvialaiset ja liettualaiset sotavangit kotiseuduilleen. Helanen kallistui eri tahoilta saamiensa tietojen perusteella sille kannalle, että suomalaisten sotilasviranomaisten oli syytä harkita, kuinka eestiläisiin sotavankeihin pitäisi suhtautua ja kannattiko näitä enää luovuttaa saksalaisille. Helanen näkemys Eestin asemasta Saksan alaisuudessa oli skeptinen, mikä tuli esille myös siinä yhteydessä, kun Helanen käsitteli Eestissä olevien inkeriläisten tilannetta. Kesällä 1942 Helanen ehdotti, että inkeriläisistä ainakin osa siirretäisiin Suomeen. Helanen pelkäsi, että jos inkeriläiset ripotellaan ympäri Eestiä ja inkeriläislapset joutuvat eestiläisiin kouluihin, tilanteella voi olla “kansallisesti vaaralliset seuraukset”, kun “Eestinkin kansan tulevaisuus on toistaiseksi täysin problemaattinen”.²²⁸ Helanen havaitsi Saksan valtopyrkimykset ja toi ne esille raportissaan. Hän koki, että Saksa toimi Eestissä enemmän miehittäjän kuin vapauttajan tavoin, ja oli todisteita siitä, ettei Saksa ollut vapauttanut eestiläisiä sotavankeja, jotka Suomi oli Saksalle luovuttanut.

Syksyllä 1942 Suomi luovutti saksalaisille 55 balttisotavankia sv. leiri n:o 7:stä. Tästä siirrosta ei ole nyt läpikäydyssä kirjeenvaihdossa aineistoa, joka kertoisi sen taustoista, mutta syksyllä 1943 sv. leiri n:o 7 lähetti sotavankikomentajan esikunnalle yhteenvedon leiriltä saksalaisille tehdyistä luovutuksista, ja siinä mainitaan 55 baltin siirto 20.10.1942.²²⁹ Arkistossa on myös vankiluettelo, johon on listattu kyseiset vangit. Luettelossa luovutuspäiväksi on merkitty 19.10.1942.²³⁰ Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä tehdyssä laskelmassa on merkitty 26.10.1942 luovutetuiksi 34 (25) virolaista, 18 latvialaista ja 3 liettualaista. Luovutuspaikka oli Helsinki, ja luovutettujen kokonaismäärä oli 55.²³¹ Kansallisarkiston projektin tutkimusraportin mukaan 20.10.1942 Suomi luovutti Saksalle 55 sotavankia, jotka olivat virolaisia, latvialaisia ja liettualaisia.²³² Nämä asiakirjat ja laskelmat kertovat

²²⁸ Kertomus: Suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31.7.1942, Suomenheimoisten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk; Vilho Helanen oli hyvin varhain tietoinen siitä, että saksalaiset suhtautuivat Viroon kuin valloitettuun maahan. Jo heinäkuussa 1941 hän keskusteli ulkoasianministeriön kansliapäällikön Aaro Pakaslahden kanssa mahdollisuudesta tehdä Virosta saksalaisten “uutisasutusmaa” ja siirtää virolaiset Etelä-Aunukseen ja Lounais-Suomeen. Ks. Jokela 1997, 197.

²²⁹ Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 376/II/4.sal./16.11.1943. T 19659/B18. SArk.

²³⁰ Sv. leiri 7. Lista saksalaisille luovutetuista balttialaisista sotavangeista. 55 sotavankia. 19.10.1942. T 19659/B18. SArk; LIITE 1: 55 balttisotavangin luovutus 19.10.1942.

²³¹ LIITE 2.

²³² LIITE 8.

todennäköisesti samasta luovutustapauksesta. Huolimatta Vilho Helasen varoituksista Suomi siirsi edelleen baltteja saksalaisten haltuun.

Marras-joulukuussa Vilho Helanen johti jälleen uutta komissiota, joka haki suomenheimoisia sotavankeja Saksasta. Stablackin leirillä Helaselle ilmoittautui joukko nuoria eestiläisiä, jotka olivat jääneet suomalaisten sotavangeiksi Itä-Karjalassa ja toimineet suomalaisissa joukoissa tulkkeina. Loka-marraskuussa 1942 heidät oli muiden eestiläisten mukana luovutettu Saksalle. Heillä ei ollut sukulaisia Eestissä. He osasivat suomea ja halusivat takaisin Suomeen. Sotavankileirin upseerit olivat valmiita luovuttamaan kyseiset eestiläiset sotavangit muiden suomenheimosten vankien mukana. Helanen otti asiassa yhteyttä kotijoukkojen esikuntaan. Sotavankitoimisto ilmoitti, ettei eestiläisiä sotavankeja oteta Suomeen.²³³ Helasen kohtaamat eestiläiset oli syksyllä luovutettu saksalaisille, eivätkä he olleet vapautuneet sotavankeudesta vaan olivat yhä saksalaisten leirillä. Tapaaminen vahvisti Helasen aikaisemmat havainnot. Helanen olisi halunnut siirtää eestiläiset takaisin Suomeen, mutta suomalaiset sotilasviranomaiset eivät antaneet lupaa. Samassa yhteydessä annettiin kuitenkin poikkeuslupa, jonka nojalla Suomeen voitiin siirtää 30 ns. kaukaisempiin suomenheimosiin kansoihin kuulunutta sotavankia. Suomalaiset sotilasviranomaiset halusivat pitää eestiläiset Eestissä.

Huolimatta Helasen aloitteista ja varoituksista suomalaiset sotilasviranomaiset torjuivat jo kertaalleen luovutettujen eestiläisten vankien siirron takaisin Suomeen. Todennäköisesti vuoden 1942 tilanteessa suomalaiset sotilasviranomaiset katsoivat, että etusijalla olivat hyvät suhteet saksalaisiin ja Viron saksalaismieliseen hallintoon. Virallinen Suomi ei halunnut ryhtyä mihinkään sellaisiin laajamittaisiin vankien takaisinsiirtoihin, jotka olisivat voineet ärsyttää saksalaisia tai saksalaismielistä virolaishallintoa.

---

²³³ Kertomus suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan marraskuussa 1942 lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 8.1.1943, suomenheimosten sv. vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F8. SArk.

2.5. Suomalaisen arvioita saksalaisista sotavankileireistä

Suomalaiset sotilasviranomaiset kävivät jatkosodan aikana saksalaisilla sotavankileireillä Saksassa ja Saksan miehittämällä alueella Suomenlahden eteläpuolella. Suomalaiset valikoivat leireiltä suomenheimoisia sotavankeja Suomeen. Näistä matkoista laadittiin matkakertomuksia, joissa on huomioita saksalaisten sotavankileireistä.

Ensimmäinen komissioni lähti matkaan kesällä 1942, ja suomalaiset sotilasviranomaiset kävivät Stablackin ja Tallinnan saksalaisilla sotavankileireillä. Komissionin mukaan Königsbergin lähistöllä sijaitseva Stablackin sotavankileiri oli näyte saksalaisten järjestelytaidosta. Leirialueella oli istutuksia ja puita, eikä se muistuttanut sotavankileiriä. Leirin kirjoissa oli 75 000 sotavankia, joista vain 8 000 oli leirissä. Loput olivat maatoissa Itä-Preussin eri osissa. Stablackin yhteydessä oli venäläisiä varten erillinen leirialue, jossa vartiointi oli tiukempaa ja ruoka huonompaa. Stablackissa oli ollut eestiläisiä, latvialaisia ja liettualaisia sotavankeja, jotka oli lähetetty kotiseuduilleen. Myös puolalaisia sotavankeja oli vapautettu, mikäli he olivat sitoutuneet palvelemaan määrätyn ajan työläisinä Saksassa. Leirillä parhaassa asemassa olivat ranskalaiset ja belgialaiset, joiden kanssa samaan suosituimmuusasemaan olivat päässeet myös suomensukuiset. Eliittiryhmän muodosti 2000 ranskalaisvangin joukko, johon kuuluvien ei tarvinnut osallistua työhön, jos he eivät itse halunneet. Ranskalaiset puuhailivatkin lähinnä kukkaistutusten ja taideharrastusten parissa. Leirillä oli oma yliopisto, jossa oli tarjolla luentoja ja tutkintoja monissa eri aineissa. Siellä oli myös sinfoniaorkesteri ja mustalaisorkesteri, ja konsertteja ja teatteri-iltoja järjestettiin. Stablackin suomenheimoisilla sotavangeilla oli hyvät majoitustilat, ja he olivat ”erittäin tyytyväisiä” oloihinsa. Suomalaiset arvioivat, että suomenheimoisien ruumiillinen kunto oli hämmästyttävän hyvä.²³⁴ Stablackin leiri vaikuttaa suomalaisten sotilasviranomaisten kertomusten perusteella jonkinlaiselta mallileiriltä, jossa saksalaiset takasivat hyvät olosuhteet ainakin tietyille kansallisuuksille. Sen sijaan venäläisillä oli oma leirialue, jossa kohtelu oli kovempaa.

²³⁴ Kertomus suomenheimoisien sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31. heinäkuuta 1942, suomenheimoisien sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

Matkakertomuksen kirjoittanut Vilho Helanen arvioi, että vielä talvella 1941-1942 saksalaiset olivat suhtautuneet idässä saatuihin “sotavankilaumoihin varsin kylmästi”. Puute työvoimasta oli pakottanut saksalaiset muuttamaan suhtautumistaan venäläisiin vankeihin, joille oli pitänyt taata riittävän suuret ruoka-annokset, jotta he pystyivät fyysiseen työhön. Helasen mukaan suomenheimoiset olivat vielä paljon paremmassa asemassa venäläisiin verrattuna. Suomalaiset kertoivat suomenheimoisille vangeille, että Saksassa oli parempi elintarviketilanne kuin Suomessa. Siitä huolimatta vangit ilmoittivat olevansa valmiita siirtymään Suomeen. Komissioni ehdotti, että Suomeen tuotaville suomensukuisille vangeille täytyi Suomessa saada niin suuret ruoka-annokset, että he pysyisivät työkykyisinä.²³⁵ Saksalaisten takaamat hyvät ruoka-annokset Stablackin leirillä aiheuttivat paineita suomalaisille sotilasviranomaisille, jotka halusivat varmistaa, etteivät suomenheimoiset vangit pettyisi Suomen olosuhteisiin.

Samalla matkalla Helanen keskusteli saksalaisten sotilasviranomaisten kanssa sotavangeista, joita Suomi voisi antaa korvaukseksi suomenheimoisista. Saksalaiset ilmoittivat haluavansa yhtä monta työkykyistä saksalaista, georgialaista, kaukasialaista ja ukrainalaista sotavankia Suomelta. Kriegsgefangenenwesenissä käydyissä neuvotteluissa Helanen kertoi saksalaisille, että Suomen vaikean elintarviketilanteen vuoksi suomalaisilla sotavankileireillä “on joukoittain sotavankeja, joita ei voida enää katsoa täysin työkykyisiksi ja joiden kohentaminen runsain lisäannoksin saattaa olla Suomen mahdollisuuksien ulkopuolella”. Helasen mukaan saksalaiset sanoivat ymmärtävänsä tilanteen, ja Saksa “saattaisi olla kiinnostunut” myös huonokuntoisten saksalaisten, georgialaisten, kaukasialaisten ja ukrainalaisten sotavankien saamisesta. Helanen jätti asian esimiestensä pohdittavaksi.²³⁶

Helanen pelkäsi suomenheimoisien vankien tuonnin edelleen lykkääntyvän suomalaisten hallussa olevien vankien huonon kunnon vuoksi. Tämän takia Helanen

---

²³⁵ Kertomus suomenheimoisien sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31. heinäkuuta 1942, suomenheimoisien sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

toivoi, että Saksa ottaisi vaihdon puitteissa vastaan myös työkyvyttömiä sotavankeja, ja saksalaiset sotilasviranomaiset olivat tätä valmiit harkitsemaan. Kesällä 1942 suomalaiset ja saksalaiset tekivät valintoja tilanteessa, jossa oli lähinnä huonoja vaihtoehtoja. Heimoaatteiden näkökulmasta asioita tarkasteleva Helanen laski sen varaan, että Suomeen siirrettäville suomenheimoisille Suomesta löytyisi ruokaa, mutta Saksalle siirrettäviä vähemmistökansallisuuksia ei suomalaisin ruokavaroin vahvistettaisi.

Suomalaisilla sotavankileireillä oli jatkosodan aikana kaikkiaan 64 895 rekisteröityä neuvostoliittolaista sotavankia, joista 19 085 vankia kuoli, joten näillä luvuilla vankien kuolleisuus oli 29 %. Valtaosa kuolemantapauksista sattui ensimmäisen sotatalven aikana ja sen jälkimainingeissa, sillä marraskuusta 1941 syyskuuhun 1942 suomalaisten alaisuudessa kuoli 16 131 vankia eli 84,5 % kaikista jatkosodan aikana kuolleista sotavangeista.²³⁷ Jatkosodan historia -teoksessa tärkeimmäksi kuolinsyyksi arvioitiin liian pienet ruoka-annokset.²³⁸ Kansallisarkiston projektissa vankien kuolleisuutta tutkineen Lars Westerlundin mukaan syynä suureen kuolleisuuteen ensimmäisen sotavuoden aikana olivat monet laiminlyönnit sotavankien kohtelussa. Ruoka-annokset olivat riittämättömiä, majoitustilat huonoja ja vankien vaatetus keinoa. Myöskään hygienia ja terveydenhuolto eivät olleet tyydyttävällä tasolla. Vangit joutuivat raskaaseen työhön, ja heidän kohtelunsa saattoi olla kovaa ja epähumanaa. Riittämätön huolenpito vangeista johti siihen, että kulkutautiepidemiat pääsivät leviämään sotavankileireillä, mikä nosti kuolleisuuslukuja.²³⁹

Suomalaiset eivät pystyneet takaamaan edes vankivaihdossa tärkeille vähemmistökansallisuuksille riittävän hyviä olosuhteita. Suomalaisten sotavankileireillä oli 648 kaukaasialaista marraskuussa 1941²⁴⁰, mutta huhtikuussa 1942 heidän lukumääränsä oli 562.²⁴¹ Kaukaasialaisten kato ei johtunut luovutuksista,

---

²³⁶ Kertomus suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31. heinäkuuta 1942, suomenheimosten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

²³⁷ Westerlund 2008c, 31, 46.

²³⁸ Manninen 1994, 283.

²³⁹ Westerlund 2008c, 71-77.

²⁴⁰ Kotij. E PM:n Järj. os:lle, n:o 2350/Järj. 1b/sal./6.11.1941. Koskee: Karjalaisia, inkeriläisiä ym. vähemmistöjä. Liittyy: PM:n puhelintiedusteluihin. T 19653/6. SArk.

²⁴¹ Vähemmistökansallisuuudet 18.4.1942. T 19653/8. SArk.

sillä ne olivat talven aikana pysähdyksissä kulkutautikaranteenien takia. Myös kaukaasialaisia todennäköisesti kuoli kulkutauteihin ja liian vähäiseen ravintoon.

Vankien kuolleisuus painottui selkeästi jatkosodan ensimmäiseen talveen, jonka kovien olosuhteiden seurauksena myös hengissä selvinneet sotavangit olivat kesällä 1942 huonossa kunnossa. Suomalaiset ehkä pelkäsivät, että sotavankien vaihdot edelleen viivästyisivät, jos saksalaiset eivät haluaisi ottaa vastaan huonokuntoisia sotavankeja. Kesällä 1942 suomalaiset joutuivat tarjoamaan saksalaisille huonokuntoisia sotavankeja. Ensimmäisen sotatalven aikana suomalaisilla sotavankileireillä koettiin niin mittava kuolleisuus, että sen jälkeen suomalaiset eivät enää voineet kritisoida saksalaisia sotavankien huonosta kohtelusta.

Stablackin leiriä kovemman vankitodellisuuden suomalaiset kohtasivat Tallinnassa sijaitsevassa sotavankileirissä, joka oli Tapan sotavankileirin alaleiri. Tapan leirin kokonaisvahvuus oli 12 000 vankia, jotka oli sijoitettu töihin pitkin Pohjois-Eestiä. Tallinnan leiri oli synkässä kasarmirykelmässä kaupungin etelälaidalla. Suomenheimoiset vangit olivat satamanraivaustöissä. Vankien mielestä työ oli raskasta ja ruoka-annokset liian pieniä. Helanen kuvailee, kuinka paljon huonommassa kunnossa Tallinnan suomenheimoiset vangit olivat Stablackin vankeihin verrattuna. He olivat likaisia, ryysyisiä, parroittuneita, ja vaikuttivat nälkiintyneiltä. Vasta kun suomalainen komissioni saapui paikalle, suomenheimoiset erotettiin venäläisistä sotavangeista, joiden kanssa suomenheimoiset olivat asuneet venäläisten toimiessa päällysmiehinä. Suomenheimoiset kertoivat “pelottavia tarinoita” Valkin, Narvan, Pihkovan ja Viljannin sotavankileireiltä, joista heidät oli tuotu. Leireillä oli ollut talven aikana pilkkukuumetta, ja suomenheimoisia oli kuollut. Vankien kertomusten mukaan eräälläkin leirillä sadan inkeriläisen ryhmästä oli menehtynyt yli puolet. Monet kuulusteltavista olivat vasta toipuneet pilkkukuumesta. Jotkut olivat “niin heikkoja, että tuskin jaloillaan pysyvät”. Helasen mielestä Stablackissa leirin päällystö oli ollut ensiluokkaista upseeristoa, mutta Tallinnan leirin henkilöstö vaikutti “heikolta ja jopa työkeältäkin”. Helanen arvioi, että Tallinnan leirillä olevien suomenheimoisien vankien yleiskunto, ruoka ja asunto-olot olivat niin huonot, että oli epävarmaa, kestäisivätkö he siellä siihen saakka, kunnes mahdollinen toinen siirto Suomeen toteutetaan. Vankien tukalaan tilanteeseen vedoten komissioni

sai Suomen päämajalta luvan tuoda ensimmäisessä siirrossa enemmän vankeja kuin oli alun perin suunniteltu. Komissioni teki myös aloitteen, että suomalaisten sotilasviranomaisien piti ryhtyä toimenpiteisiin Saksassa olevien suomenheimoisten sotavankien siirtämiseksi Stablackin kaltaisiin ensiluokkaisiin sotavankileireihin. Kesällä 1942 Helanen oli varma, että Suomeen siirrettäviä sotavankieja löytyisi jatkossa saksalaisilta sotavankileireiltä vielä runsaasti. Ensimmäisessä siirtoerässä Suomeen tuotiin 808 suomenheimoista sotavankia.²⁴²

Tallinnan leirissä suomensukuiset eivät olleet suosituimmuusasemassa vaan he olivat venäläisten kanssa samoissa ryhmissä. Suomenheimoisilta vangeilta suomalaiset saivat tietoja siitä, että muilla leireillä vankien tilanne oli ollut talven aikana vieläkin huonompi, mihin yhtenä syynä oli ollut pilkkukuume. Jo pelkästään Tallinnan ja Stablackin leirejä havainnoimalla suomalaiset pääsivät selville siitä, että saksalaisten sotavankileireillä oli hyvin vaihtelevat olosuhteet, ja etenkin venäläisten vankien asema oli tukala. Tallinnan leirillä venäläisten kanssa samassa asemassa olleet suomenheimoiset olivat nälkiintyneet tehdessään työtä liian pienillä ruoka-annoksilla. Vaikka Helanen arvioi, että venäläisten vankien kohtelu oli parantunut talven 1941-1942 tilanteesta, fyysisesti raskas työ niukoilla muona-annoksilla yhä veti vangit nälkäräjälle. Helanen pelkäsi, että suomensukuiset vangit voisivat huonoissa olosuhteissa menehtyä ennen siirtoa.

Marras-joulukuussa 1942 Vilho Helanen johti toista komissionia, joka haki suomenheimoisia sotavankieja Saksasta. Tallinnan leirillä vankien ruumiillinen kunto vaikutti paremmalta kuin kesällä. Nyt suomenheimoisia säilytettiin erillään ”ryssistä” toisin kuin edellisellä kerralla. Kesällä 1942 suomalaiset olivat tehneet Tallinnan leirillä aloitteen suomenheimoisten ruokahuollon nostamisesta Stablackin leirin tasolle, mutta sitä ei ollut saavutettu loppuvuoteen 1942 mennessä. Stablackissa komissioni teki havainnon, että leirillä kaksi kuukautta olleet vangit olivat ”sangen hyvässä kunnossa”. Sen sijaan vangit, jotka oli siirretty sinne vähän aikaa sitten muilta leireiltä, olivat ”varsin laihoja ja heikossa kunnossa, mikä osoittanee, että sv. kohtelu

---

²⁴² Kertomus suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31. heinäkuuta 1942, suomenheimoisten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

on eri leireissä varsin erilaista”. Komissioni suositteli, että suomalaisten sotilasviranomaisten piti tehdä Saksalle uudelleen aloite, jonka mukaan kaikki Saksan itärintamalla vangitut suomenheimoiset siirrettäisiin Stablackin leiriin, “jossa he saavat huomattavasti paremman huollon ja kohtelun kuin muilla Saksan leireillä”.²⁴³ Huomiot vahvistivat suomalaisten sotilasviranomaisten aikaisempia havaintoja siitä, että saksalaisten sotavankileireillä sotavankien kohtelu oli kovaa. Stablackin mallileiriin muilta saksalaisilta leireiltä vastikään tuodut suomenheimoiset sotavangit olivat huomattavasti kunnossa kuin Stablackin leirillä pitempään olleet. Stablackin leirissä olot olivat poikkeuksellisen hyvät.

Aikaisemmassa kirjallisuudessa esitettyjen havaintojen mukaan suomalaisilla sotilasviranomaisilla oli yksinomaan positiivinen kuva saksalaisten sotavankileirien tilanteesta. Suomalaiset tutustuivat saksalaisten ylläpitämiin mallileireihin, joiden perusteella suomalaisten ei ollut syytä huolestua Saksalle luovutettujen sotavankien kohtalosta.²⁴⁴ Roiko-Jokela tuo esille Vilho Helasen havainnot saksalaisten vankileirien kirjavasta tasosta, mutta hän siteeraa Vilho Helasen yksityistä päiväkirjaa, ei esimiehille kirjoitettuja virallisia raportteja.²⁴⁵

²⁴³ Kertomus suomenheimoisien sotavankien vastaanottoa varten Saksaan marraskuussa 1942 lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 8. tammikuuta 1943, suomenheimoisien sv. vastaanottokomissionin johtaja luutn. Vilho Helanen. T 19654/F8. SArk; Helasen laatiman kertomuksen yhteydessä on komissionin lääkärijäsenen lääkärikapteeni M. Savilahden matkakertomus. Savilahden mukaan Tallinnan leirillä suomenheimoiset olivat omissa majoitustiloissa, mutta ruoka oli samaa kuin venäläisillä vangeilla. Vankien yleiskunto oli paljon parempi kuin heinäkuussa 1942. Stablackin leirillä vankien yleiskunto oli hyvä lukuunottamatta niitä vankeja, jotka oli siirretty leirille viime päivinä komissionin kuulusteluja varten. Ks. Lääk. Kapt. M. Savilahden matkakertomus. Liittyä: luutn. Vilho Helasen matkakertomukseen. T 19654/F8. SArk.

²⁴⁴ Mikkola 1976, 218-220. Mikkolan esittämistä lähdetiedoista päätellen hän siteeraa Järvilehdon matkakertomusta, joka antaa saksalaisten sotavankileirien olosuhteista paljon paremman kuvan kuin esimerkiksi Helasen matkakertomukset. Mikkola käyttää lähteenä lisäksi asiakirjaa: Kotij. E. 18.11.1942 selvitys suomalaisen vast. ottokomission matkasta Tallinnan ja Stablackin leireille. T-19654/F8c. SA. Mikkolan mukaan asiakirja antaa positiivisen kuvan saksalaisten leirin ruokahuollosta Tallinnassa, ja se perustuu marraskuussa 1942 Tallinnan ja Stablackin leireillä vierailleen komission havaintoihin. Helasen komissio lähti matkalle vasta 24.11.1942, kun taas Mikkolan siteeraama asiakirja on päivätty 18.11.1942; Kujansuu 1999, 61-62. Kujansuun lähteet: Eversti Spären muistio nro 2. T-17763/1. SA. Mikkola 1976, 218-220. Hanski 1990, 135. Kujansuun lähdetiedoista ei käy ilmi, milloin Spären muistio on päivätty; Sotavankitarkastaja eversti M.H.A. Späre teki syksyllä 1942 aloitteen tutustumismatkasta Saksan sotavankileireihin. Ks. Päämajan sotavankitarkastaja läntisessä piirissä eversti M.H.A. Späre päämajan järjestelyosaston päällikölle, n:o 1011/12.10.1942. Koskee: opintomatkaa Saksaan. T 19654/F5. SArk. Everstiluutnantti Waldemar Späre oli ollut yhteydessä saksalasiin, ja saanut näiltä alustavan suostumuksen opintomatkalle. Ks. Everstiluutnantti Waldemar Späre sotavankileirien tarkastajalle eversti M.H.A. Spärelle. 1.10.1942, Helsinki. T 19654/F5. SArk.

²⁴⁵ Roiko-Jokela 1997a, 209.

Vaikuttaisi siltä, että suomenheimoisia sotavankeja noutaneiden suomalaisten sotilasviranomaisten raporteista välittyi monimuotoisempi kuva saksalaisten sotavankileirien todellisuudesta kuin mitä aikaisemmassa tutkimuksessa on tuotu esille. Etenkin Helasen johtamien komissionien matkaraporteissa kerrottiin myös vankien huonoista olosuhteista vuoden 1942 aikana. Eri asia sitten on, oliko esiintuoduilla epäkohdilla vaikutusta suomalaisten sotilasviranomaisten päätöksiin, kun sotavankien luovutuksia suoritettiin. Vaikka esimerkiksi venäläisten vankien kovasta kohtelusta tiedettiin, niin ehkä suomalaisilla sotilasviranomaisilla oli syytä uskoa, että Suomen luovuttamat vähemmistökansallisuuksia edustavat vangit saisivat saksalaisilla leireillä etuoikeutetun aseman. Tosin tavallisilta saksalaisilta sotavankileireiltä Stablackin mallileiriin tuodut suomenheimoiset olivat huonossa kunnossa, joten vähemmistökansallisuuskään ei taannut parempia olosuhteita normaaleilla saksalaisilla sotavankileireillä.

Suomalaiset olivat ensisijaisesti kiinnostuneita siitä, että suomenheimoisien sotavankien olosuhteet olisivat mahdollisimman hyvät saksalaisilla leireillä, kun nämä odottivat siirtoa Suomeen. Tässä kysymyksessä suomalaiset pyrkivät vaikuttamaan saksalaisiin sotilasviranomaisiin ja pyysivät, että vankeja siirrettäisiin Stablackin leiriin, jossa kohtelu oli suomalaisten havaintojen mukaan parempaa kuin muissa leireissä.

Kolmas suomenheimoisien sotavankien vastaanottokomissioni teki matkan kesällä 1943. Johtajana toimi kapteeni Niilo Järvilehto. Matkalla he kävivät Tallinnassa Reval-Südin sotavankileirissä, jonka olosuhteista ei kerrota mitään matkakertomuksessa. Aikaisempien komissionien aloitteet olivat tuottaneet tulosta, ja Saksan pääesikunta oli antanut määräyksen, että kaikki suomenheimoiset sotavangit oli keskitettävä Stablackin sotavankileiriin. Suomalaiset tutustuivat myös Stalag IB:n sotavankileiriin Hohensteinin lähellä. Suomalaisten arvion mukaan kyseisessä leirissä noudatettiin samoja periaatteita kuin Stablackin leirissä. Ranskalaiset ja niin kutsutut vähemmistökansallisuudet olivat suosituimmuusasemassa. Venäläisten vankien olosuhteet olivat paremmat kuin mitä Järvilehto odotti. Vankien karkaamiset olivat vähäisiä ja kuolleisuus alhainen. Yleensä vangit vaikuttivat saavan riittävästi ruokaa ja olevan tyytyväisiä. Yleisarvionaan Järvilehto kirjoitti kertomuksessaan, että

saksalaiset kohtelivat kaikkia sotavankejaan “erinomaisen inhimillisesti” ja “pyrkivät kaikkia mahdollisuuksia hyväksi käyttäen pysyttämään vankien aseman moitteettomalla kannalla jopa kohottamaan sitä jatkuvasti”. Järvilehto piti kuitenkin luonnollisena, että “eroavaisuus ryssien ja muiden sotavankien välillä on silmiinpistävän selvä”.²⁴⁶ Järvilehdon näkemykset saksalaisten tavasta käsitellä sotavankejaan olivat ihanteellisempia kuin Vilho Helasen vivahteikkaammat näkemykset vuoden 1942 aikana. Tämä saattoi johtua siitä, että Järvilehdon kuulustelemat suomenheimoiset vangit olivat olleet Stablackin leirillä pitkään ja heidän hyvinvointinsa oli kohonnut. Järvilehdon komissioni tutustui lähinnä Stablackin kaltaisiin mallileireihin, joissa olosuhteet olivat poikkeuksellisen hyvät. Tallinnassa sijaitsevan Reval-Südin leirin olosuhteista ei kerrottu.

Lääkäri, lääkintäkapteeni Pentti Halonen kuului Järvilehdon johtamaan komissioniin, ja hän teki matkasta oman yhteenvedon, joka perustui Stablackin ja Hohensteinin leireillä tehtyihin havaintoihin. Vankisairaalan parakeissa eri kansallisuuksilla oli omat toisistaan erillään olevat osastot, mutta suomensukuiset ja baltit oli sijoitettu yhteen venäläisten kanssa. Vankileirillä siisteys ja puhtaus oli verrattain hyvä “läntisten kansakuntien” vankien keskuudessa, samoin puolalaisten ja vähemmistökansallisuuksien leireillä, mutta venäläisten leireillä huono. Halosen mielestä ruoka oli hyvää, ja se valmistettiin erikseen “läntisiä vankeja”, puolalaisia, vähemmistökansallisuuksia ja venäläisiä varten. Ruokatilannetta osaltaan helpotti se, että Punainen Risti toimitti runsaita lahjapaketteja läntisille kansallisuuksille ja puolalaisille, mutta vähemmistökansallisuuksilta ne puuttuivat melkein kokonaan ja venäläisiltä täysin.²⁴⁷ Halosen kertomuksen mukaan vankien kohteluun saksalaisilla sotavankileireillä vaikutti vankien kansallisuus. Länsieurooppalaiset vangit olivat parhaassa asemassa ja huonoimmassa venäläiset. Puolalaiset ja Neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet sijoittuivat näiden ääripäiden väliin. Hyvätasoisenkin leirin vankisairaalassa saksalaiset olivat sijoittaneet venäläiset, suomensukuiset ja baltit yhteen, vaikka muilla kansallisuuksilla oli omat osastonsa. Saksalaiset eivät tässä

²⁴⁶ Kertomus III:n Saksaan lähetetyn sotavankien vastaanottokomissionin matkasta ja toiminnasta. Helsingissä elokuun 31. päivä 1943, kapteeni Niilo Järvilehto. T 19654/F8. SArk.

²⁴⁷ Lääkärin havaintoja Hohensteinin ja Stablackin vankileirillä elokuussa 1943 tehdyllä matkalla. Helsinki 31.8.1943, Pentti Halonen. Liitteenä asiakirjassa: Kertomus III:n Saksaan lähetetyn

tapauksessa suoneet suomensukuisille ja balteille samoja etuja kuin länsieurooppalaisille ja muille Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksille.

Vänrikki G. Sero jäi Saksaan valmistelemaan III:n komissionin valitsemien suomenheimoisten vankien siirtoa Suomeen. Seron mukaan vangit alkoivat empiä Suomeen lähtöä, kun siirto viivästy. Vankien keskuuteen oli levitetty huhuja Suomen huonoista olosuhteista. Heille oli väitetty, että he joutuisivat Suomessa heti rintamalle taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan. Sero pyrki torjumaan väitteitä keskustelemalla vankien kanssa. Hän arveli neuvostoliittolaisen propagandan synnyttäneen huhut. Saksalainen päällystö olikin myöntänyt neuvostopropagandan vaikutuksen “sovjettivankien” keskuudessa viime aikoina kasvaneen, vaikka “valvonta (Abwehr) muodostaa huomattavan ja oleellisen elimen saksalaisessa sv. leirissä”.²⁴⁸

Toukokuussa 1944 vänrikki G. Sero kävi hakemassa suomenheimoisia vankeja Viirosta Tallinnan etelälaidalla sijaitsevasta Reval-Südin sotavankileiristä, joka toimi vanhassa kasarmissa. Leirin sijainnin kuvauksesta päätellen kyseessä oli sama leiri, jossa Helasen johtamat komissionit olivat aikaisemmin vierailleet. Pommitukset olivat tuhonneet osan majoitustiloista, ja 60 henkeä oli menehtynyt. Seron mukaan mieliala leirillä ei ollut korkealla. Majoitustilat olivat ahtaat. Pihkovan leiriltä siirretyt vangit kehuivat Pihkovan oloja ja arvostelivat Tallinnan leiriä. Leirin vangeista huomattava osa oli yliloikkareita. Vartiomiestönä oli “ROA:n (venäläiskansallinen armeija)” miehiä, joista monet olivat vapautettuja sotavankeja.²⁴⁹ Saksalaisten vankileirien olosuhteissa tapahtui muutoksia. Vuonna 1942 Tallinnassa olleet vangit kritisoivat Pihkovan leiriä, mutta 1944 Tallinnaan sijoitetut vangit kehuivat Pihkovan leiriä paremmaksi kuin Tallinnan leiriä.

Virossa ja Saksassa saksalaisilla sotavankileireillä vierailleet suomalaiset sotilasviranomaiset huomasivat saksalaisten sotavankileirien kirjavan tason. Vuonna

---

sotavankien vastaanottokomissionin matkasta ja toiminnasta. Helsingissä elokuun 31. päivä 1943, kapteeni Niilo Järvillehto. T 19654/F8. SArk.

²⁴⁸ Matkakertomus. Helsinki 6.9.1943, vänrikki G. Sero. Liittyy jatkona III:n Saksaan lähetetyn sv:n vastaanottokomissionin matkakertomukseen. T 19654/F8. SArk.

²⁴⁹ Matkakertomus PM:n Sv. komentajalle. Koskee allekirjoittaneen vänrikki G. Seron PM:n Sv. kom. käskystä ajalla 4.-17.5.44 sekä 20.-25.5.44 suorittamaa komennusmatkaa Tallinnaan. Sv. leiri n:o 7:ssä 26.5.1944, vänrikki G. Sero. T 19656/F20. SArk.

1942 Tallinnan leirillä vangit olivat kurjemmassa kunnossa kuin Königsbergin lähellä sijaitsevalla Stablackin leirillä, joka todennäköisesti oli mallileiri, jota saksalaiset mielellään esittelivät ulkomaisille vieraille. Lähiaikoina toisilta leireiltä Stablackiin tuodut vangit olivat heikommassa fyysisessä kunnossa kuin leirillä pitempään olleet. Vilho Helasen johtopäätös oli, että muilla saksalaisilla leireillä vankien kohtelu oli huonompaa kuin Stablackissa. Helanen näki Stablackin mallileiritodellisuuden läpi ja kirjoitti huomionsa myös kertomuksiinsa vuoden 1942 aikana.

Vuonna 1943 III:ttä komissionia johtaneen kapteeni Niilo Järvilehdon havainnot saksalaisista sotavankileireistä olivat erittäin positiivisia. Yleisvaikutelma oli, että vangit olivat tyytyväisiä ja saivat riittävästi ruokaa. Järvilehdon mielestä saksalaiset kohtelivat kaikkia sotavankeja hyvin ja venäläisiäkin paremmin kuin hän oli odottanut, vaikka ero venäläisten ja muiden vankien välillä oli hänen mukaansa "luonnollisista syistä" selvä. Järvilehdon komissionin lääkäri Paavo Halonen toi esille, että myös Stablackin ja Hohensteinin kaltaisilla mallileireillä saksalaiset kohtelivat vankeja eri tavalla riippuen vankien kansallisuudesta. Eriarvoinen kohtelu vaikutti puhtauteen, ruokahuoltoon ja majoitusolosuhteisiin. Vänrikki Seron kertomuksessa korostui suomenheimoisten vankien negatiivinen suhtautuminen Suomeen siirtymiseen. Vangit pelkäsivät joutuvansa Suomessa huonompiin oloihin. Reaktio kertoi epäsuorasti siitä, että suomenheimoiset vangit olivat tyytyväisiä Stablackin leirin olosuhteisiin. Seron mukaan neuvostopropaganda kykeni vaikuttamaan vankeihin saksalaisella sotavankileirillä vastatoimista huolimatta, ja neuvostopropaganda oli ollut synnyttämässä Suomea koskeneita huhuja.

Vuonna 1944 vänrikki G. Sero totesi olot ja mielialat Reval-Südin leirillä huonoiksi. Hän toi esille, että etenkin Pihkovan leiriltä siirretyt vangit olivat tyytymättömiä leirin oloihin ja pitivät Pihkovan leiriä parempana.

Suomalaisten sotilasviranomaisten matkaraporteissa oli kriittisiä näkemyksiä saksalaisten sotavankileirien olosuhteista. Raporttien kautta tiedot välittyivät komentoketjussa ylöspäin esimiehille, jotka tekivät päätöksiä sotavankiasioissa. Vuonna 1942 suomalaiset pyrkivät vaikuttamaan saksalaisiin niin, että suomenheimoiset vangit siirrettäisiin saksalaiseen sotavankileiriin, jossa oli paremmat

olosuhteet kuin muilla leireillä. Suomalaisen sotilasviranomaisten mukaan saksalaiset noudattivat suomalaisten toivomuksia vuoden 1943 kuluessa.

Suomalaiset tiesivät saksalaisten sotavankileirien kovista olosuhteista, kun he tekivät päätöksiä neuvostosotavankien luovuttamisesta saksalaisille. Tosin suomalaisilla sotavankileireillä sotavankien kuolleisuus oli noussut ensimmäisen sotatalven aikana niin suureksi, etteivät suomalaiset enää sen jälkeen voineet moralisoida saksalaisia sotavankien huonosta kohtelusta. Kesällä 1942 Helanen joutui valmistelemaan saksalaisia siihen, että saksalaisten haluamat vähemmistökansallisuuksia edustavat sotavangit voisivat olla fyysisesti niin huonossa kunnossa, etteivät vangit olisi täysin työkykyisiä. Saksalaiset sotilasviranomaiset sanoivat voivansa harkita myös huonokuntoisten vankien vastaanottamista.

2.6. Rotuihmisiä vai ryssän veroisia?

Mordvalaiset on kansallisuus, jonka yhteydessä tulee esille kansallisuuspolitiikan problemaattisuus jatkosodan aikana. Suomalaisen sotilasviranomaisten määritelmän mukaan oli niin, että jos mordvalainen, jonka Suomen armeija oli ottanut sotavangiksi, osasi suomea, hänet voitiin siirtää suomensukuisia sotavankeja varten perustettuun sotavankileiri n:o 21:een Savonlinnaan. Jos taas mordvalainen ei osannut suomea, häntä ei leiriin siirretty. Sama käsky koski tseremissejä.²⁵⁰

Vuoden 1942 aikana kaksi suomalaista komissionia kävi hakemassa suomenheimoisia sotavankeja Virossa ja Saksasta. Päämajan antamassa ja kotijoukkojen esikunnan komissionille välittämässä toimintakäskyssä etäisemmät sukulaiskansat, joihin myös mordvalaiset kuuluivat, rajattiin pois Suomeen tuotavien joukosta.²⁵¹ Mordvalaisia oli suomenheimosten joukossa, mutta käskyä noudattaen heitä ei tuotu Suomeen kuin muutamassa poikkeustapauksessa. Kesällä 1942 ensimmäistä komissionia johtanut

²⁵⁰ Kotij. E:n kirj. n:o 1265/Järj.1b/sal./23.9.1941, T 19653/5. SArk; Vanhemmassa suomalaisessa tutkimuksessa mareja on nimetty tseremisseiksi. Ks. Saressalo 2006, 79.

²⁵¹ Kotij. E. n:o 7670/Järj.1b./sal./18.11.1942. Koskee: suomenheimosten sv. vastaanottoa Saksasta. Liittyy: PM:n Järj. os. kirj. n:o 1118/Järj.4/sal./12.11.1942. T 19654/F8. SArk.

Vilho Helanen pyysi saksalaisilta, että “kaukaisempia heimolaisia, komeja, mordvalaisia y.m., ei liitettäisi venäläisten joukkoon vaan heidät pidettäisiin erillään siltä varalta, että Suomi mahdollisesti myöhemmin haluaisi vaihtaa nämä sotavangit itselleen”. Saksalaiset suostuivat Helasen pyyntöön.²⁵² Matkaraportissaan Helanen korosti, että Saksassa kiinnitettiin yhä suurempaa huomiota Venäjän vähemmistökansallisuuksiin. Saksassa toimi vähemmistökansallisuuksia tutkiva “merkittävä ja tieteellisesti pätevä tutkimuslaitos”, johon saksalaiset toivoivat saavansa myös suomalaisen tiedemiehen. Helanen piti välttämättömänä, että suomalainen tutkija lähetetään laitoksen palvelukseen. Hän hahmotteli suunnitelmaa, jonka mukaan suomalaisten piti huolehtia Saksan valloittamilla alueilla elävien suomensukuisten “kansansirpaleiden” elinolosuhteista ja varmistaa näiden tulevaisuus.²⁵³

Ohto Mannisen mukaan suomalaisilla heimoaktivisteilla oli jo jatkosodan alkuvaiheissa tavoitteena muodostaa mordvalaisten johdolla Venäjän alueelle suomensukuisten kansojen liittotasavalta, johon kuuluisivat mordvalaisten neuvostotasavalta, marien autonominen alue ja tsuvassien tasavalta. Väestönsiirtojen avulla muodostettaisiin kolmen miljoonan asukkaan valtio. Venäläiset vietäisiin alueelta pois. Manninen arvioi, että Itsenäisyyden liiton puheenjohtaja Martti J. Mustakallio intoutui näin kauaskantoisiin ajatuksiin sen jälkeen, kun hän oli keväällä 1941 saanut Itäministeriön virkamiehen Scheidtin kautta tietoja Rosenbergin virastossa kehitellyistä utopistisista ajatuksista.²⁵⁴

Lokakuussa 1941 presidentti Risto Ryti keskusteli Hitlerin henkilökohtaisena lähettinä toimineen kauppaneuvottelija Karl Schnurren kanssa ja otti esille muun muassa Arkangelin kuvernementin, jota Ryti suositteli Saksalle “metsäsiirtomaa-alueeksi”. Schnurren raporttien mukaan Ryti kertoi siellä asuvan noin kolme miljoonaa asukasta,

---

²⁵² Kertomus suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31.7.1942, suomenheimosten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk; Antti Laineen mukaan Helanen suhtautui hyvin positiivisesti myös etäisempiin sukukansoihin kesällä 1942. Laineen tulkinta perustuu Helasen matkakertomukseen ja päiväkirjaan. Ks. Laine 1982, 150.

²⁵³ Kertomus suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 31.7.1942, suomenheimosten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F5. SArk.

²⁵⁴ Manninen 1980, 155-157.

lähinnä mordvalaisia, tseremissejä ja syrjäänejä. Suomalais-ugrilaiset heimot olivat Rytin mukaan aivan alkukantaisia, mutta ne olivat omiaan suorittamaan siirtolatyötä Arkangelin valtavilla metsäalueilla. Ryti kehotti saksalaisia erottamaan näihin heimoihin kuuluvat sotavangit venäläisistä sotavangeista ja lähettämään heidät kotialueilleen, kun Saksa valloittaisi ne. Ryti suositteli suomenheimoisia vankeja korostamalla, etteivät nämä olleet slaaveja ja “bolshevistiset aatteet olivat heitä tuskin koskettaneet”. Omaan päiväkirjaansa Ryti merkitsi keskustelleensa Schnurren kanssa, mutta keskustelun tästä osasta hän ei maininnut mitään merkinnöissään.²⁵⁵ Schnurren mukaan Ryti tarjosi Saksalle muun muassa mordvalaisia siirtomaatyövoimaksi ja puhui suomalais-ugrilaisista heimoista vähättelevään sävyyn. Ryti pyysi kuitenkin saksalaisia ottamaan nämä erilleen venäläisten sotavankien joukosta.

Mannisen mukaan lokakuussa 1941 kansanedustaja Antti Hackzell esitti omassa suunnitelmassaan, että Tverin karjalaiset pitäisi siirtää Raja-Karjalaan ja tseremissit ja mordvalaiset Pohjois-Venäjälle, Arkangelin läänein. Alueen väestöstä piti “Suomen jonkinlaisen holhouksen alaisena” kasvattaa Suomelle ystävälliset rajanaapurit suojaksi tulevaa Venäjää vastaan. Venäläistä väestöä siirrettäisiin muualle Venäjälle. Hackzell esitteli suunnitelmansa Kivimäelle. Hackzell toivoi, että Kivimäki esittelisi suunnitelman saksalaiselle osapuolelle, “etupäässä Rosenbergille”. Kivimäki testasi Hackzellin ajatuksia keskustellessaan marraskuussa 1941 saksalaisen valtiosihteerin von Weizsäckerin kanssa, joka vei asiaa eteenpäin. Manninen arvioi, että Kivimäen toimilla oli Rytin hyväksyntä.²⁵⁶ Ryti oli siis luopunut omasta Arkangelin visiostaan, jota oli suositellut lokakuussa Schnurrelle ja hyväksynyt suunnitelman suomalaisjohtoisesta Arkangelin alueesta.

Viimeistään marraskuussa 1941 Hackzellin suunnitelma oli tiedossa Rosenbergin ministeriössä, jossa asiaan suhtauduttiin myönteisesti. Kevättalvella 1942 siellä laadittiin “Komi-syrjäänien autonomisesta alueesta” muistio, jossa arvioitiin, että olisi harkittava alueen antamista “Suomelle suomalaiseksi valtakunnansiirtomaaksi”, mutta “haluttiin varata Saksalle mahdollisuus liittyä myöhemmin mukaan alueen

²⁵⁵ Ryti 2006, 145-146, 362. Schnurren raportit keskusteluistaan Rytin kanssa 24.10.41 ja 27.10.41. Rytin päiväkirjamerkintä 27.10.41.

²⁵⁶ Manninen 1980, 295-298.

kehittämiseen”.²⁵⁷ Suomalaiset pyrkivät edistämään omia heimopoliittisia tavoitteitaan Rosenbergin Itäministeriön kautta.

Vilho Helanen oli mukana järjestelyissä, kun syksyllä 1942 tutkija Paavo Ravila kutsuttiin Berliinissä toimivan raja- ja ulkomaalaiskysymyksiä tutkivan instituutin palvelukseen. Myös ministeri Antti Hackzell ja Suomen Saksan-lähettiläs T.M Kivimäki neuvottelivat Ravilan kanssa. Instituutin johtaja Karl C. von Loesch oli kiinnostunut Euroopan pienistä kansoista kansallishengen innoittamana. Instituutissa Ravilan tehtävänä oli laatia karttoja Venäjällä asuvista suomalais-ugrilaisista kansoista. Saksan Suomen suurlähettilään Wipert von Blücherin päiväkirjamerkintöjen mukaan Ravilan mordvan kielen ja kulttuurin tietämystä arvostettiin, sillä vireillä oli suunnitelma mordvalaisten elintilan laajentamisesta venäläisten kustannuksella.²⁵⁸ Keväällä 1942 presidentti Ryti oli esitellyt Hackzellan suunnitelman Saksan Helsingin-lähettiläälle von Blücherille.²⁵⁹

Marraskuussa 1942 Kivimäki laati saksalaisten pyynnöstä oman yksityisen näkemyksensä siitä, kuinka Euroopan itäraja pitäisi turvata. Ohto Manninen arvioi, että “Kivimäen ajatukset poikkesivat melkoisesti Hitlerin ja Himmlerin suunnitelmista, mutta sen sijaan ne lienevät tukeneet Rosenbergin ja Auswärtiges Amtin linjoja”.²⁶⁰ Suomalaiset laskivat sen varaan, että Saksa toteuttaisi politiikassaan Rosenbergin linjauksia.

Loppuvuodesta 1942 Helanen johti toista komissionia, joka haki suomenheimoisia sotavankeja Saksasta. Stablackin leirillä oli 476 suomensukuista vankia, joista mordvalaisia, udmurteja, mareja ja komeja oli yhteensä 164. Mordvalaisia oli 54. Komissionille annetun käskyn mukaan toimittaessa siirtokelpoisia oli 312. Helanen viittasi perusteluina käskyn 1. kohtaan²⁶¹, jossa määriteltiin, minkälaisia vankeja

²⁵⁷ Manninen 1980, 298-299.

²⁵⁸ Hietala 2006, 114-117; Ravila oli tehnyt tutkimuksia mordvalaisten asuinalueilla Neuvostoliitossa vuonna 1929. Hän järjesti 1930-luvulla painokuntoon Heikki Paasosen 1889-1912 keräämät mordvalaiset kansanrunot. Ks. Koivusalo 2003, 16-19; Ravilan tehtävistä Saksassa. Ks. Manninen 1980, 298.

²⁵⁹ Manninen 1980, 298.

²⁶⁰ Manninen 1980, 299.

²⁶¹ Kotij. E. kirj. n:o 7670/Järj.1b./sal./18.11.1942. Koskee: suomenheimosten sv. vastaanottoa Saksasta. Liittyy: PM:n Järj. os. kirj. n:o 1118/Järj.4/sal./12.11.1942. T 19654/F8. SArk. Kirjelmässä

Suomeen sai tuoda. Sen mukaan Suomen kieltä taitamattomat kaukaisemmat sukukansat jäivät siirtokäskyn ulkopuolelle. Helanen huomautti saksalaisille sotilasviranomaisille siitä, että Stablackissa ei ollut luvattua määrää “lähiheimolaisiamme” vaan joukossa oli komeja, udmurtteja, mareja ja mordvalaisia. Saksalaisten mukaan näiden kansallisuuksien kerääminen Stablackiin oli erehdys, sillä heitä ei ollut tarkoitettu suomalaisille luovutettaviksi vaan aivan toisiin tehtäviin. Helasen kertomuksessa ei tarkemmin määritellä näitä tehtäviä. Ehkä saksalaiset eivät niitä Helaselle kertoneet. Saksalaiset olivat kuitenkin valmiita luovuttamaan myös näitä kansallisuuksia Suomeen, jos komissioni julistaisi heistä muutamia suomenheimoisiksi. Helanen oli yhteydessä Suomeen sotavankitoimistoon ja sai luvan tuoda harkintansa mukaan “kaukaisempien heimolaisten” joukosta muutamia ammattimiehiä, koska “lähiheimolaisia” oli niin vähän. Lopulta Suomeen tuotavien joukossa oli mordvalaisia 6, udmurtteja 3 ja komeja 1. Helanen arvioi, että komissioni sai Stablackissa mordvalaisista, udmurteista, mareista ja komeista “melko heikon yleiskäsityksen”. He eivät ymmärtäneet sanaakaan suomea ja olivat myös “rodullisesti” erilaisia kuin suomalaiset.²⁶² Kesällä 1942 Helanen oli esittänyt saksalaisille toivomuksen, että mordvalaisia ja muita kaukaisempia sukukansoja pidettäisiin edelleen Stablackissa, eikä heitä laitettaisi yhteen venäläisten kanssa siltä varalta, että suomalaiset haluaisivat siirtää heidät myöhemmin Suomeen. Toisella matkallaan loppuvuodesta 1942 Helanen vaikutti olevan jopa hiukan turhautunut sen takia, että kaukaisempia sukukansoja oli suomenheimosten vankien joukossa niin paljon. Helasen ja komissionin näkemys näistä kansallisuuksista oli kriittinen. Vangit eivät osanneet suomea, ja heidän rodullinen arvonsakin oli kyseenalainen. Helasen arvioissa rotupoliittiset painotukset heikensivät etäisempien suomalais-ugrialaisten kielisukulaisten asemaa. Vielä kesällä 1942 Helanen oli arvioinut, että Suomeen siirrettäviä sotavankeja löytyisi runsaasti, mutta loppuvuoden 1942 aikana paljastui, että päämajan siirtoehdot täyttäviä vankeja oli vähän.

---

käskyn ensimmäinen kohta oli muotoiltu seuraavasti: “1. Otetaan vastaan suomalaisia, paitsi ei salateitse taikka yliloikkareina Neuvostoliittoon menneitä sekä Itä-Karjalasta, Inkeristä, vepsäläisalueilta ynnä Twerin ja Novgorodin alueilta kotoisin olevia suomenheimoisia sv:ja, jotka vähintään auttavasti puhuvat suomea tai omaa murrettaan, eivätkä sairasta tarttuvia tauteja ja ovat muutenkin terveytensä puolesta työhön pystyviä ja kuljetuskelpoisia.”

Helasen johtama toinen komissioni toi Suomeen 393 suomenheimoista sotavankia.²⁶³

Vuoden 1943 aikana Vilho Helanen ryhtyi organisoimaan inkeriläisten Suomeen siirtämistä, ja suomenheimoisten sotavankien valikointi jäi muiden tehtäväksi.²⁶⁴

Tosin yksittäisissä tapauksissa Helanen saattoi antaa myöhemminkin Suomeen siirrettävistä sotavangeista asiantuntijalausuntoja.²⁶⁵ Roiko-Jokelan mukaan Helasen näkökulmasta sotavankien vaihto-operaatio päättyi fiaskoon. Helanen oli turhautunut saksalaiseen byrokraatiaan ja Suomen päämajan jäykkiin ohjeisiin. Helasen päiväkirjasiteerauksilla Roiko-Jokela tuo esille, että Helanen oli loppuvuodesta 1942 pettynyt suomenheimoisten sotavankien määrään ja laatuun.²⁶⁶ Tämä pettymys näkyi myös Helasen virallisessa matkaraportissa.

Jatkosodan alkuvaiheessa presidentti Ryti oli myötäillyt AKS:n heimoaatteita ja kannattanut Itä-Karjalan valtaamista.²⁶⁷ Ryti merkitsi päiväkirjaansa kuunneltuaan Vilho Helasen puheen osakuntalaitoksen 300-vuotisjuhlassa vuonna 1943: “Helanen puhui läpiä päähänsä”.²⁶⁸

Jatkosodan loppupuolella Helanen vastusti vetäytymistä Itä-Karjalasta. Myös Suomen sodanjohdon ja AKS:n johdon linjat erkanivat toisistaan. Helanen oli pettynyt Mannerheimiin ja vaati johtoon vereksiä voimia.²⁶⁹ Päämajan ja heimoaktivistien välillä oli koko jatkosodan ajan väentöä tavoitteista ja niiden toteutuksesta. Yleensä heimoaktivistit halusivat enemmän kuin mihin päämaja oli valmis.

²⁶² Kertomus suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan marraskuussa 1942 lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 8.1.1943, suomenheimoisten sv. vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F8. SArk.

²⁶³ Kertomus suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan marraskuussa 1942 lähetetyn komissionin toiminnasta. Helsingissä 8.1.1943, suomenheimoisten sv. vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen. T 19654/F8. SArk.

²⁶⁴ Nevalainen 1990, 46.

²⁶⁵ Suomalaisen siirtokomissionin johtaja Vilho Helanen Siirtoväen asian osastolle Helsinkiin, 2/VH/LK/Tallinna 29.3.1944. Koskee: suomensukuisia sv:ja. Liittyy: kirjelmään n:o 1831/6.3.44. T 19656/F20. SArk. Helasen käyttämässä kirjepaperissa on teksti: Saksa Julgeolekupolizei ja SD; Organisoidessaan Virossa inkeriläisten Suomeen siirtoa Helanen joutui toimimaan saksalaisten valvonnassa. Helasen toimistossa oli yhdysmiehenä Wehrmachtin tai SS:n upseeri. Ks. Roiko-Jokela 1997a, 218.

²⁶⁶ Roiko-Jokela 1997a, 208-210.

²⁶⁷ Laine 1982, 47.

²⁶⁸ Ryti 2006, 260. Päiväkirjamerkintä 13.5.43. Merkinnästä ei selviä, mistä aiheesta Helanen puhui.

Vuonna 1941 päämaja oli sallinut aseellisen yksikön, joka oli muodostettu Itä-Karjalan pakolaisista, jotka olivat tulleet Suomeen vuonna 1922. Sotavankeja tässä Vienan ja ja Aunuksen heimosoturipataljoonista muodostetussa Prikaati K:ssa ei saanut käyttää. Päälystötehtävissä toimivat AKS-taustaiset aktiiviupseerit. Joukko-osasto osallistui taisteluihin hyökkäysvaiheessa, mutta yllättäen lokakuussa 1941 päämaja hajotti joukon, ja sen miehet sijoitettiin muihin Suomen armeijan yksiköihin.²⁷⁰

Virallisissa asiakirjoissa Suomeen tuotavien suomenheimoisten sotavankien yhteydessä puhuttiin työvoimatarpeesta ja Itä-Karjalan asuttamisesta. Päämaja kuitenkin torjui heimosotavankien käytön asutustoimintaan Itä-Karjalassa sodan aikana. Pentti Syrjän mukaan heimoaktivistien todellisena tavoitteena oli käyttää Suomeen tuotavia sotavankeja joukko-osastossa, joka perustettaisiin suomalaisten ottamista suomenheimoisista sotavangeista ja Saksasta tuoduista heimosotavangeista. Vuoden 1942 aikana armeijan alempi sotilasjohto ryhtyi valmistelemaan joukko-osastoa, vaikka päämaja suhtautui asiaan kielteisesti. Syrjän mukaan varsinkin kenraali Airo vastusti sotavankien käyttämistä taistelutoimintaan, mutta hankkeen suunnittelijoilla oli myös ilmeisen vahvoja tukijoita, sillä joukko-osaston käyttösuunnitelmat olivat jo valmiina päämajassa, vaikka armeijan ylin johto ei ollut antanut käskyä hankkeen valmistelusta. Elokuussa 1942 eversti M. Spåre teki aloitteen suomenheimoisista sotavangeista muodostetusta taistelujoukosta. Spåre perusteli aloitettaan sillä, että yhä useammat suomenheimoiset sotavangit ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi. Spåre mainitsi Saksan esimerkin. Saksalaiset olivat saaneet myönteisiä kokemuksia sotavankijoukkojen käytöstä Ukrainassa. Päämaja lupasi harkita ehdotusta. Syksyllä 1942 vapaaehtoisiksi ilmoittautuneiden sotavankien määrä oli noussut jo 16 000 mieheen, joista suomenheimoisia oli 1478. Ylipäällikkö Mannerheim hyväksyi heimopataljoonan perustamissuunnitelman 12.11.1942. Joukko-osaston nimeksi tuli Heimopataljoona 3. Koulutusvaiheen jälkeen se määrättiin rintamalle huhtikuun lopulla 1943.²⁷¹ Heimopataljoona 3:ssa palveli

---

²⁶⁹ Jokela 1997, 204-205.

²⁷⁰ Syrjä 1991, 24-47.

²⁷¹ Syrjä 1991, 47-53. Syrjä on tehnyt arkistotutkimuksia ja haastatellut heimopataljoonassa olleita veteraaneja. Syrjä ei käytä lähdeviitteitä.

ainakin 1115 miestä,²⁷² joista 160 oli taistellut puna-armeijan riveissä Saksaa vastaan itärintamalla.²⁷³

Saksa luovutti Suomelle pysyvästi 2214 sotavankia, joista suomenheimoisia oli 1423.²⁷⁴ Pentti Syrjän tietojen mukaan Saksan Suomelle luovuttamista heimovangeista 160 päätyi Heimopataljoona 3:n riveihin, joten selkeä enemmistö pataljoonan miehistöstä olisi ollut Suomen armeijan vangitsema suomenheimoisia. Saksasta tuoduilla heimosotavangeilla oli vain marginaalinen merkitys heimopataljoonassa.

Sotavankien käyttö taistelutoimintaan oli kansainvälisten sopimusten vastaista.²⁷⁵ Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät kertoneet Suomen Punaiselle Ristille, että suomenheimoisia sotavankeja käytettiin taistelujoukoissa.²⁷⁶

Silminnäkijäkertomuksen mukaan heimopataljoonaan Saksasta tuodut vangit joutuivat aluksi erityiselle kuntoutusleirille. Vangit olivat kärsineet nälästä ja pakkotyöstä Saksassa, eivätkä he pystyneet osallistumaan heti normaaliin armeijatoimintaan.²⁷⁷

Kolmas komissioni lähti Saksaan kesällä 1943. Sillä oli lupa tuoda Suomeen 350 suomenheimoisia, mutta päämajan käskyn ehdot täyttäviä vankeja löytyi vain 170. Komissionin johtaja kapteeni Niilo Järvilehto tiedusteli Suomen PM:sta eversti Malmilta, voisiko ryhmää täydentää mordvalaisilla ja udmurteilla. Päämaja torjui tämän mahdollisuuden. Järvilehdon mukaan yli puolet Stablackin suomenheimoisista sotavangeista kuului nk. eteläisiin ja pohjoisiin heimoihin, joita ei voitu toimintakäskyn mukaan tuoda Suomeen. Järvilehto tutki myös näitä vankeja ja arvioi, että eteläisiin heimoihin kuuluvista vangeista 50-60 % oli hyvää ainesta, joka oli fyysisesti tervettä, työkykyistä ja “rodulliselta näöltään ja ruumiinrakenteeltaan selvästi ryssistä erottuvaa”. Heillä oli käsitys omasta kansallisuudesta, ja he osasivat

---

²⁷² Westerlund 2008c, 45.

²⁷³ Syrjä 1991, 65. Syrjä on selvittänyt heimopataljoonaan liittyneiden aikaisempaa sotakokemusta: “Saksalaisia vastaan itärintamalla taistelleita löytyi 160.”

²⁷⁴ Suolahti 2008, 152-153.

²⁷⁵ Kaimio 1994, 279.

²⁷⁶ Westerlund 2008c, 45

²⁷⁷ Syrjä 1991, 89.

omaa kieltään. Järvilehto oli komissionin johtajana sitä mieltä, että paras aines näistä vangeista olisi pitänyt siirtää Suomeen, sillä saksalaiset olivat valmiita luovuttamaan myös eteläisiä heimoja edustavat vangit. Kun päämaja torjui Järvilehdon ehdotuksen, Järvilehto otti oman harkintansa mukaan ryhmään mukaan muutamia eteläisiä sukukansoja edustavia vankeja.²⁷⁸ Vuosina 1942 ja 1943 päämajan suhtautuminen etäisempiin sukukansoihin pysyi johdonmukaisena: heitä ei hyväksytty Suomeen tuotavien sotavankien joukkoon. Sekä Helanen että Järvilehto yrittivät saada päämajalta komissionille enemmän harkintavaltaa. Helanen oli tyytymättömämpi etäisempään heimoainekseen kuin Järvilehto. Todennäköisesti Suomen päämaja johdonmukaisesti vastusti kaukaisempien sukukansojen siirtoa Suomeen, koska näitä vankeja ei voitaisi nopeasti hyödyntää muun muassa kielivaikeuksien takia. Suomessa saatettiin laskea myös sen varaan, että näille kansoille järjestettäisiin hyvät elinolosuhteet niiden omilla asuinalueilla Saksan myötävaikutuksella.

Toukokuussa 1943 Kivimäki kertoi Rytille, että Saksa hoiti miehittämiään itäalueita huonosti, vaikka Rosenberg oli nyttemmin selvillä siitä, miten asiat pitäisi hoitaa. Rosenberg oli tehnyt lukuisia aloitteita Hitlerille, mutta tämä ei päättänyt asiassa mitään.²⁷⁹ Elokuussa 1941 Kivimäki oli kirjoittanut kirjeessään Wittingille, että tilanne käynnissä olevassa sodassa voisi muuttua Suomen kannalta arveluttavaksi, jos Saksa voittaa sodan ja Himmler säilyttää asemansa. Ryti on kirjoittanut kirjeen reunaan: "Silloin käy huonosti!".²⁸⁰ Suomen poliittinen johto tiesi varoa Himmlerin politiikan seurauksia jo sodan alkuvaiheissa. Sodan kuluessa asiat Saksan hallinnossa eivät edenneet suomalaisten haluamalla tavalla, ja Rosenbergin linja oli tappiolla. Saksa toteutti itärintamalla Himmlerin politiikkaa.

Kun kesällä 1943 kolmaskaan komissioni ei hyväksynyt ns. eteläisiin sukukansoihin kuuluvia sotavankeja Suomeen siirrettävään ryhmää, saksalaiset sotilasviranomaiset

---

²⁷⁸ Kertomus III:n Saksaan lähetetyn sotavankien vastaanottokomissionin matkasta ja toiminnasta. Helsingissä 31.7.1943, kapteeni Niilo Järvilehto. Liite 1: Komissionin johtajan havaintoja ja kokemuksia. Helsingissä 30.7.1943, kapteeni Niilo Järvilehto. T 19654/F8. SArk. Järvilehto laski eteläisiin heimoihin kuuluviksi mordvalaiset, udmurtit (votjakit), marit (tseremissit) ja pohjoisiin heimoihin komi-syrjäänit, -permiläiset sekä -murtit; Myös III:lle komissionille annettu toimintakäsäky rajasi siirron ulkopuolelle etäisemmät suomenheimoiset kansat. Ks. PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 1088/Järj.4/sal./24.7.1943. Koskee: suomenheimoisien sv:n vastaanottoa Saksasta. T 19654/F8. SArk.

²⁷⁹ Ryti 2006, 262. Rytin päiväkirjamerkintä 21.5.43.

²⁸⁰ Vehviläinen 1990b, 59.

ihmettelivät suomalaisten päätöstä. He tiedustelivat Järvilehdolta, kuinka kyseisten vankien kanssa pitäisi menetellä. Järvilehto vastasi, että suomalaiset eivät toistaiseksi olleet vangeista kiinnostuneita. Saksalaiset ilmoittivat siirtävänsä vangit siinä tapauksessa venäläisleiriin. Näin saksalaiset olivat Järvilehdon mukaan toimineet edellisenkin komissionin matkan jälkeen, vaikka osa vangeista oli yhä jätetty heimoleiriin. Saksalaisten päätös harmitti Järvilehtoa. Ratkaisu tuntui hänestä “vastenmieliseltä ja epäoikeutetulta”, sillä “heimolaisemme eivät olleet mitään ryssiä eivätkä sellaisiksi milloinkaan tunnustaudu”. Kyseiset heimovangit tunsivat Järvilehdon mukaan “ryssiä” kohtaan “selvää ylemmydentunnetta” ja tajusivat rodullisen paremmuutensa. Suomalaisten valintaperusteet aiheuttivat “sekavaa mielialaa” hylättyjen heimovankien keskuudessa. Mielialaa kohottaakseen Järvilehto piti venäläisten joukkoon siirrettäville vangeille puheen, jossa hän kiitti heitä hyvästä käytöksestä ja kehotti näitä kertomaan kotiseuduillaan - sinne mahdollisesti palattuaan - pohjoisessa sijaitsevasta “itsenäisestä Suomen valtakunnasta ja sen vapaasta, rauhaarakastavasta kansasta”.²⁸¹ Järvilehtoa turhautti se, etteivät Suomessa päätöksiä tekevät sotilasviranomaiset tajunneet hylättyjen heimosotavankien nöyryyttävää asemaa saksalaisella leirillä. Järvilehto saattoi lopulta tarjota vangeille vain kauniita sanoja. Järvilehdon havaintojen mukaan saksalaiset kohtelivat myös venäläisiä sotavankeja yllättävän hyvin, joten hylättyjen vankien kohtalo ei ollut hänen silmissään aivan toivoton.

Myös vänrikki Seron kertomuksen mukaan saksalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat, että udmurit, mordvalaiset, komit ja marit sijoitettaisiin välittömästi venäläisten sotavankien joukkoon, jos suomalaiset komissionit eivät olleet heistä kiinnostuneita.²⁸²

Suomalaiset sotilasviranomaiset toivat Saksasta Suomeen 179 suomenheimoista sotavankia syyskuussa 1943.²⁸³

---

²⁸¹ Kertomus III:n Saksaan lähetetyn sotavankien vastaanottokomissionin matkasta ja toiminnasta. Helsingissä 31.7.1943, kapteeni Niilo Järvilehto. Liite 1: Komissionin johtajan havaintoja ja kokemuksia. Helsingissä 30.7.1943, kapteeni Niilo Järvilehto. T 19654/F8. SArk;

²⁸² Matkakertomus. Liittyy jatkona III:n Saksaan lähetetyn sv:n vastaanottokomissionin matkakertomukseen. Helsinki 6.9.1943, vänrikki G. Sero. T 19654/F8. SArk.

Jatkosodan aikana suomalaisilla sotavankileireillä lähimpien ja etäisempien suomenheimoisten kansojen kohtelu oli hyvin erilaista. Lähialueiden suomenheimoisille sotavangeille perustettiin Suomessa oma sotavankileiri n:o 21, ja heidän kuolleisuutensa oli sodan aikana 5,3 %. Etäisemmät sukukansat joutuivat tavallisille suomalaisille sotavankileireille, ja heidän kuolleisuutensa oli 29,4 %.²⁸⁴ Heimoaktivistit onnistuivat ainakin hetkellisesti hankkimaan kaukaisemmille suomenheimoisille kansoille Stablackin leirillä paremmat etuoikeudet kuin näillä kansallisuuksilla oli suomalaisilla leireillä.

Suomalaisten haltuun siirrettiin jatkosodan aikana 1423 suomenheimosta sotavankia saksalaisilta sotavankileireiltä.²⁸⁵ Marraskuussa 1941 annetussa käskyssä valmistauduttiin 2062 suomenheimoisien siirtämiseen Suomeen ensi eränä.²⁸⁶ Jatkosodan kuluessa vankeja noutaneet komissionit eivät löytäneet riittävästi sellaisia ns. lähimpiä suomenheimoisia sotavankeja, joita päämaja olisi ollut valmis Suomeen siirtämään.

Päämaja halusi jatkosodan aikana Suomeen suomenheimoisia sotavankeja, jotka voitiin sopeuttaa Suomen olosuhteisiin nopeasti. Vankien piti osata suomea tai sellaista sukukieltä, joka oli hyvin lähellä suomen kieltä. Vankien nopea hyödynnettävyys oli tärkeä valintakriteeri. Kaukaisempien kielisukulaisten kannalta asetelma oli ongelmallinen. Saksalaiset olivat antaneet heille erityisaseman suomensukuisina kansoina vankileireillään. Kun suomalaiset komissionit eivät toimintakäskynsä mukaisesti voineet tuoda heitä Suomeen vaan jättivät saksalaisille vankileireille, kyseiset vangit menettivät saksalaisten silmissä erityisasemansa, ja saksalaiset kertoivat sijoittavansa heidät yhteen venäläisten kanssa. Itse asiassa suomalaisten hylkäämille mordvalaisille ja muille ns. etäisemmille suomenheimoisille uhkasi käydä saksalaisten sotavankileireillä samalla tavalla kuin kävi juutalaisille sotavangeille suomalaisilla vankileireillä vuosina 1941-1942, jolloin juutalaiset sijoitettiin yhteen venäläisten kanssa.

---

²⁸³ Suolahti 2008, 152.

²⁸⁴ Westerlund 2008c, 48-49.

²⁸⁵ Suolahti 2008, 152-153.

²⁸⁶ Sana 2008, 368.

Sotavankileirien saksalaiset sotilasviranomaiset eivät nähneet esimerkiksi mordvalaisissa sellaista rodullista arvoa, joka olisi automaattisesti taannut näille suosituimmuusaseman, vaikka samaan aikaan oli kehitteillä suunnitelmia mordvalaisten suuresta tulevaisuudesta Venäjällä sodan jälkeen. Hackzellin suunnitelma oli merkittävältä osin saanut myönteisen vastaanoton Rosenbergin ministeriössä. Suomalaisten pyrkimyksiä tukemaan oli lähetetty Paavo Ravila Saksaan. Tilanne oli suomalaisten kannalta ongelmallinen ja ehkä myös jossain määrin nöyryyttävä. Tosin myös Helanen arvioi, että ns. etäiset sukukansat olivat pettymys, sillä he eivät osanneet sanaakaan suomea ja poikkesivat rodullisesti suomalaisista. Hän ilmeisesti sopeutui saksalaisten sotavankileirillä tekemiin päätöksiin loppuvuodesta 1942. Ainakaan matkakertomuksessaan tammikuussa 1943 hän ei tuonut esille huoltaan mordvalaisten ja muiden kaukaisempien sukukansojen kohtalosta saksalaisilla leireillä.

Heimoatteen innoittama Helanen suhtautui yllättävän tylyllä tavalla näihin vankeihin. Hän ei enää pyrkinyt muuttamaan päämajan linjauksia vaan sopeutui niihin. Helanen suorastaan huomautteli - oman kertomuksensa mukaan - saksalaisille siitä, että etäisempiä heimokansoja oli suomensukuisten joukossa liikaa. Helasen asenne saattoi jopa ruokkia saksalaisten ylimielisyyttä näitä suomensukuisia kansoja kohtaan. Aikaisempien havaintojensa perusteella Helasen täytyi tietää, kuinka saksalaiset kohtelivat venäläisiä sotavankeja itärintamalla. Venäläisten vankien joukkoon joutuessaan suomensukuiset olivat vaarassa nääntyä kovaan työhön ja puutteelliseen ravintoon. Jos saksalaisilla oli suunnitelmia mordvalaisten elintilan laajentamisesta venäläisten kustannuksella, niin se ei ainakaan näkynyt saksalaisten sotilasviranomaisten linjauksissa niillä saksalaisilla sotavankileireillä, joilla suomalaiset kävivät. Suomalaisten hylkäävän päätöksen jälkeen mordvalaisilla ja muilla etäisemmillä sukukansoilla ei ollut mitään erityisasemaa suhteessa venäläisiin.

Järvilehto suhtautui etäisempien sukukansojen tilanteeseen suuremmalla tunteella kuin Helanen. Se saattoi johtua siitä, että hän oli ensimmäistä kertaa valikoimassa sotavankeja Suomeen. Järvilehdon kertomuksessa kuuluu heimopaatos, jonka rinnalla Helanen vaikuttaa kylmältä realistilta, joka on jo alistunut noudattamaan päämajan linjauksia. Järvilehto oli turhautunut päämajan toimintakäskyyn, jonka mukaan

etäisempiä sukukansoja ei saanut siirtää Suomeen. Järvilehto piti vankeja osittain rodullisesti kelvollisina, ja hänen oli vaikea hyväksyä sitä, että vangit olivat joutumassa venäläisten kanssa yhteen, vaikka vangit tajusivat paremmuutensa. Järvilehto oli närkästynyt heimoaatteellisista ja rotupoliittisista syistä. Hän ei ehkä ollut niinkään huolestunut vankien selviämisestä, sillä Järvilehdolla oli positiivisempi kuva kuin Helasella siitä, kuinka saksalaiset kohtelivat venäläisiä sotavankeja.

3. POLIITTISET SOTAVANGIT

3.1. Erityishuomion kohteena

Jatkosodan alusta lähtien suomalaiset sotilasviranomaiset antoivat tarkkoja ohjeita siitä, kuinka sotavangeiksi otettua puna-armeijan poliittista henkilökuntaa piti käsitellä. Upseerit, politrukit ja muut poliittisen työn tekijät erotettiin heti muista sotavangeista. Heitä ei saanut käyttää työhön vangitsemisalueella vaan heidät oli viipymättä lähetettävä sotavankileireille ja saatettava “erikoiskäsittelyn alaiseksi”.²⁸⁷

Syyskuun alussa 1941 kotijoukkojen esikunta antoi sotavankileireille määräyksen, jonka mukaan päämajan valvontaosaston edustajilla oli oikeus “omia erikoistehtäviään varten” käydä sotavankileireillä. Heille piti luovuttaa ne vangit, joita he pyysivät, ja sotavankileirin täytyi järjestää saattovartio, jos vankeja siirrettiin kerralla suurempi määrä.²⁸⁸ Määräyksessä ei tarkemmin kerrottu, millä asioilla valvontaosaston edustajat liikkuvat, mutta todennäköisesti käsky liittyi muun muassa poliittisesti vaarallisten sotavankien käsittelyyn. Valvontaosasto saattoi siis vapaasti operoida sotavankileireillä, kuulustella vankeja ja ottaa heitä mukaansa.

²⁸⁷ PM:n järj. os. kirj. n:o 1393/Järj. 2/sal./27.9.1941. Jakelu: 32 kpl. Koskee: sv:en käsittelyä, liittyy: PM:n kirj. n:o 106/Järj. 2/sal./29.6.1941. T 19653/5. SArk.

²⁸⁸ Kotij. E:n sv.leireille (jakelu: 18 kpl) n:o 984/Järj. 1b/sal. 1.9.1941. Sv.leiri 1:n salaista kirjeenvaihtoa 6.7.-31.12.1941. T 7536/48. SArk.

Kuukautta myöhemmin myös päämajan tiedusteluosasto sai oikeuden ottaa sotavankileireiltä käyttöönsä ne sotavangit, jotka se halusi.²⁸⁹

Päämajan valvontaosaston vastavakoilutoimiston mukaan syyskuussa 1941 suunniteltiin, että sotavankileiriin n:o 1 siirretään kaikki Suomessa sotavankeina olevat politrukit. Vastavakoilutoimiston päällikkö everstiluutnantti Matti Ropponen pyysi sv. leiri 1:n päällikköä toimittamaan nimiluettelon henkilötietoineen leirillä jo olevista sekä myöhemmin sinne mahdollisesti siirrettävistä politrukeista.²⁹⁰

Syksyn kuluessa suunnitelmat muuttuivat, sillä poliittisia vankeja ei keskitetty sv. leiriin n:o 1 vaan vankeja varten perustettiin uusi leiri. Näissä järjestelyissä lakkautettiin Huittisissa sijainnut sotavankileiri n:o 3, ja leirin vangit sijoitettiin muille sotavankileireille.²⁹¹ Ruokolahdelle perustettiin aivan uusi sotavankileiri n:o 3, jonne ryhdyttiin sijoittamaan poliittisesti vaarallisia sotavankeja.²⁹² Perustamiskäskyssä kotijoukkojen esikunta määräsi, että Saimaan suojeluskuntapiirin oli perustettava Ruokolahden pitäjän Syyspohjaan sotavankileiri 200 sotavankia varten. Leirin piti aloittaa toimintansa viipymättä, ja sitä tuli hoitaa kotijoukkojen esikunnan antamien ohjeiden mukaan. Käskyssä korostettiin, että leirin perustamista koskevat seikat olivat erittäin salaisia. Sotavankileiri n:o 3:n miehistövahvuudeksi määrättiin: upseereja 3, aliupseereja 8, miehistöä 43, vartiokoiria kuljettajineen 2.²⁹³

Vaikka leiri oli kotijoukkojen esikunnan alaisuudessa, päämajan valvontaosastolla oli merkittävä rooli alusta asti. Kun lokakuun lopulla 1941 leirialue valmistui,

²⁸⁹ Kotij. E:n kirj. n:o 1329/Järj. 1b/sal./ 29.9.1941. Jakelu: 33 kpl. Koskee: sv. luovuttamista PM:n Tied. os:lle. Päämajan hallinnollinen toimisto, salaista kirjeistöä, sotavangit 1939-1941, T 19653/6. SArk.

²⁹⁰ PM:n valvontaosaston vastavakoilutoimisto Sv.leiri 1:n päällikölle n:o 1964/Valv.2/sal. 25.9.1941. T 7536/48. SArk.

²⁹¹ Kotij. E:n kirj. n:o 1208/Järj. 1b/sal. 19.9.1941. Jakelu: 22 kpl. Koskee: Sv.leiri 3:n lakkauttamista. Sv. leiri 1:n salaista kirjeenvaihtoa 6.7.-31.12.1941, T 7536/48. SArk. Sv. leiri 3:ssa olleet sotavangit siirrettiin sv. leiri 2:een ja sv. leiri 6:een ; Mikkola 1976, LIITE n:o 2. Mikkola nimeää sv. leiri n:o 3:n poliittisia vankeja käsitteleväksi leiriksi, eikä erittele tarkemmin leirin luonteen muuttumista, kun se siirtyi Huittisista Ruokolahdelle. Mikkolan mukaan leiri perustettiin 2.7.1941 Huittisiin ja siirrettiin 19.9.1941 Ruokolahdelle; Sanan mukaan sv. leiri n:o 3 oli jo kesällä 1941 poliittisten vankien leiri. Ks. Sana 2003, 315, 384.

²⁹² Kujansuu 1999, 33-34 ; Lindstedt 2004, 146.

²⁹³ Kotij. E:n kirj. n:o 1559/Järj 1b/sal./10.10.1941. Jakelu: 45 kpl. Koskee: Sv.leirin n:o 3 perustamista. PM:n hallinnollinen toimisto (Järj. 2), Salaista kirjeistöä, sotavangit 1939-1941. T 19653/5. SArk.

valvontaosaston edustajat kävivät tarkistamassa sen. Valvontaosasto ohjeisti leirin komentajaa luutnantti Holopaista, joka pyysi kotijoukkojen esikunnalta lisää vartiomiehistöä. Leirillä oli jo 39 vartijaa, mutta valvontaosaston määrittelemä tarve oli 80 vartijaa, joten leirille pitäisi siirtää lisää väkeä 41 vartijaa ja 2 aliupseeria. Komentaja Holopaisen mukaan “vankien tiukan eristämisen ja leirin hajanaisuuden vuoksi vaatii vartioiminen leirin pienuuteen katsoen huomattavan miehistön”. Normaalisti olisi kyetty samalla väellä ja samoissa olosuhteissa hoitamaan vähintään 800 sotavankia. Valvontaosasto vaati, ettei leirille eristettäviä vankeja saanut käyttää ulkotöihin. Tämän takia leirin huoltotöitä varten tarvittiin erillinen komennuskunta, joka pidettäisiin erillään leirin vangeista.²⁹⁴ Valvontaosaston antamat turvallisuusohjeet olivat siis poikkeuksellisen tiukat, kun poliittisten sotavankien käsittelyyn erikoistunutta vankileiriä perustettiin. Muilla sotavankileireillä sotavankeja pyrittiin käyttämään työvoimana, sillä yleensä periaatteena oli, että vangin olisi omalla työpanoksellaan korvattava aiheuttamansa ylläpitokustannukset. Poliittisesti vaaralliset sotavangit saivat monessa suhteessa erikoiskohtelun, koska heidät määriteltiin ympäristölleen vaarallisiksi. Työstä vapauttaminen ei ollut etuoikeus vaan seurausta siitä, että nämä vangit pyrittiin mahdollisimman tarkasti eristämään muista sotavangeista ja suomalaisesta siviiliväestöstä. Tiukalla vartioinnilla ja eristämällä yritettiin estää myös karkaamiset. Ruokolahden leirillä vangit pidettiin eräänlaisessa turvasäilössä.

Marraskuun alussa 1941 sotavankileiri n:o 3 oli valmis ottamaan vastaan vankeja, vaikka leirin vartiointi ei vielä ollut kaikin puolin valvontaosaston edellyttämässä kunnossa.²⁹⁵ Kotijoukkojen esikunta ei automaattisesti toteuttanut leirin komentajan pyyntöä lisäävän saamisesta huolimatta siitä, että taustatukena oli valvontaosaston vaatimus. Vartiomiehiä ei ollut saatavissa kotiuttamisten ja vapauttamisten johdosta. Kotijoukkojen esikunta myös totesi, että sv. leiri 3:n silloiseen vankimäärään nähden leirin vartioston vahvuus oli “riittävä ja verrattuna muihin leireihin ylivoimaisesti

²⁹⁴ Sv.leiri 3 Kotij. E:lle n:o 38/I/Järj./sal./30.10.1941. Koskee: vartiomiehistön tarvetta. T 6861/6. SArk; Sv. leiri n:o 3:n vankien työkiellosta ks. Kujansuu 1999, 36, 96, 107, 162-164 ja Mikkola 1976, 38.

²⁹⁵ Sv. leiri 3 Kotij.E:lle n:o 37/I/Järj./sal./30.10.1941. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 1559/Järj. 1b/sal. ja Sv.leiri 3:n kirj. n:o 12/I/Järj./sal./21.10.1941. T 6861/6. SArk.

suurin”.²⁹⁶ Joulukuussa 1941 leirillä oli 117 vankia eli leirin vankipaikoista oli käytössä vähän yli puolet.²⁹⁷ Kotijoukkojen esikunnalla oli oikeus tehdä päätöksiä sotavankileirien vartiomiestöstä koskevissa asioissa. Jatkosodan alkukuukausina oli epäselvyyttä siitä, millainen asema oli sotilaskuntapiireistä ja koulutuskeskuksista sotavankileireille vartiotehtäviin komennetulla henkilökunnalla. Kotijoukkojen esikunnan mukaan vain sillä oli oikeus määrätä tällaisen henkilökunnan siirroista.²⁹⁸ Ensimmäisen sotavuoden aikana kotijoukkojen esikunta määräsi sotavankileirien vartiomiestöstä.

Kotijoukkojen esikunta suhtautui sen sijaan myönteisesti erillisen komennuskunnan perustamiseen leirin yhteyteen saatuaan siihen puoltavan lauseen päämajalta. Päämajan mukaan vankeja ei saanut käyttää ulkotöissä vaan näitä tehtäviä varten piti perustaa komennuskunta muista sotavangeista. Komennuskunta täytyi majoittaa varsinaisen leirialueen ulkopuolelle.²⁹⁹ Kirjeenvaihdon sanamuodoista voisi päätellä, ettei kotijoukkojen esikunta tässä tapauksessa kuitenkaan suoraan toteuttanut leirin päällikön pyyntöä, vaikka hänen mukaansa valvontaosasto³⁰⁰ oli asiaa ajanut. Kotijoukkojen esikunta ilmeisesti tiedusteli asiaa ensin päämajalta ja vasta päämajan puoltavan kannan jälkeen antoi asialle tukensa. Vaikka kotijoukkojen esikunta muodollisesti määräsi sotavankileireistä, se merkittävässä asioissa kysyi päämajan kantaa. Kotijoukkojen esikunta oli komentoketjussa päämajan alapuolella. Erillisen komennuskunnan perustaminen sotavankileiri n:o 3:n yhteyteen kertoo osaltaan siitä, kuinka tarkasti leiriin sijoitetut poliittisesti vaaralliset sotavangit haluttiin eristää ulkomaailmasta. Komennuskuntaan kuuluvat ns. tavalliset sotavangit piti sijoittaa varsinaisen leirialueen ulkopuolella. Heitä ei haluttu päästää tekemisiin eristettävien vankien kanssa.

Sotavankileiriä n:o 3 perustettaessa leirin komentaja Holopainen anoi turvallisuussyistä poikkeuslupaa pitää ulkovalaistus päällä pimeänä vuorokauden

²⁹⁶ Kotij.E Sv.leiri 3:n päällikölle, n:o 3217/Järj.1b/sal./4.12.1941. T 6861/18. SArk.

²⁹⁷ Sotavankileiri n:o 3:n viikkoilmoitus 28.12.1941. T 6861/6. SArk.

²⁹⁸ Kotij.E sotavankileireille n:o 3629/Järj. 1b/sal./12.8.1941. Sv. leiri n:o 1 kirjeistöä 6.7.-31.12.41. T 7536/48. SArk.

²⁹⁹ Kotij.E Sv.leiri 3:lle, n:o 2229/Järj. 1b/8.11.1941. T 6861/18. SArk.

³⁰⁰ Sv.leiri 3 Kotij. E:lle n:o 38/I/Järj./sal./30.10.1941. Koskee: vartiomiestösten tarvetta. T 6861/6. SArk.

aikana. Komentaja vetosi anomuksessaan leirin syrjäiseen sijaintiin: lähellä ei ollut sotilaskohteita eikä teollisuuslaitoksia.³⁰¹ Lääkintähuollon järjestämisessä oli alussa ongelmia, sillä sotavankileiri n:o 3:n lääkärinä lupautui toimimaan Ruokolahden kunnanlääkäri sillä ehdolla, ettei hänen tarvinnut hoitaa sotavankeja. Kaksi venäläistä vankilääkärinä hoiti vankeja.³⁰²

Valvontaosasto tutki leirin henkilöstön luotettavuutta, ja marraskuun 1941 aikana neljä miehistön jäsentä todettiin sopimattomiksi. Näiden joukossa oli leirin kirjuri. Leirin komentaja valmisteli kotijoukkojen esikuntaa, että myös vastaisuudessa voisi olla uuden henkilöstön tarvetta, sillä valvontaosasto ei ollut vielä saanut luotettavuuslausuntoa kaikista henkilökunnan jäsenistä.³⁰³ Yleensä sotavankileirien vartijoita ei valikoitu, mutta poikkeuksen muodostivat erikoisleirit.³⁰⁴

Vaikka leirin miehistössä havaittiin puutteita, leirin toiminta käynnistyi marraskuun alussa. Leirin komentaja ilmoitti kotijoukkojen esikunnalle, että "1.11.41 leirin turvallisuuslaitteet ovat siinä kunnossa, että tänne tarkoitettuja s.vankeja voidaan mainitusta pm:stä alkaen ottaa vastaan kaikkia ryhmiä."³⁰⁵

Kun leiri oli valmis ottamaan vastaan vankeja, ryhtyi päämajan valvontaosasto toimenpiteisiin. Valvontaosastolta lähetettiin 4.11.1941 kirjelmä, jossa määrättiin, millaisia vankeja sotavankileiriin n:o 3 piti siirtää. Käsky lähetettiin valvontaosaston alatoimistoille sekä tiedoksi sotavankileiri n:o 3:lle, kotijoukkojen esikunnalle ja päämajan hallinnolliselle toimistolle. Valvontaosaston mukaan sotavankileiriin n:o 3 piti siirtää seuraavanlaiset henkilöt:

"Kuten jo liittymiskirjelmässä mainittiin, tullaan Sv.leiri 3:een keräämään erikoisen tarkassa valvonnassa pidettävät sotavangit ja näihin rinnastettavat vallatulta alueelta tavatut siviilihenkilöt. Näihin luetaan ilman muuta:

- poliittiset komissaarit,

³⁰¹ Sv.leiri 3 It. piirin päällikölle, n:o 8/I/Järj./sal./19.10.1941. T 6861/6. SArk ; Sv.leiri 3 Saimaan skp:n esikunnalle, n:o 23/I/Järj./sal./25.10.1941. T 6861/6. SArk.

³⁰² Sv.leiri 3 Kotij.E:lle, n:o 14/I/Järj./sal./21.10.1941. T 6861/6. SArk; Kujansuu 1999, 111.

³⁰³ Sv.leiri 3 Kotij.E:lle, n:o 90/I/henk./sal./19.11.1941. T 6861/6. SArk.

³⁰⁴ Kujala 2008, 286.

³⁰⁵ Sv.leiri 3 Kotij.E:lle, n:o 37/I/Järj./sal./30.10.1941. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 1559/Järj./1b/sal. ja Sv.leiri 3:n kirj. n:o 12/I/Järj./sal./21.10.1941. T 6861/6. SArk.

- poliittiset ohjaajat (politrukit),
- NKVD:n agentit ja tilapäiset avustajat,
- kommunistisen puolueen johtohenkilöt,
- konetraktoriasemien esim. apul. (= poliittiset ohjaajat).

Lisäksi:

- upseerit, aliupseerit ja miehistöön kuuluvat kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihottajat,
- epäilyksenalaiset hallinnolliset johtohenkilöt,
- epäilyksenalaiset kolhoosien johtohenkilöt,
- epäilyksenalaiset opettajat,
- epäilyksenalaiset juutalaiset,
- muut kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihottajat”³⁰⁶

Kirjelmä sisälsi tarkkoja ohjeita siitä, millaisia vankeja ja miten sotavankileirille n:o 3 siirrettiin. Valvontaosaston mukaan vallatun alueen ja sotavankileirien olosuhteissa ei voitu suorittaa epäilyttävien tapausten pitempiaikaisia tutkimuksia, eikä siellä ollut mahdollista säilyttää näitä epäilyttäviä henkilöitä. Sen takia sotavankileiri n:o 3:een voitiin “lähettää myös sellaisia epäilyttäviä sv:ja tai heihin verrattavia siviilihenkilöitä, joita tutkija epäilee e.m. ryhmiin kuuluviksi, mutta joiden syyllisyyden selville saaminen vaatii pitempiaikaista tarkkailua ja tiedustelutoimintaa”.³⁰⁷ Leirille voitiin siis sijoittaa myös sellaisia henkilöitä, joiden tutkinta oli vielä kesken. Kaikki sinne lähetetyt henkilöt eivät välttämättä olleet syyllistyneet siihen, mistä heitä epäiltiin.

Valvontaosaston alatoimistot saivat lähettää leirille suoraan niin sanottuja selviä tapauksia. Epäselvät tapaukset täytyi alistaa valvontaosaston ratkaistavaksi, ja niistä piti tehdä perusteltu kirjallinen esitys. Suoraan leirille lähetetyistä selvistä tapauksista tehtiin valvontaosastolle kirjallinen ilmoitus, joka sisälsi tarkat henkilötiedot ja siirron syyn. Valvontaosasto muistutti alaosastoja sekä muita jakelussa mainittuja siitä, että alatoimistojen edustajilla oli oikeus käydä sotavankileireillä ja kuittaa vastaan ottaa

³⁰⁶ Päämajan valvontaosasto jakelussa mainituille päälliköille, n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941. Koskee: Sv.leiri 3:en siirrettäviä henkilöitä. Liittyy: kirj. n:o 4923/Valv.2/sal. Jakelu: Valv. os:n alatstot 20 kpl; Sv.leiri 3, 1 kpl (tiedoksi); Kotij. E:n Järj. 1b 1 kpl (tiedoksi); PM:n Hall. tsto 1 kpl (tiedoksi); Arkistoon 1 kpl/ Yht. 24 kpl, 2 liitettä. T 19653/5. SARk.

³⁰⁷ Päämajan valvontaosasto jakelussa mainituille päälliköille, n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941. Koskee: Sv.leiri 3:en siirrettäviä henkilöitä. Liittyy: kirj. n:o 4923/Valv.2/sal. Jakelu: Valv. os:n alatstot 20 kpl;

mukaansa haluamansa vangit. Kirjelmä sisälsi tarkkoja ohjeita myös kuljetusten järjestämisestä. Siirroissa käytettiin yleensä junakuljetuksia, joiden määränpää oli Ruokolahden Syyspohja, Rönkän asema. Suurempia kuljetuksia varten piti varata rautatievaunu. Saattovartio saatiin vankeja lähettävältä vankileiriltä. Myös kuljetuksen aikana huolehdittiin vankiryhmien erillään pysymisestä: “Koska leirillä tullaan varsinaiset ryssät sekä vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat (kuten karjal., inkeril.. j.n.e.) että naiset sijoittamaan eri parakkeihin, on heidän eristämisenä huomioitava jo kuljetusten aikana.” Kuljetuksen saapumisesta oli hyvissä ajoin etukäteen ilmoitettava sv. leirin 3:n päällikölle suoraan puhelimitse tai kuuluvuuden ollessa heikko valvontaosaston välityksellä. Lähetykset luovutettiin Rönkän asemalla kuittia vastaan sotavankileiri n:o 3:n edustajille. Sen jälkeen sotavankileiri n:o 3 huolehti vankien kuljetuksesta ja säilytyksestä. Valvontaosaston kirjelmässä korostettiin, että asia on pidettävä mahdollisimman harvojen henkilöiden tiedossa. Kirjelmän olivat allekirjoittaneet valvontaosaston päällikkö everstiluutnantti K. Rautsuo ja vastavakoilutoimiston päällikkö everstiluutnantti Matti Ropponen.³⁰⁸

Marras- ja joulukuun aikana leirille ryhdyttiin siirtämään vankeja. Ilmeisesti kaikissa tapauksissa valvontaosaston edustajat eivät käyneet noutamassa siirrettäviä vankeja eri vankileireiltä vaan leirit saattoivat lähettää vankeja sotavankileiri n:o 3:een kotijoukkojen esikunnan antaman käskyn perusteella. Todennäköisesti kotijoukkojen esikunta sai ohjeet päämajan valvontaosastolta, sillä sotavankileireille lähetetyissä käskyissä viitattiin valvontaosaston kirjelmiin. Käskyissä oli liitteenä nimilistä siirrettävistä vangeista, jotka toimitettiin “ehdottomasti luotettavien vartiomiesten saattamina Rönkän asemalle”. Siirrettävien vankien vankikortteihin oli sotavankileireillä “tehtävä merkintä: ‘Luovutettu PM:n kuulusteltavaksi’ huolimatta siitä, että ne lähetetään Sv. leiri n:o 3:een”.³⁰⁹

Sv.leiri 3, 1 kpl (tiedoksi); Kotij. E:n Järj. 1b 1 kpl (tiedoksi); PM:n Hall. tsto 1 kpl (tiedoksi); Arkistoon 1 kpl/ Yht. 24 kpl, 2 liitettä. T 19653/5. SArk.

³⁰⁸ Päämajan valvontaosasto jakelussa mainituille päälliköille, n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941. Koskee: Sv.leiri 3:en siirrettäviä henkilöitä. Liittyy: kirj. n:o 4923/Valv.2/sal. Jakelu: Valv. os:n alatstot 20 kpl; Sv.leiri 3, 1 kpl (tiedoksi); Kotij. E:n Järj. 1b 1 kpl (tiedoksi); PM:n Hall. tsto 1 kpl (tiedoksi); Arkistoon 1 kpl/ Yht. 24 kpl, 2 liitettä. T 19653/5. SArk.

³⁰⁹ Kotij.E sotavankileireille, n:o 2590/Järj. 1b/sal./14.11.1941. Koskee: sv.l. 3:een siirrettäviä sotavankeja. Liittyy: PM:n Valv. os:n kirj. n:o 6148/Valv. 2/sal./12.11.1941. Sv. leiri n:o 1 kirjeistöä 6.7.-31.12.41. T 7536/48. SArk ; Ks. myös: Kotij. E sotavankileireille n:o 3629/Järj. 1b/sal./27.12.1941. Koskee: Sv.l. 3:een siirrettäviä sv. Liittyy: PM:n Valv. os:n kirj. n:o 7960/Valv. 2/sal./21.12.1941. Sv. leiri n:o 1 kirjeistöä 6.7.-31.12.41. T 7536/48. SArk.

Aluksi sotavankileiri n:o 1:een piti siirtää kaikki Suomessa olevat politrukit³¹⁰, mutta sittemmin myös sieltä siirrettiin vankeja sotavankileiri n:o 3:een.³¹¹

Gestapo antoi 17.7.1941 määräyksen, jonka mukaan poliittisesti vaarallisiksi arvioidut neuvostoliittolaiset sotavangit oli teloitettava. Hanski vertailee päämajan valvontaosaston määräystä siitä, millaisia vankeja piti eristää sotavankileiriin n:o 3 ja Gestapon käskyä tiettyjen neuvostosotavankien teloittamisesta.³¹² Hanski mukaan sv.leiriin n:o 3 piti sijoittaa valvontaosaston käskyn mukaan: “yllyttäjät, kiihottajat, epäilyksenalaiset hallituksen johtohenkilöt, opettajat, juutalaiset sekä muut kiihkokommunistiset yllyttäjät ja kiihottajat.” Hanski arvioi, että Gestapon käsky ja päämajan valvontaosaston käskykirjelmän muotoilu muistuttavat tietyiltä osin toisiaan.³¹³ Hanskin mukaan suomalaisten ja saksalaisten toimintatavassa oli selkeä ero: suomalaiset eivät teloittaneet vaan eristivät poliittisesti vaaralliset vangit sv. leiriin n:o 3, kun taas saksalaiset teloittivat poliittisesti vaaralliset sotavangit.³¹⁴

Hitler oli antanut 6.6.1941 ns. komissaarikäskyn, jonka mukaan saksalaiset saivat ampua kaikki sellaiset sotavangit, jotka oli tarkastuksen tai kuulustelun perusteella todettu komissaareiksi, politrukeiksi tai ylipäänsä kommunisteiksi.³¹⁵ Käsky liittyi

³¹⁰ PM:n valvontaosaston vastavakoilutoimisto Sv.leiri 1:n päällikölle n:o 1964/Valv.2/sal. 25.9.1941. T 7536/48. SARk.

³¹¹ 28. Sota S:n kirje Sv.leiri n:o 1:lle, K.D. n:o 234/II/13 sal./31.12.1941. T 7536/48. SARk. Sotavanki Semjon Mazo piti siirtää sv.leiri n:o 3:een.

³¹² Hanski 1990, 90. Hanskin lähdeviitteessä on seuraavanlainen siteeraus tästä Gestapon käskystä: “Documents on Prisoners of War. Ed. By H.S. Levie. Newport, R.I. 1979, s. 360-361, Enl. Gestapos order skulle följande personer avrättas: `All important functionaries of State and Party, especially professional revolutionaries ... all People’s Commissars in the Red Army, leading personalities of the State ... leading personalities of the business world, members of the Soviet Russian intelligence, all Jews, all persons who are found to be agitators or fanatical Communists.”

³¹³ Hanski 1990, 90. Hanski ottaa siteerauksen suoraan Mikkolalta. Hanskin ilmoittama lähde: Mikkola 1976, 37. Mikkola on tehnyt valvontaosaston käskystä stilisoidun siteerauksen, joka muuttaa sen sisältöä, kun epäilyksenalaiset-sanaa ei toisteta eri ryhmien yhteydessä. Epätarkan siteerauksen takia Gestapon käsky ja valvontaosaston käsky muistuttavat entistä enemmän toisiaan; Juha Kujansuun mukaan sv. leiri n:o 3:lle koottaisiin “mm. kaikki komissaarit, politrukit, kommunistisen puolueen johtohenkilöt, alipäällystöön ja miehistöön kuuluvat kiihkokommunistit ja epäilyksen alaiset johtohenkilöt”. Kujansuun ei maininnut tässä yhteydessä juutalaisia. Ks. Kujansuu 1999, 34. Kujansuun käyttämät lähteet: Eversti Matti Ropposen kertomus sotavankien luovutuksista 4.1.1945. Fb 110:124. UMA. ja Mikkola 1976, 37; Toisessa yhteydessä Kujansuu mainitsi, että juutalaiset oli keskitettävä sv. leiri n:o 3:een ja näin jossain määrin tehtiin, mutta syynä ei ollut heidän uskontonsa vaan poliittiset näkemyksensä. Ks. Kujansuu 1999, 136. Kujansuun käyttämä lähde: Hanski 1990, 95-96.

³¹⁴ Hanski 1990, 90.

³¹⁵ Westerlund 2008a, 84; Kujala 2008, 156.

olennaisena osana itärintamalla käytyyn tuhoamissotaan, ja saksalaiset organisaatiot ryhtyivät sitä toteuttamaan.

RSHA ohjeisti 28.6.1941 sotavankileireillä toimivia Saksan turvallisuuspoliisin komennuskuntia. Niiden piti kuulustelujen avulla erotella leireillä olevien sotavankien joukosta poliittisesti aktiiviset, rikolliset tai ei-toivottavat ainekset. Tiedustelulle arvokkaat henkilöt piti säästää, muut teloitettiin. RSHA:n määräyksen mukaan

“Kuulustelujen avulla vankien joukosta oli lopulta eroteltava

1. kaikki merkittävät valtion ja puolueen työntekijät, erityisesti 2. ammattivallankumoukselliset, 3. Kominternin virkailijat, 4. kaikki merkittävät Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ja sen rinnakkaisjärjestöjen keskuskomiteoiden, alue- ja piirikomiteoiden virkailijat, 5. kaikki kansankomissaarit ja näiden sijaiset, 6. kaikki entiset puna-armeijan poliittiset komissaarit, 7. valtiollisten viranomaisten keskus- ja väliportaan johtavat henkilöt, 8. talouselämän johtohenkilöt, 9. neuvostovenäläisen lukeneiston jäsenet, 10. kaikki juutalaiset, 11. kaikki kiihottajiksi tai vakaumuksellisiksi kommunisteiksi todetut henkilöt.”³¹⁶

RSHA:n määräys sotavankien käsittelystä ja valvontaosaston käsky sotavankileiri n:o 3:lle sijoitettavista sotavangeista muistuttavat rakenteensa puolesta toisiaan. Niissä mainitaan samoja ryhmiä samassa järjestyksessä. Etenkin käskyjen loppuosa on hyvin samanlainen. Suomalaisten käskyssä eri ryhmien eteen sijoitetaan sana epäilyksenalainen, kun taas saksalaisten käskyssä kaikki kyseisiin ryhmiin kuuluvat piti erotella. Esimerkiksi juutalaisten kohdalla tämä merkitsi sitä, että kaikki juutalaiset piti saksalaisten käskyn mukaan erotella, mutta valvontaosaston käskyssä puhuttiin vain epäilyksenalaisista juutalaisista, jotka piti sijoittaa sv. leiri n:o 3:lle. Suomalaiset eivät sijoittaneet sv. leiri n:o 3:lle kaikkia juutalaisia vaan vain poliittisesti epäilyksenalaiset juutalaiset.

3.2. Sotavankileiri n:o 3

Sotavankileiri n:o 3:ssa sotavangit olivat poikkeuksellisen tiukan valvonnan alla. Leirille sijoitettuun vankimäärään nähden vartijoita oli enemmän kuin muilla sotavankileireillä. Marraskuuhun 1942 mennessä sv. leiri n:o 3:sta ei ollut karannut yksikään vanki.³¹⁷ Tilaisuuksia karkaamiseen ei juuri ollut, sillä leirille sijoitettuja vankeja ei saanut käyttää työvoimana leirialueen ulkopuolella.

Leirialueen sisäpuolellakin vartiointi oli poikkeuksellisen tiukkaa. Leirin päällikkö oli antanut käskyn, jonka mukaan vartijat saivat käyttää asetta "varoittamatta jo silloin kun vanki on mennyt varsinaisen aitauksen sisäpuolella olevan varotuslangan ulkopuolelle". Päällikkö oli edelleen täsmentänyt käskyä siten, että jo pelkkä langan koskettaminen riitti syyksi tulenavaukseen. Heinäkuussa 1942 kolme vankia ammuttiin käskyn perusteella. Asiaa tutkittiin sodan jälkeen, ja korkein oikeus totesi täsmennyksen lainvastaiseksi. Leirin päällikkö tuomittiin virkavirheestä kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen. Oikeudessa todettiin sv. leiri 3:n olleen tosiasiasa valvontaosaston määräysvallassa. Valvontaosaston päällikkö Kustaa Rautsuo oli hylännyt kotijoukkojen esikunnan toimistopäällikön Eljas Erkon antamat vartiointimääräykset. Valvontaosasto oli antanut niiden sijaan uudet ja tiukemmat määräykset, joita leirin päällikkö oli noudattanut. Oikeus vapautti Erkon syyteistä. Rautsuo oli sodan jälkeen poistunut Suomesta, eikä häntä voitu haastaa oikeuteen.³¹⁸

Leirille sijoitettiin myös sellaisia sotavankeja, joiden osalta tutkinta oli yhä kesken. Heitä epäiltiin politrukeiksi tai muuten poliittisesti vaarallisiksi. Tutkinta-ajat ilmeisesti saattoivat venyä pitkiksi, ja yhdessä tapauksessa sotavanki yritti selvittää tilannettaan sotilaspastorin avustuksella. Sotilaspastori Usvamo lähetti toukokuussa 1943 päämajan järjestelyosastolle kirjeen, jossa hän tiedusteli, oliko sv. leiri n:o 3:ssa oleva sotavanki Konopatov kiistattomasti todettu politrukiksi tai muuten

---

³¹⁶ Silvennoinen 2008, 206.

³¹⁷ Sotavankikarkuri-ilmoitus 30.11.42. Tilasto sotavankien karkaamisista vuosina 1941 ja 1942. Sv. leiri n:o 3:a ei mainita. T 19654/F5. SARk.

³¹⁸ Kujala 2008, 265-266.

vaaralliseksi.³¹⁹ Päämajan järjestelyosasto pyysi selvitystä päämajan valvontaosastolta, joka vastasi, ettei Konopatovia voida toistaiseksi siirtää pois sv. leiri n:o 3:sta. Valvontaosasto oli tehnyt tiedusteluja Konopatovin toiminnasta Venäjällä ja näiden tiedustelujen tuloksia odotettiin.³²⁰ Kirjeenvaihdosta ei selviä, kuinka kauan vanki oli jo ollut leirillä, mutta hänen tutkintansa oli siis yhä kesken. Jos Konopatov todettaisiin politrukiksi tai muuten poliittisesti vaaralliseksi vangiksi, hän joutuisi jäämään pysyvästi sv. leiri n:o 3:een. Jos taas hänet todettaisiin vaarattomaksi, hänet siirrettäisiin ns. tavalliselle sotavankileirille. Sv. leiri n:o 3:lle joutuneiden tutkintovankien oikeusturva oli heikko. Heidä voidaan pitää leirillä pitkänkin aikaa ilman, että heidän asiassaan tehtiin lopullista päätöstä.

Elokuussa 1943 everstiluutnantti Spåre puuttui tarkastuskertomuksessaan siihen, että monet sv. leiri n:o 3:n vangit eivät tieneet, miksi olivat joutuneet leirille. Yleisesikunnan päällikkö määräsi asiasta tutkimuksen. Kapteeni Kamaran toimikunta tutki vankien tapauksia ja päätti, että 78 vankia siirrettiin muille leireille, 12 vangin tapaus tutkittaisiin uudelleen ja 179 vangin osalta muutoksiin ei ollut aihetta.³²¹

Myös luotettavaksi todettu sotavanki saattoi myöhemmin joutua eristysleiriin, jos sotilasviranomaiset havaitsivat hänet epäluotettavaksi. Sotavangit TO-91 Mihail Abromovitsh Grinberg (varsin. rintamakirjeenvaihtaja) ja T-92 Edvard Mihailovitsh Haikin (varsin. rintamakirjeenvaihtaja, varsin. rintamavalokuvaaja) olivat toimineet vuodenvaihteessa 1941-1942 valtion tiedoituslaitoksen tehtävissä. He olivat Tassin rintamakirjeenvaihtajia, molemmat kansallisuudeltaan juutalaisia. Heidät oli siirretty "heistä tehtyjen epäedullisten havaintojen nojalla erikoisleiriin" eli sotavankileiri n:o 3:lle.³²²

Aluksi sv. leiri n:o 3:ssa noudatettiin vankien eristyssäännöksiä tarkasti, mutta sodan kestäessä ohjeita laiminlyötiin. Vankeja ryhdyttiin käyttämään leirialueen ulkopuolella

³¹⁹ PM:n Järj. os. PM:n Valv. os:lle, n:o 738/Järj. 4/sal./6.5.1943. Liittyy: Sot. past. Usvamon kirjeeseen 5.5.43. T 19654/F9. SArk; Sotilaspastori Usvamo oli 65. Sotasairaalan sotilaspastori, joka oli määrätty myös sv. leiri n:o 3:n pastoriksi. Ks. Kujansuu 1999, 127.

³²⁰ PM:n Valv. os:n vastavakoilutoimisto PM:n Järj. os:lle, n:o 6563/Valv.2/sal./17.5.1943. Liittyy: PM:n Järj. os:n kirj. n:o 738/Järj. 4/sal./6.5.1943. T 19654/F9. SArk.

³²¹ Kujansuu 1999, 37.

³²² TSS 1420=Kotij. E:n sähke 1876/Järj. 1B 24.5.43=kapt. Vähälä PM:n Järj.4. T19654/F9. SArk.

leirin kannalta välttämättömissä huoltotöissä. Näitä huoltotöitä varten leirin yhteyteen oli sijoitettu erillinen komennuskunta, joka ei nähtävästi selvinnyt yksin kaikista töistä. Omavaltainen vankien käyttö paljastui kesäkuussa 1943. Vartija oli vienyt ryhmän vankeja leirialueen ulkopuolelle keräämään puita. Vangit tappoivat vartijan lyömällä häntä kirveellä ja puulla päähän. Kuusi vankia karkasi mukanaan vartijalta anastettu konepistooli.³²³ Vankeja jäljitettiin, ja parin päivän etsintöjen jälkeen käytiin tulitaistelu. Neljä karanneista surmattiin, yksi pidätettiin ja yksi jatkoi pakoaan edelleen. Päämajan valvontaosasto järjesti tapauksesta tutkinnan, jossa todettiin, että leirin päällikkö luutnantti Lauri Holopainen oli käyttänyt sääntöjen vastaisesti vankeja töissä vankiparakeja ympäröivän kaksinkertaisen piikkilanka-aitauksen ulkopuolella.³²⁴ Luutnantti Holopainen sai nuhteet, mutta hän jatkoi edelleen leirin päällikkönä.

Puuhuolto aiheutti leirillä jatkossakin ongelmia. Syksyllä 1943 leirin päällikkö anoi, että saisi käyttää "25 parhaassa fyysisessä kunnossa olevaa suomenheimoista sotavankia" järvien jäädyttyä halkojen vedättämiseen leirille.³²⁵ Päämajan sotavankikomentajan esikunta suostui anomukseen, mutta määräsi, että työryhmä ei saa olla 15:tä vankia suurempi. Leirin päällikön piti henkilökohtaisesti huolehtia siitä, että työhön käytettäviä vankeja vartioitaisiin tehokkaasti.³²⁶ Syksyllä 1943 sotavankeja käsittelevä organisaatio oli muuttunut ja ylin käskyvalta oli siirtynyt sotavankikomentajan esikunnalle, joka teki päätöksen tässä asiassa. Organisaatiomuutoksen jälkeen päämajan valvontaosaston valta sotavankileiri n:o 3:n asioissa väheni.

Leiri joutui anomaan myös yksittäisen vangin käyttämistä ulkotöissä. Sotavanki Anna Izotovaa luonnehdittiin veltohkoksi ja laiskanlaiseksi. Lisäksi häntä oli rangaistu näpistyksestä, mutta siitä huolimatta leiri anoi, että Izotovaa voitaisiin käyttää ulkotöissä pyykinpesussa, sillä kaksi pyykkäriä oli sairaana ja kuusi muuta ei ehtinyt

³²³ Kotij. E:n kirj. n:o 2746/Järj.1.b sal./23.7.1943. T 19654/F7. SArk. Kesällä 1943 vankien karkaamiset olivat lisääntyneet. Ongelmaleirejä olivat sv. järj. leirit n:o 1 ja n:o 2 sekä sv. leirit n:o 3 ja n:o 16. Kotij. E:n kirjelmän mukaan karkaamiset olivat johtuneet vartiomiesten vartiokurin hölyntymisestä sekä eräissä tapauksissa leirin päällikön antamista löysistä vartiomääräyksistä.

³²⁴ PM:n valv. os. Ptk. N:o 5/43. Kuulustelut sv. leiri 3:ssa 9.-15.6.43. T 19654/F7. SArk. ; PM:n Valv. os. Kotij. E:n sv.toim:lle, n:o 9185/Valv.2/sal./7.7.1943. T 19654/F7. SArk; Kujansuu 1999, 181.

³²⁵ Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:n Sv.l:lle, n:o 1249/III/4e/sal./19.10.1943. T 19656/F1. SArk.

kaikkea pyykkäämään. Pyyntöä perusteltiin myös sillä, että Izotova oli ainoa, joka ei ollut osallistunut naisvankien mielenosoituksiin.³²⁷ Leirin naisvankien keskuudessa oli siis laajaa tyytymättömyyttä vallitseviin oloihin.

Sotavankikomentajan esikunta antoi luvan käyttää Anna Izotovaa ulkotyössä “samoin edellytyksin kuin toisiakin sv:ja, joiden töissä käyttämiseen on ennestään asianmukainen lupa”.³²⁸ Sv. leiri n:o 3:n piti tapauskohtaisesti anoa vangin tai vankien käyttämistä työvoimana. Menettely johtui leirin poikkeuksellisesta luonteesta poliittisesti epäilyksenalaiden vankien eristys- ja tutkintapaikkana.

Marraskuussa 1943 harjoittelija Niilo Bakulina pyysi saada tavata sv. leiri n:o 3:ssa vankina olevan sisarensa sv. A-6038 Valentina Bakulinin. Samalla hän toisi sisarelleen vaatteita. Sv. leiri n:o 3 lähetti anomuksen sotavankikomentajan esikunnalle³²⁹, joka pyysi asiassa lausuntoa päämajan valvontaosastolta. Valvontaosasto suositteli, ettei tässä tapauksessa ollut syytä poiketa aiemmasta käytännöstä, joka mukaan vangeilla ei ollut tapaamisoikeutta. Valvontaosaston mielestä asiassa päätöstä tehdessä piti huomioida se tarkoitus, jota varten sv. leiri 3 oli perustettu sekä “ne syyt, joiden takia määrätynlaiset vangit sinne kootaan”.³³⁰ Sotavankikomentajan esikunnan päätös asiassa oli yksiselitteinen: “Sv. leiri n:o 3:ssa säilytettävien sv. tapaaminen on periaatteellisista syistä kielletty, joten leirin on vastaisuudessa omasta aloitteestaan annettava tapaamispyyntöihin epäävä vastaus.”³³¹ Vaikka syksyllä 1943 valvontaosaston päätösvaltaa sv. leiri n:o 3:n osalta oli vähennetty, sotavankien tapaamisasiassa sotavankikomentajan esikunta kysyi valvontaosaston näkemystä ja myös noudatti sitä. Myös sotavankikomentajan esikunnan alaisuudessa sv. leiri n:o 3:n tehtävät säilyivät entisenlaisina.

³²⁶ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 3:lle, n:o 899/Sv.l./sal./24.10.1943. T 19656/F1. SArk.

³²⁷ Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:n Sv.l:lle, n:o 1244/III/4e/sal./19.10.1943. T 19656/F1. SArk.

³²⁸ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 3:n pääl:lle, n:o 1024/Sv.l./31.10.1943. Liittyy: Sv. leiri n:o 3:n kirj. n:o 1244/III/4e/sal./19.10.1943 ja PM:n kirj. n:o 14 935/Valv.2/sal./27.10.1943. Tiedoksi: PM:n Valv. os. T 19656/F1. SArk.

³²⁹ Sv.leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:n Sv.l:lle, n:o 1662/III/1a./27.11.1943. T 19656/F2. SArk. Harjoittelija Niilo Bakulina ilmoitti osoitteekseen Outokummun Lottala. Hän oli siviilihenkilö.

³³⁰ PM:n valv. os. Sv. kom. E:lle, n:o 16967/Valv.2/sal./9.12.1943. T 19656/F2. SArk.

³³¹ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 3:n päällikölle, n:o 1903/Sv.l./sal./18.12.1943. T 19656/F2. SArk; Kujansuu 1999, 138.

Sotavanki Ivan Pavlovitsh Nefedov epäili, ettei hänen kirjoittamiaan kirjeitä ollut lähetetty sv. leiri n:o 3:sta eteenpäin. Niinpä hän anoi oikeutta lähettää postia. Anomus lähetettiin sv. leiri n:o 3:sta sotavankikomentajan esikuntaan. Saatekirjelmässä leirin päällikkö selitti, ettei vangeilta ollut kielletty kirjeiden kirjoittamista, mutta kaikki posti kulki päämajan valvontaosaston kautta.³³² Sotavankikomentajan esikunta tiedusteli asiaa valvontaosastolta, joka ilmoitti, että Nefedovin kirjeet oli sensuroimisen jälkeen lähetetty kirjeissä merkityille vastaanottajille. Sotavankikomentajan esikunnan mukaan kaikilla sv. leiri n:o 3:n vangeilla oli lupa kirjoittaa omaisilleen.³³³ Ilmeisesti vankien posti kuitenkin edelleen sensuroitiin valvontaosastossa.

Sv. leiri n:o 3:n vartiosääntö oli hyvin tarkka. Leirin päävartion järjestyssäännön 4. kohdassa määrättiin, että jalkineiden riisuminen päävartiossa oli ehdottomasti kielletty. Syksyllä 1943 leiri anoi tähän kohtaan muutosta ja pyysi, että viimeisen vaihdon vartijat saisivat kuivatella jalkineitaan.³³⁴ Sotavankikomentajan esikunta antoi asiassa määräyksen, että viimeksi vartiosta tullut vaihto sai sadeilmalla riisua kenkensä kuivumaan kahden tunnin ajaksi, mutta kaksi tuntia ennen vartioon lähtöä vartijoiden piti panna kengät jalkaan.³³⁵ Kyseinen yksityiskohta antaa hyvän kuvan siitä, kuinka pikkutarkasti sv. leiri n:o 3:n elämää säädeltiin. Leiri oli ollut toiminnassa jo liki kaksi vuotta, mutta vasta tässä vaiheessa pieneen käytännön kysymykseen haettiin muutosta. Vaikka kesällä 1943 sääntöjen laiminlyöntien takia kuusi vankia karkasi surmaten vartijan, sotavankikomentajan esikunta oli valmis pragmatisoimaan leirin toimintoja. Tämä asenne tuli esille myös siinä tapauksessa, kun esikunta salli leirin suomensukuisten vankien käytön leirin puuhuollossa. Leirin luonne ns. poliittisesti vaarallisten vankien eristyspaikkana säilyi ennallaan, mutta sotavankikomentajan esikunnan alaisuudessa leirin arkipäiväiset toiminnot muuttuivat vähän joustavammiksi.

Myös leirin lääkintähuoltoa muutettiin leirin päällikön aloitteesta. Hän ehdotti, että ns. "Sikalan" os:ssa olevaan sairasparakkiin voitaisiin sijoittaa sekä leiri 3:een että 3

³³² Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:n Sv.l:lle, n:o 1529/III/4e/sal./22.12.1943. T 19656/F2. SArk.

³³³ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 3:lle, n:o 2518/Sv.l/sal./5.1.1944. T 19656/F2. SArk.

³³⁴ Sv. leiri n:o 3 Sv. kom. E:lle, n:o 1250/I/2c/sal./19.10.1943. T 19656/F2. SArk.

³³⁵ PM:n Sv. kom. E. Sv. leiri n:o 3:n päällikölle, n:o 900/Sv.l/ sal./23.10.1943. T 19656/F2. SArk.

A:han kuuluvia vankeja. Aikaisemmin kyseiseen sairasparakkiin oli saanut sijoittaa vain sv. leiri 3:een kuuluvia venäläisiä vankeja, jotka olivat "Sikalan" os:ssa. Rajoituksen vuoksi sairasparakkia ei ollut voitu käyttää tehokkaasti.³³⁶ Sotavankikomentajan esikunta suostui esitykseen saatuaan puoltavan lausunnon valvontaosastolta.³³⁷ Sen sijaan sotavankilääkäri majuri Arkadij Augustinovin käyttämiseksi asetettiin rajoituksia. Hän sai osallistua kaikkien ns. Sikalan osastossa olevien sotavankien sairaanhoitoon, mutta muilla osastoilla häntä ei saanut käyttää.³³⁸ Sotavankikomentaja teki päätöksen sotavankilääkärin asiassa valvontaosaston lausunnon perusteella.³³⁹ Ylin päätösvalta leirin asioissa oli sotavankikomentajalla, mutta tietyissä asioissa valvontaosaston mielipiteellä oli painoarvoa.

3.3. Luovutusten selvittely jatkosodan aikana

Poliittisesti vaarallisten sotavankien käsittely haluttiin pitää mahdollisimman pienen piirin tiedossa sodan aikana. Tämä asenne tuli esille esimerkiksi sotavankileiri n:o 3:a perustettaessa.³⁴⁰

Huhtikuussa 1943 SPR tiedusteli Suomen sotilasviranomaisilta sotavanki Vasilij Kovalevin sijoituspaikkaa. Vangin nimi ei esiintynyt 1.3.1943 punaisen ristin sotavankitoimistolle lähetetyissä sotavankilistoissa, eikä myöskään kotijoukkojen esikunta tiennyt vangin olinpaikkaa.³⁴¹ Päämajan järjestelyosasto vastasi SPR:lle niukalla tiedonannolla. Päämajan valvontaosastolta saadun tiedon mukaan kyseinen

³³⁶ Sv. leiri 3 PM:n Sv. kom. E:lle, n:o 1245/III/sal./19.10.1943. T 19656/F1. SArk.

³³⁷ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri 3:n päällikölle, n:o 859/Sv. 1/31.10.1943. Liittyy: Sv. leiri 3:n ja Valv. os:n kirj. Valv. os:n puolto: Valv. os. PM:n Sv. kom. E:lle, n:o 14969/Valv.2/sal./27.10.43. Tiedoksi: Valv. os. T 19656/F1. SArk.

³³⁸ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 3:n päällikölle, n:o 1025/Sv.1./31.10.1943. Koskee: Sv. lääkärin käyttämistä leirin kaikkien sv:n hoitoon. Liittyy: Sv. leiri n:o 3:n kirj. 1243/III/4e.sal./19.10.1943 ja PM:n kirj. n:o 14936/Valv.2/sal./27.10.1943. Tiedoksi: PM:n Valv. os. T 19656/F1. SArk; Kujansuu 1999, 112.

³³⁹ PM:n Valv. os. Sv. kom. E:lle, n:o 14936/Valv.2/sal./27.10.1943. Liittyy: PM:n Sv. kom. E:n lähett. n:o 861/Sv.1./sal./21.10.43. T 19656/F1. SArk.

³⁴⁰ Kotij. E:n kirj. n:o 1559/Järj 1b/sal./10.10.1941. Jakelu: 45 kpl. Koskee: Sv.leirin n:o 3 perustamista. PM:n hallinnollinen toimisto (Järj. 2), Salaista kirjeistöä, sotavangit 1939-1941. T 19653/5. SArk.

³⁴¹ SPR:n sotavankitoimisto PM järj. os. 4:lle, n:o 4519/1.4.1943. Vangin tiedot: sotavanki n:o Ä-884, tuntolevyn n:o Ä-967, Kovalev, Vasilij Lukjanovitsh, syntynyt 1.1.1904. T 19654/F8. SArk.

sotavanki oli kuollut 29.10.1941.³⁴² Kesäkuussa 1943 Kovalevin leski tiedusteli SPR:ltä miehensä kuolinsyytä, ja Punainen Risti kääntyi asiassa jälleen päämajan järjestelyosaston puoleen³⁴³ Nyt järjestelyosasto kertoi valvontaosaston ilmoittaneen, että Kovalev oli kuollut saksalaisten käytössä ollessaan, mutta tarkkaa kuolinsyytä ei kerrottu, sillä “muista yksityiskohdista Järjestelyosastolla ei ole tietoa”.³⁴⁴

SPR:ssä havaittiin vuoden 1943 alkupuoliskolla, että Suomen sotilasviranomaiset eivät olleet välittäneet sille tietoa kaikkien sotavankien sijoituspaikoista. Kyseisistä sotavangeista oli SPR:llä sotavankikortti, mutta tieto sotavankien myöhemmistä vaiheista ei ollut välittynyt Punaiselle Ristille saakka. Sotavankileirit olivat laatineet 1.3.1943 sotavankiluettelot, jotka oli toimitettu SPR:lle. Kun näitä listoja tutkittiin, Punaisessa Ristissä huomattiin, että joitakin vankeja jätettiin mainitsematta. SPR pyysi suomalaisilta sotilasviranomaisilta tietoja näiden vankien tilanteesta.³⁴⁵ Myös vangeille osoitetun postin välittämisessä SPR kohtasi vaikeuksia. Sotavanki Semjon Medvedeville oli toukokuussa 1943 lähetetty sähkösanoma, jonka SPR yritti toimittaa vangille. SPR:n viimeisin tieto vangista oli, että hänet oli siirretty sotavankileiri n:o 21:een 26.9.1941, mutta sitä myöhemmät tiedot puuttuivat.³⁴⁶ Päämajan järjestelyosasto selvitti asiaa ja ilmoitti SPR:lle, että Medvedev oli luovutettu joulukuussa 1941 Pohjois-Suomessa oleville saksalaisille sotilasviranomaisille. Päämajan järjestelyosasto ei siis voinut välittää sähkösanomaa perille, joten se palautettiin SPR:lle.³⁴⁷ Järjestelyosasto ilmoitti, että vanki oli luovutettu saksalaisille sotilasviranomaisille. Sen tarkempia tietoja SPR:lle ei tässä yhteydessä annettu. Tällaisten tapausten kautta SPR:lle selvisi, että suomalaiset olivat tehneet sotavankiluovutuksia, joista ei ollut kerrottu SPR:lle.

³⁴² PM:n järjestelyosasto SPR:n sotavankitornistolle, n:o 537/Järj.4/sal./13.4.1943. Koskee: sv. Kovalevia, liittyy: SPR:n kirj. n:o 4519/1.4.1943. T 19654/F8. SArk.

³⁴³ SPR:n sv.toimisto PM:n järj.os:lle, n:o 5330/4.6.1943. T 19654/F8. SArk. Tässä kirjelmässä Kovalevin sukunimi on muuttunut muotoon Kovaljov, etunimet ovat Vasilij Lukjanovitsh, sotavankinumero: Ä-884 (Ä-967). Näistä tiedoista päätellen Kovalev/Kovaljov on yksi ja sama henkilö. Miehensä kuolinsyytä tiedustellut Sofia Kovaljova oli itsekin sotavanki. Hänen sotavankinumeronsa oli S-229.

³⁴⁴ PM:n järj. os. SPR:n sv.toimistolle, n:o 537/Järj.4/sal./7.6.1943. Koskee: Kovaljovia, liittyy: SPR:n kirj. n:o 5330/4.6.1943. T 19654/F8. SArk. Tässä PM:n järjestelyosaston kirjelmässä esiintyy sama diaarinumero kuin järjestelyosaston aiemmin SPR:lle lähettämässä kirjelmässä, jossa myös käsiteltiin Kovalevin/Kovaljovin kohtaloa. Vrt. asiakirjaa n:o 537/Järj.4/sal./13.4.1943. T 19654/F8. SArk.

³⁴⁵ SPR:n sv.toim. PM:n järj.os:lle, n:o 4986/18.5.1943. T 19654/F9. SArk.

³⁴⁶ SPR:n sv.toim. PM:n järj.os:lle, n:o 4968/6.5.1943. T 19654/F8. SArk.

³⁴⁷ PM:n järj.os. SPR:n sv.toim:lle, n:o 736/Järj.4/sal./20.5.1943. Koskee: sv. Medvedjeviä, liittyy: SPR:n kirj. n:o 4868/6.5.1943. T 19654/F8. SArk.

Elokuussa 1943 sv. Medvedjeville oli tullut kirje, jonka SPR yritti jälleen toimittaa perille. Päämajan järjestelyosaston sotavankitoimisto neuvoi SPR:ää välittämään kirjeen eteenpäin päämajan valvontaosaston tai Saksan Punaisen Ristin kautta.³⁴⁸ Medvedev oli siis edelleen saksalaisten hallussa.

Suomen Punaisen Ristin tekemät havainnot ja esittämät kysymykset ilmeisesti pakottivat päämajan suorittamaan asiassa sisäisiä selvityksiä ja myös välittämään uutta ja tarkempaa tietoa Punaiselle Ristille. Toukokuun lopulla 1943 päämajan sotavankitoimisto pyysi valvontaosastolta selvitystä siitä, kuinka paljon se oli luovuttanut sotavankeja saksalaisille. Valvontaosasto toimitti päämajan sotavankitoimistolle listan luovutetuista vangeista³⁴⁹, ja päämaja lähetti välittömästi sen eteenpäin SPR:lle.³⁵⁰ Luettelon mukaan valvontaosasto oli luovuttanut 522 sotavankia Saksan sotilasviranomaisille vuosina 1942-1943. SPR teki kesäkuussa 1943 sotavankikortistoonsa merkinnät näiden sotavankien luovuttamisesta. Punaisella Ristillä ei ollut aikaisemmin ollut korttia 140:stä luettelossa esiintyvistä sotavangista.³⁵¹ SPR sai kesäkuussa 1943 henkilötietoja niistä sotavangeista, jotka valvontaosasto oli luovuttanut saksalaisille. Arkistolähteiden perusteella vaikuttaa sieltä, etteivät suomalaiset sotilasviranomaiset kertoneet SPR:lle, mille saksalaisille organisaatiolle vangit oli luovutettu. Kirjeenvaihdossa puhutaan yleisluonteisesti vain saksalaisista sotilasviranomaisista.

Suomen Punaisella Ristillä oli kansainvälisten sopimusten nojalla oikeus saada tietoja Suomen armeijan ottamista sotavangeista.³⁵² Toukokuussa 1943 päämajan järjestelyosasto antoi myös kotijoukkojen esikunnalle käskyn, että sen piti toimittaa

³⁴⁸ PM:n järj. os:n sv. toim. SPR:n sv. toim:lle, n:o 1190/Järj.4/sal./10.8.1943. T 19654/F9. SArk.

³⁴⁹ PM:n valvontaosaston vastavakoilutoimisto PM:n sotavankitoimistolle, n:o 7179/Valv.2/sal./29.5.1943. Koskee: saksalaisille sot.virano:lle luovutettuja sv:ja, liittyy: puh. kesk. kapt. Vähälä - kapt. Kamara 19.5.43. T 19654/F8. SArk.

³⁵⁰ SPR PM:n järj. os:lle, n:o 5624/28.6.1943. T 19654/F8. SArk. Kyseisessä kirjelmässä on tieto, että päämajan järjestelyosasto lähetti listan saksalaisille luovutetuista sotavangeista SPR:lle kirjelmässä n:o 841/Järj.4/sal./31.5.1943.

³⁵¹ SPR PM:n Järj. os:lle, 10.6.1943. SPR palautti kirjelmän liitteenä luettelon sotavangeista, jotka päämajan valvontaosasto oli luovuttanut Saksan sotilasviranomaisille: Liite kirj. n:o 7179/Valv.2/sal./29.5.1943. Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. 11 sivua. 522 nimeä. T 19659/B18. SArk.

³⁵² Rosén 1998, 121-122.

SPR:n sotavankitoimistolle tiedot Saksan sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. Myös tulevaisuudessa piti menetellä niin, jos vankeja luovutettiin.³⁵³

Tuoreita listoja tutkittiin Suomen Punaisessa Ristissä, ja niistä saatua informaatiota vertailtiin aikaisempiin tietoihin. Seuraavaksi SPR teki kyselyn neljän sotavangin kohtalosta. Kyseiset vangit olivat saksalaisille luovutettujen sotavankien listassa: sv. Ä-884 (Ä-967) Vasilij Lukjanovitsh Kovalev, sv. X-764 Aleksei Anatoljevitch Samusjev, sv. Ö-4948 Poroshin ja sv. H-793 Ksenja Molodetskaja. Kovalevistä oli saatu päämajan järjestelyosaston kautta tieto, että hän oli kuollut lokakuussa 1941. Samusjevin kohtalosta oli päämajan järjestelyosasto kertonut elokuussa 1942 SPR:lle: vanki oli ammuttu, kun hän oli yrittänyt paeta. Poroshinista ja Molodetskajasta oli lokakuussa 1942 saatu ilmoitus, että nämä olivat kuolleet sotavankileiri n:o 3:ssa. Varmaankin Suomen Punaisessa Ristissä ihmeteltiin sitä, kuinka Poroshin ja Molodetskaja olivat voineet kuolla vankileiri n:o 3:ssa, jos heidät oli 31.5.1943 toimitettujen listojen mukaan luovutettu saksalaisille. SPR pyysi tarkempaa tietoa siitä, olivatko vangit kuolleet vasta saksalaisten hallussa olleessaan.³⁵⁴ Vielä samoihin aikoihin kesäkuun lopulla 1943 sotavankileiri n:o 3 lähetti SPR:lle tiedon, että sv. H-783 Ksenja Molodetskaja oli kuollut sv. leiri n:o 3:ssa.³⁵⁵ Muutamaa kuukautta aikaisemmin huhtikuussa sv. leiri n:o 3 oli kertonut, että Molodetskaja oli edelleenkin leirin kirjoissa, mutta hänet oli luovutettu valvontaosaston käyttöön.³⁵⁶ SPR sai siis eri tahoilta ristiriitaista informaatiota.

Kesäkuun lopulla 1943 päämajan järjestelyosasto lähetti SPR:n selvityspyynnön päämajan valvontaosastolle.³⁵⁷ Valvontaosasto ilmoitti, että kyseiset vangit oli luovutettu saksalaisille, ja heidän kuolinpäivänsä olivat: Proshin 29.10.1941, Kovalev 29.10.1941, Samusjev 17.2.1942, Molodetskaja 22.9.1942.³⁵⁸ Päämajan järjestelyosasto lähetti tiedot vankien kohtalosta SPR:lle. Järjestelyosaston mukaan valvontaosasto oli saanut tiedot vankien kuolinpäivistä saksalaisilta

³⁵³ PM:n järj.os. Kotij.E:lle, n:o 842/Järj.4/sal./31.5.1943. T 19654/F8. SArk.

³⁵⁴ SPR PM:n järj. os:lle, n:o 5624/28.6.1943. T 19654/F8. SArk.

³⁵⁵ Sv. leiri n:o 3 SPR:lle, n:o 733/III/4a./sal./29.6.1943. T 19659/B18. SArk.

³⁵⁶ Sv. leiri n:o 3 SPR:n sv. toimistolle, n:o 432/III/la./14.4.1943. T 19659/B18. SArk.

³⁵⁷ PM:n järj. os. PM:n valv. os:lle, n:o 966/Järj. 4/sal./29.6.1943. T 19654/F8. SArk.

sotilasviranomaisilta.³⁵⁹ Heinäkuun alussa 1943 SPR pyysi sv. leiri n:o 3:lta selvitystä Molodetskajan tilanteesta, sillä ristiriitaiset tiedot eivät selvästikään tyydyttäneet Punaista Ristiä. Leirin tekemien uusimpien selvitysten mukaan vanki olikin syyskuussa 1942 luovutettu saksalaisille, ja hän oli kuollut 22.9.1942. Leiri ei voinut lähettää vangista kuolintodistusta SPR:lle, koska hän ei ollut kuollut sv. leiri n:o 3:ssa.³⁶⁰ Nyt myös sv. leiri 3 tunnusti, että Molodetskaja oli kuollut saksalaisten alaisuudessa.

Muutaman viikon välein sv. leiri n:o 3 antoi SPR:lle aivan päinvastaista tietoa sotavanki Ksenja Molodetskajasta. Vielä kesäkuun lopulla 1943 ilmoitettiin, että vanki oli kuollut sv. leiri 3:ssa. Heinäkuun puolivälissä kerrottiin, että vanki oli luovutettu saksalaisille, ja hän oli kuollut syyskuussa 1942. Sitä paitsi huhtikuussa 1943 sv. leiri n:o 3 ilmoitti SPR:lle, että sv. Molodetskaja oli edelleen leirin kirjoissa, vaikka hänet oli luovutettu valvontaosaston käyttöön. Sv. leiri n:o 3:n oli ilmeisen vaikeaa tunnustaa, että sieltä oli luovutettu sotavankeja saksalaisille. Asiaa ei haluttu kertoa SPR:lle. Vasta kun SPR havaitsi suomalaisten sotilasviranomaisten vankilistoissa ja raportoinnissa ristiriitaisuuksia ja ryhtyi esittämään tarkentavia kysymyksiä, suomalaiset sotilasviranomaiset joutuivat vähin erin tunnustamaan, että päämajan valvontaosasto oli luovuttanut neuvostoliittolaisia sotavankeja saksalaisille sotilasviranomaisille. Esimerkiksi sotavanki Samusjevin kohtalosta oli saatu eri vaiheissa tiedonmurusia, joista voitiin muodostaa SPR:ssä kokonaiskuva: päämajan valvontaosasto oli luovuttanut vangin saksalaisille sotilasviranomaisille, Samusjev oli yrittänyt karata, jolloin saksalaiset olivat ampuneet hänet.

Syksyllä 1943 tehtiin sotavankeja käsittelevässä sotilasorganisaatiossa merkittäviä muutoksia. Ylipäällikkö Mannerheimin käskyllä perustettiin sotavankikomentajan esikunta, joka vastasi sotavankiasioista. Organisaatiota karsittiin ja selkeytettiin.³⁶¹

---

³⁵⁸ PM:n valv. os. PM:n järj. os:lle, n:o 9014/Valv.2/sal./4.7.1943. Liittyy: PM:n järj. os. kirj. n:o 966/Järj.4/sal./29.6.43. T 19654/F8. SArk; Sana ja Silvennoinen ovat tutkimuksissaan tuoneet esille tiedon näiden vankien kuolemasta. Ks. Sana 2003, 319 ; Silvennoinen 2008, 225-226.

³⁵⁹ PM:n järj. os. SPR:n sv. toim., n:o 966/Järj.4/sal./7.7.1943. Liittyy: SPR:n kirj. n:o 5624/28.6.1943. T 19659/B18. SArk.

³⁶⁰ Sv. leiri n:o 3 SPR:n sv. toim:lle, n:o 914/III/2a/15.7.1943. Liittyy: SPR:n kirj. n:o 5670/1.7.1943. T 19659/B18. SArk.

Syyskuun lopulla 1943 sotavankikomentajan esikunta antoi käskyn, jonka mukaan sotavankileirien täytyi siitä lähtien lähettää kuolleen sotavangin kuolintodistus suoraan SPR:n sotavankitoimistolle vangin yksityisomaisuuden mukana. Jos todistuksissa olisi virheellisyyksiä, Punaisen Ristin sotavankitoimisto kääntyisi sellaisissa tapauksissa suoraan sotavankikomentajan esikunnan puoleen, “jolloin asiassa ryhdytään leväperäisyyteen syyllistyneeseen leiriin nähden tarpeellisiin toimenpiteisiin”.³⁶² Sv. leiri n:o 3 lähetti käskyn jälkeen kahden leirissä kuolleen sotavangin kuolintodistukset sotavankikomentajan esikuntaan. Leirin mukaan sv. leiri n:o 3 ei ollut aikaisemmin lähettänyt sotavankien kuolintodistuksia “päämajan valvontaosaston harkitsemista syistä”. Leiri tiedustelikin nyt sotavankikomentajan esikunnalta, kuinka kuolintodistusten suhteen jatkossa pitäisi menetellä. Ilmeisesti asiassa oli tämän jälkeen käyty keskusteluja valvontaosaston ja sotavankikomentajan esikunnan välillä, sillä asiakirjan marginaaliin oli kirjoitettu: “Ev. luutn. Ropponen ja kapt. Kamara eivät käsitä, minkä vuoksi kuolintod. ei voitaisi lähettää ja miksi ei ole lähetetty”. Marginaaliin kirjoitetun tekstin alla on ilmeisesti jonkun sotavankikomentajan esikunnan upseerin puumerkki.³⁶³ Valvontaosaston upseerit Ropponen ja Kamara³⁶⁴ siis irtisanoutuivat sv. leiri n:o 3:n antamasta tiedosta, jonka mukaan valvontaosasto oli antanut ohjeen, josta johtuen kuolintodistukset oli jätetty aikaisemmin lähettämättä sv. leiri n:o 3:sta. Leiri jäi tilanteessa yksin ja valvontaosasto vetäytyi kaikesta vastuusta.

Sotavankikomentajan esikunta lähetti tämän jälkeen sv. leiri n:o 3:lle määräyksen, että myös sv. leirin 3:n täytyi toimittaa vankien kuolintodistukset suoraan SPR:lle.³⁶⁵ Syksyllä 1943 tehty organisaatiouudistus muutti käytäntöjä avoimempaan suuntaan, ja

---

³⁶¹ Mikkola 1976, 23.

³⁶² PM:n Sv. kom. E:n kirj. n:o 324/Sv.1/sal./30.9.1943. Jakelu: M1, Miehikkälän keskitysleiri. T 19656/F2. SArk.

³⁶³ Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:lle, n:o 1175/III/4c/sal./6.10.1943. Liittyy: PM:n Sv. kom. E:n kirj. n:o 324/Sv.1/sal./30.9.43 ja puh. kesk. 5.10.43 ltn. Ellilä - ltn. Holopainen. T 19656/F2. SArk.

³⁶⁴ Ropponen ja Kamara olivat päämajan valvontaosaston upseereja. Everstiluutnantti Matti Ropponen oli vastavakoilutoimiston päällikkö ja kapteeni F. Kamara toimistoupseeri. He allekirjoittivat valvontaosastolta lähetettyjä kirjelmiä. Ks. esimerkiksi: PM:n val. os. Sv. kom. E:lle, n:o 16967/Valv.2/sal./9.12.1943. T 19656/F2. SArk; Vastavakoilutoimiston päällikkö everstiluutnantti Matti Ropponen oli toisena allekirjoittajana käskyssä, jossa määrättiin sotavankileiri n:o 3:een siirrettävistä vangeista 4.11.1941. Ropponen oli siis ollut vaikuttamassa leirin toimintaan alusta lähtien. Ks. PM:n valv. os. n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941. Koskee: Sv. leiri 3:en siirrettäviä henkilöitä. Liittyy: kirj. n:o 4923/Valv.2/sal. T 19653/5. SArk.

³⁶⁵ PM:n Sv. kom. E. Sv. leiri n:o 3:n päällikölle, n:o 470/Sv.1/sal./11.10.1943. T 19656/F2. SArk.

sotavankikomentajan esikunta pakotti myös epäilyksenalaisia sotavankeja käsittelevän sv. leirin n:o 3:n lähettämään vankien kuolintodistukset suoraan SPR:lle.

Lokakuun alussa 1943 sv. leiri n:o 3 laati listan niistä vangeista, jotka olivat leirin kirjoissa, mutta jotka oli luovutettu valvontaosaston käyttöön. Listalla oli 111 sotavankia.³⁶⁶ Leiri lähetti listan SPR:lle, jossa sitä oli verrattu toukokuussa 1943 päämajan järjestelyosaston lähettämään listaan niistä sotavangeista, jotka päämajan valvontaosasto oli vuosina 1942-43 luovuttanut Saksan sotilasviranomaisille. SPR:ssä todettiin, että kaikki sv. leiri n:o 3:n luettelossa esiintyvät sotavangit olivat samoja, jotka oli luovutettu Saksan sotilasviranomaisille. SPR kääntyikin tammikuussa 1944 sotavankikomentajan esikunnan puoleen ja pyysi selvennystä siihen, kuuluivatko kyseiset sotavangit edelleen sv. leiri n:o 3:n kirjoihin vai oliko heidät luovutettu Saksan sotilasviranomaisille.³⁶⁷

Sotavankikomentajan esikunta ilmoitti SPR:lle yksiselitteisesti, että sv. leiri n:o 3:ssa 1.10.1943 laaditussa luettelossa mainittuja vankeja “ei ole luovutettu PM:n valvontaosaston käyttöön yhtä vähän kuin muidenkaan sotavankileirien vankeja”. Esikunnan mukaan kyseiset sotavangit kuuluivat edelleen sv. leiri 3:n kirjoihin. “Leirin päällikön ilmoitus on tässä suhteessa täysin virheellinen ja hän on saanut sen johdosta huomautuksen.”³⁶⁸

Sotavankikomentajan esikunta antoiakin asiasta sv. leiri n:o 3:n päällikölle tiukan läksytyksen. Esikuntapäällikkö ev. luutn. W. Fabriciuksen allekirjoittamassa moitekirjelmässä sv. leiri 3:n antamat tiedot kiistettiin täysin: “Koska PM:n Sv. Kom. E ei ole koskaan antanut käskyä Sv. leiri N:o 3:ssa 1.10.1943 olevien vankien siirtämisestä PM:n Valvontaosaston käyttöön, niin on käsittämätöntä miten olette voineet lähettää sanotunlaisen ilmoituksen SPR:lle aiheuttaen siten sekaannusta ja epätietoisuutta. Vastaisen varalta huomautetaan, että Sv. leiri N:o 3:n vangit ovat sen kirjoissa olevia vankeja. Niitä ei ole luovutettu PM:n Valv. os:n eikä kenenkään muunkaan käyttöön. Siirroista, käyttöön luovuttamisesta j.n.e. määrää yksin Sv. kom.

³⁶⁶ Sv. leiri n:o 3, D n:o 1134/III/4.a.sal./1.10.1943. T 19656/F20. SArk.

³⁶⁷ SPR:n sv. toim. PM:n Sv. kom. E:lle, n:o 9028/25.1.1944. T 19656/F20. SArk.

³⁶⁸ PM:n sv. kom. E SPR:n sv. toim:lle, n:o 571/Sv.l./sal./31.1.1944. Viite: SPR:n kirj. n:o 9028/25.1.1944. T 19656/F20. SArk.

E.”³⁶⁹ Näin sotavankikomentajan esikunta esitti asian tammikuun lopulla 1944. Vankeja ei ollut siirretty valvontaosaston eikä kenenkään muunkaan käyttöön. Sanamuodosta syntyy sellainen vaikutelma, että vankeja ei siis ollut siirretty myöskään saksalaisten käyttöön.

Muutaman viikon kuluttua helmikuun loppupuolella 1944 sotavankikomentajan esikunta lähetti SPR:lle kirjelmän, jossa kyseisten vankien tilannetta jälleen selvitettiin. Ilmoitus oli lyhyt: “Viitekohdan johdosta tiedoitetaan, että Sv. leiri 3:n lähettämissä sv. nimiluetteloissa ovat kaikki ‘Valvontaosaston käyttöön siirretyt’ Saksan sotilasviranomaisille luovutettuja. Nämä on sittemmin poistettu leirin kirjoista.”³⁷⁰ Sotavankikomentajan esikunnan ristiriitaiset kannanotot ovat arvoituksellisia.

Kun lokakuussa 1943 sotavankileiri n:o 3:ssa laadittiin luettelo niistä leirin kirjoissa olevista sotavangeista, jotka oli luovutettu valvontaosaston käyttöön, luettelossa oli 111 nimeä. Mielenkiintoista on, miksi luettelossa oli vain 111 nimeä, sillä sv. leiri 3:sta oli vuosina 1941-1942 luovutettu valvontaosaston johdolla 352 sotavankia³⁷¹ saksalaisille. Eivätkö loput siirretyt vangit enää olleet sv. leiri n:o 3:n kirjoissa? Se voisi olla yksi selitys.

Lähteistä ei selviä, milloin ja kenen käskystä sv. leiri n:o 3 lähetti kyseisen vankilistan Suomen Punaiselle Ristille. Leirin päällikkö saattoi toimia asiassa itsenäisesti. Tätä tulkintaa tukisi sotavankikomentajan esikunnan leirin päällikölle osoittama moiteryöppy tammikuussa 1944. Syy leirin päällikön itsenäiseen aktiivisuuteen voisi olla se, että hän oli huomannut valvontaosaston pyrkivän vetäytymään vastuusta sv. leiri n:o 3:a koskevissa asioissa. Leirin päällikkö saattoi jopa pelätä, että leiristä tapahtuneet sotavankien siirrot laitettaisiin yksin hänen vastuulleen. Päällikkö halusi varmistaa selustansa, hän ei halunnut joutua yksin syntipukiksi mahdollisissa

³⁶⁹ PM:n Sv. kom. E:n kirj. Sv. leiri 3:n päällikölle, n:o 571/Sv.1./sal./31.1.1944. Asia: koskee Sv. leiri 3:n vangeista SPR:lle annettuja tietoja. Viite: SPR:n kirj. n:o 9028/25.1.1943. T 19656/F20. SARk. Tässä sotavankikomentajan esikunnan kirjelmässä on SPR:n viitekirjelmän päivämäärän vuosiluku merkitty virheellisesti. Sen pitäisi olla 1944, ei 1943.

³⁷⁰ PM:n Sv. kom. E: kirj. SPR:n sv. toim:lle, n:o 571/Sv.1./22.2.1944. Asia: Saksan sotilasviranomaisille luovutettujen vankien luettelo. Viite: SPR:n kirj. n:o 9028/25.1.1944. T 19656/F20. SARk.

myöhemmissä selvittelyissä. Siksi hän lähetti SPR:lle luettelon, jossa valvontaosaston rooli tuli esille.

Vastauksessaan SPR:lle sotavankikomentajan esikunta leimasi sv. leiri 3:n lähettämän luettelon täysin virheelliseksi: leirin vankeja “ei ole luovutettu PM:n valvontaosaston käyttöön yhtä vähän kuin muidenkaan sotavankileirien vankeja”. Syntyy vahva vaikutelma siitä, että sotavankikomentajan esikunta halusi tammikuussa 1944 täysin kiistää valvontaosaston roolin sotavankien siirroissa. Mielenkiintoista on, ettei SPR:lle lähetetyssä vastauskirjelmässä sotavankikomentajan esikunta ottanut mitään kantaa siihen SPR:n väitteeseen, että sotavankeja olisi luovutettu saksalaisille.

Lerin päällikkö puolestaan sai sotavankikomentajan esikunnalta huomautuksen ja tiukan moitekirjelmän, jossa päällikköä syytettiin virheellisten tietojen välittämisestä sekä sekaannusten ja epätietoisuuden aiheuttamisesta.

Helmikuussa 1944 sotavankikomentajan esikunta joutui tunnustamaan SPR:lle, että sv. leiri n:o 3:n lähettämä luettelo piti paikkansa: vangit oli annettu valvontaosaston käyttöön ja siirretty saksalaisille sotilasviranomaisille. Miksi sotavankikomentajan esikunta käyttäytyi näin ristiriitaisesti? Miksi se yritti ensin kiistää valvontaosaston roolin ja näiden vankien siirrot ylipäänsä? Kuitenkin jo toukokuussa 1943 PM:n järjestelyosasto oli välittänyt SPR:lle tiedot sotavangeista, jotka valvontaosasto oli luovuttanut saksalaisille. Ehkä syynä oli tietokatkos syksyllä 1943 uudistetun sotavankiorganisaation sisällä. Voi olla, että valvontaosasto syötti sotavankikomentajan esikunnalle virheellistä tietoa omasta roolistaan sv. leiri n:o 3:n suhteen. Nämä syyt tuntuvat epätodennäköisiltä, sillä sotavankikomentajan esikunnan henkilökunta oli suureksi osaksi tullut uuden organisaation palvelukseen päämajan sotavankitoimistosta ja kotijoukkojen esikunnasta, jotka olivat käsitelleet sotavankiasioita aikaisemmin. On mahdollista, että sotavankikomentajan esikunta ja valvontaosasto toimivat yhteistyössä ja pyrkivät kiistämään valvontaosaston roolin ns. poliittisesti vaarallisten vankien siirroissa saksalaisille. Kyse olisi siis ollut viime hetken karkeasta peittely-yrityksestä, jolla SPR:ää haluttiin johtaa harhaan. Sotavankikomentajan esikunta oli arvovaltaansa vahtiva uusi organisaatio, joka yritti

---

³⁷¹ Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal./6.9.1944. T 19658/B10. SArk

ottaa etäisyyttä menneisiin tapahtumiin ja aloittaa ikään kuin puhtaalta pöydältä. Sotavankileiri n:o 3:n päällikön aloitteellisuus aiheutti sotavankikomentajan esikunnassa jyrkän reaktion. Ilmeisesti sotavankikomentajan esikunnassa koettiin, että asiat eivät pysyneet sen kontrollissa ja yhdessä vaiheessa se yritti suorasukaisella käskyttämällä pitää asiat selkeinä ja hallittavina. Todellisuus oli kuitenkin toisenlainen, ja sotavankikomentajan esikunta joutui lopulta siihen mukautumaan. Suomen Punainen Risti tiesi vankien siirroista jo liikaa, eikä sotavankikomentajan esikunnan autoritaarinen käskytyslinja onnistunut. Lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että suomalaiset sotilasviranomaiset eivät kuitenkaan missään vaiheessa jatkosodan aikana paljastaneet SPR:lle, mikä saksalainen organisaatio otti vastaan päämajan valvontaosaston luovuttamat sotavangit.

3.4. Poliittisten sotavankien luovutukset 1941-1942

Pohjois-Suomeen tuli saksalaisjoukkojen mukana myös Saksan turvallisuuspoliisi, jonka kanssa suomalaiset turvallisuusviranomaiset tekivät yhteistyötä. Tyhjästä nämä suhteet eivät syntyneet, sillä Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien välisellä yhteistoiminnalla oli perinteitä jo pitemmältä ajalta. Etsivä keskuspoliisi solmi päällikkönsä Esko Riekin johdolla suhteet Weimarin Saksan poliittiseen poliisiin vuonna 1923, ja toiminta kommunisteja vastaan oli yhteydenotoissa keskeisellä sijalla alusta alkaen. Kun Adolf Hitler nousi Saksassa valtaan 1933, yhteistyö kommunismia ja neuvostovakoilua vastaan jatkui kansallissosialistisen Saksan turvallisuuspoliisin kanssa. Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimus 1939 ja talvisota katkaisivat Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien väliset yhteydet, mutta jo talvisodan loppuvaiheissa suhteita ryhdyttiin rakentamaan uudelleen. Saksa valloitti Norjan, ja kesällä 1940 valtiollisen poliisin Pohjois-Suomen virkailijat solmivat yhteydet Pohjois-Norjan Kirkkoniemessä vaikuttaneeseen Saksan turvallisuuspoliisiin päällikköön Wilhelm Laqaan. Valtiollisen poliisin edustajat olivat innokkaita, sillä

he toivoivat saavansa Saksalta apua Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Lokakuussa 1940 Saksan ja Suomen turvallisuuspoliisien “salainen aseveljeys” oli toiminnassa.³⁷²

Kun Saksa ja Suomi ryhtyivät sotaan Neuvostoliittoa vastaan 1941, Heinrich Himmler määräsi Gustav vom Felden Saksan Norjan-armeijan yhteyteen “suorittamaan turvallisuuspoliisille kuuluvia toimenpiteitä”. Vom Felden piti solmia yhteydet Suomen valtiolliseen poliisiin, jonka johtaja Arno Anthoni aloittikin yhteistyön vom Felden kanssa. Suomen valtiollinen poliisi antoi Saksan turvallisuuspoliisin käyttöön omaa henkilökuntaansa ja saksan, venäjän ja suomen kielet hallitsevia tulkkeja. Ryhmässä oli 12 henkilöä, joista seitsemän kuului valtiolliseen poliisiin. Heidän tehtävänä oli avustaa Saksan turvallisuuspoliisia muun muassa neuvostosotavankien kuulusteluissa ja Muurmanskin alueen valloittamisen yhteydessä paikallisten kommunistien tutkinnassa. Vom Felden käskyn mukaan suomalaisten tehtävänä oli paitsi kuulustella myös langettaa tuomioita. Neuvostosotavankeja varten saksalaiset perustivat kaksi sotavankileiriä: Stalag 309 Sallaan ja Stalag 322 Elevensiin Norjaan, Kirkkoniemen lähistölle. AOK antoi 8.7.1941 yksiköilleen sotavankien erottelusta käskyn, jonka mukaan sotavankien joukosta oli mahdollisimman nopeasti otettava erilleen komissaarit ja muut johtavat kommunistiset ainekset, jotka oli luovutettava valtiollisen poliisin virkailijoille. “Suomalainen sonderkommando” oli mukana sotavankien kuulusteluissa ja erottelussa heinäkuussa 1941 Sallan suunnalla. Tuolloin vom Felden käytössä ei vielä ollut kokonaista SS-Einsatzkommandoa vaan turvallisuuspoliisitehtävät suoritettiin suomalaisten avulla.³⁷³ Sicherheitspolitzein etenevä ryhmä, jota suomalaiset avustivat, laajennettiin vom Felden johtamaksi täysimittaiseksi Einsatzkommando Finnlandiksi heinäkuun loppupuolella tai syyskuun alkupuolella 1941. Tarkkaa perustamisajankohtaa ei ole pystytty määrittämään, mutta vom Felden johtama Einsatzkommando Finnland oli viimeistään syyskuun puolivälissä 1941 toiminnassa Sallassa saksalaisten sotavankileirillä Stalag 309:llä, jossa se suoritti “RSHA:n tehtävänannon mukaisesti sotavankien erottelua (Aussonderung), ja poliittisesti tai rodullisesti ´ei-toivottaviksi aineksiksi´ katsottujen henkilöiden teloituksia”. Suomalainen Veikko Heinonen toimi leirillä kuulustelijana, ja hän laati 21.9.1941 valtiolliselle poliisille toiminnasta selonteon, jossa kerrottiin

³⁷² Silvennoinen 2008, 76-77, 88, 134-137, 155-157, 164-166. 168-169.

³⁷³ Silvennoinen 2008, 205-217.

avoimesti vankien likvidoisesta.³⁷⁴ Sotavangit kutsuivat Stalag 309:ää likvidointien takia sakkoleiriksi.³⁷⁵

Tasavallan presidentin kanslian päällikkö Bruno Kivikoski toimi Rovaniemellä ulko- ja sisäministeriöiden tarkkailijana. Syyskuun alussa 1941 Kivikoski kirjoitti raportissaan, että valtiollisen poliisin edustaja Urho Piha oli kertonut vom Felden toivovan mukaansa valtiollisen poliisin virkailijaa tutkimaan ja tuomitsemaan Murmanskista saatavia vankeja, kunhan hyökkäys sinne etenisi. Kivikosken raportista meni jakelulistan mukaan kopio tasavallan presidentille, pääministerille ja Suomen marsalkalle. Tuomitseminen ei kuulunut Suomen poliittisessa järjestelmässä valtiolliselle poliisille. Tutkija Oula Silvennoinen arvioi, että Kivikosken olisi voinut olettaa puuttuvan Pihan outoon ilmaukseen valtiollisen poliisin virkailijan roolista vankien tuomitsijana. Silvennoisen mukaan Kivikoski mainitsi kuitenkin asian ikään kuin se olisi tuttu sekä Kivikoskelle että raportin oletetuille lukijoille.³⁷⁶

Jatkosodan jälkeen suomalaisten ja saksalaisten tekemiä sotavankien vaihtoja selviteltiin, ja tässä yhteydessä kuultiin eversti Matti Ropposta ja everstiluutnantti Lars Melanderia. Päämajan valvontaosastolla toimineen eversti Matti Ropposen mukaan valvontaosaston osastopäällikkö Rautsuo piti ehkä heinä-elokuun vaihteessa 1941 puhuttelun, jossa tuli ilmi, että Suomi ja Saksa vaihtaisivat sotavankeja. Suomi luovuttaisi Saksalle komissaarit, politrukit ja muut poliittiset toimihenkilöt, jotka voisivat kertoa saksalaisille täydentäviä tietoja NKVD:n toiminnasta. Luovutettujen vankien tilalle Suomi saisi Saksalta suomensukuisia sotavankeja. Tuossa vaiheessa olisi ollut jo tiedossa, että kotijoukkojen esikunta perustaisi erityisen sotavankileirin, jonne koottaisiin Saksalle luovutettavat poliittiset sotavangit. Ropponen ei kuulustelulausuntonsa perusteella ollut tietoinen tai ei halunnut nimetä henkilöitä, jotka valvontaosastolla neuvottelivat poliittisten sotavankien luovutuksista saksalaisten kanssa. Jatkosodan jälkeen tehdyssä selvityksessä epäilykset kohdistuivat valvontaosastoa vuonna 1941 johtaneeseen eversti Rautsuohon, joka oli siirtynyt Ruotsiin. Ropposen mukaan valvontaosasto päätti, mitkä poliittiset sotavangit

---

³⁷⁴ Silvennoinen 2008, 219-222.

³⁷⁵ Westerlund 2008a, 41.

³⁷⁶ Silvennoinen 2008, 227-228.

luovutettiin Saksalle. Suomalaisten ja saksalaisten välisistä neuvotteluista ei ole löydetty asiakirja-aineistoa. On mahdollista, että asioista sovittiin suullisesti. Valvontaosaston arkisto pääosin tuhottiin jatkosodan loppuvaiheissa.³⁷⁷

Kenraalimajuri Lars Melander, joka oli toiminut päämajan tiedustelujaoksen päällikkönä, kertoi sodan jälkeen, että Suomen päämajaan oli syksyllä 1941 tullut everstilutnantin arvoinen Saksan tiedustelu- tai valvontaviranomaisten edustaja, joka esitti, että Saksa ja Suomi vaihtaisivat sotavankeja. Saksalaiset olivat Melanderin mukaan kiinnostuneita lähinnä sellaisista sotavangeista, jotka voisivat kertoa tietoja NKVD:stä.³⁷⁸ Suomalaisten sotilasviranomaisten sodan jälkeen tekemien selvitysten mukaan Saksa olisi tehnyt aloitteen sotavankien vaihdosta.³⁷⁹ Kenraalimajuri Lars Melanderilla oli yhteyksiä jo ennen sotaa saksalaisiin tiedusteluviranomaisiin. Melander kävi maaliskuussa 1941 Saksassa vaihtamassa tietoja puna-armeijasta Saksan sotilastiedustelun päällikön amiraali Canariksen kanssa.³⁸⁰

Ylipäällikkö Mannerheim toivoi jatkosodan alkaessa, että Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon kohdistuisi nimenomaan kommunismia vastaan, ei Neuvostoliiton kansoja vastaan.³⁸¹ Mannerheimin rooli poliittisten sotavankien luovutuksissa on avoin, sillä yksikään asiakirja ei sido häntä suoraan siinä prosessissa tehtyihin päätöksiin. Mannerheim antoi käskyn vähemmistökansallisuuksia koskevasta sotavankien vaihto-operaatiosta marraskuussa 1941, mutta kyseisessä käskyssä ei mainittu mitään poliittisten sotavankien siirroista. Mannerheim johti päämajaa, jonka alainen valvontaosasto neuvotteli saksalaisten kanssa poliittisten sotavankien luovutuksista.

³⁷⁷ Sana 2003, 361-362. Sana tekee lainausmerkkeihin laitetun siteerauksen Ropposen lausunnosta 4.1.1945; Lindstedt 2004, 146, 148-149, 162.

³⁷⁸ Sana 2003, 360; Lars Melander toimi päämajan tiedustelujaoksen päällikkönä vuoden 1941 aikana. Ks. Tuompo 1994, 18. Päiväkirjamerkintä 28.6.1941.

³⁷⁹ Lindstedt 2004, 148.

³⁸⁰ Ryti 2006, 79. Ison-Britannian Helsingin-lähettilään Georg Verekerin raportti tapaamisestaan presidentti Risto Rytin kanssa 8.4.1941; Jokipii 1987, 183; Hristoforovin mukaan Suomen ja Saksan tiedustelupalvelut liittoutuivat jo vuonna 1936, jolloin Suomen tiedustelupalvelua johtaneet eversti Melander ja eversti Svensson tapasivat Abwehrin päällikön amiraali W. Canariksen. Osapuolet vaihtoivat Neuvostoliittoon koskevia tietoja ja kävivät läpi tulevia yhteistyösuunnitelmia. Ks. Hristoforov 2008, 116.

³⁸¹ Myllyniemi 1982, 318.

Lokakuun lopulla 1941 suomalaiset luovuttivat saksalaisille ensimmäisen poliittisten sotavankien ryhmän.

1. ryhmä

Ensimmäinen poliittisten vankien siirto tapahtui sotavankileiri n:o 1:stä, jonka viikkoilmoituksessa 26.10.-1.11.1941 on merkintä: siirretty sv:leireille 52 vankia 26/10. Vankien määränpääksi on merkitty: PM:n valvontaosasto.³⁸² Sinänsä tässä lyhyessä merkinnässä on vähän tietoa, mutta liitettynä laajempaan asiakirja-aineistoon se kertoo enemmän. Vangit oli luovutettu leiriltä päämajan valvontaosastolle, mutta sen tarkempaa tietoa vankien päämäärästä merkintä ei sisältänyt.

SS-stürmbannführer von Felde kuittasi ottaneensa Sallassa haltuunsa 52 vankia 29.10.1941. Vankilistassa oli päivämäärä 26.10. ja maininta sotavankileiri n:o 1:stä. Listassa on leima, jossa on teksti: der Sicherheitspolizei und des SD. Lista sisälsi vankien nimet, syntymäajat, poliittisen toiminnan laadun, kansallisuuden ja ammatin. Poliittisia toimijoita oli seuraavasti: erilaisia politrukkeja 41, komissaareja 3, agitaattoreita 7 ja yksi erikoisosaston tutkija. Kansallisuuksia tässä 52 vangin joukossa oli: venäläisiä 30, juutalaisia 7, ukrainalaisia 8, tsuvasseja 2. Tverinkarjalaisia, azereita, tataareja, udmurdeja sekä kazahneita oli kutakin kansallisuutta yksi.³⁸³ Vaikuttaisi siltä, että sotavankileiri n:o 1:n viikkoilmoitukseen laitettu merkintä vankien luovutuksesta päämajan valvontaosastolle kertoi vain yhden osan näiden vankien taipaleesta. Valvontaosaston edustajat hakivat vangit 26.10.1941 sotavankileiri n:o 1:stä ja kuljettivat nämä Sallaan, missä heidät luovutettiin saksalaiselle SS-upseerille. Merkintä vankien luovutuksesta päämajan valvontaosastolle merkitsi tässä tapauksessa sitä, että vangit päätyivät Saksan turvallisuuspoliisille.

³⁸² Sv.leiri 1:n viikkoilmoitus 26.10-1.11.1941, annettu 2.11.1941. Sv.leiri 1:n salaista kirjeenvaihtoa 6.7.-31.12.1941. T 7536/48. SArk.

³⁸³ A-N:o vankilista. Salla 29.10.1941, von Felde. T 19659/B18. SArk; Venäjänkielinen vankilista SS-Stürmbannführer von Felden Sallassa 29.10.1941 vastaanottamista neuvostoliittolaisista sotavangeista. Listan mukaan vangit oli lähetetty 26.10.1941 sotavankileiri n:o 1:stä. Listan käänsi suomen kielestä venäjäksi V. Arnoldov 21.12.1944. Luettelot Valv. os. luovuttamista ja SPR:n luetteloita. T 19658/B10. SArk.

Ensimmäinen neuvostoliittolaisten poliittisten sotavankien siirto suomalaisilta saksalaisille tapahtui sotavankileiristä n:o 1. Jatkossa sotavankileiri n:o 3 otti päävastuun poliittisten vankien luovutuksesta saksalaisille. Tosin vielä vuoden 1942 aikana vankiryhmiä luovutettiin myös sotavankileiri n:o 1:n kautta.

2. ryhmä

Von Felde otti vastaan 60 vankia Rovaniemellä 13.12.1941.³⁸⁴ Vangit oli siirretty sotavankileiristä n:o 3 päivämäärällä 9.12.1941.³⁸⁵ Luetteloista saatava informaatio sotavangeista on niukkaa lukuun ottamatta ensimmäistä luovutusryhmää. Muiden luovutusryhmien listoissa vangeista kerrotaan vain etunimet ja sukunimi.

Marraskuun puoliväliin mennessä 1941 valtiollisen poliisin miesten yhteistoiminta Saksan turvallisuuspoliisin kanssa oli ohittanut kiireellisimmän vaiheensa. Saksalaisten eteneminen pohjoisessa oli pysähtynyt, eikä uusia sotavangeja ollut saatu, joten Einsatzkommandolla ei ollut juurikaan työtä sotavankien erottelussa. Marraskuun jälkipuoliskolla vom Felde esitti, että eräät valtiollisen poliisin virkailijat voisivat siirtyä takaisin Rovaniemelle, ja joulukuun lopulla vom Felde lomautti "toistaiseksi" kaikki Einsatzkommando Finnlandissa palvelleet suomalaiset valtiollisen poliisin virkailijat ja tulkit. Vain ylietsivä Arvid Ojasti jäi saksalaisten palvelukseen. Yksikkö talvehti ja varmisti selustaa muun muassa partisaanivaaraa torjumalla.³⁸⁶ Einsatzkommando Finnland otti vastaan päämajan valvontaosaston luovuttamia poliittisten sotavankien ryhmiä, ja tiedossa olevan toiminta-aikansa puitteissa valtiollisen poliisin virkailijat ja suomalaiset tulkit olivat käsittelemässä kahta ensimmäistä poliittisten sotavankien ryhmää. Ojasti jäi saksalaisten alaisuuteen tämänkin jälkeen.

³⁸⁴ 2/selvät, 13.12.1941 Rovaniemi. Luovutuslistat. T 19659/B18. SARk.

³⁸⁵ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 60 sotavankia 9.12.1941. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SARk.

³⁸⁶ Silvennoinen 2008, 234-235.

Alkuvuoden 1942 aikana Einsatzkommando Finnlandin päälliköksi tuli Saksan turvallisuuspoliisin Kirkkoniemen-osaston päällikkö Wilhelm Laqua, kun Gustav vom Felde siirtyi Saksaan Weimarin turvallisuuspoliisiosaston päälliköksi.³⁸⁷

3. ryhmä

Valvontaosaston edustaja tuli sotavankileiristä noutamaan siirrettävät vangit. Helmikuun 12. päivänä 1942 tarkastaja R.J. Kanerva kuittasi 60 sotavankia sotavankileiri n:o 3:sta.³⁸⁸ Saksalainen SS-upseeri Laqua kuittasi 17.2.1942 vastaanottaneensa kyseiset 60 sotavankia Rovaniemellä.³⁸⁹

4. ryhmä

Untersturmführer Laqua otti vastaan 56 vankia Rovaniemellä 14.3.1942.³⁹⁰ Vangit olivat sv. leiri n:o 1:stä.³⁹¹

5. ryhmä

Huhtikuun 4. päivä vuonna 1942 sotilasvirkamies R.J. Kanerva kuittasi vastaanottaneensa kuljetettavaksi 60 vankia sotavankileiristä n:o 3.³⁹² Muutamaa päivää myöhemmin 8.4.1942 SS-upseeri Laqua kuittasi vastaanottaneensa 60

³⁸⁷ Silvennoinen 2008, 261-262.

³⁸⁸ Tarkastaja R.J. Kanerva kuitannut 12.2.1942 ottaneensa vastaan 60 vankia sotavankileiri n:o 3:sta. Lista on sotavankikorttiniipun kääreenä kotelossa: T 6863/28. SArk; Sv. leiri n:o 3:sta luovutettiin 60 vankia 12.2.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal./6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

³⁸⁹ Venäjänkielisiä vankilistoja: n:o 3. T 19658/B10. SArk.

³⁹⁰ IV lähetyksen vastaanottolista, 56 vankia. Rovaniemi 14.3.1942. Laqua, SS-Ustuf. T 19659/B18. SArk; Luovuttaja: PM:n Valv. os. 4. luovutus 14.3.1942, Rovaniemi, 56 sv:a. Hakemistokortit saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista 1941-1944. T 19659/B17. SArk.

³⁹¹ Sv. leiri 1:stä siirrettyjä upseerisotavankkeja A-Z. T 7699/62. SArk; Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä stm. sotavankkeja A-Z. T 7699/63. SArk; Vrt. 14.3.1942 saksalaisten vastaanottamien sotavankien nimitietoja sv. leiri n:o 1:stä luovutettujen sotavankien henkilötietoihin.

³⁹² Sot. virkamies R.J. Kanerva kuitannut 4.4.1942 vastaanottaneensa kuljetettavaksi 60 sotavankia sotavankileiristä n:o 3. R.J. Kanervan kuittaama lista on sotavankikorttiniipun kääreenä kotelossa: T 6863/28. SArk; Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 60 sotavankia 4.4.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

vankia.³⁹³ Huhtikuun ryhmän kohdalla ei ole tietoa paikkakunnasta, jossa saksalaiset ottivat sen vastaan.

Joulukuusta 1941 helmikuuhun 1942 poliittisten sotavankien luovutuksissa oli parin kuukauden talvitauko. Sen jälkeen kolme ryhmää luovutettiin helmikuusta huhtikuuhun noin kuukauden välein. Poliittisten sotavankien luovutukset sujuivat täsmällisesti ja juoheasti verrattuna muihin sotavankien vaihtoihin, jotka olivat pysähdyksissä talvella 1942 kulkutautekaranteenin takia. Ilmeisesti eristyksissä eläneiden poliittisten sotavankien joukossa ei ollut kulkutauteja tai sitten näitä vankeja ei haluttu erityisemmin sairauksilta suojella.

Keväällä 1942 saksalaisten tavoitteena pohjoisessa oli Murmanskin valtaus, ja hyökkäystä valmisteltaessa Laqua oli yhteydessä valtiollisen poliisin edustajiin Helsingissä. Hän halusi valtiollisen poliisin virkailijoita ja suomalaisia tulkkeja jälleen Saksan turvallisuuspoliisin palvelukseen. Alkuvuodesta 1942 Laqua oli hoitanut samanaikaisesti sekä Einsatzkommando Finnlandin että turvallisuuspoliisin Kirkkoniemen-osaston päällikkyyttä. Toukokuussa Laquan seuraajaksi Kirkkoniemeen tuli SS-Untersturmführer August Haberstroh. Samassa kuussa Laqua suunnitteli matkustavansa Mikkeliin tapaamaan valvontaosaston vastavakoiluosaston päällikköä Matti Ropposta, ja Helsingissä hän aikoi tavata valtiollisen poliisin päällikön Arno Anthonin. Saksalaisten kesähyökkäys Murmanskin suuntaan ei toteutunut, joten Einsatzkommando Finnlandin työmäärä pysyi pienenä, kun uusia sotavankeja ei saatu. Tämän takia Einsatzkommando Finnlandin päällikkyys annettiin kesäkuun puoliväliin mennessä Saksan turvallisuuspoliisin Kirkkoniemen-osaston päällikölle August Haberstrohille. Laqua oli saanut uusia tehtäviä ja vietti ainakin osan aikaa Oslossa. Kaikkien Sallan suunnalla saatujen sotavankien tutkinnasta vastasi nyt valtiollisen poliisin virkailija, ylietsivä Arvid Ojasti, joka edelleen ainoana suomalaisena oli Einsatzkommando Finnlandin palveluksessa.³⁹⁴

6. ryhmä

³⁹³ Venäjänkielisiä vankilistoja: n:o 5. T 19658/B10. SArk; V lähetyksen vastaanottolista 8.4.1942. 60 vankia. Laqua, Ustuf. T 19659/B18. SArk.

³⁹⁴ Silvennoinen 2008, 262, 266-267.

Ryhmässä oli 60 vankia, jotka otti vastaan Haberstroh-niminen upseeri 27.6.1942. Upseerin sotilasarvo oli todennäköisesti SS-Untersturmführer.³⁹⁵ Vangit oli luovutettu sv. leiri n:o 1:stä.³⁹⁶ Alkuperäisessä luovutuslistassa on kolmen vangin kohdalla merkintä karkaamisesta. Kaksi vankia “saatiin kiinni, viety ylös”. Yksi vanki - Medvedjev, Mihail Nikitsh - oli “edelleen karkuteillä”. Merkinnöistä ei selviä, missä vaiheessa vangit yrittivät karata. Ryhmän luovutuspaikkakunta ei ole tiedossa.

7. ryhmä

SS-Untersturmführer Laqua otti vastaan 60 vankia 22.7.1942. Listassa on sotavanki Tsyipkinin nimen perässä saksaksi teksti: “Kuollut kuljetuksen aikana ja luovutettu päällikköupseerille Oulussa.” Vankien luovutuspaikkakuntaa ei listassa kerrota.³⁹⁷ Yhden vangin ruumis jätettiin Ouluun kuljetuksen aikana, joten vankeja oltiin viemässä kohti Pohjois-Suomea.

Vangit olivat peräisin sv. leiri n:o 3:sta Ruokolahdelta, josta matkaan lähti 17. heinäkuuta 62 vankia.³⁹⁸ Laquan kuittaamasta 60 vangin vastaanottolistasta puuttui kaksi vankia: Leon Schaufler ja Jakob Ottovitsch Schlecht. Heitä koskeva Laquan vastaanottokuitaus on erillisellä paperilla vankilistan yhteydessä. Paperissa on teksti: “Saksalaista syntyperää olevat sotavangit Jakov Otonpoika Schlecht ja Leon Henrikinpoika Schaufler ovat sot. virk. Reino Kanervalta vastaanotetut.” Tekstin alla on Laquan vastaanottokuitaus sekä paikkakunta ja päivämäärä: Rovaniemi 31.7.1942. Paperin alalaidassa on lyijykynällä kirjoitettu teksti: “Luovutus lienee tapahtunut

³⁹⁵ VI lähetyksen vastaanottolista. 60 vankia. 27.6.1942, Haberstroh, (alkuperäisessä listassa sotilasarvo on tulkinnanvarainen). T 19659/B18. SArk; Lista n:o 6, 60 vankia. 27.6.1942, Haberstroh, SS-Ustuf ?. Suomenkielinen jäljennös tehty valvontaosastolla 8.9.1944. Erkki Linkomo todisti jäljennöksen oikeaksi. T 19659/B18. SArk; Luovuttaja: PM:n Valv. os. 6. Luovutus 27.6.1942, 60 sv:a. Hakemistokortit saksalaisille sot. viranomaisille luovutetuista sotavangeista 1941-1944. T 19659/B17. SArk.

³⁹⁶ Sv. leiri 1:stä siirrettyjä upseerisotavankeja A-Z. T 7699/62. SArk; Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä stm. sotavankeja A-Z. T 7699/63. SArk; Vertaa 27.6.1942 saksalaisten vastaanottamien vankien nimiluetteloa sv. leiri n:o 1:stä luovutettujen vankien henkilötietoihin.

³⁹⁷ VII lähetyks, 60 vankia. 22.7.1942, Laqua, SS-Ustuf. T 19659/B18. SArk.

³⁹⁸ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 62 sotavankia 17.7.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

Kokkolassa.”³⁹⁹ Merkintä on todennäköisesti tehty sodan jälkeen, kun luovutuksia on tutkittu. Syy näiden kahden vangin erilaiseen reittiin ja luovutusajankohtaan ei asiakirjoista selviä.

8. ryhmä

Laqua otti vastaan 60 vankia 8.9.1942. Listassa on merkintä Roi, joka merkinnee Rovaniemeä eli vangit luovutettiin siellä saksalaisille.⁴⁰⁰ Vankiryhmä luovutettiin sv. leiri n:o 3:sta 3.9.1942.⁴⁰¹ Lindstedtin mukaan ryhmän vangit olivat alkuaan sv. leiri n:o 1:ssä, mutta heidät siirrettiin muodollisesti sv. leiri n:o 3:n kirjoihin, vaikka heidät olikin luovutettu valvontaosaston toimesta saksalaisille.⁴⁰² Sotavankileiri n:o 1:n päällikkö kapteeni Mustonen ilmoitti 22.9.1942 päämajan valvontaosastolle, että leiri oli valvontaosastolta saamansa käskyn mukaisesti luovuttanut 3.9.1942 sot. virk. R. Kanervalle 60 sotavankia, jotka “hänen toimestaan on kuljetettu meille tuntemattomaan paikkaan ja siirsimme k.o. vangit samalla päivämäärällä pois leirimme kirjoista”.⁴⁰³ Sotilasvirkamies Kanerva hoiti ryhmän siirron saksalaisten haltuun.

9. ryhmä

A.E. Ojasti otti vastaan 50 vankia Sallassa 22.9.1942 Sicherheitspolizei und SD:n edustajana.⁴⁰⁴ Ryhmä lähti sv. leiri n:o 3:sta 17.9.1942.⁴⁰⁵

³⁹⁹ VII lähetys, 60 vankia. 22.7.1942, Laqua, SS-Ustuf. T 19659/B18. SArk; Laquan kuittaus Jakob Otonpoika Schlechtin ja Leon Henrikinpoika Schauflerin vastaanottamisesta, Rovaniemi 31.7.1942. T 19659/B18. SArk. Paperi on Laquan 22.7.1942 kuittaman vankilistan yhteydessä; Lindstedt on huomionnut laskelmissaan Schlechtin ja Schauflerin erillisen luovutuksen. Ks. Lindstedt 2004, 150.

⁴⁰⁰ VIII lähetys, 60 vankia. Roi 8.9.1942, Laqua, Ustuf. T 19659/B18. SArk.

⁴⁰¹ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 60 sotavankia 3.9.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

⁴⁰² Lindstedt 2004, 150. Lähdeviite 53.

⁴⁰³ Kujansuu 1999, 169. Alaviite 23. Kujansuun käyttämä kirjelmä: Sv.leiri 1:n kirje PM:n Valvontaosastolle 22.9.1942. T-7536/67a. SA. Kujansuun mukaan Sv. leiri n:o 1:stä “siirrettiin vankeja joukko-osastoihin, jotka koottiin vapaaehtoisista ja joiden tehtävänä oli taistella Neuvostoliittoa vastaan”. Kujansuu tulkitsee, että vangit olivat yhteistyöhaluisia, mutta hänellä ei vaikuta olevan tietoa siitä, mikä saksalainen organisaatio vangit otti vastaan.

⁴⁰⁴ IX lähetys, 50 vankia. Salla 22.9.1942, A.E. Ojasti, Sicherheitspolizei und SD. T 19659/B18. SArk; Suomalainen Arvid Ojasti oli komennettu Saksan turvallisuuspoliisin käytettäväksi. Ks. Lindstedt 2004,

Myös ne viisi sotavankia, joiden kohtaloa Suomen Punainen Risti tiedusteli suomalaisilta sotilasviranomaisilta vuoden 1943 aikana, päämajan valvontaosasto oli luovuttanut Saksan turvallisuuspoliisille poliittisten sotavankien ryhmissä. Vasilij Lukjanovitsh Kovalev ja Mihail Ivanovitsh Proshin luovutettiin ensimmäisessä poliittisten sotavankien ryhmässä lokakuussa 1941.⁴⁰⁶ Semjon Stepanovitsh Medvedev luovutettiin joulukuussa 1941 toisessa⁴⁰⁷ ja Aleksei Anatoljevitch Samusjev kolmannessa poliittisten sotavankien ryhmässä helmikuussa 1942.⁴⁰⁸ Ksenja Molodetskajan päämajan valvontaosasto luovutti poliittisten sotavankien yhdeksännessä ryhmässä syyskuussa 1942.⁴⁰⁹ Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät kertoneet SPR:lle, että vangit oli luovutettu Saksan turvallisuuspoliisille vaan puhuivat yleisluonteisesti saksalaisista sotilasviranomaisista.

Yhdeksän poliittisten sotavankien ryhmää siirrettiin Pohjois-Suomeen todennäköisesti rautatiekuljetuksella, jota suomalaiset valvoivat. Matkustusaika oli 3-5 päivää. Pohjois-Suomessa vangit luovutettiin Saksan turvallisuuspoliisiin edustajille. Vuosina 1941-1942 sv. leiri n:o 1:stä ja sv. leiri n:o 3:sta luovutettiin yhteensä 520 poliittista sotavankia.

Kansallisarkiston projektin tutkimusraportissa listataan päivämäärillä yhdeksän sotavankiryhmää, jotka luovutettiin saksalaisille tiedustelu- ja valvontasyistä.

---

150. Lähdeviite 50; Elina Sanan mukaan Arvi Ojasti oli Suomen valtiollisen poliisin Kemijärven osaston edustaja. Ojasti pakeni jatkosodan loppuvaiheessa Norjaan, missä hän toimi paikallisen Gestapon tehtävissä. Saksan kärsittyä tappion Ojasti siirtyi Etelä-Amerikkaan. Ks. Sana 2003, 316, 321.

⁴⁰⁵ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 50 sotavankia 17.9.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

⁴⁰⁶ Venäjänkielinen vankilista SS-Stürmbannführer von Felden Sallassa 29.10.1941 vastaanottamista neuvostoliittolaisista sotavangeista. Listan mukaan vangit oli lähetetty 26.10.1941 sotavankileiri n:o 1:stä. Listan käänsi suomen kielestä venäjäksi V. Arnoldov 21.12.1944. Luettelot Valv. os. luovuttamista ja SPR:n luetteloita. T 19658/B10. SArk.

⁴⁰⁷ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 60 sotavankia 9.12.1941. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk; 2/selvät, 13.12.1941 Rovaniemi. Luovutuslistat. T 19659/B18. SArk.

⁴⁰⁸ Tarkastaja R.J. Kanerva kuitannut 12.2.1942 ottaneensa vastaan 60 vankia sotavankileiri n:o 3:sta. Lista on sotavankikorttiniipun kääreenä kotelossa: T 6863/28. SArk; Sv. leiri n:o 3:sta luovutettiin 60 vankia 12.2.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal./6.9.1944. T 19658/B10. SArk ; Venäjänkielisiä vankilistoja: n:o 3. T 19658/B10. SArk.

⁴⁰⁹ Sotavankileiri n:o 3:sta luovutettiin 50 sotavankia 17.9.1942. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a. sal. /6.9.1944. T 19658/B10. SArk; IX lähetys, 50 vankia. Salla 22.9.1942, A.E. Ojasti, Sicherheitspolitzei und SD. T 19659/B18. SArk.

Ryhmässä oli yhteensä 520 sotavankia.⁴¹⁰ Näiden ryhmien koot ja luovutusajankohdat vastaavat tässä tutkimuksessa löytyneitä tietoja.

Näiden ryhmien lisäksi Kansallisarkiston projektin mukaan Suomi luovutti tiedustelu- ja valvontasyistä 39 sotavankia vuosina 1941-1944.⁴¹¹

Arvid Ojasti palveli saksalaisia Einsatzkommando Finnlandissa ainoana valtiollisen poliisin virkailijana vuoden 1942 aikana. Suomalaisten sotilashenkilöiden mukaan oli tiedossa, että kaikki vangit Sallan suunnalla kulkivat Ojastin kautta, ja Ojasti otti vastaan käskyjä Laqualta Oslost. Myös suomalaisten piti luovuttaa Sallan alueella saamansa sotavangit Ojastin tutkittavaksi. Erään sotavankien karkaamisyrityksen yhteydessä vankeja teloitettiin, ja Ojasti oli ampumisissa mukana. Kun suomalaiset yrittivät kuulustella häntä elokuussa 1942, Ojasti kieltäytyi ja kertoi, että hän saisi puhua “ainoastaan Untersturmführer Laquan läsnäollessa” toiminnastaan saksalaisissa muodostelmissa.⁴¹² Vaikka Halberstrohsta tuli Einsatzkommando Finnlandin päällikkö kesäkuussa 1942, Laqua vaikuttaa olleen tämän jälkeenkin Ojastin esimies. Laqua otti suomalaisilta vastaan kaksi poliittisten sotavankien ryhmää kesällä 1942, joten hän toimi myös Pohjois-Suomessa, vaikka olikin osan aikaa Oslossa. Ojasti vastaanotti viimeisen poliittisten sotavankien ryhmän syyskuussa 1942.

Einsatzkommando Finnlandin toiminta päättyi vuoden 1942 lopulla. Todennäköisin syy oli se, että saksalaiset eivät enää saaneet uusia sotavangeja pohjoisella rintamalla, joten tarvetta tutkinta- ja erottelutoimiin ei enää ollut.⁴¹³ Myöskin suomalaisten suorittamat poliittisten sotavankien ryhmäluovutukset päättyivät syyskuussa 1942.

Yksikön lakkauttamisen jälkeen Ojasti jäi Sallaan valtiollisen poliisin Rovaniemen-osaston edustajana. Jäljet Einsatzkommando Finnlandin toiminnasta harvenivat huomattavasti, kun Saksan turvallisuuspoliisin Kirkkoniemen-osaston arkisto tuhoutui pommituksessa joulukuussa 1942.⁴¹⁴

---

⁴¹⁰ LIITE 8.

⁴¹¹ LIITE 8.

⁴¹² Silvennoinen 2008, 270-275, 280, 436 (alaviite 748).

⁴¹³ Silvennoinen 2008, 280.

⁴¹⁴ Silvennoinen 2008, 281-282.

Aikaisemmassa kirjallisuudessa on viittauksia poliittisiin sotavankeihin, jotka Suomi luovutti Saksalle.⁴¹⁵ Pietola kertoi, että siirtojen tarkoituksesta ei ole tietoa, eikä myöskään siitä, minne saksalaiset kuljettivat vangit. Myöskään vankien kohtalosta saksalaisten käsissä ei ollut mitään tietoa. Hän kuitenkin arvioi, että saksalaisille luovutetut poliittiset sotavangit todennäköisesti menehtyivät saksalaisilla sotavankileireillä.⁴¹⁶ Hanski totesi sv. leiri n:o 3:sta luovutetuista vangeista: “Det är svårt att säga vad som hände med de överlämnade fångarna, men troligen är att de avrättades eller annars blev utsatta för omänslig behandling.” Hanski piti mahdollisena, sotavankileiri n:o 3:sta saksalaisille luovutetut poliittiset sotavangit teloitettiin tai heitä kohdeltiin muuten epäinhimillisesti.⁴¹⁷ Lindstedt teki päätelmän: “Kun muistaa, keitä leiri 3:een syksyllä 1941 käskettiin sijoittaa, ei ole vaikea arvata, mikä oli luovutettujen kohtalo.”⁴¹⁸ Kujansuu ja Lindstedt pitivät myös mahdollisena, että osa vangeista ryhtyi yhteistyöhön saksalaisten kanssa.⁴¹⁹ Tutkijat pitivät mahdollisena, että vankien henki oli vaarassa, mutta mitään arkistotodisteita vankien myöhemmistä vaiheista he eivät esittäneet. Osa luovutetuista poliittisista vangeista saattoi ryhtyä yhteistyöhön saksalaisten kanssa.

Elina Sanan löytämien arkistotodisteiden mukaan neljä poliittista sotavankia kuoli välittömästi sen jälkeen, kun heidät luovutettiin saksalaisille. Muiden vankien myöhemmistä vaiheista Sana ei löytänyt tietoja. Hän piti todennäköisenä vaihtoehtona, että 525 poliittista sotavankia joutui keskitys- tai tuhoamisleireille.⁴²⁰

Oula Silvennoinen toi vuonna 2008 väitöskirjassaan “Salaiset aseveljet” esille uusia tietoja luovutettujen poliittisten sotavankien kohtalosta Saksan turvallisuuspoliisin

⁴¹⁵ Blinnikka 1969, 36-37. Saksalle oli luovutettu 68 poliittiseen päällystöön kuuluvaa; Mikkola 1976, 191. Suomi luovutti 135 puna-armeijan poliittiseen henkilökuntaan kuuluvaa sotavankia; Pietola 1987, 227. Sv. leiri n:o 3:sta luovutettiin saksalaisille 256 sotavankia; Hanski 1990, 133. Suomi luovutti 135 puna-armeijan poliittiseen henkilökuntaan kuuluvaa sotavankia; Lindstedt 1999, 283-284. Sv. leiri 3:sta luovutettiin 351 sotavankia; Kujansuu 1999, 63-64. Sv. leiri n:o 1.stä ja sv. leiri n:o 3:sta luovutettiin 336 upseerisotavankia, joista 118 oli poliittisia upseereja; Sana 2003, 316-317. Suomi luovutti Saksalle 525 poliittista sotavankia; Lindstedt 2004, 150. Suomi luovutti 524 poliittista sotavankia Saksalle.

⁴¹⁶ Pietola 1987, 128-129, 227, 252.

⁴¹⁷ Hanski 1990, 137.

⁴¹⁸ Lindstedt 1999, 284.

⁴¹⁹ Lindstedt 2004, 154; Kujansuu 1999, 169.

⁴²⁰ Sana 2003, 318-324; Lindstedt piti Sanan arkistolöytöä tärkeänä johtolankana. Ks. Lindstedt 2004, 154.

käsissä. Eversti Martin Stewen, joka oli Suomen sotilasasiamies Tukholmassa, kertoi keväällä 1945, että “päämajan sotavankikomentajana vuosina 1943-1944 toiminut eversti Sulo Malm oli syksyllä 1944 kertonut Stewenille ´venäläisten politrukkien ja komissaarien luovuttami(se)sta Sallaan, jossa ne saksalaisten toimesta surmattiin´ ”. Malm laati myöhemmin valvontakomissiolle sotavankien luovutuksista raportin, jossa hän ei kertonut tätä asiaa.⁴²¹

Vuonna 1945 sotavankileirien tutkimuselimelle tehdyn ilmiannon mukaan Norjan puolella Stalag 322:lla kuulustelijana vuoden 1941 loppuun asti toiminut valtiollisen poliisin virkailija Albin Tolonen olisi teloitannut 97 poliittista sotavankia. Ilmianto ei johtanut toimenpiteisiin. Sodan jälkeen valtiollisen poliisin Kemin-osastolla puhuttiin, että Rovaniemen-osaston etsivä Vilho Tolpponen olisi eräällä komennuksella osallistunut 16 sotavangin teloitukseen Sallassa.⁴²²

Saksassa 1970-luvun alussa muutamat saksalaiset sotaveteraanit kertoivat kuulusteluissa kuulleensa ja nähneensä, että Sallassa sijainneella saksalaisella sotavankileirillä oli teloitettu satoja sotavankeja talven 1941-1942 aikana. Todistajat olivat ottaneet valokuvia ruumiista. Teloituksia olivat suorittaneet saksalaiset sotilaspoliisit. Saksan poliisi ei pystynyt liittämään veteraanien todistuksia yhteenkään tunnistettavaan henkilöön 1970-luvulla. Asiassa ei nostettu syytteitä. Oula Silvennoisen mukaan veteraanien kertomukset on mahdollista liittää Einsatzkommando Finnlandin toimintaan. Yksikkö siirtyi sotaveteraanien kuvaamana ajankohtana Gustav vom Feldeltä Wilhelm Laquan komentoon.⁴²³

Oula Silvennoinen arvioi väitöskirjassaan, että koko 520 poliittisen sotavangin ryhmä “oli kuolemanvaarassa joutuessaan Einsatzkommando Finnlandin käsiin”. Myös Silvennoinen esittää saman tiedon kuin Sana neljän poliittisen sotavangin kuolemasta saksalaisten käsissä luovutuksen jälkeen.⁴²⁴ Saksalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat suomalaisille sotilasviranomaisille neljän luovutetun poliittisen sotavangin kuolemasta. Silvennoinen on tutkimuksessaan löytänyt uutta tietoa Einsatzkommando

⁴²¹ Silvennoinen 2008, 327-328.

⁴²² Silvennoinen 2008, 328-329.

⁴²³ Silvennoinen 2008, 324-327; Otto 2008, 98.

⁴²⁴ Silvennoinen 2008, 225-226.

Finnlandin toiminnasta Pohjois-Suomessa, minkä perusteella kaikkien luovutettujen poliittisten sotavankien kuolema saksalaisten käsissä vaikuttaa todennäköiseltä.

Suomalaisten yhteysupseerien mukaan saksalaisten alaisuudessa oli hengissä politrukkeja ja agitaattoreita Petsamon Salmijärvellä sijainneella rangaistusleirillä keväällä 1944. Saksalaiset eivät johdonmukaisesti teloittaneet kaikkia poliittisia sotavankeja heti. Salmijärven rangaistusleirin komentajan mukaan tarkoituksena oli kuitenkin "tapattaa vähitellen nälkään" politrukit ja agitaattorit, joten näillä ei käytännössä ollut mahdollisuuksia selvitä hengissä sodan loppuun asti.⁴²⁵

Tämän tutkimuksen puitteissa on selvitetty luovutettujen poliittisten sotavankien kansallisuudet 516 vangin osalta, ja kansallisuustiedot esitetään LIITTEESSÄ 6.⁴²⁶

LIITTEESSÄ 6 esitetyn laskelman perusteella venäläiset ovat selkeänä enemmistönä 63,4 % osuudella. Seuraavaksi suurin ryhmä on ukrainalaiset, osuus 13,4 %.⁴²⁷

Tässä tutkimuksessa on selvinnyt, että venäläisiä luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä 327, kun kaikkiaan venäläisiä luovutettiin 435. Siis suurin osa venäläisistä luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä. Luovutettuja juutalaisia on tämän tutkimuksen puitteissa löydetty 44, joista kaikki luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä. Suomenheimoisia luovutettiin kaikkiaan 31, joista 28 luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että kaukaasialaisia luovutettiin kaikkiaan 543 ja baltteja 686, joista 5 kaukaasialaista ja 1 baltti luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä.⁴²⁸

Kansallisarkiston projektin julkaisemien tietojen mukaan Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 567 venäläistä sotavankia,⁴²⁹ mutta projektin julkaisuista ei ilmene, kuinka moni näistä luovutettiin päämajan valvontaosaston toimesta poliittisten sotavankien ryhmissä.

---

⁴²⁵ Westerlund 2008a, 166.

⁴²⁶ LIITE 6.

⁴²⁷ LIITE 6

⁴²⁸ LIITE 4; LIITE 6.

⁴²⁹ LIITE 7.

Poliittisten vankien joukossa venäläiset olivat selkeänä enemmistönä, kun taas kaikkien Saksalle luovutettujen vankien joukossa venäläiset olivat vähemmistönä.⁴³⁰

Marraskuussa 1941 annetun käskyn mukaan Suomen piti siirtää Saksalle tiettyjä vähemmistökansallisuuksia.⁴³¹ Saksalle luovutettujen poliittisten sotavankien kansallisuusjakauma poikkeaa merkittävästi sotavankien vaihdoista annetun käskyn määräyksistä.

Keskeisin syy sille, miksi suomalaiset luovuttivat poliittisia sotavankeja Saksan turvallisuuspoliisille, vaikuttaa olleen kommunisminvastainen taistelu. Suomalaiset sotilasviranomaiset olivat määritelleet nämä vangit poliittisesti vaarallisiksi. Vangit olivat suomalaisilla sotavankileireillä n:o 1 ja 3. Sotavankileiri n:o 3:n vankeja ei saanut käyttää työvoimana. Kuulustelujen jälkeen he olivat suomalaisten näkökulmasta hyödyttömiä. Kaikkia poliittisiksi määriteltyjä sotavankeja ei luovutettu Saksalle vaan osa vangeista jäi sotavankileiri n:o 3:lle jatkosodan loppuun saakka. Osa vangeista todettiin sodan kuluessa vaarattomiksi, jonka jälkeen heidät siirrettiin muille suomalaisille sotavankileireille.

Vuoden 1944 aikana suomalaiset viranomaiset ilmeisesti tuhosivat pääosan päämajan valvontaosaston arkistosta.⁴³² Arkistokokoelmissa oli suomalaisten ja saksalaisten välisestä yhteistyöstä tietoja, joita tappion hämmöttäessä pyrittiin peittelemään.

Sodan jälkeen suomalaiset kertoivat valvontakomissiolle, että valvontaosaston ja tiedusteluosaston tekemät sotavankien kuulustelupöytäkirjat oli tuhottu polttamalla.⁴³³

---

⁴³⁰ LIITE 4; LIITE 6.

⁴³¹ Sana 2003, 369.

⁴³² Lindstedt 2004, 149, 162.

⁴³³ Sv. kom. E:n selvityselin Liittoutuneiden Valvontakomission herra everstiluutnantti Sergejeville, 3.1.1946. T 19658/B10. SArk. Valvontakomissio oli tiedustellut majuri Stepan Ivanovitsh Smirnovin, majuri Ivan Antonovitsh Usatovin ja rykmentin komissaari Georgij Pavlovitsh Sodatovin kuulustelupöytäkirjoja. Smirnov oli luovutettu saksalaisille sv. leiri n:o 3:sta 9.12.1941. Usatov oli kuollut 18.9.1941. Sodatov oli luovutettu saksalaisille 29.10.1941. Selvityselimen mukaan vankien kuulustelut oli toimitettu PM:n tiedustelu- ja valvontaosastojen toimesta. Osastojen arkistoja ei ollut selvityselimen käytössä. Asiaa oli selvitelty tiedusteluosaston osalta puolustusvoimain pääesikunnan Ulk. 2:n kanssa ja valvontaosaston osalta valtiollisen poliisin sotilastoimiston kanssa. Kummastakin elimestä oli saatu vastaus, että sotavankien kuulustelupöytäkirjat oli poltettu sodan loppuvaiheessa. Selvitysten mukaan ei ollut varmuutta siitä, oliko kyseisiä vankeja ehditty edes kuulustella.

Poliittisten sotavankien luovutuksia on ollut vaikea tutkia, koska olennaisia osia niistä kertovista arkistomateriaaleista oli hävitetty.⁴³⁴ Kuitenkin vuoden 1944 aikana tapahtui myös päinvastaista kehitystä: suomalaiset sotilasviranomaiset tuottivat uusia asiakirjoja, jotka kertoivat poliittisten sotavankien luovutuksista saksalaisille. Syyskuussa 1944 sv. leiri n:o 3:ssa laadittiin luettelo leiriltä saksalaisille luovutetuista sotavangeista.⁴³⁵ Yhdeksästä luovutettujen poliittisten sotavankien ryhmästä löytyy kolmet eri luovutuslistat. Sodan aikana siirtojen yhteydessä syntyivät alkuperäiset luettelot, jotka säästyivät tuhoamiselta.⁴³⁶ Jatkosodan loppuvaiheissa syyskuussa 1944 niistä laadittiin suomenkieliset jäljennökset päämajan valvontaosastolla.⁴³⁷ Kolmannet kappaleet syntyivät joulukuussa 1944, kun luetteloista tehtiin venäjänkieliset käännökset. V. Arnoldov käänsi listat venäjäksi.⁴³⁸ Väepeli Arnoldov palveli sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä.⁴³⁹

Luovutuslistoista tehdyt venäjänkieliset käännökset kertovat siitä, että tiedot kyseisten vankien luovutuksesta valmistauduttiin toimittamaan liittoutuneiden valvontakomissiolle. Ei ole kuitenkaan varmoja todisteita siitä, että suomalaiset olisivat toimittaneet tiedot Neuvostoliitolle ja liittoutuneiden valvontakomissiolle. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin valmistautui tutkimaan sotavankileiri n:o 3:n arkiston LVK:n vaatimuksesta kesällä 1945⁴⁴⁰. Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä Neuvostoliitto ei syystä tai toisesta nostanut luovutettuja sotavangeja esille.

⁴³⁴ Blinnikka 1969, 36-37; Kujansuu 1999, 65-66.

⁴³⁵ Sotavankileiri n:o 3:n kirjelmä n:o 876/IIIa.sal/6.9.1944. T 19658/B10. SArk.

⁴³⁶ Yhdeksän luettelo saksalaisten vastaanottamista sotavangeista vuosina 1941-1942. Alkuperäiset listat. T 19659/B18. SArk.

⁴³⁷ Yhdeksän luettelo saksalaisten vastaanottamista sotavangeista vuosina 1941-1942. Suomenkieliset jäljennökset. Jäljennökset todisti oikeiksi Päämajan valvontaosastossa syyskuun 8. päivänä 1944 Erkki Linkomo. T 19659/B18. SArk.

⁴³⁸ Yhdeksän luettelo saksalaisten vastaanottamista sotavangeista vuosina 1941-1942. Venäjänkieliset käännökset. Luettelot käänsi suomesta venäjäksi V. Arnoldov 21.12.1944. T 19658/B10. SArk.

⁴³⁹ Väepeli Arnoldov toimi sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen palveluksessa. Ks.

Puolustusvoimain pääesikunta Sota-arkistolle, n:o 1427/Sv.1/30.5.1945. Luettelo 8:72.

Sotavankimuodostelmat 1941-44. Kirjelmä on sijoitettu sotavankileiri n:o 3:n arkistoluettelon ss. 61-71 jälkeen. SArk.

⁴⁴⁰ Sv. kom. E:n selvityselin Sota-arkistolle, n:o 1427/sv.1/Helsinki 30.5.1945. Asia: Sv. leiri 3:n arkisto. Kirjelmä on sv. leiri n:o 3:n arkistoluettelon yhteydessä: Luettelo 8:72. Sotavankimuodostelmat 1941-44. SArk. Kirjelmässä Sota-arkistoa pyydettiin luovuttamaan Sv. kom. E:n Selvityselimelle LVK:n vaatimia tutkimuksia varten koko sv. leiri n:o 3:n arkisto.

Neuvostoliittolaisessa lähteessä on tieto, että Suomen päämajan valvontaosasto luovutti Gestapolle ja Saksan tiedustelupalvelulle 2136 neuvostosotavankia.⁴⁴¹ Ilmeisesti tieto on peräisin saksalaiselta tiedustelu-upseerilta, jota neuvostoliittolaiset kuulustelivat sodan jälkeen.

Gustav vom Felde kuoli sodan aikana, mutta Wilhelm Laqua selvisi sodasta hengissä ja joutui liittoutuneiden kuulusteluihin sodan jälkeen. Laquan rooli Pohjois-Norjassa ja Pohjois-Suomessa sodan aikana ei liittoutuneiden englantilaiselle kuulustelijalle selvinnyt, ja Laqua lähti Norjasta vuonna 1948 ilman, että häntä olisi syytetty mistään. Liittoutuneet eivät huomanneet Einsatzkommando Finnlandin toimintaa.⁴⁴²

Laquan luottomies Arvid Ojasti liittyi Saksan turvallisuuspoliisin riveihin, kun vihollisuudet suomalaisten ja saksalaisten välillä alkoivat vuonna 1944. Sodan jälkeen Ojasti pakeni Etelä-Amerikkaan, eikä enää palannut Suomeen. Hän kuoli vuonna 1963 joutumatta koskaan syyteeseen sodan aikaisista toimistaan.⁴⁴³

3.5. Sotavankileiri n:o 3:sta luovutetut sotavangit 1943-1944

Lokakuun lopulla 1943 saksalaiset ottivat yhteyttä suomalaisiin ja pyysivät neljän neuvostopartisaanin luovuttamista. Näitä vankeja pidettiin sv. leiri n:o 3:n os. A:ssa. Suomalaiset suhtautuivat pyyntöön myönteisesti ja valmistelut sotavankien Ivan Grigorjevitsh Grigorjevin (s. 14.5.1914), Vladimir Borisovitsh Levinin (s. 15.8.1911) ja Pjotr Aleksejevitsh Pshkinin (s. 1911) luovuttamiseksi alkoivat. Neljännen vangin, Mihailovin siirtämispyyntöön saksalaiset peruivat. Saksalaiset nimittivät siirrettäviä vankeja sanoilla “der Bande ‘Bolschewik’”. Päämajan valvontaosasto esitteli siirtoasian sotavankikomendantin esikunnalle.⁴⁴⁴ Marraskuun puolessa välissä

⁴⁴¹ Hristoforov 2008, 118.

⁴⁴² Silvennoinen 2008, 318.

⁴⁴³ Silvennoinen 2008, 305, 318-319.

⁴⁴⁴ PM:n valv. os. Sv. kom. E:lle, n:o 15573/Valv.2/sal./6.11.1943. Koskee: Sv. leiri 3:n os. A:ssa säilytettävien partisaanien Pshikin, Grigorjevin, Mihailovin ja Levinin luovuttamista saksalaisille sot. viranomaisille kuulusteluja varten. Liittyy: PM:n valv. os. Lapin alatston kirj. n:o 2290/Lap.56/41/43/sal. ja (Geb.) A.O.K. 20:n der Abwehroffizierin kirj. N:o Ic/AO Tgb. Nr. 991/43 geh. . T 19659/B18. SARk ; Asiakirjan n:o 15573/Valv.2/sal./6.11.1943 liitteenä on jäljennös saksankielisestä kirjelmästä: Oberkommando der 20. (Gebirgs)-Armee An die Abwehrabt. des H. Qu.

sotavankikomentajan esikunta antoi sv. leiri n:o 3:lle käskyn siirtää kyseiset sotavangit tarkoin vartioituina Rovaniemelle yksikköön 9493, josta heidät luovutettaisiin saksalaisille. Saattovartion mukana piti lähettää vankeja koskevat asiapaperit, heidän henkilökohtainen omaisuutensa sekä sotavankikortit.⁴⁴⁵

Marraskuun 22. päivä sotavangit Grigorjev (PO-134), Levin (PO-132) ja Pshik (PO-131) lähtivät tavarajunalla kohti Rovaniemeä viiden päivän muona mukanaan. Neljän päivän kuluttua vangit olivat Rovaniemellä ja yksikön 9493 edustajana luutnantti Lauri Pessala kuittasi vangit vastaanotetuiksi.⁴⁴⁶ Tästä partisaanien luovutuksesta on jäänyt arkistoihin kirjeenvaihtoa, kun taas ns. poliittisesti vaarallisten vankien luovutusten taustoista kertovaa kirjeenvaihtoa ei ole löytynyt, vain luovutuslistoja. Saksalaisen kirjelmän viitetiedoista voisi päätellä, että aloite vankien siirtämisestä on saattanut tulla suomalaisten taholta. Saksalaisten puolelta kirjeenvaihtoa hoitivat Pohjois-Suomessa olevan A.O.K. 20:n edustajat, eivät Sicherheitspolitzei und SD:n SS-upseerit, jotka ottivat vastaan poliittisia vankeja. Kirjeenvaihdossa puhutaan nimenomaan partisaaneista. Tosin on mahdollista, että Saksan turvallisuuspoliisin edustajat saattoivat päästä kuulustelemaan myös näitä vankeja. Valvontaosasto osallistui aktiivisesti partisaanien luovutuksen valmisteluun, ja sotavankikomentajan esikunta antoi siirrosta käskyn. Grigorjev, Levin ja Pshik tuskin hyväksyivät siirtoa saksalaisille, ainakaan kirjeenvaihtoon ei ole jäänyt merkkejä vankien halukkuudesta yhteistyöhön. Ilmeisesti heidän luovutuksensa saksalaisille liittyi pyrkimykseen tiivistää suomalaisten ja saksalaisten välistä yhteistyötä partisaanivaaran torjumiseksi.

Sv.leiri n:o 3:ssa otettiin käyttöön uusi osastoryhmittely marraskuussa 1943. Päämajan valvontaosasto antoi 2.11.1943 käskyn, jolla entinen sv. leiri n:o 3A muutettiin sv. leiri n:o 3:n osasto A:ksi ja entinen sv. leiri n:o 3 muutettiin sv. leiri n:o 3:n osasto B:ksi. Osasto A:han sijoitettiin “sellaiset sotavangit, jotka ovat saaneet tai joiden

---

Unterabr. Lappland, z. Hd. des Herrn Lt. Pessala, Ic/AO Tgb. Nr. 991/43 geh. 29. Oktober 1943. Bezug: Abwehrabt. des H. Qu., Unterabt. Lappland Nr. 1929/Lap.56/41/43/sal. vom 6.9.43. Betr.: Partisanen Pshik, Grigorjew, Michailow und Lewin. Jäljennöksen oikeaksi todistaa PM:n valvontaosastossa marraskuun 6. päivänä 1943 Pertti Pekkanen. T 19659/B18. SArk.

⁴⁴⁵ PM:n sv. kom. E Sv. leiri 3:n päällikölle, n:o 1341/Sv.l./sal./ 17.11.1943. Tiedoksi: PM:n Valv. os.. T 19659/B18. SArk.

⁴⁴⁶ Sv. leiri 3:n kirj. 9493/9 Kp:lle, n:o 1371/III/4b.sal./21.11.1943. Koskee: sv. passitusta. Liittyy: PM:n Sv. kom. E:n kirj. n:o 1341/sv.l./sal./17.11.1943. Kirjelmän yhteyteen on liitetty luutnantti Lauri Pessalan vastaanottokuittaus 26.11.1943. T 19656/F1. SArk.

epäilläään saaneen partisaani- tai vakoilijakoulutuksen”. Osasto B:hen taas sijoitettiin “poliittisista syistä vaaralliset sotavangit”.⁴⁴⁷ Sotavankileiri n:o 24 oli ns. karkuri- ja kurileiri, josta partisaani- ja vakoilijakoulutuksen saaneet sotavangit siirrettiin sv. leiri n:o 3:een vuonna 1943.⁴⁴⁸ Sv. leiri n:o 3:n rooli partisaanienvastaisessa taistelussa kasvoi. Partisaaneja siirrettiin poliittisten sotavankien leirille.

Neuvostopartisaanit tekivät useita iskuja Pohjois-Suomessa jatkosodan aikana. Partisaanien toimintaraporteissa kerrottiin, että kohteet olivat sotilaallisia, mutta suomalaisten mukaan partisaanit iskivät usein erämaakyliin ja myös yksittäisiin erämaataloihin, ja iskuissa kuoli kymmeniä suomalaisia siviilejä. Elokuun 19. päivänä 1943 partisaanit hyökkäsivät Luirojokivarren erämaataloihin.⁴⁴⁹ Pshik ja Levin oli vangittu 16.8.1943 Savukoskella ja Grigorjev 22.8.1943 samoin Savukoskella.⁴⁵⁰

Toukokuussa 1944 sv. leiri n:o 3 ilmoitti Suomen punaiselle ristille kolmen sotavangin siirrosta. Nikolai Demjanovitsh Smirnov (Ö-264) siirrettiin 14.4.1944 65. SotaS:aan, Semjon Evdokimovitsh Shuvalov (Po-145) 5.5.1944 Yhteys Esikunta Roihin Rovaniemelle ja Viktor Fjodorovitsh Filonenko (TO-51) 8.5.1944 65. SotaS:aan.⁴⁵¹ Shuvalovin tapauksesta on arkistoihin jäänyt kirjeenvaihtoa, joka kertoo siirron taustoista tarkempia tietoja. SPR:lle kerrottiin, että hänet siirrettiin Yhteysesikunta Roihin Rovaniemelle, mutta SPR:lle ei kerrottu toimenpiteen varsinaista syytä. Suomalaisten ja saksalaisten sotilasviranomaisten välisestä kirjeenvaihdosta selviää, että Shuvalov siirrettiin Rovaniemelle, koska saksalaiset halusivat käyttää häntä erikoiskuulusteluissa. Aluksi oli tarkoitus lainata Shuvalov saksalaisille kuulustelujen ajaksi, mutta kesäkuussa 1944 saksalaiset pyysivät, että sotavanki luovutetaan heille “käytettäväksi jatkuvasti”. Saksalaiset perustelivat pyyntöä sillä, että yliluutnantti Shuvalov oli “erinomainen partioinnin ja venäläisten

⁴⁴⁷ PM:n valv. os:n vastavakoilutoimiston kirj. n:o 15243/Valv.2/sal./2.11.1943. Jakelu: Valv. os:n alatot, 18 kpl; PM:n Sot. Hall. Os:n Valv. elin 1, 1 kpl; Sv. kom E, 1 kpl; Sv. leiri n:o 3, 1 kpl; arkistoon 1 kpl. Koskee: Sv. leiri n:o 3:n jakoa osasto A:han ja osasto B:hen. Liittyy: Sv. kom. E:n kirj. n:o 111/Sv.1./sal./30.10.43, PM:n valv. os. kirjelmiin n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.41 ja n:o 1918/Valv.2/sal./9.2.43. T 19656/F1. SArk.

⁴⁴⁸ Kujala 2008, 227-228.

⁴⁴⁹ Martikainen 1998: Iskut Luirojokivarren erämaataloihin , 85-90. Partisaanien iskujen luonteesta, 16-20.

⁴⁵⁰ SPR:n kortisto. PK 2713/Bb54-55. SArk. Grigorjev ja Levin olivat venäläisiä ja Pshik ukrainalainen.

⁴⁵¹ Sv. leiri n:o 3 SPR:n sv. toim:lle, n:o 454/III/a./sal./8.5.1944. Viite: PM:n Sv. kom. E:n kirje n:o 1545/Sv.1/16.1.1943. T 19659/B18. SArk.

vanginkuulustelumenetelmien tuntija”. Häntä luonnehdittiin asiantuntijaksi, josta oli suurta hyötyä, kun kuulusteltiin partisaaneja ja asiamiehiä. “Tällainen Shuvalovin käyttö helpottaisi huomattavasti tietojen hankkimista partisaanijoukoista ja loisi siten suotuisat edellytykset partisaanitorjuntaa varten.” Yhteysesikunta Roi välitti saksalaisten pyynnön päämajan tiedusteluosastolle.⁴⁵² Heinäkuun lopulla 1944 sotavankikomentajan esikunta ilmoitti sv. leiri n:o 3:lle, että Shuvalov luovutetaan Yhteysesikunta Roin välityksellä A.O.K. 20:lle.⁴⁵³ Syyskuun alussa 1944 sotavankikomentajan esikunta välitti Suomen Punaiselle Ristille tiedon, että sotavangi Semjon Shuvalov oli omalla suostumuksellaan luovutettu Saksan sotilasviranomaisille Rovaniemellä 10.8.1944.⁴⁵⁴ Ilmeisesti yliluutnantti Shuvalov oli valmis tekemään yhteistyötä saksalaisten kanssa. Partisaanienvastainen taistelu oli keskeinen syy tähän luovutukseen. Vangin luovuttamisesta teki päätöksen sotavankikomentajan esikunta. Valvontaosastoa ei kirjeenvaihdossa mainita ollenkaan.

Jatkosodan loppuvaiheissa, syyskuussa 1944, sotavankileiri n:o 3:ssa tehtiin yhteenvetolista niistä vangeista, jotka leiriltä luovutettiin saksalaisille. Luettelossa mainitaan kolmen sotavangin Pshikinin, Levinin ja Grigorjevin siirto vuonna 1943 sekä Shuvalovin siirto vuonna 1944.⁴⁵⁵ Heidän luovutuksensa saksalaisille liittyi partisaanienvastaiseen taisteluun. Vangeista Shuvalov hyväksyi siirron, mutta kolme muuta todennäköisesti luovutettiin vastoin tahtoaan.

⁴⁵² Oberkommando der 20. (Geb.) Armee Abt. Ic Nr. 1181/44 sal./6.6.44. Suomalaisten sotilasviranomaisten suomentama saksalaiskirjelmä, jossa pyydetään sotavangi Shuvalovin lopullista luovutusta on liitteenä kirjelmässä: Yhteysesikunta Roi PM:n Tied. osastolle, n:o 562/II/Ic/II/sal./7.6.1944. T 19656/F20. SArk.

⁴⁵³ PM:n Sv. kom. E Sv. I. 3:n päällikölle, n:o 4594/Sv.I/sal./26.7.1944. Asia: sv. Shuvalovin luovutus Saksan sotilasviranomaisille. Viite: PM:n Tied. os. kirj. n:o 566/Kuul.tsto/sal./16.7.44. T 19656/F20. SArk ; Elokuussa 1944 sotavankileiri n:o 3 lähetti sotavankikomentajan esikunnalle Saksan sotilasviranomaisten vastaanottokuittaukset sotavangi Shuvalovista ks. kirjelmä Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:lle n:o 740/IIIb./sal./22.8.1944. T 19659/B18. SArk.

⁴⁵⁴ PM:n Sv. kom. E SPR:n sv. toim:lle, n:o 5978/Sv.I/sal./2.9.1944. T 19659/B18. SArk.

⁴⁵⁵ Sv. leiri 3 PM:n Sv. kom. E:lle, n:o 876/IIIa.sal./6.9.1944. Asia: Saksan sotilasviranomaisille luovutetut ja heiltä vastaanotetut sotavangit. Viite: PM:n Sv. Kom. E:n puh. san. N:o 6084/Sv.I/5.9.1944. T 19658/B10. SArk; Lindstedt laski poliittisten sotavankien luovutuksiin kuuluviksi myös neljän sotavangin siirrot saksalaisille sv. leiri n:o 3:sta vuosina 1943-44. Ks. Lindstedt 2004, 150.

3.6. Juutalaiset

Itsenäistyneessä Suomessa julkaistiin käännöksinä antisemitististä kirjallisuutta, jossa väitettiin, että Venäjän vallankumous oli syntynyt juutalaisten maailmanlaajuisen salaliiton seurauksena. Eero Kuparisen mukaan vain pieni äärioikeistolainen joukko ajoi antisemitismien asiaa Suomessa maailmansotien välisenä aikana. Suomen ainoa merkittävä äärioikeistolainen puolue, Isänmaallinen Kansanliike (IKL), ei puolueohjelmassaan tuonut esille juutalaisvastaisuutta tai rotupoliittisia päämääriä, vaikka puolueen poliittisissa julkaisuissa joskus esiintyi juutalaisvastaisia näkemyksiä. Kuparisen mukaan Suomessa antisemitismi oli ”laimeaa ja suppea-alaista” maailmansotien välisenä aikana, ja Suomen juutalaisten asema oli ongelmaton. Sen sijaan vuosina 1938-1939 Suomeen Hitlerin Saksaa paenneet Itävallan juutalaiset aiheuttivat julkista keskustelua, ja tuolloin muutamat porvarilehdet suhtautuivat juutalaispakolaisiin torjuvasti. Tässä yhteydessä IKL:n lehdistö esitti kiivaita juutalaisvastaisia mielipiteitä.⁴⁵⁶

Jatkosodan aikana Suomen juutalaisväestö säilytti kansalaisoikeutensa, vaikka Suomi soti Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Suomen juutalaiset palvelivat Suomen armeijassa ase kädessä. Kirjallisuudessa on viittauksia, jonka mukaan Saksa teki aloitteita Suomen juutalaisongelman ratkaisemiseksi eli pyysi Suomen juutalaisväestön luovuttamista Saksaan tuhottavaksi. Tällaiset aloitteet Suomi torjui, eikä ainoatakaan Suomen juutalaista luovutettu Saksalle. Suomen juutalaisväestö säilyi koskemattomana. Suomeen tulleet juutalaispakolaiset olivat erilaisessa asemassa, ja marraskuussa 1942 Suomi luovutti kahdeksan juutalaispakolaista Saksalle.⁴⁵⁷ Asiaa ajoi aktiivisesti kokoomuslainen sisäministeri Toivo Horelli, jonka kanssa samalla linjalla oli valtiollisen poliisin päällikkö Arno Anthoni. Luovutusyrityksestä sai vihiä Helsingin juutalainen seurakunta, jonka jäsen Abraham Stiller otti yhteyttä ulkoministeri Väinö Tanneriin, joka esti ensimmäisen luovutusyrityksen. Muutamaa päivää myöhemmin Suomen hallitus käsitteli asiaa laajemmalla kokoonpanolla, ja äänestyksessä Horellin kanta voitti. Vain Tanner,

⁴⁵⁶ Kuparinen 1999, 270-277.

⁴⁵⁷ Torvinen 1989, 132-136, 139-143, 145.

Salovaara ja Fagerholm olivat karkotusta vastaan.⁴⁵⁸ K. A. Fagerholm kirjoitti asian takia eroanomuksensa, mutta presidentti Ryti taivutteli Fagerholmin vetämään sen pois luvaten, ettei pakolaisia luovuteta.⁴⁵⁹ Heidät kuitenkin luovutettiin saksalaisille. Tallinnaan laivatussa ryhmässä oli 27 ulkomaalaista, joiden joukossa oli kahdeksan juutalaispakolaista.⁴⁶⁰

Suomessa antisemitistisiksi tulkittavat teot ja mielipiteet kohdistuivat ensisijaisesti pakolaisjuutalaisiin, joilla ei ollut Suomen kansalaisuutta. Maan oma juutalaisväestö sai olla rauhassa. Suomessa ilmenneessä antisemitismissä kytkettiin yhteen juutalaisuus ja kommunismi.

Juutalaisuuden asema Neuvostoliitossa vallankumouksen jälkeen oli ristiriitainen. Perinteiset juutalaiset seurakunnat joutuivat ahtaalle, kun uusi kommunistinen valtio halusi katkaista yhteydet vanhaan juutalaiseen kulttuuriin ja uskontoon. Kommunistisen ideologian omaksuneet juutalaiset olivat usein innokkaimpia uudistusten toteuttajia.⁴⁶¹

Samalla kuitenkin neuvostovaltio tunnusti juutalaiset tasa-arvoisiksi kansalaisiksi. Juutalaiset pystyivät etenemään maan hallinnossa asemiin, joihin heillä ei ollut pääsyä tsaarin Venäjällä. Puna-armeijassa koko miehistön vahvuudesta juutalaisten osuus vuonna 1926 oli 2,1 %, joka oli 24 % korkeampi kuin juutalaisen miesväestön osuus koko Neuvostoliiton miesväestöstä. Armeijan ylipäällystössä juutalaisilla oli samaisena vuonna 4,57 % osuus, kun esimerkiksi lukumäärältään suuremmalla kansallisuudella, valkovenäläisillä oli 4,37 % osuus. 1920-luvun puolivälissä Neuvostoliiton johtavaan poliittiseen eliittiin kuului 417 henkilöä, joista 27 oli juutalaisia, osuus 6 %. 1930-luvulla juutalaisten osuus laski, mutta se oli yhä yli kaksinkertainen verrattuna juutalaisten osuuteen koko väestöstä. Neuvostotaloudessa juutalaisten menestys oli vieläkin vaikuttavampi, sillä 1920-luvulla juutalaisten osuus talouseliitistä oli n. 10 %. Juutalaiset menestyivät paremmin kuin mikään muu vähemmistökansallisuus. Tutkija Benjamin Pinkuksen mukaan voidaan todeta, että

⁴⁵⁸ Paavolainen 1989, 223-225.

⁴⁵⁹ Fagerholm 1977, 139-140.

⁴⁶⁰ Torvinen 1989, 145.

⁴⁶¹ Levin (volume I) 1988, 68-86.

vallankumouksen jälkeen juutalaiset ottivat neuvostohallinnossa samanlaisen etuoikeutetun aseman, joka saksalaisilla oli ollut tsaarin ajan Venäjällä.⁴⁶²

Juutalaisten tilanne oli Neuvostoliitossa maailmansotien välisenä aikana kaksijakoinen. He saivat muodollisesti tasavertaiset kansalaisoikeudet, mikä avasi heille väylän parempiin yhteiskunnallisiin asemiin kuin tsaarin Venäjällä, mutta samaan aikaan perinteinen juutalainen uskonto ja kulttuuri haluttiin kommunistihallinnon toimesta tukahduttaa. Juutalaisten täytyi luopua perinteisestä juutalaisuudesta ja sopeutua kommunismiin, jos he halusivat menestyä.

Kansainvälisessä antisemitismissä juutalaisten ristiriitaista tilannetta Neuvostoliitossa käytettiin hyväksi. Juutalaisten menestys kommunistisessa hallinnossa pyrittiin kääntämään maailman kaikkia juutalaisia vastaan. Antisemitistisen propagandan mukaan koko kommunismi oli syntynyt juutalaisten maailmanlaajuisen salaliiton seurauksena. Väite oli paradoksaalinen, sillä neuvostokommunismi vaaransi perinteisen juutalaisen uskonnon ja kulttuurin elinvoimaisuuden.

3.6.1. Saksalle luovutetut juutalaiset sotavangit

Päämajan valvontaosasto antoi marraskuussa 1941 käskyn, jossa määrättiin "epäilyksenalaiset" sotavangit siirrettäväksi sotavankileiri n:o 3:lle. Yhtenä ryhmänä käskyssä mainittiin "epäilyksenalaiset juutalaiset".⁴⁶³ Sotavankileiri n:o 3:lle sijoitettiin ns. poliittiset sotavangit.

⁴⁶² Pinkus 1988, 83-84. Benjamin Pinkus on toiminut juutalaisten historian professorina Ben Gurion yliopistossa Israelissa. Pinkus kirjoittaa: "Thus, throughout the whole period, Jewish representation in the central administration was well above any proportional relation to the national ratio of the Jews in the Soviet Union, and very high in comparison with all the other national minorities. We can say that the Jews in the Soviet Union took over the privileged position, previously held by the Germans in tsarist Russia."

⁴⁶³ Päämajan valvontaosasto jakelussa mainituille päälliköille. n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941. Koskee: Sv, leiri 3:en siirrettäviä henkilöitä. Liittyy: kirj. n:o 4923/Valv.2/sal. Jakelu: Valv.os:n alatstot 20 kpl; Sv, leiri 3 1kpl (tiedoksi);Kotij.E:n Järj. 1b 1kpl(tiedoksi); PM:n Hall.tsto 1kpl(tiedoksi); Arkistoon 1kpl /Yht. 24 kpl, 2 liitettä. T 19653/5. SArk. Kirjelmän n:o 5847 teksti kuuluu leiriin siirrettävien osalta seuraavasti:"Kuten jo liittymiskirjelmässä mainittiin, tullaan Sv.leiri 3:en keräämään erikoisen tarkassa valvonnassa pidettävät sotavangit ja näihin rinnastettavat vallatulta alueelta tavatut siviilihenkilöt. Näihin luetaan ilman muuta: -poliittiset komissaarit, -poliittiset ohjaajat(politrukit), -NKVD:n agentit ja tilapäiset avustajat, -kommunistisen puolueen johtohenkilöt, -konetraktoriasemien ensim. Apul. (=poliittiset ohjaajat). Lisäksi: -upseerit, aliupseerit ja miehistöön kuuluvat kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihottajat, -epäilyksenalaiset hallinnolliset johtohenkilöt, -

Lindstedtin mukaan jatkosodan aikana sotavankileireiltä n:o 1 ja 3 luovutettiin saksalaisille turvallisuusviranomaisille 524 poliittista sotavankia, joiden joukossa oli 47 juutalaista. Suomalaiset sotilasviranomaiset olivat määritelleet heidät puna-armeijan poliittiseen henkilökuntaan kuuluviksi tai muuten aktiivisiksi kommunisteiksi. Juutalaisia vankeja ei luovutettu syntyperänsä takia. Tosin Lindstedt piti mahdollisena, että suomalaisten antisemitistiset ennakkoluulot saattoivat kasvattaa juutalaisten riskiä tulla määritellyksi ”epäilyksenalaiseksi juutalaiseksi”. Lindstedtin luvuilla juutalaisten osuus luovutetuista poliittisista vangeista on 9 %.⁴⁶⁴ Oula Silvennoisen mukaan 520 poliittisen sotavangin joukossa oli 49 juutalaista eli osuus 9,4 %.⁴⁶⁵ Kansallisarkiston sotavankiprojektin kokonaislaskelman mukaan Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 2396 sotavankia, joiden joukossa oli 52 juutalaista.⁴⁶⁶ Laskelmien perusteella vaikuttaa siltä, että vain muutama juutalainen sotavanki luovutettiin poliittisten sotavankien ryhmien ulkopuolella.

Puna-armeijan henkilöstöstä on tilastotietoja vuoden 1926 tilanteesta, jolloin puna-armeijan ylemmässä poliittisessa henkilöstössä juutalaisten osuus oli 10,3 %. Juutalaisilla oli suuri suhteellinen yliedustus poliittisessa henkilöstössä, sillä vuonna 1926 juutalaisten osuus armeijan koko vahvuudesta oli 2,1 %.⁴⁶⁷ Tutkimuksen luotettavuuden kannalta olisi parempi, jos käytettävissä olisi tietoja 1930-luvun jälkipuoliskon tilanteesta, mutta nyt käytössä olevien tilastotietojen perusteella voi arvioida, että juutalaisten osuus saksalaisille luovutettujen poliittisten sotavankien

---

epäilyksenalaiset kolhoosien johtohenkilöt, -epäilyksenalaiset opettajat, -epäilyksenalaiset juutalaiset, -muut kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihottajat.”

⁴⁶⁴ Lindstedt 2004, 144, 150, 152-153, 159. Lindstedtin lukema perustuu asiakirjoista löytyviin kansallisuustietoihin; Juha Kujansuun laskelmien mukaan 336 upseeri- ja politrukkisotavangin joukossa Suomi luovutti Saksalle 31 juutalaista. Kujansuu oli ensimmäinen tutkija, joka tutki siirrettyjen vankien kansallisuuksia arkistolähteiden avulla. Ks. Kujansuu 1999, 64; Sera Beizer tutki juutalaisten määrää luovutettujen poliittisten sotavankien joukossa analysoimalla vankien nimiä. Beizerin mukaan 74 luovutetulla sotavangilla on juutalainen nimi. Ks. Sana 2003, 339-442.

⁴⁶⁵ Silvennoinen 2008, 226.

⁴⁶⁶ Westerlund 2008a, 99.

⁴⁶⁷ Jones 1985, 185, 199. Jones ilmoittaa taulukossa 7.2 ”Ethnic Composition of the Red Army (1926)” sivulla 199 lähteensä: Ye. Ioseliani, ”Social-demographic composition of the RKKKA,” *Statisticheskoye obozreniye*, no. 7, 1929, pp. 97-105; Ilmeisesti Neuvostoliitossa ei julkaistu vuoden 1929 jälkeen uusia tilastotietoja. Ainakaan kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa niihin ei viitata. Esimerkiksi Paavo Ravila käytti jatkosodan aikana vuoden 1926 tilastotietoja, kun hän laati karttoja Neuvostoliiton alueella elävien suomalais-ugrialaisten kansojen asuinalueista. Ks. Hietala 2006, 116.

joukossa ei ollut poikkeuksellisen suuri, kun sitä verrataan juutalaisten osuuteen puna-armeijan poliittisessa henkilöstössä.

Vuoden 1926 tilanteesta julkaistujen tilastotietojen mukaan puna-armeijan poliittisessa henkilöstössä venäläisten osuus oli 61,9 %, ukrainalaisten 11,6 % ja valkovenäläisten 4,3 %. Myös näiden kansallisuuksien suhteellinen osuus Suomen Saksalle luovuttamien poliittisten sotavankien joukossa on hyvin lähellä vuoden 1926 lukemia.⁴⁶⁸

Puna-armeijan etninen koostumus oli suomalaisten sotilasviranomaisten tiedossa jo 1920-luvulla, sillä vuonna 1929 Suomen sotilasaikakauslehdessä julkaistiin artikkeli: “Mitä kansallisuuksia kuuluu Puna-armeijaan”. Se perustui Neuvostoliitossa julkaistuihin tilastotietoihin, jotka kuvasivat vuoden 1926 joulukuun tilannetta. Sen tarkemmin tilastolähdettä ei kerrottu. Kirjoittajaksi oli merkitty nimimerkki “-nir-“. Artikkelin mukaan juutalaisten osuus koko puna-armeijan vahvuudesta oli tuolloin 2,1 %. Tilastotiedoista selvisi myös, että juutalaisten osuus Neuvostoliiton puna-armeijan päällystön poliittisessa henkilöstössä oli 10,3 %, alipäällystön ja miehistön poliittisessa henkilöstössä 5,7 %. Lääkintäpuolella juutalaisten osuus oli päällystössä 18,6 %, alipäällystössä ja miehistössä 3,5 %. Rintamamiehistössä juutalaisten osuus oli 1,6%. Kirjoittaja veti tästä johtopäätöksensä: “Juutalaisten jakautuminen on epätasaista. Heillä näkyy olevan luontaiset taipumukset politikoimiseen ja tohtoroimiseen, mutta sensijaan synnynnäinen vastenmielisyys varsinaisiin rintamatoimiin.”⁴⁶⁹ Sen sijaan saksalaisia kirjoittaja kuvaa järjestelykykyiseksi kansaksi, minkä takia he sijoittuvat puna-armeijassa erityisesti hallinnollisiin tehtäviin mutta myös lääkintäalalle.⁴⁷⁰ Kirjoittaja selittää kansallisuuksien esiintymistä eri tehtävissä kansallisuuksista muodostettujen stereotyyppien perusteella. Etenkin juutalaisia koskevissa kommentteissa on ennakkoluuloinen sävy. Kirjoittaja vetoaa “luontaisiin” ja “synnynnäisiin” ominaisuuksiin sekä puhuu “politikoimisesta” ja “tohtoroimisesta” neutraalimpien ilmaisujen politiikan ja lääketieteen sijaan.

⁴⁶⁸ Jones 1985, 199; LIITE 6.

⁴⁶⁹ Suomen sotilasaikakauslehti 1929, 102-109.

⁴⁷⁰ Suomen sotilasaikakauslehti 1929, 108.

Kirjoittaja myös vihjaa, että juutalaisilla on “vastenmielisyys” rintamatoimiin, varsinaiseen sotimiseen.

Ellen Jonesin ja Suomen sotilasaikakauslehden antamat tilastotiedot juutalaisten osuudesta puna-armeijassa perustuvat todennäköisesti samaan tilastolähteeseen, jonka Ellen Jones ilmoittaa tarkasti, mutta Suomen sotilasaikakauslehti ei. Jonesin mukaan vuoden 1926 tilannetta kuvaavat luvut julkaistiin Neuvostoliitossa 1929. Jo samana vuonna Suomen sotilasaikakauslehti julkaisi niihin perustuvan artikkelin. Suomessa seurattiin tarkasti Neuvostoliitossa tehtyjä julkaisuja, ja suomalaiset sotilasviranomaiset olivat selvillä juutalaisten roolista puna-armeijassa.

Itsenäistyneessä Suomessa juutalaisiin kohdistuneet epäluulot kytkeytyivät juutalaisten rooliin Venäjän bolshevistisessä vallankumouksessa, jossa juutalaisilla vallankumousjohtajilla oli näkyvä asema. Suomalaiselle antisemitismille antoi käyttövoimaa kommunisminvastaisuus.⁴⁷¹

Kun tarkastellaan vuonna 1941 valvontaosaston antamaa käskyä, jonka mukaan “epäilyksenalaiset juutalaiset” piti lähettää ns. poliittisten sotavankien leirille, joudutaan punnitsemaan, oliko kyseessä antisemitistinen ennako-oletus. Kyseisessä käskyssä juutalaiset oli ainoa kansallisuus, joka erikseen mainittiin. Suomalaisilla oli puna-armeijasta julkaistujen tilastotietojen perusteella tiedossa jo 1920-luvun lopulla, että neuvostoarmeijan poliittisen henkilökunnan joukossa juutalaisilla oli merkittävä osuus. Tilastotietojen avulla suomalaiset saattoivat varautua juutalaisten tavallista suurempaan osuuteen poliittisen henkilökunnan joukossa, ja on mahdollista, että nämä tiedot vaikuttivat valvontaosaston käskyn muotoiluun “epäilyksenalaisista juutalaisista”. Tilastotiedot saattoivat myös vahvistaa suomalaisten sotilasviranomaisten antisemitistisiä ennakkoluuloja. Mahdolliset antisemitistiset ennakkoluulot eivät kuitenkaan lisänneet “epäilyksenalaisen juutalaisten” määrää saksalaisille siirrettyjen poliittisten sotavankien joukossa verrattuna siihen, mikä heidän osuutensa oli ollut puna-armeijan poliittisessä henkilökunnassa vuonna 1929 julkaistujen tilastotietojen mukaan.

Sodan jälkeen neuvostosotavankeja palautettiin Norjasta Neuvostoliittoon, mutta näiden vankien joukossa ei ollut Suomen Saksalle luovuttamia juutalaisvankeja. Vangit joko kuolivat Suomessa tai Norjassa tai heidät siirrettiin edelleen Saksaan.⁴⁷² Saksan turvallisuuspoliisin Einsatzkommando Finnlandille luovutettiin 49 poliittista sotavankia, ja he olivat kuolemanvaarassa.⁴⁷³

Saksalaisia sukujuuria omaavien neuvostosotavankien joukossa oli henkilöitä, jotka olivat juutalaisia. Arkistolähteistä löytyy yksi esimerkki tällaisesta tapauksesta. Kesäkuussa 1942 suomalaiset valmistelivat saksalaissyntyisten sotavankien siirtoa saksalaisille, ja PM:n linnoitusosasto ilmoitti PM:n järjestelyosastolle, että sen alaisuudessa oli Puolan juutalainen vanki Isak Broitman, jonka äiti oli saksalainen.⁴⁷⁴ SPR:n tietojen perusteella Broitmania ei luovutettu.⁴⁷⁵

Kaikkiaan luovutettiin 52 juutalaista sotavankia, joten Kansallisarkiston projektin tutkimusten mukaan vain kolme juutalaisvankia luovutettiin muissa kuin poliittisten sotavankien ryhmissä.⁴⁷⁶ Vangit olivat ryhmässä, joka lainattiin saksalaisille Porin lentokenttätyömaalle. Kaksi heistä palautettiin suomalaisille, ja kolmannen juutalaisvangin saksalaiset ampuivat, kun tämä yritti karata.⁴⁷⁷

Näiden tapausten lisäksi tutkijat ovat löytäneet tietoja luovutuksista, joissa saksalaiset sotilasviranomaiset totesivat omissa selvityksissään suomalaisten luovuttaman sotavangin juutalaiseksi. Tällaisissa tapauksissa suomalaiset sotilasviranomaiset eivät olleet tienneet tai välittäneet vangin juutalaisuudesta. Tammikuussa 1942 Suomen Saksalle luovuttamien balttien joukosta Saksan turvallisuusviranomaiset löysivät kolme vankia, jotka he määrittelivät juutalaisiksi. Kaksi juutalaisvankia saksalaiset teloittivat, mutta kolmannen vangin kohtalosta ei ole varmuutta.⁴⁷⁸

---

⁴⁷¹ Kuparinen 1999, 270-277.

⁴⁷² Westerlund 2008a, 99, 155.

⁴⁷³ Silvennoinen 2008, 226.

⁴⁷⁴ PM:n Linnoitusosasto PM:n Järj. os:lle, n:o 19285/Lin.3.sal./21.6.1942. Kirjelmän liitteenä 8 nimen luettelo saksalaissyntyisistä sotavangeista, joiden joukossa: Sv. L 1287/4 Broitman, Isak Raifailovits, Puolan juutalainen, äiti saksalainen Fause. T 19653/8. SArk.

⁴⁷⁵ SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. T 2713/Bb54. SArk.

⁴⁷⁶ Westerlund 2008a, 99. Juutalaisia sotavankeja luovutettiin kaikkiaan 52.

⁴⁷⁷ Suolahti 2008, 157.

Yleensä saksalaissyntyiset vangit olivat Ukrainan tai Volgan saksalaisia.

Marraskuussa 1941 Saksan turvallisuuspoliisi tutki suomalaisten saksalaisille luovuttamaa ukrainansaksalaisten ryhmää ja epäili 80 hengen ryhmästä 12 vangin olevan juutalaisia tai juutalaisten sukulaisia.⁴⁷⁹ Tässä tapauksessa Saksan turvallisuuspoliisi siis tutki myös sellaisen vankiryhmän, jonka suomalaiset olivat luovuttaneet Saksan armeijan yksikölle.⁴⁸⁰ Saksalaiset toivat Norjan ja Suomen pohjoisosiin sotavankeja muilta Saksan hallitsemilta alueilta, missä Saksan turvallisuuspoliisin erikoisyksiköt tutkivat vangit ennen siirtoa.⁴⁸¹ Saksan turvallisuuspoliisi pääsi toteuttamaan Hitlerin ja Himmlerin politiikkaa saksalaisilla sotavankileireillä. On oletettavaa, että saksalaisilla sotavankileireillä Saksan turvallisuuspoliisin kuulusteluihin joutuivat myös kaikki ne sotavangit, jotka Suomi luovutti Saksan armeijan eri yksiköille ja saksalaisille sotilasviranomaisille. Tällöin olivat hengenvaarassa sellaiset sotavangit, jotka eivät olleet kansallisuudeltaan juutalaisia, mutta joilla oli juutalaiselta vaikuttava nimi tai jotka ”näyttivät” juutalaiselta.

3.6.2. Juutalaisten asema suomalaisilla sotavankileireillä

Juutalaiset eivät olleet mukana varsinaisessa vähemmistökansallisuusjaottelussa, jonka suomalaiset sotilasviranomaiset laativat heinäkuussa 1941. Asiakirjan lopussa kuitenkin annettiin juutalaisia koskeva määräys: ”Juutalaiset pantakoon isovenäläisten kanssa yhteen”. Vähemmistökansallisuusjaottelussa määrättiin, että vähemmistökansallisuudet oli pidettävä erillään venäläisistä tiedustelu- ja propagandasyistä. Suomalaisten sotilasviranomaisten mukaan vähemmistökansallisuudet olivat valmiimpia yhteistyöhön suomalaisten kanssa, kun

---

⁴⁷⁸ Suolahti 2008, 157-158.

⁴⁷⁹ Silvennoinen 2008, 223-224.

⁴⁸⁰ LIITE 1: Kyseessä on todennäköisesti sama ryhmä, jonka suomalaiset luovuttivat 11.11.1941 sotavankileiri n:o 19.stä saksalaisille, joiden puolelta vangit otti vastaan Armeeoberkommando Norwegen Befelstelle Finnland.

⁴⁸¹ Silvennoinen 2008, 280. Silvennoisen lähde: ”Otto, Reinhard: Sowjetische Kriegsgefangene and der deutschen Lapplandfront 1941-1944. Julkaisematon käsikirjoitus.”

venäläisiä ei ollut lähistöllä.⁴⁸² Juutalaisia kohdeltiin aivan tosin kuin muita Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia, jotka pyrittiin eristämään venäläisistä.

Huhtikuussa 1942 tilastoitiin vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia sotavankeja yhteensä 8918. Taulukon huomautuksia-sarakkeessa ilmoitettiin, että sotavankileiri n:o 1:ssä oli 21 juutalaista ja 28. Sotavankileirissä 6 juutalaista. Muita merkintöjä juutalaisista ei tässä laskelmassa ollut.⁴⁸³ Juutalaisia ei jatkosodan alkupuolella esitetty tilastoissa omana ryhmänään vaan heidät todennäköisesti sisällytettiin kansallisuuslaskelmissa ryhmään venäläiset. Tästä huolimatta heidän sotavankikortteihinsa merkittiin kansallisuudeksi juutalainen.

Pelkkä epäily sotavangin juutalaisesta taustasta saattoi riittää siihen, että hänet haluttiin sijoittaa venäläisten joukkoon. Sotavanki Georg Kusin väitti syntyneensä suomalaisista vanhemmista. Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan valvontatoimisto oli kuulustellut vankia ja piti tämän väitettä epäuskottavana, sillä Kusin ei puhunut suomea. Sen sijaan suomalaiset sotilasviranomaiset arvelivat, että ”hän lienee kansallisuudeltaan juutalainen” ja tekivät joulukuussa 1941 aloitteen hänen siirtämiseksi venäläisten joukkoon.⁴⁸⁴ Kusinin tapauksessa suomalaisten tekemä johtopäätös oli kyseenalainen, mutta on mahdollista, että osa neuvostujuutalaisista vangeista pyrki salaamaan juutalaisuutensa. Suomi taisteli Saksan rinnalla, ja todennäköisesti juutalaiset vangit pelkäsivät Suomen noudattavan Saksan tavoin antisemitististä politiikkaa.

Sotavankileirien yksittäisillä vartijoilla saattoi olla antisemitistisiä motiiveja. Ainakin yhdessä tapauksessa suomalainen vartija ampui juutalaisen sotavangin antisemitististen syiden takia.⁴⁸⁵

Suomalaisten suhtautuminen juutalaisiin ei ollut ehdottoman skeptistä vaan yhteistyökykyiseksi arvioitujen juutalaisten sotavankien ammatillista osaamista

⁴⁸² Kapteeni Albert Hämäläisen laatima vähemmistökansallisuuksien jaottelu. Liitteenä kirjelmässä: PM:n tied. os. PM:n järj. 2:lle n:o 608/Tied.1/sal./17.7.1941, T 19653/5. SArk.

⁴⁸³ Vähemmistökansallisuudet 18.4.1942 klo 24.00. Taulukko. T 19653/8. SArk.

⁴⁸⁴ Itä-Karjalan SE:n hallinnollinen osasto PM:n järjestelyosastolle, n:o 933/192/Hall.5/sal./22.12.1941. Koskee: sv:ja. Liittyy: aloite. T 19653/6. SArk.

saatettiin hyödyntää. Kaksi Tassin juutalaista rintamakirjeenvaihtajaa palveli vuoden vaihteessa 1941-1942 sotavankeina Valtion Tiedotuslaitoksen tehtävissä. Mihail Grinbergistä ja Edvard Chaikinista kuitenkin “tehtiin epäedullisia havaintoja”, minkä jälkeen heidät siirrettiin sv. leiri n:o 3:lle.⁴⁸⁶ Tässä tapauksessa aluksi yhteistyökykyisiksi arvioidut juutalaiset muuttuivat myöhemmin “epäilyksenalaisiksi juutalaisiksi”. Ilmeisesti vangeista oli tullut ilmi seikkoja, joiden perusteella suomalaiset sotilasviranomaiset epäilivät heitä poliittisesti epäluotettaviksi. Muuten heitä ei olisi passitettu sv. leiri 3:lle vaan jollekin muulle sotavankileirille.

Myös lääkintäpuolella sotavankien osaamista hyödynnettiin. Sotavankisairaaloissa oli helmikuussa 1942 sotavankilääkäreitä ja muuta sotavangeista rekrytoitua lääkintähenkilöstöä 48 henkeä, joista 3 oli juutalaisia.⁴⁸⁷

Vuoden 1942 alussa Helsingin juutalaisyhteisö sai tiedon, että suomalaisilla sotavankileireillä oli n. 300 juutalaista sotavankia.⁴⁸⁸ Juutalaisyhteisön piirissä Abraham Stiller ryhtyi aktiivisesti organisoimaan ruokapaketteja ja muita avustuksia juutalaisille sotavangeille. Roni Smolarin mukaan Helsingin juutalainen seurakunta suhtautui aluksi pidättyväisesti Stillerin pyrkimykseen. Syynä oli pelko, että neuvostujuutalaisten sotavankien kanssa yhteyteen hakeutuvia ja heitä avustavia epäiltäisiin kommunisteiksi. Vaikka muutamilla Helsingin juutalaisen seurakunnan jäsenillä oli vankien joukossa sukulaisia, he arkailivat ottaa yhteyttä näihin.⁴⁸⁹ Stiller pyrki hankkimaan juutalaisvangeille avustuksia myös Ruotsin juutalaisyhteisöltä, joka suhtautui pyyntöihin aluksi nihkeästi. Kun paketteja ei kuulunut, uudessa kirjeessään Tukholman seurakunnalle Stiller vakuutti omiin kokemuksiinsa vedoten, että vankien joukossa “on hyviä juutalaisia, he puhuivat jiddisiä ja jotkut jopa hepreaa”.⁴⁹⁰ Stiller

---

⁴⁸⁵ Kujala 2008, 245-246.

⁴⁸⁶ TSS 1420 = Kotij. E:n sähke 1876/Järj. 1B/24.5.1943 = Kapt. Vähälä PM:n Järj.4. Täydennys Kotij. E:n sähkeeseen n:o 1870/Järj. 1b = sv. leiri 3 = TO-91 Grinberg, Mihail Abromovitsh varsin. rintamakirjeenvaihtaja ja TO-92 Haikin, Edvard Mihailovitsh varsin. rintamakirjeenvaihtaja, varsin. rintamavalokuvaaja. T 19654/F9. SArk.

⁴⁸⁷ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 1237/Järj.1b/2/sal./19.2.1942. Luettelo sv.lääkäreistä ja muusta sv.lääk. henkilökunnasta sotavankisairaaloissa 19.2.1942. T 19653/7. SArk.

⁴⁸⁸ Torvinen 1989, 136; Roni Smolarin mukaan ensimmäinen tieto neuvostujuutalaisista sotavangeista olisi tullut hänen isänsä kautta, joka palveli Syvärin suunnalla. Ks. Smolar 2003, 163.

⁴⁸⁹ Smolar 2003, 170. Smolarin kirja on elämäkerta Suomen juutalaisyhteisössä vaikuttaneesta Abraham Stilleristä. Smolar on tehnyt arkistotutkimuksia, mutta ei käytä tarkkoja lähdeviitteitä.

⁴⁹⁰ Smolar 2003, 284.

kertoi ”hyvistä juutalaisista” rohkaistakseen ruotsinjuutalaisia toimimaan. Todennäköisesti Ruotsin juutalaisyhteisön piirissä pelättiin, että apu menisi neuvostujuutalaisille, jotka olivat hylänneet omat perinteensä ja omaksuneet kommunistisen ideologian.

Roni Smolar tuo esiin juutalaisyhteisöjen sisäisiä erimielisyyksiä suhteessa neuvostujuutalaisten sotavankien avustamiseen. Esimerkiksi Taimi Torvisen esityksessä⁴⁹¹ nämä ristiriidat eivät tule esille. Ilmeisesti puhdasoppisten juutalaisseurakuntien piirissä sekä Suomessa että Ruotsissa oli epäluuloja Neuvostoliitossa eläneitä juutalaisia kohtaan, joiden arveltiin luopuneen perinteisestä uskostaan ja kulttuuristaan ja ryhtyneen kommunisteiksi. Suomen juutalaisyhteisön keskuudessa epävarmuutta aiheutti myös se, kuinka suomalaiset viranomaiset suhtautuisivat neuvostujuutalaisia avustaviin suomenjuutalaisiin.

Alkuhämmennyksen jälkeen Suomen ja Ruotsin juutalaisyhteisöt ryhtyivät ripeästi toimeen ja lähettivät Suomen Punaisen Ristin ja kotijoukkojen esikunnan kautta neuvostujuutalaisille sotavangeille ruokaa, lääkkeitä ja vaatteita. Varsinkin ruokapaketit tulivat tarpeeseen, sillä talvella 1942 sotavankileirien elintarviketilanne oli huono, ja sotavankien kuolleisuus nousi suureksi. Yhtä sotavankileiriä koskevan silminnäkijäkuvauksen mukaan avustusten piirissä olleet juutalaisvangit eivät kuolleet nälkään.⁴⁹²

Millainen oli juutalaisvankien kuolleisuus sodan aikana? Jatkosodan aikana suomalaiset saivat 477 juutalaista sotavankia, joista 333 oli suomalaisten sotavankileireillä loppukesällä 1944. Vangeista 93 oli kuollut, ja 52 juutalaista oli siirretty saksalaisille jatkosodan aikana. Juutalaisvankien kuolleisuus jatkosodan aikana oli 19,4 %, joka oli selvästi pienempi kuin kaikkien neuvostovankien kuolleisuus, joka oli 29,5 %. Juutalaiset vaikuttavat selvinneen suomalaisilla leireillä

---

⁴⁹¹ Torvinen 1989.

⁴⁹² Torvinen 1989, 136; Smolar 2003, 163-164, 168; Sotavankien kuolleisuudesta talvella 1942, ks. Westerlund 2008c, 31-32 sekä Mikkola 1976, 114-115.

paremmin kuin neuvostosotavangit keskimäärin.⁴⁹³ Juutalaisyhteisöjen organisoimat avustukset todennäköisesti olivat yksi tekijä, joka alensi juutalaisvankien kuolleisuutta. On kuitenkin huomioitava, että näillä luvuilla juutalaisten hukkaosuus suomalaisilla leireillä olisi ollut kaikkiaan 30 %, kun mukaan lasketaan sekä kuolleet että saksalaisille luovutetut juutalaiset.

Vuoden 1942 loppupuolella juutalaisten sotavankien olosuhteissa tapahtui muutoksia. Sera Beizerin mukaan juutalainen seurakunta ja pakolaiskomitean johdossa ollut Abraham Stiller tekivät aloitteen juutalaisten sotavankien siirtämiseksi samalla leirille. Tähän oli kaksi syytä. Kun juutalaiset olisivat samalla leirillä, heidän avustamisensa olisi helpompaa. Samalla juutalaiset pääsisivät eroon heitä syrjivistä venäläisistä ja karjalaisista sotavangeista. Suomalaiset sotilasviranomaiset myöntivät ehdotukseen, ja juutalaisten siirtämisestä Järjestelyleiri no. 2:een annettiin käsky lokakuussa 1942. Leirille piti siirtää kaikki muut juutalaiset paitsi poliittisista syistä sv. leiri 3:een eristetyt sekä sellaiset lääkintä-, suutarin- ja räätälin tehtävissä toimivat, joita ei voinut muilla vangeilla korvata kyseisissä leireissä ja sairaaloissa.⁴⁹⁴ Beizerin mukaan leirin sisäisestä järjestyksestä annetun ohjeen mukaan Järjestelyleiri n:o 2 valmistautui ottamaan vastaan 150 juutalaista. Heidät tuli sijoittaa omiin parakkeihin ja eristää muista vangeista mahdollisuuksien mukaan. Juutalaisten piti työskennellä yhdessä ryhminä. Heidä ei saanut sijoittaa yksinään työhön maataloihin tai yhteen muiden kansallisuuksien kanssa, jos se oli mahdollista järjestää. Ohjeen mukaan juutalaiset sotavangit eivät nauttineet mitään erivapauksia tai etuisuuksia.⁴⁹⁵ Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät valmistautuneet siirtämään kaikkia juutalaisia sotavankeja sv. järjestelyleiri 2:een.

Lars Westerlund arvioi, että suomalaisten sotilasviranomaisten toimintalinja juutalaisia sotavankeja kohtaan oli epäselvä. Valtaosa siirrettiin syksyllä 1942

⁴⁹³ Westerlund 2008a, 99, 156; Poljan 2008, 194. Poljanin lukemat: suomalaisilla leireillä 478 juutalaista, joista 94 kuoli, saksalaisille luovutettiin 53 eli suomalaisten sotavankileirien vahvuudesta poistui kaikkiaan 147 juutalaista, 30,8 %.

⁴⁹⁴ Sana 2003, 343-344. Tässä yhteydessä Sana ilmoittaa Beizerin käyttämän lähteen kotelotiedot Sota-arkistossa: T 6377. Ohjeen antoi Kotijoukkojen Esikunnan Järjestelyosasto 1.10.1942. Käskyn olivat allekirjoittaneet Sotavankitoimiston päällikkö W. Fabricius ja luutnantti M. Pernaja; Myös Lindstedt on kertonut käskyn sisällöstä samat tiedot kuin Beizer. Ks. Lindstedt 2004, 158. Lindstedtin antamat lähdetiedot käskystä: KotijE:n kirjelmä n:o 6618.Järj.1b.sal./1.10.1942, KotijE:n, sotavankitoimisto, Fa 20, SA.

sotavankien järjestelyleiri n:o 2:lle, ja osa sai jäädä edelleen entisiin sijoituspaikkoihinsa.⁴⁹⁶

Sv. järjestelyleiri n:o 2 sijaitsi Naarajärvellä.⁴⁹⁷ Rony Smolar kertoi, että Loukolammella, joka oli lähellä Naarajärveä, juutalaisia sotavankeja oli sijoitettu Paraisten Kalkki Oy:n tehtaan alaisuuteen metsätöihin. Siellä töissä olivat sotavangit (nr L-5437) Semjon Jantovsky ja (nr A-1516) Aron Glezin. Heidän mukaansa olot olivat Loukolammella karut, mutta paremmat kuin Karjalan Kontupohjassa, jossa he olivat olleet vuonna 1941. Kontupohjassa vankeja oli paleltunut kuoliaaksi, ja jotkut vangit olivat joutuneet turvautumaan ihmissyöntiin pysyäkseen hengissä. Helsingin juutalainen seurakunta toimitti Loukolammen juutalaisvangeille ruoka- ja vaatepaketteja, joiden avulla he pysyivät terveisinä ja työkykyisinä.⁴⁹⁸ Smolar ei tuo esille Loukolammen juutalaisvankien yhteyttä Naarajärvellä sijainneeseen sotavankien järjestelyleiri n:o 2:een, mutta on syytä olettaa, että Loukolammen vangit olivat sv. järj. leiri n:o 2:n alaisuuteen siirrettyjä juutalaisvankeja.

Smolarin mukaan arkistokokoelmissa on Abraham Stillerin kirjeenvaihtoa Loukolammen Paraisten Kalkki Oy:n kanssa. Stiller lähetti muuan muassa 300 kg kaalierän juutalaisvangeille. Kirjeessä Stiller pyytää tehtaanjohtajaa jakamaan kaalilähetyksen 80:lle juutalaisvangille.⁴⁹⁹ Abraham Stiller kävi myös tapaamassa vankeja Loukolammella ja toi heille venäjänkielistä kirjallisuutta.⁵⁰⁰ Juutalaisvankeja siirrettiin sv. järj. leiri 2:een, josta ainakin noin 80 juutalaista sijoitettiin Loukolammelle Paraisten Kalkki Oy:n työmaalle. Siellä juutalaiset pystyttiin pitämään erillään muista vangeista käskyn mukaisesti, ja Helsingin juutalainen seurakunta toimitti vangeille avustuksia. Loukolammen juutalaisryhmä oli omalla työmaallaan sv. järj. leiri n:o 2:n alaisuudessa.

Juutalainen seurakunta ja Beizer ovat katsoneet, että suomalaiset sotilasviranomaiset siirsivät juutalaisia sotavankeja sv. järj. leiri n:o 2:een, koska halusivat suojella heitä

---

⁴⁹⁵ Sana 2003, 344.

⁴⁹⁶ Westerlund 2008a, 157.

⁴⁹⁷ Mikkola 1976, LIITE n:o 2/1; Hanski 1990, BILAGA 2(1).

⁴⁹⁸ Smolar 2003, 170-171.

⁴⁹⁹ Smolar 2003, 165. Smolarin tekstistä ei ilmene, milloin Stiller kirjeen lähetti.

ja parantaa heidän olosuhteitaan.⁵⁰¹ Myös suomalaisilta sotavankileireiltä hengissä selvinneet juutalaisvangit ovat olleet tätä mieltä omien kokemustensa perusteella. Heidän mukaansa juutalaisvankien kohtelu parani jatkosodan kuluessa.⁵⁰²

Elina Sana esittää kirjassaan “Luovutetut” päinvastaisen spekulatiion. Hänen mielestään on mahdollista, että juutalaisten siirrolla samaan leiriin valmisteltiin heidän luovuttamistaan saksalaisille. Hän perustelee hypoteesijään syksyn 1942 muilla “toisistaan riippumattomilla” tapahtumilla. Tuolloin Suomi luovutti kahdeksan juutalaispakolaista saksalaisille. Samaan aikaan Saksa aloitti Norjan juutalaisväestön tuhoamisen. Sana myös spekuloi, että suomalaisilla saattoi olla tavoitteena siirtää Keski-Euroopasta paenneet juutalaispakolaiset samaiseen Järjestelyleiri n:o 2:een. Sanan mukaan siirrettävien vankien määrä, 150, viittaisi tähän mahdollisuuteen. Sanan näkemyksen mukaan Suomi valmistautui antamaan myös “epäpoliittiset” juutalaiset sotavangit Saksalle, mutta juutalaispakolaisten luovuttamisesta syntynyt “poliittinen kohu” pysäytti siirron valmistelut. “Ulkoisen tekijä” esti laajemman joukkoluovutuksen. Vuoden 1943 aikana suomalaisten into luovutuksiin tyrehtyi tyystin, kun Saksan asema maailmansodan rintamalla alkoi heikentyä.⁵⁰³ Juutalaisvangin muistelmien mukaan matkalla Loukolammelle suomalaisupseeri piti puheen suomalaiselle saattovartiolle. Upseerin henkilöllisyys ei ole tiedossa, mutta hänen puheensa sisältö oli hyvin antisemitistinen. Upseerin mukaan suomalaiset vihasivat juutalaisia, ja Hitlerin tahdon mukaisesti juutalaiset hävitettäisiin, mutta upseeri ei aikonut ryhtyä juutalaisia teloittamaan. Kyseinen suomalaisupseeri kannatti Saksan juutalaispolitiikkaa, mutta päätöksiä tekevien suomalaisten sotilasviranomaisten linjausten lopputulos oli kuitenkin se, että juutalaisille turvattiin rauhalliset olot Loukolammella.⁵⁰⁴

Lindstedt arvioi, että juutalaisten sotavankien siirron syy sv. järjestelyleiri n:o 2:een jää osin avoimeksi, mutta “luovutuksen toteuttamiseksi sitä tuskin kuitenkaan tehtiin”. Kaikkia juutalaisia ei sinne sijoitettu: kesällä 1944 leireillä oli kaikkiaan 333

---

⁵⁰⁰ Smolar 2003, 171.

⁵⁰¹ Sana 2003, 343-344.

⁵⁰² Smolar 2003, 170-171.

⁵⁰³ Sana 2003, 344-346.

⁵⁰⁴ Westerlund 2008a, 157

juutalaista vankia, joista 218 oli sv. järjestelyleiri n:o 2:ssa. Lindstedtin mukaan on epätodennäköistä, että juutalaisia olisi harkitusti suojeltu, mutta siirron lopputulos kuitenkin oli, että leirillä olleet juutalaisvangit ovat muistelleet leiriä jopa “taivaana”.⁵⁰⁵ Sv. järjestelyleiri n:o 2:ssa juutalaisten olosuhteet olivat paremmat kuin toisilla suomalaisleireillä, joilla vangit olivat olleet.

Juutalaisia sotavankeja kuoli jatkosodan aikana suomalaisilla sotavankileireillä 94, joista 24 kuoli sv. järjestelyleiri n:o 2:ssa. Syys-joulukuussa 1942 leirillä kuoli kuusi ja vuosina 1943-1944 neljä juutalaista.⁵⁰⁶ Loukolammen kalkkitehtaalla kuolleiden neuvostosotavankien joukossa ei tiettävästi ollut juutalaisia.⁵⁰⁷

Elina Sanan mukaan “Järjestelyleiri no. 2:lta oli heti leirin muodostamisen jälkeen 19.10.42 luovutettu saksalaisille Helsingin kautta yksi sotavanki”. Sanan mielestä luovutus on todiste siitä, että “saksalaisyhteys toimi siis jo uudella juutalaisleirillä”, ja “juutalaisvangin” luovutus olisi ollut osa suuremman luovutuksen valmistelua.⁵⁰⁸ Sanan tekstissä “yksi sotavanki” muuttuikin pari lausetta myöhemmin “juutalaisvangiksi”, jota Sana pitää itsestäänselvyytenä. Sanan tekstistä ei ilmene, perustuuko tieto arkistolähteisiin vai onko se Sanan oma päätelmä.

Sotavankien järjestelyleiri n:o 2:n siirtoasiakirjan mukaan sv. n:o Ä-3239 Valevitsh, Vasilij siirrettiin Naarajärven pysäkiltä Helsingin asemalle 18.10.1942. Vangin kansallisuutta ei ilmoiteta.⁵⁰⁹ SPR:n kortiston mukaan sotavanki n:o Ä 3239 Vasilij Gavrilovitsh Valevitsh oli kansallisuudeltaan valkovenäläinen.⁵¹⁰ Näiden tietojen perusteella leiriltä siirretty vanki oli valkovenäläinen.

⁵⁰⁵ Lindstedt 2004, 158-159.

⁵⁰⁶ <http://Kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota..html>

⁵⁰⁷ Westerlund 2008a, 157.

⁵⁰⁸ Sana 2003, 345.

⁵⁰⁹ Sv. järj.leiri 2, n:o 2756/III/18, 18.10.1942. Siirtoasiakirja, siirto n:o 184, sv. n:o Ä-3239 Valevitsh, Vasilij. T 19659/B18. SArk.

⁵¹⁰ Saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb 56. SArk.

Lindstedtin mukaan Sanan väite juutalaisvangin luovuttamisesta sv. järjestelyleiri n:o 2:sta on perätön. Tekstissään Lindstedt ei tuo kuitenkaan esille yksilöityjä arkistotodisteita.⁵¹¹

Sanan mukaan Järjestelyleiri n:o 2 oli juutalaisleiri, joten hän ilmeisesti päättelee, että leiriltä saksalaisille siirretty vanki oli automaattisesti juutalainen. Leirillä oli myös muita kansallisuuksia. Siitä kertoo jo se, että Sera Beizerin mukaan sinne siirrettävät juutalaisvangit käskettiin leirillä pitää erillään muista kansallisuuksista.

Järjestelyleiri n:o 2:ta ei perustettu syksyllä 1942 juutalaisia sotavankeja varten.

Sotavankien järjestelyleiri n:o 2 perustettiin 2.7.1941 ja lakkautettiin 28.11.1944. Koko toiminnan ajan leiri sijaitsi Naarajärvellä, eikä sitä siirretty tai perustettu uudelleen missään vaiheessa jatkosodan kuluessa.⁵¹² Syksyllä 1942 suomalaiset sotilasviranomaiset antoivat käskyn, jonka mukaan juutalaisia sotavankeja siirrettiin sinne lukuun ottamatta käskyssä määriteltyjä poikkeuksia. Käsky ei merkinnyt uuden leirin perustamista. Todennäköisesti vaikutelma juutalaisleirin perustamisesta on syntynyt siitä, että juutalaisvangit siirrettiin Loukolammelle omalle työmaalleen. Siellä juutalaisvangit voitiin käskyn mukaisesti pitää erillään muista kansallisuuksista.

Kun sv. järjestelyleiri n:o 2 lähetti juutalaisvankeja Loukolammelle Paraisten Kalkki Oy:n käyttöön, vangit jäivät sv. järjestelyleiri n:o 2:n kirjoihin.⁵¹³

On esitetty, että juutalaissotavankien siirrot sv. järjestelyleiri n:o 2:een tähtäsivät kaikkien juutalaisvankien luovuttamiseen saksalaisille. Tätä argumenttia vastaan puhuu se, että osa juutalaisvangeista jäi siirtokäskyn ulkopuolelle. Tärkeissä suutarin-, räätälin- ja lääkintätehtävissä olevat juutalaisvangit saivat jatkaa tehtävissään entisissä sijoituspaikoissaan. Tämä viittaa siihen, ettei suomalaisilla sotilasviranomaisilla ollut vakaata antisemitististä motiivia. Jos toimenpiteiden taustalla olisi ollut halu päästä

⁵¹¹ Lindstedt 2004, 158.

⁵¹² Mikkola 1976, LIITE n:o 2/1; Hanski 1990, BILAGA 2(1).

⁵¹³ Sv. järj. leiri 2/n:o 3749/III/B/3.12.1942. Koskee: sv. työh. läh. Luettelo sv. järj. leiri 2:sta Paraisten Kalkki Oy:n käyttöön pvm:llä 3.12.42 luovutetuista sotavangeista. T 8625/1. SArk. Tässä tapauksessa sv. järj. leiri 2 lähetti neljä juutalaisvankia Loukolammelle Paraisten Kalkki Oy:n käyttöön. Heidät piti luovuttaa Paraisten Kalkki Oy:n valtuuttamalle vartiopäällikölle, ja vangit jäivät sv. järj. leiri n:o 2:n kirjoihin.

juutalaissotavangeista eroon, yhtään juutalaisvankia ei olisi säästetty, vaan silloin kaikki juutalaisvangit olisi siirretty sv. järjestelyleiri n:o 2:een odottamaan luovutusta saksalaisille. Näin ei kuitenkaan käynyt. Siirtokäskey ei ollut ehdoton, sillä leireille ja sairaaloille jätettiin asiassa harkintavaltaa. Ammattitehtävissä toimivat juutalaiset sotavangit olivat jo valmiiksi paremmassa asemassa kuin muut juutalaisvangit. Heidän asemaansa ei tarvinnut parantaa siirrolla sv. järjestelyleiri n:o 2:een.

Merkittävän poikkeuksen muodostivat kommunisteiksi tai puna-armeijan poliittiseen henkilökuntaan kuuluviksi epäillyt juutalaiset sotavangit, jotka määrättiin pidettäväksi edelleen sotavankileiri n:o 3:ssa. Poliittisten juutalaisvankien asema ei parantunut, mutta vaara joutua luovutetuksi saksalaisille väheni, kun poliittisten sotavankien ryhmäluovutukset loppuivat syksyn 1942 jälkeen. Tämä oli merkittävä muutos, sillä 49 juutalaista sotavankia oli siirretty Saksan turvallisuusviranomaisille poliittisten sotavankien ryhmissä vuosina 1941-42.

Syksyllä 1942 juutalaiset lisättiin kansallisuusjaottelun kohtaan "Erilliset kansallisuudet".⁵¹⁴ Vuonna 1943 juutalaiset olivat vähemmistökansallisuusjaottelun E-ryhmän alakohdassa g.. Muita E-ryhmän kansoja olivat baltit, Ukrainan ja Volgan saksalaiset, espanjalaiset, tsekit, romanialaiset, kreikkalaiset, bulgarialaiset sekä kaikki muut kansat, joita ei ollut jaottelun muissa kohdissa lueteltu.⁵¹⁵

Tammikuussa 1943 vähemmistökansallisuusjaottelun mukaisessa tilastoinnissa laskettiin 279 juutalaista. Juutalaiset jakaantuivat seuraavasti: Kannaksen ryhmän esikunta: 10; Aun. R.: 22; Maa. RE: 6; III Armeijakunnan Esikunta: 8; 16( )Pol.K.: 1; PM:n Lin. os.: 5; Kotij. E.: 227.⁵¹⁶ Suurin osa juutalaisista oli Kotijoukkojen Esikunnan alaisissa muodostelmissa, siis sotavankileireillä. 52 juutalaista sotavankia oli sijoitettu päämajan tai armeijan yksiköiden alaisuuteen. Pohjois-Suomeen

⁵¹⁴ Lindstedt 2004, 157.

⁵¹⁵ Kotijoukkojen Esikunta n:o 2879/Järj. 1b.sal. 2.8.1943. Kirjelmän liitteenä kaavake n:o 3: Vähemmistökansallisuusjaottelu. T 9208/8. SArk; Vähemmistökansallisuusjaotteluun on lisätty ryhmät E ja F todennäköisesti jo vuoden 1941 aikana. (F-ryhmä, johon kuuluivat "erilliset kansallisuudet" ehkä myöhemmin poistettiin ja siihen kuuluneet kansallisuudet sisällytettiin ryhmään E.) Kotijoukkojen Esikunta lähetti uuden "Venäjän kansallisuuksien jakoluettelon" sotavankileireille marraskuussa 1941. Ks. Kotij. E Sv. leireille, n:o 1898/Järj.1b/sal./4.11.1941. Koskee: sotavankien kansallisuusjaottelua. Kirjelmän liitteenä kansallisuusjaottelu. T 6861/18. SArk.

sijoitetun Suomen armeijan III Armeijakunnan esikunnan komennossa oli 8 juutalaisvankia. Juutalaisten ilmaantuminen vähemmistökansallisuusjaotteluun syksyllä 1942 kertoi todennäköisesti juutalaisten parantuneesta asemasta. Jos kaikki juutalaiset sotavangit olisi ollut tarkoitus luovuttaa saksalaisille, heidät olisi voitu poimia erilleen ilman, että heidät lisättiin vähemmistökansallisuusjaotteluun.

Raija Hanski toi tutkimuksessaan esille kirjelmän, jossa kotijoukkojen esikunta määräsi elokuussa 1943, ettei saksalaisille saa luovuttaa juutalaisia sotavankeja ja sellaisia vankeja, jotka eivät luovutusta itse halua. Hanskin mukaan kirjelmä oli lähetetty sv. leiri 19:lle. Hanski piti mahdollisena, että ennen elokuuta 1943 suomalaisten sotilasviranomaisten asenne juutalaisiin sotavankeihin oli ollut toisenlainen. Eli tuohon saakka suomalaiset olisivat voineet luovuttaa juutalaisia sotavankeja saksalaisille.⁵¹⁷ Hanski piti mahdollisena, että asiakirja kertoi muutoksesta suhtautumisessa juutalaisten luovuttamiseen.

Kirjelmässä kotijoukkojen esikunta käski “siirtämään 15.8.1943 mennessä kaikki vähemmistökansallisuusjaottelun D- ja E-ryhmiin kuuluvat miessotavangit Sv.leiriin 7:ään”. D-ryhmään kuuluivat kaukaasialaiset kansat ja E-ryhmään balttien ja muutamien muiden eurooppalaisten kansallisuuksien ohella juutalaiset. Tämän määräyksen jälkeen luettiin poikkeustapaukset, joita ei siirretty. Näitä olivat “a) juutalaiset; b) liikuntakyvyttömät invalidit; c) sellaiset sairaat, joiden terveydelle voi matkustamisesta olla haittaa; d) sellaiset D- ja E-ryhmään kuuluvat sotavangit, jotka eivät halua tulla luovutetuiksi saksalaisille sotilasviranomaisille. Tällaisilta sotavangeilta on otettava kirjallinen todistus, etteivät he halua tulla luovutetuiksi.”⁵¹⁸

⁵¹⁶ Vähemmistökansallisuusjaoittelu 31.1.1943 eri yksiköissä. Kotij. E:n ilmoitus pvm. 31.10.1942, 16( )Pol.K.1.2.1943. T 19654/F8. SArk.

⁵¹⁷ Hanski 1990, 136-137. Hanskin lähdetiedot asiakirjasta: Kotij. E n:o 2879. Järj.1b.sal. 2.8.1943. T-9208/8. SA (Sota-arkisto). Hanski kirjoittaa: “T. ex. i ett brev som Staben för hemtrupperna i augusti 1943 skickat till kf-läger nr 19 och som gäller överlämning av krigsfångar till de tyska militärmyndigheterna, har judiska krigsfångar uttryckligen uteslutits från överlämning. Enl. Staben för hemtrupperna skulle krigsfångar inte heller överlämnas till tyskarna mot sin egen vilja. ... Det är dock möjligt att militärmyndigheternas inställning till judiska krigsfångar har varit annorlunda före augusti 1943.”

⁵¹⁸ Kotijoukkojen Esikunta n:o 2879/Järj.1b.sal. 2.8.1943. Koskee: sv. siirtoa. Liittyy: majuri Vähälän ja luutn. Pernajan väliseen puhelinkeskusteluun 1.8.1943. Jakelu: Sv. järj. leirit 1 ja 2. Sv. leirit 1, 6, 8, 9, 14, 16 ja 19. Sv. sairaalat. Sv. leiri 7 (tiedoksi). T 9208/8. SArk.

Juutalaisiin sotavankeihin kiinnitettiin erityistä huomiota, eikä heitä haluttu luovuttaa saksalaisille.

Kirjelmässä ei suoraan sanottu, että Hankoon sv. leiri 7:lle siirrettäväksi määrätyt vangit luovutettaisiin saksalaisille. Aikomus paljastui poikkeustapauksia lueteltaessa, kun käskettiin ottaa kirjallinen todistus niiltä vangeilta, jotka eivät halunneet tulla luovutetuiksi saksalaisille. Asiakirjan jakelutiedoista ilmeni, että se lähetettiin yhdeksälle sotavankileirille, kaikille sv. sotasairaaloille ja tiedoksi sv. leiri 7:lle. Määräys oli kohdennettu tahoille, joilla tiedettiin olevan vähemmistökansallisuusjaottelun D- ja E-ryhmiin kuuluvia kansallisuuksia. Kyseessä ei ollut yleinen käskykirjelmä vaan tietyn suunnitteilla olevan sotavankiryhmän⁵¹⁹ luovutuksen valmistelu. Juutalaiset määrättiin pois siirrettävien kansallisuuksien joukosta. Juutalaisten mainitseminen tässä yhteydessä johtui siitä, että käsky oli kirjoitettu lyhyeen muotoon käyttämällä hyväksi vähemmistökansallisuusjaottelua. Koska juutalaisia ei haluttu luovuttaa, heidät piti sulkea pois siirtokäskyn piiristä lisämääräyksellä, sillä he kuuluivat E-ryhmään. Jos vastaava käsky olisi kirjoitettu ennen vuoden 1942 syksyä samaan muotoon, juutalaisia ei olisi tarvinnut mainita ollenkaan. He olisivat jääneet automaattisesti siirtokäskyn ulkopuolelle, sillä juutalaiset eivät vielä tuolloin kuuluneet vähemmistökansallisuusjaotteluun.

Elokuussa 1943 annettu käsky ei kerro siitä, että suhtautuminen juutalaisten luovuttamiseen olisi juuri tuolloin muuttunut. Juutalaisten mainitseminen tämän käskyn yhteydessä oli enemmänkin byrokraattinen välttämättömyys. Käsky koski vain yksittäistä luovutusryhmää, se ei ollut yleisohje. Jos suomalaiset sotilasviranomaiset olivat tehneet periaatteellisen päätöksen siitä, etteivät halunneet enää luovuttaa juutalaisia sotavankeja Saksalle, päätöksen tarkka ajankohta on edelleen auki.

Suomalaiset sotilasviranomaiset huomioivat juutalaisten sotavankien tarpeet entistä paremmin vuoden 1943 aikana. Syyskuussa annettiin määräys, jonka mukaan

---

⁵¹⁹ Elokuussa 1943 aloitetut valmistelut tuottivat myös tulosta, sillä Hangosta luovutettiin saksalaisille 75 sotavankia syyskuussa 1943. Vangit edustivat lähinnä vähemmistökansallisuusjaon D- ja E-ryhmiin kuuluneita kansallisuuksia. Luovutuksesta kieltäytyi 46 vankia, eikä heitä luovutettu. Ks. Sv.leiri 7 Sv. kom. E:lle, n:o 393/II/sal./7.12.1943. Jäjännökset Saksan sot. viranomaisille 19.9.1943 luovutettujen 75

“mooseksenuskolaisille sotavangeille on annettava vapaapäivä heidän uudenvuodenpäivänään 1.10.1943 ja sovintopäivänä 9.10.1943. Määräys on käsitettävä siten, että sanotut vapaapäivät vastaavat sitä lepopäivää, joka sotavangeille on varattava kerran viikossa.”⁵²⁰ Juutalaiset sotavangit saivat oikeuden viettää omia juhlapäiviään. Jakelutiedoista päätellen heitä oli tuolloin kahdellatoista eri sotavankileirillä. Käskyssä ei puhuttu juutalaisista vaan “mooseksenuskolaisista”. Sanavalintaan sisältyi ehkä ajatus, etteivät kaikki juutalaiset sotavangit olleet uskoa tunnustavia juutalaisia. Kuitenkin myös kommunisteiksi epäillyille juutalaisille sv. leiri 3:ssa tarjottiin mahdollisuutta viettää juutalaisia juhlapäiviä. Juutalainen sotavangi sai todennäköisesti itse päättää, halusiko hän viettää juutalaista uudenvuodenpäivää ja sovintopäivää.

Suomen ja Ruotsin juutalaisyhteisöt pyrkivät huolehtimaan juutalaisvankien hengellisistä tarpeista. Heille lähetettiin mazzea, happamatonta pääsiäisleipää ja juutalaisia rukouskirjoja. Vuonna 1943 vangit pyysivät rabbiinia antamaan sielunhoitoa, mutta tätä ei voitu järjestää, sillä Suomen juutalaisyhteisöllä ei ollut rabbia jatkosodan aikana. Helsingin juutalaisyhteisön edustajat kävivät tapaamassa sotavankeja vuoden 1944 aikana.⁵²¹

Tammikuussa 1943 suomalaiset tilastoivat 279 juutalaista sotavankia. Vuonna 1944 juutalaisia laskettiin olevan 333.⁵²² Tuskin suomalaiset saivat asemasotavaiheen aikana taistelutilanteissa näin paljon uusia juutalaisia sotavankeja. Mahdollisesti tammikuun 1943 laskelmassa kaikki juutalaiset eivät vielä olleet mukana, ja myöhemmin tilastointi tarkentui. Ehkä entistä useampi neuvostosotavangi paljasti juutalaisuutensa, kun juutalaisvankien aseman huomattiin paranevan avustuspakettien ja suomalaisten sotilasviranomaisten joustavamman asenteen myötä.

---

sv:n luovutusta koskevista asiakirjoista. Luovutettujen luettelo. Luettelo kieltäytyneistä. T 19659/B18. SARk; LIITE 5: luovutettujen 75 sotavangin kansallisuusjakauma.

⁵²⁰ PM:n puhelinsanoma n:o 242/Sv. kom. E., syyskuun 26. 1943. Jakelu: Sv. järj. leirit. 1 ja 2, Sv. leirit n:o 1, 3, 6, 7, 8, 14, 16, 19, 24. T 19656/F1. SARk.

⁵²¹ Torvinen 1989, 136.

⁵²² Mikkola 1976, 194. Mikkola antaa tiedon juutalaisten määrästä vuonna 1944. Luku perustuu päiväämättömään kansallisuuslaskelmaan, joka Mikkolan päätelmien mukaan kuvaa kesäkuun 1944 tilannetta. Päätelmä perustuu vankien kokonaismäärään ja kirjelmän arkistosijaintiin. Mikkolan antamat lähdetiedot: T 19656/F3/1, SA. (Sota-arkisto)

Kun jatkosota alkoi ja sotavankien käsittelystä annettiin määräyksiä, juutalaisille sotavangeille ei suotu samanlaista asemaa kuin muille vähemmistökansallisuuksille, jotka pyrittiin ottamaan erilleen venäläisten⁵²³ joukosta. Juutalaisia ei eristetty venäläisistä vaan heidät laitettiin näiden kanssa samoihin ryhmiin.

Poliittisesti vaaralliset juutalaisvangit eristettiin muiden poliittisten sotavankien tavoin sotavankileireille n:o 3. Poliittisia sotavankeja luovutettiin saksalaisille, ja näissä ryhmissä luovutettiin myös 49 juutalaista. Poliittisten vankien luovutukset loppuivat syksyllä 1942.

Useita kehityskulkuja tapahtui samanaikaisesti syksyllä 1942, jolloin juutalaiset lisättiin vähemmistökansallisuusjaotteluun, ja heidät otettiin pois venäläisten joukosta. Suuri osa juutalaisista sotavangeista sijoitettiin sv. järjestelyleiri 2:lle. Juutalaisten asema suomalaisilla sotavankileireillä parani jatkosodan loppua kohti.

3.7. Suomensukuiset

Suomensukuisia sotavankeja siirrettiin saksalaisille 520 poliittisen sotavangin joukossa. Kansallisuus on selvitetty 516 poliittisen vangin osalta, ja näiden joukossa on 28 suomenheimoista. Eri kansallisuuksia oli seuraavasti: 12 karjalaista, 8 suomalaista, 2 inkeriläistä, 1 tverinkarjalainen, 1 vienankarjalainen, 1 vepsäläinen, 1 itäkarjalainen, 1 komi, 1 udmurd.⁵²⁴ Lokakuussa 1941 saksalaisille luovutettu tverinkarjalainen sotavangi oli määritelty politrukiksi.⁵²⁵ Tämän tutkimuksen perusteella yhteensä 31 suomenheimoista annettiin saksalaisille, ja arkistolähteiden mukaan vain kolme suomensukuista luovutettiin muissa kuin poliittisten sotavankien

⁵²³ Mikkola 1976, 194. Vuonna 1944 venäläisiä oli kaikista suomalaisilla vankileireillä olevista sotavangeista 67.7%.

⁵²⁴ LIITE 6.

⁵²⁵ Venäjänkielinen vankilista SS-Stürmbannführer von Felden Sallassa 29.10.1941 vastaanottamista neuvostoliittolaisista sotavangeista. Listan on kääntänyt suomen kielestä venäjäksi V. Arnoldov 21.12.1944. T 19658/B10. SArk.

ryhmissä.⁵²⁶ Kansallisarkiston projektin tutkimusten mukaan Suomi luovutti 42 suomensukuista sotavankia Saksalle.⁵²⁷

Poliittisesti vaaralliset sotavangit kuuluivat suomalaisten arvion mukaan puna-armeijan poliittiseen henkilökuntaan tai olivat muuten vakaumuksellisia kommunisteja, jotka oli luokiteltu vakavaksi turvallisuusriskiksi. Suomenheimoi-
sten lukumäärä 516 poliittisen vangin joukossa, joiden osalta kansallisuudet on tässä tutkimuksessa selvitetty, oli 28 eli 5,4 %.⁵²⁸ Vuonna 1926 puna-armeijan koko henkilöstöstä mordvalaisten osuus oli 0,9 %, kun taas mordvalaisten osuus armeijan poliittisesta henkilöstöstä oli 0,2 %. Komien vastaavat osuudet olivat 0,3 % koko armeijasta, 0,1 % poliittisesta henkilöstöstä, ja urmurtien osuus 0,3 % koko armeijasta, mutta poliittisessa henkilöstössä heille ei noteerattu minkäänlaista osuutta.⁵²⁹ Näiden lukujen perusteella suomensukuisilla sotavangeilla oli suuri suhteellinen yliedustus saksalaisille luovutettujen poliittisten sotavankien joukossa. Suomalaiset sotilasviranomaiset tutkivat suomensukuisten sotavankien kommunistista aktiivisuutta erityisen tarkasti.

Sotavankikommentajan esikunnan selvityselimessä tehdyssä kansallisuuslaskelmassa ei tuotu esille suomenheimoi-
sten luovutuksia. Heidät todennäköisesti sijoitettiin ryhmään sekalaiset.⁵³⁰

Suomenheimoiset sijoitettiin sv. leiri n:o 21:een, jossa heitä sopeutettiin Suomen olosuhteisiin. Leirin perustamiskäskyssä määrättiin, ettei leiriin saanut sijoittaa mordvalaisia, tseremissejä ja muita sellaisia suomensukuisia, "jotka eivät kuulu pohjoismaisiin rotuihin". Myös politrukit, kommunistisen puolueen johtohenkilöt ja Suomessa syntyneet Venäjälle muuttaneet suomalaiset määrättiin jättämään pois.⁵³¹

Leirin valistusupseerin kapteeni M. Sarasaaren mukaan suomenheimoi-
sten osallistuminen poliittiseen nuorisotoimintaan Neuvostoliitossa ei merkinnyt

---

⁵²⁶ LIITE 4; LIITE 6.

⁵²⁷ LIITE 7.

⁵²⁸ LIITE 6.

⁵²⁹ Jones 1985, 199.

⁵³⁰ LIITE 2.

automaattisesti sitä, että suomenheimoinen olisi ollut poliittisesti epäkelpo kunnan suomalaiseksi. Osallistuminen tällaiseen toimintaan oli merkki normaalista toimintaan hakeutumisen tarpeesta, eikä yksilöä sen perusteella voinut tuomita, sillä muunlaista toimintaan ei ollut Neuvostoliitossa ollut tarjolla. Tilanne oli toinen, jos suomenheimoinen todettiin vakaumukselliseksi kommunistiksi. Sellaiset tapaukset lähetettiin toisille leireille.⁵³² Viranomaiset pyrkivät selvittämään Suomen sotavangiksi ottamien ja saksalaisten Suomeen tarjoamien suomenheimosten sotavankien poliittiset taustat. Suomenheimoiset sotavangit, jotka suomalaiset sotilasviranomaiset määrittivät aktiivisiksi kommunisteiksi, siirrettiin todennäköisesti sv. leiri n:o 3:een.

Kun suomalainen komissio lähti hakemaan saksalaisilta sotavankileireiltä suomenheimoisia sotavankeja kesällä 1942, sille annetussa toimeenpanokäskyssä määrättiin, ettei se saanut tuoda Suomeen henkilöitä, jotka olivat menneet yliloikkareina Neuvostoliittoon. Komissio oli kuullut huhuja, että Tallinnassa olisi ollut muutamia kuukausia aikaisemmin satoja Suomesta Neuvostoliittoon siirtyneitä punaisia. Matkakertomuksen kirjoittaneen Vilho Helasen mukaan komissio ei ollut saanut selville, mihin kyseiset sotavangit olivat sen jälkeen joutuneet. Kuulustelluista heimosotavangeista vain yksi oli mennyt Neuvostoliittoon aikuisena. Hänet jätettiin pois kuljetuksesta käskyn mukaisesti, vaikka vanki olisi ollut komissionin mukaan Suomeen hyväksyttävä, sillä hän oli menettänyt uskonsa Neuvostoliiton olojen ihanuuteen ja kommunismiin. Sen sijaan sotavankeja, joiden vanhemmat olivat menneet yliloikkareina Neuvostoliittoon, tuotiin Suomeen.⁵³³ Suomalaiset sotilasviranomaiset suhtautuivat hyvin torjuvasti suomalaisiin neuvostosotavankeihin, jotka olivat siirtyneet täysi-ikäisinä Neuvostoliittoon heti vuoden 1918 sodan jälkeen tai 1920- ja 1930-luvuilla. Kun suomalaiset itse saivat sotavangeiksi tällaisia puna-armeijan riveissä taistelleita suomalaisia, heitä epäiltiin automaattisesti vakaumuksellisiksi kommunisteiksi.

---

⁵³¹ Laine 1982, 146.

⁵³² Laine 1982, 201-202.

⁵³³ Kertomus suomenheimosten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Suomenheimosten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen, Helsingissä 31.7.1942. T 19654/F5. SARk.

Heimovankeja saksalaisten leireillä kuulustellut Helanen piti monien suomalaisten, inkeriläisten ja itäkarjalaisten sotavankien venäläisvihaa aitona. Vankien oma tai näiden sukulaisten kohtalo oli “bolshevikkivallan” aikana ollut niin kova, että vihalle oli Helasen mielestä perusteita.⁵³⁴

Vilho Helanen esitti matkakertomuksessaan kesällä 1942, että uusille heimosotavankeja noutaville komissioineille ei enää annettaisi ohjetta, ettei Suomeen saanut hyväksyä salateitse tai yliloikkareina Neuvostoliittoon menneitä. Helasen mukaan tällaiset vangit saattaisivat olla Suomen kannalta kaikkein parasta ainesta. Kuulusteluiden perusteella pitäisi arvioida vangin mielialaa ja hänestä saatua yleisvaikutelmaa ja tehdä ratkaisu niiden perusteella.⁵³⁵ Helanen ehdotti, ettei Neuvostoliittoon aikanaan loikanneita suomalaisia pitäisi automaattisesti luokitella uskollisiksi kommunisteiksi. Kokemukset Neuvostoliiton oloista olivat voineet tehdä vangista antikommunistin. Helanen halusi muuttaa päämajan antamia käskyjä ja omaksua joustavamman asenteen. Suomalaisilla sotilasviranomaisilla oli erilaisia näkemyksiä asiasta vuoden 1942 aikana.

Kun marraskuussa 1942 kotijoukkojen esikunta antoi määräyksen uudelle komissionille, joka oli lähdössä noutamaan suomensukuisia sotavankeja Saksasta, edelleenkin kiellettiin tuomasta Suomeen sellaisia sotavankeja, jotka olivat menneet “salateitse” tai “yliloikkareina” Neuvostoliittoon.⁵³⁶ Helasen aloitteella ei ollut vaikutuksia ohjeiden sisältöön vaan ne säilyivät ennallaan.

---

⁵³⁴ Kertomus suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Suomenheimoisten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen, Helsingissä 31.7.1942. T 19654/F5. SArk.

⁵³⁵ Kertomus suomenheimoisten sotavankien vastaanottoa varten Saksaan lähetetyn komissionin toiminnasta. Suomenheimoisten sotavankien vastaanottokomissionin johtaja luutnantti Vilho Helanen, Helsingissä 31.7.1942. T 19654/F5. SArk.

4. YHTEISTYÖN VAAKAKUPIT

4.1. Nationalistisia pyrkimyksiä

Marraskuuhun 1941 mennessä suomalaisilla sotavankileireillä oli 2896 ukrainalaista sotavankia, joista 255 oli haavoittunut.⁵³⁷ Jo alkusyksystä 1941 Suomessa oli käynyt berliiniläisen ukrainalaisjärjestön edustaja, sanomalehtimies Bohdan von Kentrschynskyj, joka oli Suomen armeijan päämajan luvalla tavannut ukrainalaisia sotavankeja. Vierailun jälkeen von Kentrschynskyj oli jättänyt Suomen ulkoministeriölle kertomuksen, joka sisälsi toimenpide-ehdotuksia ukrainalaisia sotavankeja varten. Ukrainalaisjärjestön edustaja korosti ukrainalaisvankien antibolsevistisuutta ja itsenäisyys halua. Yhdeksänsivuiseen kirjelmään suomalaisviranomainen oli tehnyt marginaalimerkintöjä, joissa ehdotuksia kommentoitiin skeptiseen sävyyn. Kun von Kentrschynskyj kirjoitti, kuinka ukrainalaiset sotavangit eivät halunneet taistella vain kommunisteja vaan myös “moskoviitteja” vastaan, suomalainen viranomainen on kirjoittanut marginaaliin: “Omituista, etteivät tästä huolimatta ole ryhtyneet aikaisemmin tekemään pesäeroa ´moskoviittien´ kanssa.” Von Kentrschynskyj totesi sotavankien kadottaneen tuntumansa äidinkieleen ja puhuvan enimmäkseen venäjää. Tällä kohdalla marginaalissa on suomalaisen viranomaisen johtopäätös: “venäläistyneet”. Ukrainalaisjärjestön edustaja muun muassa ehdotti, että sotavankeja varten perustettaisiin ukrainankielinen sanomalehti, ja vangeille annettaisiin valistusta kansallispoliittisissa kysymyksissä. Hän toivoi, että ukrainalaisista vangeista perustettaisiin joukko-osastoja, jotka voisivat taistella suomalaisten rinnalla Neuvostoliittoa vastaan.⁵³⁸ Marginaalimerkinnät kertomukseen on tehty ulkoministeriössä, päämajan tiedusteluosastolla tai päämajan järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa.

⁵³⁶ Kotij. E, n:o 7670/Järj.1b./sal./18.11.1942. Koskee: suomenheimoiesten sv. vastaanottoa Saksasta. Liittyy: PM:n Järj. os. kirj. n:o 1118/Järj.4/sal./12.11.1942. T 19654/F8. SArk.

⁵³⁷ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 2350/Järj. 1b/sal./6.11.1941. Koskee: karjalaisia, inkeriläisiä ym. vähemmistöjä. Liittyy: PM:n puhelintiedusteluihin. T 19653/6. SArk.

Kentrschynskyj oli ukrainalainen nationalisti, joka todennäköisesti oli Saksan propagandaministeriön palveluksessa. Filosofian tohtori Kentrschynskyj oli Suomen ukrainalaissotavankien huoltokomitean puheenjohtaja, ja Suomessa toimiessaan tämä toimittaja-kirjailija johti myös kustannusliikettä, joka julkaisi Ukrainaa käsittelevää kirjallisuutta suomeksi ja saksaksi.⁵³⁹

Jatkosodan alkuvaiheissa päämajassa sotavankiasioita hoiti järjestelyosaston hallinnollinen toimisto.⁵⁴⁰ Päämajan tiedusteluosasto, joka oli kerännyt ukrainalaisista sotavangeista tietoja kuulustelemalla näitä, laati von Kentrschynskyjin ehdotuksista arvion hallinnolliselle osastolle. Tiedusteluosaston mukaan ukrainalaisilla sotavangeilla oli huomattavasti enemmän bolsevisminvastaista ajattelutapaa kuin talvisodan aikana. Osa ukrainalaisista vangeista oli antautunut vapaaehtoisesti. Suomalaisten johtopäätösten mukaan puna-armeija oli tämän huomannut, sillä muutamissa paikoissa ukrainalaisia sekä muita vähemmistökansallisuuksien edustajia oli siirretty pois etulinjasta. Vangit tiesivät Saksan miehittäneen laajoja alueita Ukrainasta, ja he olivat usein kuulusteluissa sekä suullisesti että kirjallisesti anoneet pääsyä taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan omissa kansallisissa joukko-osastoissaan. Bohdan von Kentrschynskyjin arvion mukaan vangeista oli luotettavia 90-95 %. Tiedusteluosaston mielestä luku tuntui korkealta, sillä ukrainalaisten joukossa oli myös “piintyneitä kommunistejakin, jotka ovat olleet n.s. sivistyneistöä taikka upseereita”.⁵⁴¹ Tiedusteluosaston lausunnot ovat astetta myönteisempiä kuin von Kentrschynskyjin kertomuksen marginaaleihin kirjatut skeptiset kommentit. Marginaalimerkinnät ehkä tehtiin päämajan järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa, jossa suhtauduttiin tiedusteluosastoa kriittisemmin berliiniläisen ukrainalaisjärjestön aloitteellisuuteen

---

⁵³⁸ Suomen ulkoministeriö päämajalle, n:o 31636/27.9.1941. Liitteenä sanomalehtimies Bohdan von Kentrschynskyj'n kertomus. T 19653/6. SArk.

⁵³⁹ Westerlund 2008a, 237.

⁵⁴⁰ Lindstedt 2004, 145.

⁵⁴¹ PM:n Tied. os. PM:n Hall. os:lle, n:o 2670/Tied. l./sal./11.10.1941. T 19653/6. SArk.

; Myös suomalainen rivisotilas huomioi tapauksen, jossa neuvostoliittolainen sotilas antautuessaan puhui Ukrainasta. Sotamies Unto Stenvall merkitsi päiväkirjaansa 8.7.41: “Eräs ryssä tuli tänne kädet ylhäällä ja molotti jotain Ukrainasta.” Ks. Varpio 2006, 95. Kyseessä saattoi olla ukrainalainen, joka antautuessaan ilmoitti kansallisuutensa. Sotilas halusi tehdä selväksi, ettei ollut venäläinen.

Suomalaiset eivät halunneet perustaa ukrainalaisista vangeista joukko-osastoja, joita käytettäisiin Suomen rintamalla. Tiedusteluosasto arvioi, ettei joukko-osastoa voitaisi tehokkaasti käyttää suomalaisessa maastossa. Tiedusteluosaston lausunnon marginaaliin on tähän kohtaan todennäköisesti päämajan järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa kirjoitettu kommentti: “Ei liene aikomuskaan!” Tiedusteluosasto suositteli, että halukkaat sotavangit siirrettäisiin ukrainalaisiin joukko-osastoihin, joita Saksassa oltiin perustamassa. Päämajan ulkomaanosasto oli asiaa jo valmistellut.⁵⁴² Kirjelmässään ukrainalainen nationalisti von Kentrschynskyj nimenomaan ehdotti, että ukrainalaiset sotavangit saisivat taistella suomalaisten rinnalla. Hän ei pyytänyt ukrainalaisten siirtoa saksalaisten alaisuuteen.

Mauno Jokipiin mukaan yleisesikunnan päällikön arkistossa on Itä-Karjalan sotilashallintoa koskevien suunnitelmien joukossa päiväämätön ja allekirjoittamaton suunnitelmapaperi heimosoturiprikaatin kokoonpanosta. Jokipii sijoittaa alustavaksi luonnostelmaksi luonnehtimansa paperin heinäkuuhun 1941. Suunnitelmassa oli suomenheimoisten Vienan, Aunuksen, Inkerin ja heimoveteraanien pataljoonien rinnalle sijoitettu virolainen pataljoona ja Prometheus-joukko, jossa olisi eri kansallisuuksia, muuan muassa turkkilaisia.⁵⁴³ AKS-taustaisilla heimoaktivisteilla oli merkittävä rooli Itä-Karjalan sotilashallintoa suunniteltaessa, ja myös tämä suunnitelmaluonnos lienee syntynyt jonkun heimoaktivistin toimesta. AKS:llä oli maailmansotien välisenä aikana yhteyksiä Prometheus-liikkeeseen, joka ajoi Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien itsenäistymistä. Suomen armeijan päämajan linjauksiin aloite Prometheus-joukosta ei sopinut. Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksista ei haluttu perustaa joukko-osastoja taistelemaan suomalaisten alaisuuteen. Ukrainalaisen nationalistin aloite suomalaisten rinnalla taistelevasta ukrainalaisesta joukko-osastosta sopii yhteen Prometheus-joukosta tehdyn aloitteen kanssa. Lähteistä ei löydy tietoa siitä, oliko ukrainalaisjärjestö tietoinen Prometheus-joukkoa koskevasta suunnitelmasta. Joka tapauksessa päämaja torjui molemmat aloitteet.

⁵⁴² PM:n Tied. os. PM:n Hall. os:lle, n:o 2670/Tied. I./sal./11.10.1941. T 19653/6. SArk.

⁵⁴³ Jokipii 1987, 443; Heimosoturiprikaati. Päiväämätön suunnitelma. T 20117/32. SArk.

Tiedusteluosaston mukaan päämajan ulkomaanosasto oli valmistellut ukrainalaisten sotavankien siirtoa Saksassa perustettaviin joukko-osastoihin. Päämajassa valittiin syksyllä 1941 sellainen toimintalinja, että taistelutoimiin valmiit sotavangit voitaisiin luovuttaa Saksalle. Virallisissa asiakirjoissa luotiin vaikutelma työvoimavaihdosta, mutta taustalla vaikuttivat muut motiivit. Ainakin osaa vaihdettavista sotavangeista haluttiin käyttää myös taistelutoimintaan puna-armeijaa vastaan.

Tiedusteluosasto kannatti ukrainalaisten sotavankien siirtämistä omalle erikoisleirille tai ainakin ryhmittämistä omiin parakkeihinsa. Jos heille perustettaisiin oma leiri, siellä vangeille voitaisiin antaa von Kentrschynskyjin suosittelemaa valistusta, mutta ei kuitenkaan siinä laajuudessa kuin hän toivoi. Tiedusteluosaston mielestä von Kentrschynskyjin esittämä ohjelma tuntui liian yksityiskohtaiselta ja laajalta sodan aikana ja suomalaisissa oloissa, joissa vankien piti tehdä myös tuottavaa työtä. Tiedusteluosasto ilmoitti olevansa valmis järjestämään valistustoimintaa. Sillä oli siihen sopivaa kirjallisuutta ja sanomalehtiä, ja se tunsu käytettävissä olevan työvoiman laadun ja määrän.⁵⁴⁴ Vankien käyttö työvoimana oli suomalaisten näkökulmasta tärkeämpää kuin heille annettava nationalistinen valistus.

Loppuvuodesta 1941 ukrainalaiset sotavangit tekivät suomalaisille sotilasviranomaisille anomuksia, joissa vangit ilmoittivat valmiutensa taistella puna-armeijaa vastaan omissa joukko-osastoissaan joko suomalaisten tai saksalaisten alaisuudessa.⁵⁴⁵ Kotijoukkojen esikunta lähetti joulukuussa 1941 ja helmikuussa 1942 sotavankimuodostelmille kirjeet, joissa virallisena kantana ilmoitettiin, ettei sotavankeja oteta "Suomen tai jonkun muun maan armeijan palvelukseen anomuksista huolimatta".⁵⁴⁶ Lokakuussa 1941 päämajassa vaikutti olevan valmiutta siirtää taistelutoimiin halukkaita sotavankeja Saksalle, mutta muutamaa kuukautta myöhemmin sotavankileireille lähetettiin päinvastaista viestiä. Syynä varovaisuuteen saattoi olla maailmansodan kokonaistilanteessa tapahtunut muutos.

⁵⁴⁴ PM:n Tied. os. PM:n Hall. os:lle, n:o 2670/Tied. I./sal./11.10.1941. T 19653/6. SArk.

⁵⁴⁵ Sv. leiri n:o 13 PM:n Järj. os:lle, n:o 81/sal./8.10.1941. Koskee: Ukr. sot. vankien liittymistä taisteluun bolsevismia vastaan. T 19653/6. SArk.

⁵⁴⁶ Kujansuu 1999, 168.

Joulukuussa 1941 Japani hyökkäsi Pearl Harbouriin, ja Yhdysvallat liittyi sotaan mukaan. Englanti julisti sodan Suomelle. Päämajassa oli vuodenvaihteessa 1941-1942 pettynyt tunnelma. Tuompon mukaan sairasteleva marsalkka oli hermostunut. Mannerheim “näki tilanteen hyvin synkkänä saksalaisten kokemien takaiskujen vuoksi”.⁵⁴⁷

Myös armenialaiset ottivat yhteyttä Suomen viranomaisiin. Berliinissä vaikuttava “armenialainen kolonia”, jolla oli vähäinen poliittinen merkitys, pyysi Suomen ulkoministeriöltä loppuvuodesta 1941, että omaan kohtaloonsa syyttömät armenialaiset sotavangit eristettäisiin ja heidän olosuhteitaan parannettaisiin.⁵⁴⁸

Ukrainalainen nationalisti von Kentrschynskyj vieraili uudelleen Suomessa alkuvuodesta 1942, ja hän lähetti uuden muistion ukrainalaisten sotavankien asiasta Suomen ulkoministeriölle. Von Kentrschynskyj vakuutti, että ukrainalaiset sotavangit olivat motivoituneita liittymään ukrainalaiseen legioonaan. Hän suositteli, että suomalaiset antaisivat ukrainalaisille sotilaskoulutusta, ja suotuisissa poliittisissa olosuhteissa ukrainalaisista sotavangeista voitaisiin muodostaa kansallinen legioona, joka lähetettäisiin rintamalle taisteluun bolsevismia vastaan. Muistiossa oli monipuolisia ehdotuksia valistustoiminnasta, jota ukrainalaiset nationalistit voisivat järjestää ukrainalaisille suomalaisilla vankileireillä. Ulkoministeriö lähetti muistion päämajalle. Ulkoministeriön saatekirjelmän marginaaliin on merkitty, että Melander ihmetteli, “mikä omituinen asia tämä on”. Melanderin mukaan oli mahdollista, että saksalaiset eivät olleet edes tietoisia von Kentrschynskyj’n aloitteellisuudesta.⁵⁴⁹

Yleisesikunnan päällikkö Heinrichs lähetti Suomen ulkoministeriölle vastauskirjeen, jossa kerrottiin päämajan näkemys asiasta. Heinrichsin mukaan “von Kentrschynskyj’n mietinnössä selostettu asia ei sotilaallisena eikä sotilaspoliittisena kysymyksenä kiinnosta puolustusvoimain johtoa”. Ylipäällikkö ei pitänyt “nykyoloissa toivottavana”, että von Kentrschynskyj vierailisi ukrainalaisten

⁵⁴⁷ Tuompo 1994, 103. Päiväkirjamerkinnot 3.1.1942 ja 5.1.1942.

⁵⁴⁸ Nesemann 2008, 204.

⁵⁴⁹ Ulkoministeriö päämajalle, n:o 20177/3.3.1942. Kirjelmän liitteenä jäljennös von Kentrschynskyj’n 25.2.1942 päivätyistä muistiosta. T 20117/33. SArk. Ulkoministeriön kirjelmän marginaaliin tehdyt Melanderin näkemystä koskevat merkinnät alla on kuittaus: 4/3 Heks.

sotavankien luona. Heinrichs kirjoitti: “Täkäläisen käsityksen mukaan ukrainalainen itsenäisyysliike on Euroopan-Venäjän koko läntisen osan tultua saksalaisten miehittämäksi, muuttunut saksalaiseksi kysymykseksi, jonka suhteen lienee paikallaan noudattaa pidättyväisyyttä sitä suuremmalla syyllä kun täällä ei ole tiedossa, miten saksalaisella taholla suhtaudutaan hra von Kentrschynskyj’n itselleen omaksumaan tehtävään.”⁵⁵⁰

Päämajassa myös ylipäällikkö Mannerheim oli tutustunut asiaan, ja päämaja yksiselitteisesti torjui von Kentrschynskyj’n aloitteet. Ukrainalaisen nationalistin toimintaa pidettiin omavaltaisena sooloiluna, jota ei haluttu tukea. Suomi varoi sekaantumista Saksan miehityspolitiikkaan Ukrainassa. Ukrainalainen itsenäisyysliike oli saksalainen kysymys. Suomalaisten yhteistyösuhteet saksalaisten kanssa olivat päämajan linjauksissa etusijalla. Von Kentrschynskyj’n muistiossa painotettiin ukrainalaisten yhteistyötä suomalaisten kanssa muun muassa ukrainalaisten vankien sotilaskoulutuksessa.

Vuoden 1942 aikana ukrainalaiset nationalistit muodostivat saksalaisten myötävaikutuksella Ukrainassa joukko-osastoja, joihin kuului 180 000 sotilasta. Keväällä ja kesällä 1942 suomalaiset sotilasviranomaiset suunnittelivat 4000 ukrainalaisen ja kaukasialaisen luovuttamista Saksalle.⁵⁵¹ Saksalaiset sotilasviranomaiset kertoivat suomalaisille, että sotavankijoukkojen käyttö oli onnistunut hyvin Ukrainassa.⁵⁵² Loppuvuoden 1942 aikana ukrainalaisten siirtoja saksalaisille ei kuitenkaan suoritettu.⁵⁵³

Saksan alaisuudessa toimivat ukrainalaiset kansallismieliset olivat aktiivisia. Suomen ukrainalaissotavankien huoltokomitea julkaisi sotavangeille suunnattua ukrainankielistä sanomalehteä, ja 1943 Helsingissä perustettiin “Ukrainalainen tiedotustoimisto”, joka toimi Skandinaviassa.⁵⁵⁴ Kotijoukkojen esikunnan ohjeiden mukaan Ukrainan tiedotustoimiston lehteä “Ukrainalainen Suomessa” ei saanut jakaa

⁵⁵⁰ Yleisesikunnan päällikkö E. Heinrichs ulkoasiainministeriölle, n:o 674/V./sal./6.3.1942. T 20117/33. SArk.

⁵⁵¹ Westerlund 2008a, 239; Neseemann 2008, 203.

⁵⁵² Sytjä 1991, 50.

⁵⁵³ LIITE 1.

suomalaisilla sotavankileireillä muille kuin ukrainalaisille sotavangeille, koska lehti oli niin venäläisvastainen.⁵⁵⁵

Saksalaisten sotavankileireillä Suomessa suosituimmasaseman saaneilla ukrainalaisilla sotavangeilla oli parempi ruoka ja paremmat majoitusolot kuin venäläisillä sotavangeilla. He olivat työmailla ilman vartiointia. Osa vangeista toimi vartiopalveluksessa asetta kantaen. Iltaisin heille järjestettiin luentoja Ukrainan historiasta ja senhetkisestä poliittisesta tilanteesta. Vangit odottivat innokkaasti paluuta kotiseudulleen. Ukrainalaiset toimivat myös apuvartijoina vankityömailla, ja tällöin he saattoivat käyttäytyä julmemmin kuin saksalaiset vartijat.⁵⁵⁶

Ukrainan tiedoitustoimisto Suomea ja Skandinaviaa varten teki maaliskuussa 1943 aloitteita ukrainalaisten sotavankien asiassa Suomen armeijan päämajalle. Bohdan von Kentrschynskyj pyysi, että ukrainalaisille sotavangeille järjestettäisiin propagandaa ja heidät koottaisiin yhdelle leirille. Hän uusi aloitteen ukrainalaisen vapaaehtoislegioonan perustamiseksi sekä toivoi pääsevänsä useammin tapaamaan ukrainalaisia sotavankeja. Ukrainan tiedoitustoimiston aloitteita selostavan kirjelmän marginaaliin on suomalainen sotilasviranomaisen kirjoittanut, että ukrainalaisia sotavankeja on n. 6000 ja vaihto saksalaisten kanssa on käytännössä pysähtynyt. Tiedusteluosasto pyysi järjestelyosastoa tekemään päätöksen siitä, kuinka Ukrainan tiedoitustoimiston aloitteisiin pitäisi suhtautua.⁵⁵⁷ Von Kentrschynskyjin aloitteet olivat pitkälti samansisältöisiä kuin vuosina 1941 ja 1942. Tästä päätellen suomalaiset eivät olleet toteuttaneet jatkosodan kahden ensimmäisen vuoden aikana ukrainalaisjärjestön toivomia järjestelyjä. Ukrainalaisjärjestön näkökulmasta suomalaiset olivat olleet asiassa passiivisia.

Ukrainalaisvankien luovutukset Saksalle olivat pysähtyneet. Vaikka suomalaiset sotilasviranomaiset olivat valmistelleet laajoja siirtoja keväällä ja kesällä 1942, ne eivät olleet toteutuneet vuoden 1942 aikana ja vuoden 1943 alussa. Syytä tähän ei

---

⁵⁵⁴ Westerlund 2008a, 237.

⁵⁵⁵ Kujansuu 1999, 130.

⁵⁵⁶ Westerlund 2008a, 130, 140, 146-148, 244-245.

⁵⁵⁷ PM:n Tied. os. Järj. os:lle, n:o 1723/Ttus.3/sal./13.3.1943. T 19654/F9. SArk. Tämän kirjelmän liitteenä on Bohdan von Kentrschynskyjin lähettämä saksankielinen kirje, joka on päivätty 3.3.1943.

asiakirjoissa mainita. Kun ylipäällikkö Mannerheim antoi sotavankien vaihdosta käskyn marraskuussa 1941, vaihdettavien vankien määräksi rajattiin 2062 sotavankia, joka toteutettaisiin “ensi eränä”⁵⁵⁸. Käskyssä puhuttiin ensi erästä, joten ajatuksena oli, että vaihtoja voitaisiin myöhemmin laajentaa. Jos määrällisesti laajempiin vaihtoihin olisi ryhdytty, se olisi vaatinut uutta käskyä. Vaikuttaa siltä, että Suomen ylin sotilasjohto ei ollut valmis antamaan tällaista käskyä jatkosodan kuluessa. Yksi merkittävä syy tähän saattoi olla se, ettei saksalaisilla sotavankileireillä ollut riittävästi ns. lähimpiä suomenheimoisia sotavankeja, joita päämaja olisi halunnut vaihtojen avulla Suomeen siirtää. Päämajan näkökulmasta vaihdettavien vankien määrän lisäämiseen ei ollut tarvetta.

Heinäkuussa 1943 järjestelyosasto ohjeisti kotijoukkojen esikuntaa siinä, kuinka Ukrainan tiedoitustoimiston anomukseen piti vastata. Ukrainan tiedoitustoimistolle piti suullisesti ilmoittaa: 1. Tiedoitustoimiston edustajalle ei voida järjestää kiinteämpää kontaktia ukrainalaisten sotavankien kanssa. Ukrainalaiset sotavangit eristettiin mahdollisuuksien mukaan muista sotavangeista. Ukrainalaisten henkisistä ja ruumiillisista tarpeista pidettiin jatkuvasti huolta. 2. Sotavankeja ei voitu asettaa Ukrainan tiedoitustoimiston käyttöön. 3. Prosenttiluku ukrainalaisista sotavangeista eri sijoituspaikoissa voitiin antaa lahjojen jakamiseksi tasapuolisesti. Kotijoukkojen esikunnan alaisuudessa olevien sotavankileirien ulkopuolella oli “melkoinen määrä” ukrainalaisia sotavankeja, jotka jäisivät ilman lahjoja, jos asiasta sovittiin vain kotijoukkojen esikunnan kanssa.⁵⁵⁹

Vastaukset piti antaa suullisesti. Tämä saattaa olla sattumaa, mutta se voi myös kertoa siitä, että suomalaiset eivät tässä vaiheessa halunneet kirjallisesti antaa mitään ukrainalaisia sotavankeja koskevia lupauksia Ukrainan tiedoitustoimiston edustajalle. Hänet haluttiin pitää etäällä sotavangeista, tapaamisoikeuksia ei laajennettu. Suomalaiset pitivät vangit tiukasti omassa kontrollissaan, työvoimana. Ukrainan tiedoitustoimisto ei saanut vankeja käyttöönsä. Suomalaiset myös korostivat, että he huolehtivat ukrainalaisten henkisistä ja ruumiillisista tarpeista, Ukrainan

---

⁵⁵⁸ Sana 2003, 369.

⁵⁵⁹ PM:n Järj. os. ev. luutn. W. Fabriciukselle, n:o 849/Järj.4/sal./19.7.1943. Koskee: Ukrainan Tiedoitustoimiston anomusta. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 2003/Järj.1b/sal./1.6.1943. T 19654/F9. SARk.

tiedoitustoimiston edustajan läsnäoloa ei tähän tarvittu. Jos suomalaiset järjestivät vangeille valistustoimintaa, he järjestivät sitä omilla ehdoillaan.

Suomessa sotavankina ollut korkea-arvoisin neuvostoupseeri, kenraalimajuri Vladimir Kirpitsnikov lähetti kesäkuussa 1943 kirjeen kenraali Vlasoville, joka organisoivat saksalaisten alaisuudessa ns. Vlasovin joukkoja. Yhteydenotto tapahtui suomalaisten sotilasviranomaisten myötävaikutuksella, mutta Kirpitsnikovin kirjeen tarkemmasta sisällöstä ei ole tietoa. Sodan jälkeen sotavangit kertoivat, että Köyliön upseerileirin komentaja K. E. Mustonen olisi ehdottanut Kirpitsnikoville sotavankilegioonan päällikkyyttä. Lars Westerlund pitää mahdollisena, että ehdotuksessa oli kyse ns. ukrainalaislegioonan päällikyydestä.⁵⁶⁰ Ilmeisesti myös Suomessa pidettiin vireillä ukrainalaislegioonan perustamista, ja Lars Westerlundin mukaan sen ”jonkinlainen runko lienee ollut olemassa alkuvuodesta 1942 kesän 1944 loppuun”.⁵⁶¹ Sodan jälkeen sotavangit kertoivat, että ukrainalaislegioona olisi osallistunut taisteluihin suomalaisten alaisuudessa puna-armeijaa vastaan Viipurin läheisyydessä. Nämä tiedot ovat kuitenkin ristiriitaisia ja epäuskottavia. Luotettavaa tietoa legioonan rintamatoiminnasta ei ole.⁵⁶²

Bohdan von Kentrschynskyj teki aloitteen ukrainalaislegioonan perustamiseksi syksyllä 1941, ja hän uusi sen vuoden 1943 maaliskuussa, joten siihen mennessä hanke ei ollut edennyt. Suomalaisten sotilasviranomaisten joukossa heimoaktivismia kannattavat upseerit todennäköisesti olivat niitä, jotka olisivat olleet valmiita konkreettisempaan yhteistyöhön ukrainalaisten nationalistien kanssa kuin mihin Suomen armeijan päämaja oli valmis. Loppujen lopuksi päämaja oli pidättyväinen hankkeen suhteen, eikä lähteistä löydy varmoja tietoja siitä, että se olisi edennyt suunnitelmia pidemmälle. Jatkosodan kuluessa päämaja toistuvasti torjui ukrainalaisjärjestön aloitteet omasta ukrainalaisesta joukko-osastosta.

Kentrschynskyj poistui Suomesta vuonna 1943 ja asettui Ruotsiin pysyvästi. Vuonna 1944 hän julkaisi suomeksi kirjansa ”Sanningen om Ukraina”, jonka uudessa

⁵⁶⁰ Westerlund 2008a, 218; Kujansuu 1999, 172.

⁵⁶¹ Westerlund 2008a, 218.

⁵⁶² Westerlund 2008a, 238-239; Kujansuu 1999, 172-173.

alaluvussa hän kritisoi Saksaa, joka ei sodan kuluessa ollut tukenut kansallismielisten ukrainalaisten tavoitteita. Hänen mukaansa Ukrainan miehityksen alkuvaiheessa yhteistyö saksalaisten kanssa sujui, mutta myöhemmin olosuhteet Ukrainassa muuttuivat samanlaisiksi kuin muissa miehityksissä maissa. Kentrschynskyj oli valmis nimittämään Ukrainan miehitystä johtanutta valtakunnankomissaari Erich Kochia “Ukrainan pyöveliksi”.⁵⁶³

Tammikuussa 1943 sotavanki, insinööriamajuri Ahmed Mikovitsh Bigejev lähetti anomuksen, jonka hän osoitti Suomen tasavallan hallitukselle ja Suomen armeijan ylipäällikölle. Anomus oli toinen, sillä ensimmäiseen anomukseensa hän ei ollut saanut vastausta. Bigejev kertoi kuuluvansa tataarien kansaan, joka oli ollut tsaarien ja bolševikkien vallan alla. Anomuksessaan hän korosti omistaneensa elämänsä muhamettilaisten kansojen kansalliselle herättämiselle. Tätä tavoitetta edistääkseen hän oli antautunut vapaaehtoisesti suomalaisille kesäkuussa 1942. 30-vuotias Bigejev kertoi elämänsä olleen Neuvostoliitossa vaikeaa. Hän oli viettänyt kuusi vuotta vankilassa, sota-oikeus oli tuominnut hänet kolme kertaa, ja NKVD oli painostanut häntä. Amed Bigejevin mukaan hänen isänsä, professori Musa Dzharulla (Bigejev) oli musalmaniliikkeen, panislamismien kuuluisimpia edustajia. Isä oli vuonna 1930 emigroitunut Saksaan ja asui nyt toisen maailmansodan aikana Berliinissä. Bigejevin mukaan hänen isänsä, “tieteellinen työntekijä ja Tiedeakatemian professori”, oli jatkanut Saksassa toimintaansa.⁵⁶⁴

Musa Bigiev eli vuosina 1875-1949. Hän oli tataari, joka käänsi Koraaenin tataarin kielelle.⁵⁶⁵ Musa Bigievin edustama jadid-suuntaus oli islamilainen reformiliike, joka

⁵⁶³ Westerlund 2008a, 237-238.

⁵⁶⁴ Ahmed Mikovitsh Bigejevin suomenkielinen anomus liitteenä asiakirjassa: PM:n Järj. os. PM:n Ulkomaos:lle, n:o 329/Järj.4/sal./10.3.1943. T 19654/F8. SARk. ; Sotavankileiri n:o 1 lähetti Bigejevin anomuksen kotijoukkojen esikunnalle tammikuussa 1941: Sv. leiri n:o 1 Kotij. E:lle, n:o 82/II/4L/sal./4.1.1943. T 19654/F8. SARk.

⁵⁶⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Musa_Bigiev: Musa Bigiev (1875-1949) was a Tatar Jadid who translated the Qur'an to the Tatar language ; Tatarstanin presidentti Mintimer Shaimiev viittasi Musa Bigievin toimintaan Istanbulissa pitämässään puheessa 31.1.2007. Shaimievin mukaan Musa Bigiev oli 1900-luvun merkittävimpiä teologeja. Ottomaani-imperiumi tuomitsi hänen työnsä, ja aikanaan Venäjä kielsi Bigievin vanhalle tataarin kielelle kääntämisen Koraaenin. Presidentin mukaan Bigievin käännöksen uutta julkaisemista suunnitellaan. <http://president.tatar.ru/eng/pub/view/2021>.

syntyi Venäjän valtakunnan alueella 1880-luvulla. Musa Bigiev oli ajattelija, joka popularisoi jadid-suuntauksen ideoita.⁵⁶⁶

Anomuksessaan Ahmed Bigejev toivoi, että Suomi suhtautuisi myönteisesti bolševikkien sortamien muslimikansojen asiaan. Hänellä oli tavoitteena näytellä sukunsa perinteiden mukaisesti merkittävää “osaa Pohjois-Kaukasian muhamettilaisten nostattamisessa vapaustaisteluun kansallisin tunnuksin Saksan ja sen liittolaisten puolella”. Bigejev korosti johtajaominaisuuksiaan. Hän oli komentanut lentorykmenttiä ja jatkanut Venäjällä isänsä työtä sekä osallistunut neuvostovastaisen kansallisen “Udel-Ural” -järjestön toimintaan. Bigejevin mukaan islamilaisten kansojen keskuudessa oli vakava ja todellinen neuvostovastainen kansallinen herätysliike, ja tässä yhteydessä hän mainitsi tataarit, bashkiirit sekä pohjoiskaukaasialaiset ja keskiaasialaiset kansat. Hän viittasi Krimin esimerkkiin. Siellä 150 000 tataaria oli noussut ase kädessä Neuvostoliittoa vastaan Saksan ja sen liittolaisten puolella. Tässä asiassa Bigejev perusti tietonsa berliiniläisen sanomalehden Novoje Slovon kesäkuussa 1942 julkaisemaan “tiedoitukseen”. Muhamettilaisten neuvostotasavaltojen erikoinen kansallinen rakenne ja julma boševikkiterrori olivat Bigejevin mukaan syinä siihen, että näiden alueiden kansojen nouseminen kapinaan edellytti ulkoapäin tulevaa apua ja rohkaisua. Tämän avun saamiseksi Bigejev selitti antautuneensa vapaaehtoisesti suomalaisten vangiksi. Bigejevin mukaan suomalaisilla oli historiallista kokemusta siitä, kuinka kansallinen itsenäisyys saavutetaan asevoimin. Hän nimitti käynnissä olevaa sotaa “vapaussodaksi”, jossa ratkaistaan neuvostovallan alla elävien pienten kansojen kohtalo. Bigejev halusi toteuttaa omaa aatettaan ja osallistua taisteluun näiden kansojen vapauttamiseksi “neuvostoikeen” alta. Hän lupasi antaa käyttöön tietonsa Neuvostoliiton armeijasta ja teollisuudesta. Sodan jälkeen Bigejev halusi elää Suomessa tai Saksassa ja toimia insinöörinä tai tieteellisen työn tekijänä. Anomuksensa lopuksi Bigejev antoi tietoja henkilöistä, joilta voi saada lisäinformaatiota hänen isästään. Berliinissä tietoja kertoisi kirjailija Ajas Ishak, joka oli kansallissosialistisen puolueen jäsen. Bigejevin mukaan Suomessa todennäköisesti

⁵⁶⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Jadid_Movement.

kaikki muhamettilaiset tunsivat hänen isänsä. Hän nimesi kuitenkin kaksi henkilöä: liikemies Humār Sali, Tampere ja turkistehtailija H. Samaletdin, Helsinki.⁵⁶⁷

Ahmed Bigejev pyrki anomuksellaan edistämään pienten muhamettilaisten neuvostokansojen itsenäisyystaistelua ja tarjosi itseään organisaattoriksi tähän taisteluun. Hän vetosi erityisesti suomalaisiin, että nämä tukisivat kyseisten kansojen itsenäisyystaistelua. Ainakaan tässä anomuksessa Bigejev ei pyytänyt siirtoa Saksaan tai saksalaisten alaisuuteen, mutta hän ilmoitti olevansa valmis nostattamaan Pohjois-Kaukasian muhamettilaisia taisteluun Saksan ja sen liittolaisten rinnalla. Bigejev muotoili anomuksensa niin, että hän saattoi pitää avoinna erilaisia vaihtoehtoja. Myös yhteistyö suomalaisten kanssa oli hänelle vartenotettava vaihtoehto.

Bigejevin toiseen anomukseen suomalaiset sotilasviranomaiset reagoivat. Sotavankileiri n:o 1:n päällikkö kapteeni K. E. Mustonen lähetti Bigejevin paperin kotijoukkojen esikuntaan todeten, että Bigejev vetosi “verraten tunnettuihin” muhamettilaisiin, jotka taistelivat bolsevikkeja vastaan.⁵⁶⁸ Päämajan järjestelyosasto totesi maaliskuussa 1943, että Bigejev voidaan luovuttaa saksalaisille, “mikäli saksalaiset haluavat kuljettaa hänet Saksaan tai Neuvostoliitolta vallatulle alueelle”.⁵⁶⁹ Suomalaiset ilmeisesti olivat suositelleet Bigejevälle, että parhaiten hän voisi toteuttaa pyrkimyksiään yhteistyössä saksalaisten kanssa.

Suomalaiset ottivat asiassa yhteyttä saksalaisiin ja ilmoittivat, että olivat valmiita luovuttamaan Bigejevin.⁵⁷⁰ Bigejevin luovutus ei tapahtunut heti vaan kului useita kuukausia, joiden aikana Bigejev oli ilmeisesti ristiriitaisissa tunnelmissa. Elokuulta 1943 on tieto, että Bigejev oli perunut aikeensa, eikä hän enää halunnut toteuttaa siirtoa.⁵⁷¹ Kuitenkin syyskuun 19. päivä 1943 Bigejev luovutettiin saksalaisille.⁵⁷²

⁵⁶⁷ Ahmed Mikovitsh Bigejevin suomenkielinen anomus liitteenä asiakirjassa: PM:n Järj. os. PM:n Ulkomaos:lle, n:o 329/Järj.4/sal./10.3.1943. T 19654/F8. SArk. ; Sotavankileiri n:o 1 lähetti Bigejevin anomuksen kotijoukkojen esikunnalle tammikuussa 1941: Sv. leiri n:o 1 Kotij. E:lle, n:o 82/II/4L/sal./4.1.1943. T 19654/F8. SArk.

⁵⁶⁸ Sv. leiri n:o 1 Kotij. E:lle, n:o 82/II/4L/sal./4.1.1943. T19654/F8. SArk; K. E. Mustonen ei esiinny AKS:n jäsenluettelossa. Ks. Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa 1991, 434.

⁵⁶⁹ PM:n järj. os. PM:n ulkom. os:lle, n:o 329/Järj.4/sal./10.3.1943. T19654/F8. SArk.

⁵⁷⁰ Hauptquartier Auslandsabteilung An den Stab des Deutschen Generals beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, n:o 980/Ulk.1/sal./26.3.1943. Bertr. : Kriegsgef. A. Bigejev. T19654/F8. SArk.

⁵⁷¹ PM:n järj. os. PM:n ulkom. os:lle, n:o 329/Järj.4/sal./10.3.1943. T19654/F8. SArk. Asiakirjan alalaitaan on tehty lyijykynällä merkintä: Peruuttanut, ei halua tulla luovut. Saksaan 31.8.1943. Vlör.

Viime hetkellä Bigejev muutti jälleen mielensä ja päätti sittenkin siirtyä saksalaisten alaisuuteen. Vastoin tahtoaan häntä ei luovutettu, sillä kyseinen 75 vangin ryhmä, jonka mukana Bigejev siirtyi, oli hyväksynyt luovutuksen. Samassa yhteydessä 46 vankia kieltäytyi luovutuksesta, eikä heitä luovutettu.⁵⁷³

Bigejevin tapaus kertoo niistä paineista, joihin neuvostovanki joutui, kun hän ryhtyi yhteistyöhön suomalaisten ja saksalaisten kanssa. Bigejev teki anomuksensa tammikuussa 1943, ja pian tämän jälkeen saksalaiset kokivat tappion Stalingradissa. Vuoden 1943 aikana Bigejev puntaroi seuraavaa siirtoaan. Ilmeisesti tässäkin tapauksessa - kuten muutamien ukrainalaistenkin kohdalla - kävi niin, että suomalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat, etteivät voi konkreettisesti edistää Bigejevin nationalistisia pyrkimyksiä. Todennäköisesti suomalaiset suosittelivat, että Bigejevin kannatti pyytää siirtoa Saksaan tai Saksan miehitysalueille ja pyrkiä yhteistyöhön saksalaisten kanssa. Asiapapereista ja kirjeenvaihdosta ei ole tähän mennessä löytynyt Bigejevin anomusta siirtyä saksalaisten alaisuuteen, mutta kaikesta päätellen hän oli antanut ensimmäisen hyväksyntänsä siirrolle vuoden 1943 alkupuoliskolla. Bigejev kuitenkin laskelmoi viime hetkeen saakka, olisiko viisasta siirtyä saksalaisten alaisuuteen. Lopulta hän päätti ottaa riskin.

Bigejev mainitsi anomuksessa kirjailija Ajas Ishakin. Jussi Saukkonen kertoi muistelmissaan AKS:n saaneen maailmansotien välisenä aikana tietoja Neuvostoliiton vähemmistökansoja edustavien pakolaisten toiminnasta. Saukkonen muisteli, että AKS:n vieraana kävi turkkilaistataarilainen herra Ishak, joka edusti Turaanilaista seuraa. Herra Ishak oli toivonut yhteistyötä AKS:n kanssa. Saukkonen ei kertonut, syntyikö seurojen välille yhteistyötä. Herra Ishak oli arvioinut, että Neuvostoliiton pienten kansojen tulevaisuus olisi turvattu vasta sitten, kun Neuvostoliitto olisi jaettu siten, että jokainen kansallisuus saisi itsenäisyytensä.⁵⁷⁴ Jatkosodan aikana Jussi Saukkonen toimi upseerina tiedusteluosastolla ja oli tekemisissä muuan muassa

---

⁵⁷² PM:n Sv. kom. E PM:n ulkomaatoimistolle, n:o 1835/Sv.I/sal./31.3.1944. T 19656/F20. SArk. Asiakirjassa kerrottiin, että Bigejevin vastaanottokuitin oli allekirjoittanut saksalaisten puolella oberfeldwebel Fischer, Stalag. IA, Stablack.

⁵⁷³ Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 393/II/sal./7.12.1943. T 19659/B18. SArk. Asiakirjan liitteenä sotavankileiri n:o 7 lähetti luettelon 75 vangista, jotka luovutettiin saksalaisille 19.9.1943. Liitteenä oli myös luettelo 46 vangista, jotka kieltäytyivät luovutuksesta; LIITE 5.

⁵⁷⁴ Saukkonen 1973, 84. Saukkonen ei kerro herra Ishakin vierailun tarkkaa ajankohtaa.

sotavankien kuulustelun kanssa.⁵⁷⁵ On todennäköistä, että Ahmed Bigejevin mainitsema kirjailija Ajas Ishak ja Jussi Saukkosen mainitsema herra Ishak on yksi ja sama henkilö. Maailmansotien välisenä aikana syntyneistä suhteista saattoi olla hyötyä Ahmed Bigejevin tapauksessa. Sotavankileiri n:o 1:n päällikkö totesi, että Bigejev vetosi “verraten tunnettuihin” muhamettilaisiin. Ehkä osittain AKS:n tekemän taustatyön ansiosta suomalaisupseereilla oli valmiuksia ymmärtää Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia edustavien sotavankien nationalistisia pyrkimyksiä.

4.2. Luovutusten puntarointia

Vuoden 1942 kesällä Hitlerin Saksa suuntasi hyökkäyksensä painopisteen itärintamalla kohti Kaukasusta, missä tavoitteena oli ottaa haltuun alueen öljyvarat. Tilannetta seurattiin Suomen armeijan päämajassa tarkasti, ja heinäkuussa saksalaisten eteneminen oli vaikuttavaa. Päämajan pöytäkeskustelussa pidettiin asetelmaa venäläisten kannalta “lopun alkuna”, jos saksalaiset onnistuisivat katkaisemaan Volgaa pitkin tehdyt öljykuljetukset. Tuompo luonnehti, että saksalaisten menestys “vaikuttaa kohottavasti ja mielialaa innostavasti”.⁵⁷⁶ Syksyllä 1942 ilmeni, ettei Saksa saanut aikaiseksi ratkaisua itärintamalla. Hyökkäys Leningradia vastaan viipyi, ja taistelut jatkuivat Stalingradissa. Mannerheim ei vaikuttanut itärintaman tapahtumien takia pettyneeltä. Leningradin suhteen saksalaiset olivat olleet ylipäällikön mielestä liian optimistisia. Enemmänkin Mannerheimia hermostutti liittoutuneiden eteneminen Pohjois-Afrikassa.⁵⁷⁷ Suomen johtomiehet eivät enää kesän 1942 jälkeen uskoneet, että Saksa voisi lyödä Neuvostoliiton. Joulukuussa 1942 Saksan Helsingin-lähettiläs von Blücher ilmoitti Berliiniin suomalaisten päättäjien tarkistavan käsityksiään sodan lopputuloksesta.⁵⁷⁸ Joulukuussa 1942 Tuompo kuuli, kuinka Mannerheim sanoi ministeri Viljami Kalliokoskelle, että Helsingissä ajateltiin valtioneuvostoa myöten sodan sujuvan

⁵⁷⁵ Saukkonen 1973, 154.

⁵⁷⁶ Tuompo 1994, 149-150. Päiväkirjamerkintä 15.7.1942.

⁵⁷⁷ Tuompo 1994, 162 (päiväkirjamerkintä 12.10. 1942), 164-165 (päiväkirjamerkinnät 6.11.1942 ja 8.11.1942).

⁵⁷⁸ Vehviläinen 1990a, 13-15.

Suomen ja Saksan kannalta suotuisasti. Tuompon päiväkirjamerkinnän mukaan Helsingin piirien asenne oli väärä ja vaarallinen.⁵⁷⁹

Neuvostoliittolaisten sotavankien joukossa oli Kaukasuksen alueen kansallisuuksia, joista suomalaiset sotilasviranomaiset käyttivät yleisnimitystä ”kaukaasialaiset”. Ylipäällikkö Mannerheim oli tehnyt kaukaasialaisten luovutuksesta päätöksen jo marraskuussa 1941. Luovutus kuitenkin siirtyi, sillä talven 1941-1942 aikana vankisiirrot pysähtyivät tartuntatautikaranteenien takia.

Kun kotijoukkojen esikunta oli tehnyt marraskuussa 1941 aloitteen kaukasialaisten siirtämiseksi ”Etelä-Venäjälle”, sitä oli perusteltu käytännöllisillä syillä. Kotijoukkojen esikunnan mukaan kaukasialaiset sotavangit olivat herkkiä sairastelemaan ja heidän kuolleisuutensa oli suuri. Suomen ilmasto-olosuhteet olivat kaukasialaisille liian kovat, eikä heidän työtehonsa ollut riittävä.⁵⁸⁰ Kotijoukkojen esikunta vaikutti pelkäävän, että suomalaiset sotilasviranomaiset joutuisivat elättämään kaukaasialaisia sotavankeja tyhjän panttina.

Kaukaasialaisten sotavankien luovutus saksalaisille sotilasviranomaisille toteutui 5.1.1943 Hangossa. 500 kaukaasialaisen lisäksi luovutettiin tuossa yhteydessä kaksi ukrainalaista.⁵⁸¹ Kaukaasialaiset edustivat 24:ää Kaukasuksen alueen kansallisuutta.

TAULUKKO 1. HANGOSSA 5.1.1943 SAKSALAISILLE SOTILASVIRANOMAISILLE LUOVUTETTUIEN KAUKAASIALAISTEN KANSALLISUUDET Kansallisuuksien kirjoitustavassa on noudatettu suomalaisten sotilasviranomaisten merkintöjä. Lähde: Sv. leiri. 7/ 12.1.43. Luettelo 5.1.43 Hangossa saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. Luettelo on liitteenä kirjelmässä: Kotij. E:ta PM:n Järj. os. 4:lle, n:o 81/Järj.1b/sal./12.1.43. T19659/B18. SArk.

Kansallisuus

lukumäärä

⁵⁷⁹ Tuompo 1994, 169. Päiväkirjamerkintä 13.12.1942

⁵⁸⁰ Nesemann 2008, 202-203. Nesemannin ilmoittama lähde: ”Kotijoukkojen Esikunnan salaiseksi merkitty aloite 10.11.1941, n:o 2011/järj. 1b/sal, allekirjoittanut kenraalimajuri A.E. Martola, Sota-arkisto, KotijE, svststo, Fa 6).”

⁵⁸¹ Sv. leiri 7 Kotij. E:lle, n:o 13/III/4./4.1.1943. T 19659/B18. SArk. Kirjelmä sisältää sv. leiri 7:n kuittauksen 502 luovutetusta sotavangista ja saksalaisten sotilasviranomaisten kuittauksen 502 vastaanotetusta sotavangista; Kotij. E PM:n järjestelyosasto 4:lle, n:o 81/Järj. 1b./sal./12.1.1943. T 19659/B18. SArk.

gruusialainen	112
armenialainen	104
adherb.	66
avar	41
tshetshen	31
lezgin	28
kaukasial.	18
kabardin	16
tsherkesh	16
osjetin	12
karatshai	8
karatshi	8
lakitsh	8
dagestan	7
georgial.	6
abhaz	5
balkar	3
osset	3
ingush	2
mingrel	2
adhaz	1
adygeal	1
azerbeid.	1
dargin	1
	500

Kirjeenvaihdosta ei löydy tarkempia tietoja siitä, kuinka nämä kaukaasialaiset sotavangit suhtautuivat luovutukseen.

Berndt Aminoff toimi Hangossa sotavankileirin päällikkönä. Vuosikymmeniä sodan jälkeen tehdyssä haastattelussa Aminoff ei muistanut 500 kaukaasialaisen siirtoa

saksalaisille. Hän kertoi, että leirillä oli käynyt joku suomalainen viranomainen, mahdollisesti valtiollisen poliisin edustaja, kyselemässä kaikilta sotavangeilta, haluaisivatko nämä liittyä “johonkin joukko-osastoon, joka menisi sotimaan Venäjää vastaan”. Aminoff jatkoi: “Heidät otettiin yksitellen kansliaan. Minä en ollut siellä mukana. Aika moni niistä, jotka oli siellä kakkosleirillä mikäli muistan ne oli niitä kaukasialaisia olisi vastannut myönteisesti. Eräskin oli sanonut, että vaikka tänään. Mutta ei siitä sitten tullut mitään.”⁵⁸² On mahdollista, että ainakin osa Saksalle luovutetuista kaukasialaisista sotavangeista oli valmis tekemään yhteistyötä saksalaisten kanssa, mutta tämän tutkimuksen puitteissa läpikäydyistä asiakirjalähteistä ei löydy asialle vahvistusta.

Kaukasialaisia sotavangeja tutkineen Frank Nesemannin mukaan Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 534 kaukasialaista sotavankia, joista “suhteellisen korkea määrä” kuului Kaukasuksen alueen pieniin muslimikansoihin. Nesemann pitää mahdollisena, että yhtenä syynä kyseisten kansallisuuksien halukkuuteen siirtyä Saksan alaisuuteen saattoi olla näiden kansojen piirissä “laajalle levinnyt oppositio ja jopa vihamielisyys neuvostovaltiota kohtaan”. Joulukuusta 1941 lähtien saksalaiset olivat perustaneet kaukasialaisista sotavangeista georgialaisen, armenialaisen, azerbaidzhanilaisen ja pohjoiskaukasialaisen legioonan. Vuosina 1941-1943 Wehrmachtin joukoissa oli aseissa 110 000 kaukasialaista. Nesemannilla ei vaikuta olevan tietoa siitä, kuinka moni Suomen luovuttama kaukasialainen sotavanki päätyi näihin legiooniin. Hän toteaa, että nimilistojen perusteella yksikään Suomen siirtämä kaukasialainen ei “hoitanut kovin korkeaa virkaa legioonissa tai Abwehrissa”. Nesemann arvioi, että riippumatta siitä, millä tavalla saksalaiset käyttivät suomalaisilta saamiaan kaukasialaisia hyväkseen, näiden kohtalo oli “lopulta lähes kaikissa tapauksissa” traaginen. Jos kaukasialaiset selvisivät sodasta hengissä, he joutuivat sodan jälkeen Neuvostoliitossa kostotoimenpiteiden kohteeksi.⁵⁸³

⁵⁸² Sana 2003, 329-333. Elina Sana haastatteli Berndt Aminoffia 13.8.1987. Sana siteeraa Aminoffin haastattelua, mutta ei tuo omissa tulkinnoissaan esille sellaista vaihtoehtoa, että kaukasialaiset olisivat olleet valmiita taistelemaan puna-armeijaa vastaan.

⁵⁸³ Nesemann 2008, 199, 207-208; Nesemannin tiedot luovutettujen kaukasialaisten sotavankien kansallisuuksista: 129 georgialaista, 112 armenialaista, 64 azerbaidzhanilaista, 47 avaaria, 39 adygeita/tsherkessia/kabardia, 35 tshetsheeniä, 28 lesgiiniä, 19 ossetialaista, 19 karatshaita, 9

Kun kaukaasialaisten ryhmäluovutus tehtiin tammikuun alussa 1943, saksalaisilla oli Stalingradin suunnalla kriittinen tilanne, joka vaikutti myös ilmapiiriin päämajassa. Tuompo koki, että tammikuun loppupuolella 1943 Mannerheimin johtamat ateriatiot olivat äänettömämpiä kuin koskaan aikaisemmin. Ylipäällikkö oli väsynyt ja vähän hermostunut.⁵⁸⁴ Suomessa uutisoitiin 2.2.1943, että saksalaisten vastarinta oli päättynyt Stalingradissa.⁵⁸⁵ Samana päivänä Mikkelissä kokoontuivat ylipäällikkö Mannerheim, presidentti Ryti, pääministeri Rangell, puolustusministeri Walden ja valtiovarainministeri Tanner. Neuvonpidon johtopäätös oli, että Suomen piti pyrkiä irtautumaan sodasta, joka päättyisi tappioon. Neuvostoliiton kanssa oli pyrittävä luottamuksellisiin suhteisiin, vaikka se voisi merkitä Itä-Karjalasta luopumista. Helmikuun 10. päivä 1943 päämajan tiedosteluosaston päällikkö eversti Aladár Paasonen piti Mannerheimin valtuuttamana eduskunnassa tilannekatsauksen, jossa hän arvoi Saksan häviävän sodan, ja Suomi voisi joutua taipumaan raskaisiin menetyksiin rauhaa solmittaessa. Etenkin oikeistoon lukeutuvat kansanedustajat arvostelivat Paasosta tappiomielialan lietsomisesta.⁵⁸⁶

Vaikka maailmansodan yleistilanne oli saksalaisten Stalingradissa kokeman tappion myötä muuttunut entistä synkemmäksi suomalaisten kannalta, sotavankien suuri joukkoluovutus saksalaisille tuli pohdittavaksi keväällä 1943, kun suomalaiset valmistelivat suunnitelmaa uusien inkeriläisryhmien tuomiseksi Saksan miehitysalueilta Suomeen. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Toivo Ikonen otti asiassa yhteyttä päämajaan huhtikuun alussa 1943 ja esitteli suomalaisten suunnitelmaa. Tuossa vaiheessa inkeriläisiä oli tuotu vasta muutamia tuhansia, ja aluksi olikin tavoitteena tuoda 12 000 inkeriläistä ”vastikkeetta” Suomeen. Saksalaiset eivät vaatineet tästä määrästä työvoimakorvausta. Suomalaiset viranomaiset halusivat kuitenkin lisätä Suomeen tuotavien inkeriläisten määrää, ja korvauksena näistä inkeriläisistä piti saksalaisille toimittaa työvoimaa. Ministeri Ikonen mukaan vastikkeena käytettäisiin ensisijaisesti ”Venäjän eri osista palautetulle alueelle ja Itä-Karjalaan siirrettyä siviiliväestöä, joka nykyään on keskitysleireillä”. Ikonen mukaan

---

lakialaista, 8 turkkilaista (eli meskeettiä), 6 dagestanilaista, 4 balkaaria, 3 dargiinia, 3 assyrialaista, 3 abhasialaista, 2 ingushia, 1 ”busurmani” (=tataari). Ks. Nesemann 2008, 206-207.

⁵⁸⁴ Tuompo 1994, 174. Päiväkirjamerkintä 24.1.1943.

⁵⁸⁵ Silvennoinen 2008, 288.

⁵⁸⁶ Jokisipilä 2004, 62-65.

ainakin niitä, jotka vapaaehtoisesti vaihtoon suostuivat, voitiin vaihtoon tarjota. Ministeri piti myös mahdollisena, että sotavankeja voitaisiin käyttää vaihdossa, kun työkuntoisia inkeriläisiä miehiä tuotaisiin Suomeen. Ikonen suositteli, ettei saksalaisille luovuteta siviilitöissä olevia täysin työkuntoisia ja haluttuja sotavankeja vaan, että vaihdettavat sotavangit “ensisijaisesti otettaisiin puolustusvoimien käytössä olevista heikkokuntoisimmista vangeista”.⁵⁸⁷ Tässä vaiheessa luovutettavien vankien kansallisuus ei tullut esille.

Ministeriön kirjelmän marginaaliin on lyijykynällä tehty merkintä, jonka mukaan asiassa jäätin odottamaan Kaiteran ja saksalaisten keskinäisten neuvottelujen tuloksia. Sotilasjohto oli valmis luovuttamaan 10 000 sotavankia työvoimaosaston hyväksymillä ehdoilla. Merkinnän yhteydessä on kuittaus: 8/4 Heks.⁵⁸⁸ Merkintä on luultavasti tehty päämajassa.

Väestönsiirron johtaja professori Pentti Kaitera ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Toivo Ikonen tekivät inkeriläisten vaihtoasiassa aloitteen ulkoministeriölle huhtikuussa 1943. Heidän mukaansa “on Päämaja ilmoittanut olevansa valmis luovuttamaan korvikkeeksi venäläisiä sv:ja aina 10 000 vankiin saakka, mikäli tämä ei huononna työvoimatilannetta”. Kirjelmässä on alleviivattu kyseinen kohta ja marginaaliin on kirjoitettu: “Ministeri Ikosen todistus tästä seikasta!”. Merkinnän perässä on nimikirjaimet: Heks.⁵⁸⁹ Ministeri Toivo Ikonen oli sopinut 10 000 venäläisen sotavangin luovutuksesta alustavasti päämajan edustajan kanssa. Aluksi puhuttiin yleisluontoisesti sotavankien luovuttamisesta, mutta ulkoministeriölle tehdyssä aloitteessa luovutettavat olivat tarkentuneet venäläisiksi sotavangeiksi. Ilmeisesti venäläiset vangit eivät olleet haluttuja, ja nähtävästi venäläiset olivat myös

⁵⁸⁷ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osasto Päämajalle, n:o X-4675/43/3.4.1943. T 19654/F8. SArk.

⁵⁸⁸ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osasto Päämajalle, n:o X-4675/43/3.4.1943. T 19654/F8. SArk. Kirjelmään kirjoitettu lyijykynämerkintä: “Jää odottamaan Kaiteran ja saks. kesk. neuvottelujen tuloksia. Sot. johto valmis luovuttamaan 10 000 svankia Työvoimaosaston hyv. ehdoilla 8/4 Heks”

⁵⁸⁹ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön väestönsiirtoasiain keskustuimiston kirj. Yleisesikunnan päällikölle, n:o 581/17.4.1943. T 19654/F8. SArk. Kirjelmän liitteenä jäljennös ministeri Toivo Ikosen ja väestönsiirron johtajan professori Pentti Kaiteran allekirjoittamasta kirjelmästä Ulkoministeriölle n:o 533, 15.4.1943, jossa kerrotaan, että “Päämaja ilmoittanut olevansa valmis luovuttamaan korvikkeeksi venäläisiä sv:ja aina 10 000 vankiin saakka, mikäli tämä ei huononna työvoimatilannetta”; Mikkola 1976, 163.

huonokuntoisimpia. Ministeri Ikonenhan oli toivonut juuri tämänlaatuisia vankeja vaihdon välineeksi, kun oli esitellyt asian päämajalle.

Ministeri Ikonen tavoite löytää Suomesta 10 000 heikkokuntoista sotavankia ei ollut vailla realismia, sillä suomalaisilla sotavankileireillä oli 13 210 työkyvyttöä⁵⁹⁰ sotavankia maaliskuussa 1943.

Timo Mikkolan mukaan suomalaiset tekivät juridisia selvityksiä vuoden 1943 aikana ja päätyivät sellaiseen johtopäätökseen, ettei ollut kansainvälisten sopimusten mukaista antaa sotavankeja maksuksi työkykyisistä inkeriläisistä. Sotavankeja olisi voitu luovuttaa vain, jos he itse olisivat sitä todistettavasti anoneet. Mikkola kertoi luutnantti Ellilän selvityksestä seuraavasti: ...”mikäli luovutuksia oli vastoin sopimuksia tapahtunut, olisi vastaanottanut valtio myös pitänyt sitoutua noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia. Jos tätä sopimusta rikottiin, jäi vastuu sille valtiolle, joka sotavangit oli ottanut.”⁵⁹¹ Ilmeisesti luutnantti Ellilän selvityksen jälkeen venäläisten sotavankien luovutushanke raukeni. Suomi näki parhaaksi kunnioittaa kansainvälisiä sopimuksia. Suomalaiset viranomaiset eivät halunneet ottaa riskiä, jonka venäläisten vankien laajamittainen luovutus aiheuttaisi.

Vaikka suomalaiset sotilasviranomaiset eivät suostuneet venäläisten vankien joukkoluovutuksiin, saksalaiset antoivat suomalaisille jatkosodan aikana yli 63 000⁵⁹² inkeriläistä. Myöskin Suomen miehittämän Itä-Karjalan väestön luovuttaminen saksalaisille vastikkeeksi inkeriläisistä torjuttiin kansainvälisiin sopimuksiin vedoten.⁵⁹³

Vuoden 1943 aikana Suomi ja Neuvostoliitto kävivät propagandasotaa neuvostoliittolaisten sotavankien olosuhteista. Helmikuussa 1943 suomalaiset viranomaiset saivat tiedon Neuvostoliiton Lontoon-lähettilään julkaisemasta

⁵⁹⁰ Westerlund 2008c, 27. Westerlundin mukaan maaliskuussa 1943 työkyvyttömänä oli 27,6 % suomalaisten hallussa olevista sotavangeista.

⁵⁹¹ Mikkola 1976, 163. Mikkolan käyttämä lähde: ”Luutn. Ellilä 15.11.1943, T- 19655/E3, SA.”

⁵⁹² Nevalainen 1990, Liite 1.

⁵⁹³ Nevalainen 1990, 102-103.

kirjasesta, jossa suomalaisia syytettiin neuvostovankien huonosta kohtelusta.⁵⁹⁴ Neuvostoliiton aktiivisuus noteerattiin Suomessa, sillä suomalaiset sotilasviranomaiset ryhtyivät samoihin aikoihin tekemään selvitystä siihen mennessä kuolleista sotavangeista.⁵⁹⁵

Suomen Tukholman lähettiläs G.A. Gripenberg ilmoitti toukokuussa 1943, että ”huomattavat Ruotsin kansalaiset” olivat perustaneet toimikunnan suomalaisten ja venäläisten sotavankien avustamiseksi. Toimikunta pyysi Suomen Punaiselta Ristiltä apua avustustarvikkeiden toimittamiseksi vangeille. Gripenbergin mukaan Ruotsin Punainen Risti suhtautui toimikunnan aloitteeseen skeptisesti, mutta lupasi tukea sitä, jos Suomi ja Neuvostoliitto hyväksyivät sen. Lähetystöneuvos Semenov Neuvostoliiton Tukholman lähetystöstä hyväksyi ruotsalaisten avun suomalaisille sotavangeille, mutta ei saksalaisille. Gripenbergin oma arvio vireillä olevasta avustusoperaatiosta oli, että sen toteuttamismahdollisuudet olivat pienet, mutta asian poliittisen merkityksen takia Suomi ei olisi viisasta kaataa aloitetta. Sen tekijöinä oli huomattavia ruotsalaisia lähinnä vasemmistoon lukeutuvia henkilöitä, jotka olivat esiintyneet julkisuudessa muun muassa juutalaisten ja norjalaisten pakolaisten avustamisen puolesta. Jos Suomi torjuisi aloitteen, Suomi saisi negatiivista julkisuutta. Gripenberg kertoi korostaneensa Ruotsin Punaisen Ristin edustajalle, että Suomi oli tehnyt paljon Suomessa olevien venäläisten sotavankien hyväksi, mutta Neuvostoliitto ei antanut mitään tietoja Venäjällä olevista suomalaisista sotavangeista.⁵⁹⁶ Samoihin aikoihin kun ministeri Toivo Ikonen toivoi löytävänsä huonokuntoisia venäläisiä sotavankeja näiden luovuttamiseksi saksalaisille sotilasviranomaisille, suurlähettiläs G.A. Gripenberg vakuutteli Ruotsin Punaiselle Ristille, että Suomi oli tehnyt paljon venäläisten sotavankien hyväksi.

Gripenbergin mukaan ruotsalainen toimikunta halusi avustaa nimenomaan venäläisiä sotavankeja, ja lähinnä vasemmistolaisiksi tunnetut henkilöt olivat aloitteen takana. On mahdollista, että ruotsalaisen toimikunnan aloite sai pontta Neuvostoliiton

⁵⁹⁴ Bern 15.2.1943. Sähkejäljennös ulkomaosaston kirjelmässä: Ulk. os. Järj. 4:lle, n:o 592/Ulk.1/19.2.1943. T 19654/F9. SArk.

⁵⁹⁵ PM:n Järj. os. SPR:n Sv. toim:lle, n:o 330/Järj.4/sal./17.2.1943. T 19654/F9. SArk.

⁵⁹⁶ Suomen Tukholman lähetystö Suomen ulkoasiainministeriölle, n:o 1904/588/10.5.1943. T 19654/F9. SArk.

Lontoon-lähettilään kirjasesta, jossa Suomea oli syytetty sotavankien huonosta kohtelusta. Gripenberg ei ollut ruotsalaisten aloitteesta innostunut, mutta taktisista syistä suositteli Suomen suhtautuvan siihen myönteisesti. Nyt läpikäytyissä arkistokokoelmissa ei ole tietoja ruotsalaisen toimikunnan avustusyrityksen myöhemmistä vaiheista.

Suomalaiset valmistautuivat esittelemään omia näkemyksiään myös Yhdysvalloille suomalaisten hallussa olevien sotavankien tilanteesta. Kesäkuussa 1943 ylipäällikkö Mannerheimin määräyksestä Yhdysvaltain asiainhoitajalle Mc Clintockille piti toimittaa ylipäällikön hyväksymä muistio, jossa suomalaiset torjuivat Yhdysvalloissa esitetyt tiedot sotavankien suuresta kuolleisuudesta talven 1942-43 aikana. Muistiossa kerrottiin sotavankien pienistä kuolleisuusluvuista vuoden 1943 viiden ensimmäisen kuukauden aikana. Siinä viitattiin talveen 1941-42 ja todettiin, että silloin tilanne oli ollut huonompi vaikean elintarviketilanteen takia, mutta Suomen marsalkka oli ryhtynyt heti vuoden 1942 alussa toimenpiteisiin ja pyytänyt kansainväliseltä Punaiselta Ristiltä avustuksia, joita Suomi oli vuoden 1942 aikana saanut sotavangeille. Muistion mukaan tuona vaikeanakin ajanjaksona Suomi oli taannut sotavangeilleen yhtä suuret kalorimäärät kuin oli varattu ruumiillisen työn tekijöille.⁵⁹⁷ Yhdysvaltain asiainhoitajalle toimitettavaksi määrättyssä muistiossa ei tuotu esille sotavankien kuolleisuuslukuja talven 1941-1942 aikana. Sen sijaan korostettiin vankien hyviä olosuhteita vuoden 1943 aikana ja sitä, kuinka Suomi oli tehnyt parhaansa ylipäällikkö Mannerheimin johdolla myös ensimmäisen sotatalven vaikeuksien keskellä.

Vuoden 1943 aikana Suomen ja Neuvostoliiton välinen propagandataistelu lisäsi eri tahoilta Suomeen kohdistuneita paineita. Suomi joutui reagoimaan sotavankien olosuhteita koskeviin väitteisiin, joita ulkomailla esitettiin. Kansainvälinen huomio saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että alustavasti suunniteltu 10 000 venäläisen sotavangin siirto saksalaisille raukesi. Myös suomalaisten sotilasviranomaisten havainnot venäläisvankien huonosta asemasta saksalaisilla sotavankileireillä saattoivat vaikuttaa päätökseen. Todennäköisesti keskeisin syy oli maailmansodan yleistilanne.

---

⁵⁹⁷ Yleisesikunnan päällikkö Suomen ulkoasiainministeriölle 8.6.1943, Muistio Yhdysvaltain asiainhoitajalle sv:n oloista Suomessa. T 19654/F9. SArk.

Helmikuussa 1943 Saksa koki Stalingradissa tappion, jonka jälkeen suomalaiset yleisemminkin alkoivat uskoa Saksan häviöön.⁵⁹⁸ Kesällä 1943 Mannerheim kotiutti Saksan alaisuudessa taistelleen suomalaisen SS-pataljoonan.⁵⁹⁹ Saksan tappioon valmistautuessaan suomalaiset ryhtyivät ajamaan alas yhteistyöprojekteja. Pelko Saksan tappiosta vaikutti siihen, että suomalaiset eivät olleet valmiita luovuttamaan suuria määriä venäläisiä sotavankeja. Vuoden 1943 aikana suomalaisten innostus sotavankivaihtoihin oli hiipumassa.

Pariisissa toimiva Georgian pakolaishallituksen Berliinin-edustaja otti yhteyttä Suomen hallitukseen huhtikuussa 1943. Pakolaishallituksen Berliinin-edustaja Evgeni Gegetshkori esitti ulkoministeri Ramsaylle pyynnön, että georgialaiset, armenialaiset, azerbaidzhanilaiset ja “vuoristoheimojen” kansallisuutta olevat sotavangit siirrettäisiin “johonkin muuhun paikkaan, jonne myös muut kaukaasialaiset sotavangit” koottaisiin. Gegetshkorin mukaan Saksan sotavoimien päällystö oli suhtautunut myönteisesti vastaavaan pyyntöön. Mensevikki Gegetshkori oli Georgian entinen pääministeri ja ulkoministeri. Väinö Tanner välitti Gegetshkorin pyynnön Mannerheimille. Tannerin mukaan Gegetshkori pyrki keräämään georgialaisista sotavangeista osaston, jonka tarkoituksena oli taistella Neuvostoliittoa vastaan. Huhtikuun lopulla 1943 Suomen Berliinin lähetystölle ilmoitettiin, että päämaja oli valmis siirtoon, jos sotavangit suostuivat vapaaehtoisesti lähtemään. Päämajan tietojen mukaan suomalaisilla sotavankileireillä oli 155 kaukasialaista, joiden joukossa oli 24 georgialaista, 25 armenialaista ja 20 azerbaidzaniilaista. Suomen ulkoministeriö pyysi Berliinin lähetystä tiedustelemaan Saksan viranomaisilta, voisivatko nämä vaihtaa vangit vastaavaan määrään työkykyisiä suomenheimoisia sotavankeja. Toukokuussa 1943 ulkoministeri Ramsay ilmoitti Gegetshkorille, että Suomi suostuisi vaihtoon, jos Saksa hyväksyisi sen.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁸ Vehviläinen 1990a, 15-16.

⁵⁹⁹ Jokipii 2002, 255.

⁶⁰⁰ Neseemann 2008, 204-205.

Elokuussa 1943 suomalaiset sotilasviranomaiset valmistelivat kaukaasialaisten sotavankien siirtoa sotavankileiri n:o 7:lle, josta heidät luovutettaisiin Saksalle. Vankeja, jotka kirjallisesti kieltäytyivät luovutuksesta, ei tarvinnut siirtää.⁶⁰¹

Syyskuussa 1943 Hangossa luovutettiin 75 sotavangin ryhmä, joka koostui eri kansallisuuksista, ja siinä oli muun muassa 35 kaukaasialaista ja 10 ukrainalaista. Vangit hyväksyivät luovutuksen saksalaisille, sillä kyseisen luovutuksen valmistelujen yhteydessä 46 sotavankia kieltäytyi siirrosta, eikä heitä luovutettu saksalaisille.⁶⁰²

Tammikuussa 1943 päämajan järjestelyosasto antoi ohjeita päämajan ulkomaanosastolle 58 ukrainalaisen sotavangin luovuttamiseksi saksalaisille. Ulkomaanosaston piti kehottaa Saksan sotilasviranomaisia ottamaan yhteys kotijoukkojen esikunnassa ev. luutn. Fabriciukseen, jonka johdolla luovutus käytännössä järjestettäisiin.⁶⁰³ Lokakuussa 1943 Suomi luovutti 29 vankia sotavankileiristä n:o 7. Vangeista 27 oli ukrainalaisia ja 2 venäläisiä.⁶⁰⁴

Upseerisotavankeja tutkinut Juha Kujansuu on löytänyt arkistotietoja 111 ukrainalaisesta upseerisotavangista, jotka kieltäytyivät luovutuksesta. Vangeilta oli ilmeisesti vuoden 1943 aikana tiedusteltu, halusivatko he siirtyä Saksan alaisuuteen.⁶⁰⁵ Vuoden 1943 aikana ukrainalaiset sotavangit vaikuttavat olleen

⁶⁰¹ Kotijoukkojen esikunta n:o 2879/Järj.1b.sal./2.8.1943. Koskee: sv. siirtoa. Liittyy: majuri Vähälän ja luutn. Pernajan väliseen puhelinkeskusteluun 1.8.1943. Jakelu: Sv. järj. leirit 1 ja 2. Sv. leirit 1, 6, 8, 9, 14, 16 ja 19. Sv. sairaalat. Sv. leiri 7 (tiedoksi). T 9208/8. SArk.

⁶⁰² Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 393/II/sal./7.12.1943. Oheisena jäljennökset Saksan sotilasviranomaisille 19.9.1943 luovutettujen 75 sotavangin luovutusta koskevista asiakirjoista. T 19659/B18. SArk; LIITE 5: luovutettujen 75 sotavangin kansallisuudet.

⁶⁰³ PM:n Järj. os. Ulk. os:lle, n:o 54/Järj. 4/sal./17.1.1943. Liittyy: PM:n kirj. n:o 82/Ulk.1/sal./9.1.43 ja n:o 54/Järj.4/sal./9.1.43. T 19654/F8. SArk.

⁶⁰⁴ Sv. leiri n:o 7, 20.10.1943. Luettelo saksalaisille luovutetuista sotavangeista. 29 luovutettua. 27 ukrainalaista ja 2 venäläistä. T 19659/B18. SArk; Kriegsgefangenlager n:o 7 an Deutsche Wehrmacht, KD. n:o 342/II/5b./20.10.1943. Ref. Kriegsgefangenübergebung. Kirjelmän yhteyteen on liitetty saksalaisen upseerin vastaanottokuittaus 29 sotavangista. T 19659/B18. SArk. Saksalaisten vastaanottokuittauksen tekstissä puhutaan venäläisistä sotavangeista ("29 Russische Kriegsgefangene"). Saksalaiset määrittivät koko vankijoukon venäläiseksi, vaikka ryhmässä oli vain kaksi venäläistä. Suomalaisten tekemässä luovutettujen vankien listassa vankien kansallisuus tuodaan esille. Mitä ukrainalaisten vankien kannalta merkitsi se, että saksalaiset merkitsivät ottaneensa heidät vastaan venäläisinä vankeina? Kohdeltiinko heitä kuin venäläisiä vankeja vai oliko tässä tapauksessa kyse vain byrokraattisesta suurpiirteisyydestä? ; Saksalaisilla sotilasviranomaisilla oli taipumusta käyttää sanoja "venäläinen" ja "neuvostoliittolainen" synonyymeinä. Ks. Westerlund 2008b, 96-97.

⁶⁰⁵ Kujansuu 1999, 66.

haluttomia siirtymään saksalaisten alaisuuteen, ja kieltäytymisen jälkeen heitä ei luovutettu.

Vuoden 1942 jälkeen suomalaiset luovuttivat saksalaisille vain muutamia baltteja. Päämajan sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen laskelman mukaan vuoden 1943 aikana luovutettiin viisi virolaista ja kolme latvialaista. Vuodelta 1944 ei ole luovutustietoja.⁶⁰⁶ Tässä tutkimuksessa läpikäytyjen asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että vuoden 1943 aikana balttien luovutukset tyrehtyivät liki täysin. Sodan yleistilanteen lisäksi analyysit miehitetyn Viron tilanteesta, ja muun muassa Helasen antamat tiedot aikaisemmin luovutettujen virolaisten vankeuden jatkumisesta Saksan alaisuudessa, loivat pohjaa sille, että suomalaiset viranomaiset eivät enää mielellään antaneet baltteja saksalaisille. Elina Sanan⁶⁰⁷ mukaan Helasen varoituksilla ei olisi ollut mitään vaikutuksia suomalaisten tapaan luovuttaa sotavankeja saksalaisille.

Tämän tutkimuksen puitteissa on asiakirjoista löytynyt tietoja 686 balttisotavangin luovutuksesta.⁶⁰⁸ Kansallisarkiston projektin tutkimusten mukaan baltteja luovutettiin 581⁶⁰⁹ tai 675⁶¹⁰.

Saksalaisilla oli Baltian suunnalla vuosisatoja vanhat valtapyrkimykset, joita he olivat olleet tilaisuuden tullen valmiit vaalimaan. Saksalaisten visioissa ensimmäisen maailmansodan aikana Baltian maat kuuluivat saksalaisten nautinta-alueisiin.⁶¹¹ Myös toisen maailmansodan aikana Baltian maat kuuluivat Hitlerin Saksan elintilasuunnitelmiin. Mauno Jokipiin mukaan Saksan ulkopolitiikka tähtäsi 1941-1943 Viron liittämiseen lääninä Saksaan. Sodan loppuvaiheessa Saksa oli valmis antamaan Virolle jonkinlaisen autonomian.⁶¹²

---

⁶⁰⁶ LIITE 2.

⁶⁰⁷ Sana 2003, 328-329.

⁶⁰⁸ LIITE 4.

⁶⁰⁹ LIITE 7.

⁶¹⁰ LIITE 8.

⁶¹¹ Elias 1997, 183-185, 188.

⁶¹² Jokipii 2002, 383.

Saksalaiset ottivat Virossa käyttöön työvelvollisuuden tammikuussa 1943, jonka jälkeen pakolaisliikenne Suomeen kasvoi.⁶¹³ Suomessa pantiin merkille, että saksalaiset varjelivat tarkasti omaa valtapiiriään Virossa. Päämajan komentoesikunnan päällikkö W. E. Tuompo totesi päiväkirjassaan huhtikuussa 1943, että Suomi saisi Virosta helposti 10 000-15 000 vapaaehtoista, mutta Saksa ei tätä sallinut vaan pakotti virolaiset SS-joukkoihin tai työpalveluun. Tuompon mukaan saksalaiset eivät halunneet suomalaisten sekaantuvan Viron asioihin. Saksan ulkoministeri von Ribbentrop oli kutsunut luokseen Suomen Saksan-suurlähettilään Kivimäen ja aggressiiviseen sävyyn tehnyt selväksi, ettei Suomen tarvitse antaa neuvoja siitä, kuinka Saksan pitäisi hallita valloittamiaan alueita.⁶¹⁴

Kolmas heimosotavankeja noutanut suomalainen komissioni kävi Stablackin sotavankileirillä lähellä Königsbergiä syyskesällä 1943. Suomalaisten havaintojen mukaan ”useimmat” leirillä olleista virolaisista ja muista balttisotavangeista, jotka Suomi oli aikaisemmin luovuttanut Saksalle, olivat edelleen valmiita siirtymään takaisin Suomeen.⁶¹⁵ Matkakertomuksen havainnoistaan kirjoittanut vänrikki G. Sero ei Helasen tapaan pyytänyt lupaa vankien siirtämiseksi Suomeen. Todennäköisesti kyseiset vangit olivat samoja, jotka Helanen oli tavannut Stablackissa loppuvuodesta 1942. Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät kuitenkaan olleet valmiita ottamaan virolaisvankeja takaisin Suomeen virallisia reittejä pitkin, vaikka vangit itse olivat sitä halunneet ja jopa vankileiriä komentavat saksalaisupseerit olivat olleet siihen valmiita. Nähtävästi suomalaiset sotilasviranomaiset olettivat, että siirtopyrkimykset ärsyttäisivät Saksaa, joka halusi pitää Viron tiukasti omassa komennossaan.

Jatkosodan alkupuoliskolla Suomen armeijaan oli otettu virolaisia, jotka olivat hakeutuneet palvelukseen päämajan vapaaehtoistoimiston kautta. Kun virolaisia miehiä pakeni omatoimisesti Virosta Suomeen jatkosodan aikana, heidän määränsä kasvoi lopulta niin suureksi, että heistä muodostettiin kaksipataljoonainen jalkaväkirykmentti helmikuussa 1944. Aluksi se osallistui suomalaisten komennossa

⁶¹³ Silvennoinen 2008, 292-293.

⁶¹⁴ Tuompo 1994, 188. Päiväkirjamerkintä 6.4.1943. Tuompon mukaan Suomessa oli tuolloin ”vain satakunta” virolaista vapaaehtoista.

⁶¹⁵ Matkakertomus. Liittyy jatkona III:n Saksaan lähetetyn sotavankien vastaanottokomissionin matkakertomukseen. Helsinki 6.9.1943, vänr. G. Sero. T 19654/F8. SArk.

taisteluihin, ja elokuussa 1944 rykmentti laivattiin Viroon, jossa se jatkoi taistelua saksalaisten alaisuudessa Neuvostoliittoa vastaan. Virolaisrykmentin vahvuus oli 168 upseeria, 162 aliupseeria ja 1422 miestä.⁶¹⁶

Jatkosodan alkuvaiheissa päämajassa oli harkittavana suunnitelma, jossa suomalaisten alaisuudessa taistelevaan heimoprikaatiin olisi kuulunut suomenheimoisten lisäksi myös virolainen pataljoona ja Prometheus-joukko, joka olisi koostunut Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien edustajista.⁶¹⁷ Suunnitelma oli todennäköisesti heimoaktivistien tekemä.

Suomen päämaja toteutti suunnitelmasta jatkosodan alkupuolella Suomessa jo pitkään asuneista suomenheimoisista pakolaisista muodostetun Prikaati K:n, jossa ei käytetty sotavankeja.⁶¹⁸ Kansainvälisissä sopimuksissa kiellettiin sotavankien värväminen toisen maan armeijaan. Kuitenkin vuoden 1942 lopulla päämaja muodosti suomenheimoisista sotavangeista Heimopataljoona 3:n.⁶¹⁹ Vuoden 1944 alussa virolainen pataljoona toteutui omana yksikkönään. Sitä ei muodostettu virolaisista sotavangeista vaan Suomeen Virosta paenneista vapaaehtoisista. Suomen päämajan linja virolaisten vankien luovutuksiin muuttui vuoden 1943 aikana, eikä heitä enää mielellään siirretty Saksan hallitsemaan Viroon. Suomalaiset luovuttivat vain sellaisia vankeja, jotka itse hyväksyivät siirron. Väkeä virtasi kuitenkin yhä enemmän laittomasti Virosta Suomeen, sillä virolaiset nuoret miehet eivät halunneet liittyä vuonna 1943 saksalaisiin joukko-osastoihin Virossa. Se oli konkreettinen osoitus Suomen sotilasjohdolle siitä, ettei Saksan miehityspolitiikka miellyttänyt virolaisia. Samalla Saksan miehityspolitiikan kovuus myös muilla valloitetuilla alueilla tuli yhä tunnetummaksi, eikä muitakaan vähemmistökansallisuuksia edustavia sotavankeja haluttu enää luovuttaa, jos nämä eivät sitä itse anoneet. Suomalaiset johtajat tajusivat, ettei Saksa edistänyt vähemmistökansallisuuksien kansallisia pyrkimyksiä.

---

⁶¹⁶ Juutilainen 1993, 166; Virolaisten vaikeaa tilannetta sodan aikana kuvaa hyvin se, että samat virolaiset, jotka olivat jatkosodan aikana paenneet Saksan miehittämästä Virosta Suomeen ja joista oli muodostettu virolainen joukko-osasto, siirtyivät kesällä 1944 vapaa-ehtoisesti Viroon taistelemaan Saksan alaisuudessa puna-armeijaa vastaan. Ks. Kuutma 2004, 75-81, 240-246, 290-291.

⁶¹⁷ Jokipii 1987, 443.

⁶¹⁸ Syrjä 1991, 23-47.

⁶¹⁹ Kaimio 1994, 279.

“Suomalaisessa keskitysleirissä” Repolan kylässä värvättiin 24 siviiliä ja sotavankia Vlasovin armeijaan huhtikuussa 1943.⁶²⁰ Heinäkuussa 1943 saksalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat suomalaisille, ettei Saksa enää ota vastaan siviili-internoituja ja vapaaehtoisia suomalaisista sotavankileireistä “ns. Wlasovin armeijaan”.⁶²¹ Loppukesällä 1943 sotavangeille suunnattu lehti lopetti juttujen julkaisemisen Vlasovin armeijasta.⁶²² Saksa lakkautti sen alaisuudessa taistelleet eri kansallisuuksista muodostetut legioonat vuoden 1943 aikana.⁶²³ Hitlerin Saksa piti valloitetujen alueiden kansojen nationalistiset pyrkimykset kurissa.

Vlasovilla oli vuoteen 1944 saakka marginaalinen merkitys, eivätkä vähemmistökansallisuuksiin kuuluneet kansallismieliset sotavangit halunneet liittyä venäläisen Vlasovin alaisiin joukkoihin.⁶²⁴

On mahdollista, että vielä vuoden 1943 aikana Suomessa harkittiin heimoaktivistien aloitteesta myös ns. Prometheus-joukon tapaisen yksikön perustamista. Asiakirjatodisteita tästä ei kuitenkaan ole. Saksalle luovuttamisen sijaan taisteluhaluiset sotavangit olisivat voineet sotia suomalaisten alaisuudessa. Tämä pohdinta saattoi olla muun muassa ukrainalaislegioonaa koskevien suunnitelmien taustalla vuoden 1943 aikana. Suomen poliittinen johto ja päämaja olivat valmiita myötäilemään heimoaktivistien tavoitteita jatkosodan alkuvaiheissa aina Itä-Karjalan valtausta myöten. Vaikka Saksan ja Suomen tappio tuli Suomen johtomiehille ilmeiseksi vuoden 1943 aikana, tietyissä kysymyksissä yhä tuettiin heimoaktivistien tavoitteita. Sotavankien vaihto-operaatio ajettiin sivuraiteelle, mutta sen sijaan ryhdyttiin yli 60 000 inkeriläisen Suomeen siirtämiseen Vilho Helasen johdolla. Se oli suuri voimanponnistus, joka toteutettiin vuosina 1943-1944, vaikka tappioon jo valmistauduttiin. Myös virolainen joukko-osasto syntyi viime hetkillä alkuvuodesta 1944. Suomensukuisena kansana virolaiset olivat poikkeustapaus, eikä joukko-osastossa käytetty sotavankeja.

---

⁶²⁰ Laidinen 2008, 133.

⁶²¹ PM:n Järj. os. kirj., n:o 1128/Järj.4/sal./27.7.1943. Liittyy: PM:n kirj. n:o 3403/Ulk.1.sal./26.7.1943. Koskee: Wlasovin armeijaan pääsyä. Jakelu: 10 kpl. T 19654/F8. SArk.

⁶²² Westerlund 2008a, 218.

⁶²³ Jokipii 2002, 99.

Sen sijaan Neuvostoliiton muista vähemmistökansallisuuksista muodostettava Prometheus-joukko ei toteutunut jatkosodan missään vaiheessa, vaikka vuoden 1943 alun jälkeen vähemmistökansallisuuksia edustavia sotavankeja tarvittiin yhä vähemmän vaihto-operaatiossa. Ainoastaan suomenheimoisia sotavankeja rekrytoitiin Heimopataljoona 3:een. Muita Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia edustavat yksittäiset sotavangit saivat yhä siirtyä Saksan alaisuuteen taistelemaan puna-armeijaa vastaan, mutta päämaja ei halunnut perustaa Suomen armeijan alaisuuteen sotavangeista taistelujoukkoja, jotka olisivat tukeneet eri vähemmistökansallisuuksien nationalistisia pyrkimyksiä. Päämaja ei halunnut ärsyttää Saksaa, joka hoiti miehitettyjen alueiden kansallisuuspolitiikkaa Hitlerin kansallissosialistisen ideologian ehdoilla. Todennäköisesti päämaja pelkäsi myös Neuvostoliiton reaktiota, sillä helmikuusta 1943 eteenpäin Suomen hallitus ja päämaja valmistautuivat tilanteeseen, jossa rauha oli solmittava Neuvostoliiton kanssa. Jatkosodan kaikissa vaiheissa päämaja vastusti heimoaktivistien ajamaa Prometheus-joukkoa. Päämajassa ei oltu vakuuttuneita siitä, että vähemmistökansallisuuksista muodostetuista taistelujoukoista olisi enemmän hyötyä kuin haittaa.

Päämaja saikin huonoja kokemuksia sotavankien käytöstä taistelutoiminnassa, kun suomenheimoisista sotavangeista kootussa Heimopataljoona 3:ssa ilmeni vuoden 1943 aikana kapinahankkeita ja loikkaustapauksia, joiden takia joukko-osasto piti välillä vetää pois rintamavastuusta.⁶²⁵ Saksan politiikkaan pidättyväisesti suhtautunut venäläinen emigrantti Bazanov teki maaliskuussa 1944 Mannerheimille ehdotuksen, jonka mukaan Wehrmachtin itärintaman joukkojen venäläisosastot (Vapautusarmeija ROA) siirrettäisiin Suomeen. Mannerheim torjui ehdotuksen.⁶²⁶

Alkuvuodesta 1944 Ukrainan tiedoitustoimisto teki aloitteen ukrainalaisten sotavankien siirtämiseksi Saksan alaisuuteen. Suomalaisten vastauskirjelmästä saa sellaisen kuvan, että Ukrainan tiedoitustoimisto pyrki suomalaisten mielestä toimimaan asiassa liian itsenäisesti ilman saksalaisia välikäsiä. Suomalaiset sotilasviranomaiset korostivat, että “Suomen Puolustusvoimat hoitavat kaikki sv.

---

⁶²⁴ Westerlund 2008a, 208-209.

⁶²⁵ Syrjä 1991, 76-77, 92-93, 98-101, 109-110, 113, 115-116.

⁶²⁶ Aleksandrov 2008, 52-53; Kujansuu 1999, 168.

siirtoa Saksaan taikka Saksan puolustusvoimien valtaamille alueille koskevat asiat suoraan Saksan sotilasviranomaisten kanssa”. Vastauskirjelmän olivat allekirjoittaneet 1057:n komentaja eversti S. Malm ja esikuntapäällikkö ev. luutn. W. Fabricius.⁶²⁷

Saksalaisen kenraalin esikunta tiedustelikin alkuvuodesta 1944, oliko Suomella sellaisia ukrainalaisia sotavankeja, jotka voitaisiin siirtää saksalaisille. Päämajan ulkomaatoimisto kysyi asiassa sotavankikomentajan esikunnan kantaa.⁶²⁸ Saksalaiset pyysivät suomalaisia lähettämään Ostlandiin 500-800 ukrainalaista sotavankia sotilaskoulutusta varten.⁶²⁹ Vastauksessaan sotavankikomentaja eversti S. Malm korosti, että kaikki ukrainalaiset sotavangit “ovat sijoitetut työsopimusten nojalla ensiluokkaisen tärkeisiin töihin, joiden töiden suorittamisesta huomattavalla tavalla riippuu, miten Suomi voi täyttää sitoumuksensa Saksaan nähden. Tämän vuoksi katson, ettei ukrainalaisten sotavankien luovuttaminen toistaiseksi ole mahdollista.”⁶³⁰

Päämajan ulkomaatoimisto noudatti vastauksessaan saksalaisille sotavankikomentajan esikunnan muotoilemaa linjaa. Ulkomaatoimisto selitti Saksalaisen kenraalin esikunnalle, että ukrainalaiset sotavangit olivat sotateollisuudessa erikoistyövoimaa, josta luopuminen aiheuttaisi tuotannollisia vaikeuksia. Heidän työpanoksensa oli tärkeä muun muassa metsäteollisuudessa, ja ukrainalaiset osaltaan huolehtivat siitä, että suomalaisten puutoimitukset saksalaisille toteutuivat tehtyjen sopimusten mukaisesti. Tämän takia ukrainalaisia sotavankeja ei voitaisi tässä vaiheessa luovuttaa.⁶³¹ Alkuvuodesta 1944 suomalaiset sotilasviranomaiset eivät olleet innostuneita ukrainalaisten vankien siirroista. Ukrainan tiedoitustoimiston aloite torjuttiin suoralta kädeltä, koska suomalaiset halusivat sopia luovutusasioista suoraan saksalaisten kanssa. Saksalaisten tehtyä asiassa aloitteen suomalaiset kieltäytyivät luovutuksista vetoamalla siihen, että työtehtäviinsä harjaantuneiden ukrainalaisten työpanos sotateollisuudessa oli sillä hetkellä korvaamattoman tärkeä.

⁶²⁷ Puolustusvoimat Ukrainan Tiedoitustoimisto UIFS:lle, n:o 501/Sv.1./sal./25.1.1944. Viite: UIFS:n kirj. 18.1.1944. T 19656/F20. SARk; Sotavankikomentajan esikunnan peitenumerona oli sodan lopussa 1057. Ks. Kujansuu 1999, 18.

⁶²⁸ PM:n Ulk. toim. Sv. kom. E:lle, n:o 680/Ulk.1./sal./1.3.1944. T19656/F20. SARk.

⁶²⁹ Westerlund 2008a, 240.

⁶³⁰ PM:n Sv. kom. E PM:n Ulk. toim:lle, n:o 1330/Sv.1./sal./8.3.1944. Asia: Ukrainalaisten sv. luovuttaminen saksalaisille. Viite: PM:n kirj. n:o 680/Ulk.1./sal./1.3.1944. T 19656/F20. SARk.

Tämän tutkimuksen puitteissa on löytynyt arkistotietoja 145 ukrainalaisen luovuttamisesta Saksalle.⁶³² Kansallisarkiston projektin mukaan luovutettuja ukrainalaisia oli 179.⁶³³ Lars Westerlund arvioi, että “näistä suurin osa lienee lähtenyt vapaaehtoisesti”.⁶³⁴ Tässä työssä havaituista 145 ukrainalaisesta luovutetusta 80 luovutettiin ryhmissä, joissa siirretyt vangit todennäköisesti eivät lähteneet saksalaisten alaisuuteen vapaaehtoisesti. Poliittisten vankien ryhmissä luovutettiin 69 ukrainalaista. Syksyllä 1941 alun perin työvoimaksi lainatussa ja sittemmin kokonaan saksalaisille annetussa 94 vangin ryhmässä oli 11 ukrainalaista.⁶³⁵ Ukrainalaisten sotavankien siirrot Saksalle olivat vähäisiä. Keväällä ja kesällä 1942 vireillä olleet laajat luovutussuunnitelmat eivät toteutuneet.

Vuoden 1944 alkupuolen jälkeen sotavankien joukkosiirrot saksalaisten alaisuuteen eivät enää tulleet ajankohtaisiksi, ainakaan kirjeenvaihtoon ei ole jäänyt tällaisista suunnitelmista merkkejä. Tosin vielä keväällä ja kesällä 1944 käytiin kirjeenvaihtoa yhden ukrainalaisen sotavangin kohtalosta. Päämajan yhteydessä toimiva saksalaisen kenraalin esikunta pyysi ukrainalaissyntyisen sotavangin Pedro Belaniukin luovuttamista.⁶³⁶ Belaniuk ei kuitenkaan itse halunnut siirtoa Saksaan, joten suomalaiset ilmoittivat, ettei siirto ollut mahdollinen.⁶³⁷ Saksalaiset pyysivät Belaniukin siirtämistä vielä toisen kerran. Belaniukin veli palveli Saksan armeijassa. Ilmeisesti saksalaiset toivoivat, että myös Pedro Belaniuk olisi ollut valmis liittymään saksalaisiin joukkoihin.⁶³⁸ Suomalaiset torjuivat luovutuksen, sillä Belaniuk itse ei halunnut edelleenkään siirtoa Saksaan.⁶³⁹

---

⁶³¹ Hauptquartier Auslandsbüro an den Stab des Deutschen Generals beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, n:o 1113/Ulk.I/sal./13.3.1944. Betr : Kriegsgefangene ukrainischen Volkstums. Bezug: Dort. Schreiben vom 8.2.44 und Dsst. Schreiben Nr. 4145 vom 9.9.43. T 19656/F20. SArk.

⁶³² LIITE 4.

⁶³³ LIITE 7.

⁶³⁴ Westerlund 2008, 239. Ukrainalaisia luovutettiin eri vuosina seuraavasti: 1941:15, 1942:88, 1943:56, 1944:2.

⁶³⁵ LIITE 6; LIITE 1: Sv. leiri 9:stä 2.1.1942 luovutettu 94 vangin ryhmä. Ryhmän kansallisuustiedot alaviitteessä.

⁶³⁶ PM:n Ulk. toim. Sv. kom. E:lle, n:o 2085/Ulk.I/sal./11.5.1944. T 19656/F20. SArk.

⁶³⁷ PM:n Sv. kom. E PM:n Ulk. toim:lle, n:o 3104/Sv.I/sal./24.5.1944. T 19656/F20. SArk.

⁶³⁸ PM:n Ulk. toim. Sv. kom. E:lle, n:o 3006/Ulk.I/sal./27.6.1944. T 19656/F20. SArk.

⁶³⁹ PM:n Sv. kom. E PM:n Ulk. os:lle, 4111/Sv.I/sal./17.7.1944. T 19656/F20. SArk.

Hitlerin Saksa lakkautti vähemmistökansallisuuksista muodostetut legioonat vuonna 1943, mutta rintamatilanteen heikentyessä venäläisiä ja Neuvostoliiton reuna-alueiden kansojen sotavankeja ryhdyttiin värväämään SS-joukkoihin, ja sodan loppua kohti vuosina 1944-1945 eri kansallisuuksille lupailtiin jonkinlaista itsenäisempää asemaa taistelumotivaation nostattamiseksi. Saksan tempoileva kansallisuuspolitiikka ei herättänyt luottamusta miehitettyjen alueiden kansoissa.⁶⁴⁰ Tappioon valmistautuvat suomalaiset käytännössä lopettivat sotavankien luovutukset vuoden 1944 alkupuolella, ja vain muutamia sotavankeja, jotka itse siirtoa anoivat, luovutettiin.⁶⁴¹

Vuosina 1941 ja 1942 Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 1522 sotavankia. Vuoden 1943 puolella 502 vangin joukkoluovutus tehtiin 5.1.1943, siis juuri ennen kuin tieto Stalingradin tappiosta tuli. Tammikuun 1943 jälkeen Suomi luovutti Saksalle 134 sotavankia.⁶⁴² Vuoden 1943 alkupuoli oli tärkeä taitepiste, jonka jälkeen Suomi ei luovuttanut suuria määriä sotavankeja Saksalle. Vaikuttaa myös siltä, että ainakin osalta luovutettavista vangeista ryhdyttiin vaatimaan kirjallinen kiittäminen siitä, että he itse hyväksyivät siirron.

4.3. Yksilöiden äänet

Timo Mikkola arvioi seuraavasti neuvostosotavankien halukkuutta siirtyä saksalaisten alaisuuteen: "Suomen ja Saksan välisistä siirroista voidaan vain todeta, että tuskin Suomessa sotavankeina olleet neuvostoliittolaiset kirjallisesti anoivat pääsyä saksalaiseen sotavankeuteen."⁶⁴³ Arkistolähteistä kuitenkin löytyy tällaisia anomuksia. Varsinkin Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia edustavat sotavangit anoivat siirtoa. He halusivat päästä lähemmäs kotiseutujaan, lähemmäs omaisiaan, ja muutamilla saattoi olla myös nationalistisia ja ideologisia motiiveja: halu taistella venäläisiä ja kommunismia vastaan.

⁶⁴⁰ Jokipii 2002, 62-63, 99, 100-101, 393.

⁶⁴¹ LIITE 1.

⁶⁴² LIITE 1.

⁶⁴³ Mikkola 1976, 193.

4.3.1. Toiveet paremmista oloista tai vapautumisesta

Saksalaissyntyiseksi ilmoittautunut sotavanki David Jurk teki 2.10.1941 anomuksen, joka toimitettiin saksalaisille sotilasviranomaisille. Marraskuun alussa saksalaiset kävivät asiassa keskinäistä kirjeenvaihtoa. Saksalainen 163. Inf. Div. lähetti AOK Norwegen Befehlsstelle Finnlandille kirjelmän, jossa kerrottiin Jurkin tapauksesta. Divisioonaa ei ollut vielä tehnyt asiassa lopullista päätöstä, mutta se pyysi, että Jurk voitaisiin siirtää ainakin saksalaiselle vankileirille, kunnes ratkaisu hänen kansallisuudestaan olisi selvä. Kirjelmässä perusteltiin siirtoon ryhtymistä sillä, että Jurk oli tarkoituksellisesti karannut puna-armeijan riveistä, ja sotavankileirillä hän joutui kärsimään bolsevistisista sotavangeista.⁶⁴⁴ Saksalaiset ottivat yhteyttä suomalaisen yhteysupseeriin Rotheen ja pyysivät, että Jurk luovutettaisiin saksalaisille Rovaniemellä.⁶⁴⁵ Marraskuun lopulla 1941 Carl Rothe pyysi PM:n järjestelyosaston hallinnollista toimistoa siirtämään sv. David Jurkin Rovaniemelle, josta hänet voitaisiin luovuttaa saksalaisille. Kirjelmän alalaitaan on lyijykynällä tehty merkintä: "Oli VI AK:ssa ja luovut. jouluk. 1941 saksalaisille". Merkinnän perässä on nimikirjaimet: Vlā.⁶⁴⁶ Järjestelyosastolla tehdyn merkinnän mukaan VI AK:ssa sotavankina ollut David Jurk luovutettiin saksalaisille.

Toukokuun alussa 1942 kotijoukkojen esikunta lähetti päämajan järjestelyosastolle neljän saksalaissyntyisen sotavangin anomuksen, joka oli päivätty 24.1.1942. Sotavangit R 159 Anatol Wrabel, R 15 Alexander Seitz, R 1300 Heinrich Raitz ja R 13 Wilhelm Schmidt valittivat kovasti olojen likaisuutta ja kovuutta. Etenkin suuri täiden määrä aiheutti vaikeuksia. He pysyivät pikaista siirtoa saksalaiseen leiriin, vaikka heitä oli niin vähän. Anomuksesta ei käy ilmi, missä leirissä vangit olivat olleet tammikuussa. Toukokuussa vangit olivat sv. järjestelyleiri n:o 1:ssä, jonne

⁶⁴⁴ 163. Inf. Div. An AOK Norwegen Befehlsstelle Finnland 8.11.1941/Div. Gef. St./, David Jurkin anomus 2.10.1941. Edelliset asiakirjat ovat liitteenä kirjelmässä: Yhteysupseeri A.O.K PM:n Järj. os:n hallinnolliselle tsto:lle, KD n:o 1368/41/25.11.1941. Koskee: saksalaisia sotavankia Jurkia. T 19653/6. SArk.

⁶⁴⁵ Armeeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland Herrn Oberstleutnant Rothe Qu.2./12.11.41. Asiakirja liitteenä kirjelmässä: Yhteysupseeri A.O.K PM:n Järj. os:n hallinnolliselle tsto:lle, KD n:o 1368/41/25.11.1941. Koskee: saksalaisia sotavankia Jurkia. T 19653/6. SArk.

⁶⁴⁶ Yhteysupseeri A.O.K. PM:n Järj. os:n hallinnolliselle tsto:lle, KD n:o 1368/41/25.11.1941. Koskee: saksalaisia sotavankia Jurkia. T 19653/6. SArk.

saksalaissyntyisiä vankeja oli kevättalven aikana kerätty. Ilmeisesti järjestelyosastolla kirjelmän marginaaliin on kirjoitettu lyijykynällä merkintä, jonka mukaan vangit luovutettaisiin saksalaisille heti, kun se olisi mahdollista.⁶⁴⁷ Ensimmäisen sotatalven aikana olojen kovuus vaivasi myös saksalaissyntyisiä sotavankeja, vaikka heitä kohdeltiin myötämielisenä vähemmistökansallisuutena.

Anatolj Josifvitsh Wrabellin tietoja suomalaiset sotilasviranomaiset tarjosivat saksalaisille jo tammikuun puolivälissä 1942. Suomalaiset ilmoittivat olevansa valmiita luovuttamaan vangin, jos tämä kiinnostaisi saksalaisia. Suomalaisten kuulustelutietojen mukaan Wrabell oli Venäjällä vuonna 1915 vangiksi joutuneen Josif Josifovitsh Wrabellin poika. Anatolj Wrabell osasi täydellisesti saksan kieltä. Hän oli ennen vuoden 1937 ”puhdistusta” kuulunut antibolshevistiseen seuraan, johon kuului myöskin Omskin viranomaisia.⁶⁴⁸

Ukrainalainen Ilja Pavlovitsh Kubej lähetti anomuskirjeen keväällä 1943. Se oli osoitettu saksalaisten tai suomalaisten joukkojen ylipäällikölle. Kubej kertoi sairastavansa reumatismia ja saaneensa rintamalla ruhjevamman. Hän oli ollut Neuvostoliitossa keskitysleirillä 1940-41, mutta sodan sytyttyä hänet oli lähetetty rintamalle. Kubej kertoi, ettei tappanut tai haavoittanut ketään armeijassa ollessaan, ”vain kranaatteja tulini heittäneeksi”. Hän antautui vapaaehtoisesti vangiksi. Nyt hän anoi, että hänet vapautettaisiin kotiseudulleen, jossa ei ollut ollut pitkään aikaan. ”Vapaaehtoiseksi olen kirjoittautunut jo aikoja sitten.” Venäjällä hän kertoi olleensa komissaarien ja politrukkien vainon alaisena, sillä hän oli harjoittanut kiihotustyötä heitä vastaan. Kubej väitti, että hänet oli tuomittu ammuttavaksi viisi kertaa. Kirjeessään hän viittaa ystäväänsä Aleksei Mihailovitsh Lubtsenkoon, joka oli myös vankina Suomessa. Lubtsenkon anomuskirje on samassa yhteydessä ja se on osoitettu saksalaisten tai suomalaisten joukkojen ylipäällikölle. Lubtsenko kertoi olevansa Suomessa sotavankina ukrainalaisten leirillä. Myös hän oli antautunut vapaaehtoisesti. Lubtsenko pyysi, että hänet päästetään kotiseudulle tapaamaan vaimoaan, lapsiaan,

⁶⁴⁷ Kotij. E. PM:n Järj. 2:lle, n:o 2911/Järj.1b./sal./7.5.1942. T 19653/8. SArk. Kirjelmän marginaalissa lyijykynämerkintä: ”Luovut. saksal. heti kun se käy päinsä”. Kirjelmän liitteenä on suomennos anomuksesta.

⁶⁴⁸ Kotij. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 339/Järj.1b./sal./15.1.1942. T 19653/8. SArk. Kirjelmän liitteenä tiedot sv. Wrabellista.

äitiään ja isäänsä. Molemmat anomuskirjeet oli käännetty suomeksi. Anomusten saatekirjelmän marginaaliin oli merkitty: “kapt. Enckell kääntää ja referoi Ylipäällikölle 18/5 Heks”.⁶⁴⁹ Tässä tapauksessa vankien anomukset vietiin Mannerheimin päätettäväksi.

Anomusten yhteyteen on sijoitettu eversti Malmille osoitettu pahvilappu, joka kertoo anomusten kohtalon. Lapussa oleva teksti on seuraavanlainen: “Marsalkka toivoo, että oheisissa papereissa mainitut s-vangit Lubtschenko ja Kubej huomioidaan kun seuraavalla kerralla s-vankeja saksalaisille kompensaaiona heidän luovuttamistaan suomenheimolaisista sotavangeista tai - ehkä jo aikaisemmin - professori Kaiteran suunnitteleman inkeriläisten ja sotavankien vaihdon yhteydessä jos siitä tulee tosi. 22/5 Heks”⁶⁵⁰ Mannerheim päätti, että Lubtsenko ja Kubej luovutetaan saksalaisille.

Vankien anomukset oli osoitettu suoraan saksalaisten tai suomalaisten joukkojen ylipäällikölle. Oli ilmeisesti poikkeuksellista, että yksittäisten sotavankien luovutus vietiin ylipäällikkö Mannerheimin päätettäväksi. Tässä tapauksessa asia ei tule ilmi virallisesta kirjeenvaihdosta vaan epävirallisesta merkinnästä, joka oli tehty kirjelmän marginaaliin, kun asia valmistauduttiin esittelemään Mannerheimille. Kapteeni Enckell käänsi anomukset ja referoi ne suullisesti ylipäällikölle. Myöskään Mannerheimin päätöksestä ei tehty virallista kirjelmää vaan siitä jäi jäljelle eversti Malmille osoitettu karu pahvilappu, jolla ylipäällikön päätös välitettiin. Mannerheimin päätöksestä ei jäänyt virallisia asiakirjoja vaan asia pyrittiin käsittelemään suullisesti.

Kubej’n ja Lubtsenkon anomuksissa kiinnitty huomio muutamiin seikkoihin. Kubej korostaa vammojaan. Hän sairastaa reumatismia ja on lisäksi saanut sodassa ruhjevamman. Kubej oli ollut ensin Neuvostoliitossa vankileirillä ja nyt Suomessa sotavankina. “En pitkään aikaan ole nähnyt vapautta.” Hän pyytääkin, että hänet vapautettaisiin kotiseudulleen. Toisaalta Kubej vihjaa, että hän on valmis velvollisuuksiin, sillä hän oli ilmoittautunut vapaaehtoiseksi. Tämä voisi viitata siihen, että Kubej oli ilmoittanut suomalaisille sotilasviranomaisille olevansa valmis

⁶⁴⁹ 7 Kpk. Tarkastustoimisto PM:n sensuuritoimistolle, KD n:o 587/Tt./10.5.1943. T 19654/F8. SARk. Kirjelmän yhteydessä ovat Kubejn ja Lubtsenkon anomukset sekä eversti Malmille osoitettu pahvilappu.

⁶⁵⁰ Ev. Malmille osoitettu pahvilappu, päiväys 22/5. T 19654/F8. SARk.

taistelemaan puna-armeijaa vastaan. Kubej'n anomuksessa vammat ja vapaudenkaipuu korostuvat, taistelunhalun suuntaan vain vihjataan. Kubej tuntee kokeneensa jo tarpeeksi kärsimyksiä kommunistien vallan alla, sodassa ja sotavankeudessa. Hän kaippaa ensisijaisesti vapautta. Lubtsenkon anomus on lyhyempi. Hän ei selosta tarkemmin elämänvaiheitaan vaan toteaa antautuneensa vapaaehtoisesti sotavangiksi. Anomuksen motiivi on selkeä: Lubtsenko pyytää, että hänet päästetään kotiseudulleen tapaamaan omaisiaan. Lubtsenko ei edes vihjaa haluavansa taistella puna-armeijaa vastaan.

Kuinka realistisia Kubej'n ja Lubtsenkon toiveet olivat? Odottiko heitä vapaus ylipäällikkö Mannerheimin päätettyä luovuttaa heidät saksalaisille? Heidät oli tarkoitus vaihtaa suomenheimoiisiin sotavankeihin tai inkeriläisiin eli he olivat sitä korvaavaa työvoimaa, jota saksalaiset halusivat suomalaisille luovuttamiensa suomenheimoisten sotavankien ja inkeriläisten tilalle. Jos Kubej ja Lubtsenko pääsivät Saksan miehittämään Ukrainaan, kotiseudulleen, siellä he todennäköisesti joutuivat saksalaisten sotavankileirille työvoimaksi. On epätodennäköistä, että he olisivat vapautuneet. Jos Mannerheimin sanalla oli painoarvoa, he saattoivat päästä työpalveluun kotiseudulleen ja elämään omaistensa kanssa. Tosin Mannerheim käsitteli vankien asian suullisesti. Ei ole todisteita siitä, että Mannerheimin päätöksestä olisi jäänyt virallisia asiakirjoja, jotka olisivat puhuneet vankien puolesta, kun saksalaiset sotilasviranomaiset Kubej'n ja Lubtsenkon kohtalosta päättivät.

Kubej luovutettiin saksalaisille, mutta Lubtsenkon luovutuksesta ei ole varmuutta.⁶⁵¹

Myös omaiset tekivät aloitteita sotavangin siirtämiseksi ja vapauttamiseksi. Sotavanki Ivan Kowalin sisko Maria Kowal teki tällaisen anomuksen elokuussa 1943. Saksan Punaiselle Ristille osoitetussa kirjeessään Maria Kowal kertoi asuneensa kaksi vuotta Saksassa ja olleensa töissä maatilalla Skampe Kr. Züllichau-Schwiebusissa. Hän ilmoitti työnantajansa nimen. Maria Kowal pyysi veljensä pikaista vapauttamista, jotta heidän äitinsä saisi apua hädänalaiseen asemaansa. Äiti asui Lembergin⁶⁵² seudulla.

⁶⁵¹ SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. Sv. Kubej, Ilja Pavlovitsh. PK 2713/Bb55. SARk. Lubtsenkon korttia ei ole luovutettujen joukossa.

⁶⁵² Lemberg on Ukrainassa sijaitsevan Lvovin kaupungin saksankielinen nimi.

He olivat ukrainalainen perhe. Sisaren mukaan hänen veljellään olisi mahdollisuus heti saada maataloustöitä. Sisar toivoi, että veli vapautettaisiin samalle paikkakunnalle, missä hän itse jo oli töissä. Kirje päättyi Heil Hitler -tervehdykseen. Saksan sotilasviranomaiset ilmoittivat myönteisen suhtautumisensa anomukseen toimittaessaan sen Suomen sotilasviranomaisille. Saksalaisen kenraalin esikunta oli luvannut, että he ottaisivat Ivan Kowalin vastaan seuraavassa ukrainalaisten sotavankien ryhmässä.⁶⁵³ Kowalin tapauksessa saksalaiset sotilasviranomaiset tukivat sisaren tekemää anomusta, jossa hän pyysi veljensä siirtämistä ja vapauttamista. Sisaren mukaan Kowalille oli tiedossa töitä ja vapauttaminen parantaisi perheen elinmahdollisuuksia.

Suomalaiset toimivat asiassa ripeästi, ja sotavankikomentajan esikunta päätti luovuttaa Kowalin saksalaisille. Lokakuussa 1943 Ivan Kowal oli 28 ukrainalaisen vangin joukossa, joiden luovutusta saksalaisille valmisteltiin sotavankileiri n:o 7:stä.⁶⁵⁴ SPR:n tietojen mukaan Kowal luovutettiin saksalaisille.⁶⁵⁵

Sv. R-1727 Vasilij Zaitsevin isä, herra Sommer, anoi poikansa vapauttamista sotavankeudesta. Saksan Punainen Risti lähetti Suomen Punaiselle Ristille kirjeen, jossa kerrottiin, kuinka isä oli kadottanut osan perheestään sodan eri vaiheissa. Suomen Punainen Risti pyysi suomalaisia sotilasviranomaisia kiirehtimään vangin vapauttamista.⁶⁵⁶ Vangin isä oli ottanut yhteyttä Suomen Berliinissä olevan sotilasattaseaan, ja suomalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat vangin isälle olevansa valmiita luovuttamaan pojan saksalaisille, mutta vangin vapauttaminen oli täysin saksalaisten sotilasviranomaisten päätettävissä. Suomalaisten sotilasviranomaisten mukaan tällaisissa sotavankien vapauttamista koskevissa asioissa Saksan Punaisen

⁶⁵³ PM:n Ulk. os. Sotavankikomentajalle, n:o 4976/Ulk.l/sal./1.10.1943. Liittyy: Saksal. kenr. E:n kirj. 27.9.43. T 19656/F2. SArk. Kirjelmässä ilmoitetaan Kowalin vankinumero: Au 12543. Kirjelmän n:o 4976/Ulk.l/sal./1.10.1943 liitteenä on Maria Kowalin saksankielinen anomuskirje, joka on päivätty 9.8.1943.

⁶⁵⁴ PM:n Sv. kom. E Sv. leiri n:o 7:n päällikölle, n:o 409/Sv.l./sal./5.10.1943. Koskee: Saksalaisille luovutettavia vankeja. Liittyy: PM:n kirj. n:o 3273/Ulk.l/sal. T 19656/F2. SArk ; PM:n Sv. kom. E PM:n Ulk. os:lle, n:o 344/Sv.l./sal./13.10.1943. Liittyy: PM:n kirj. n:o 4976/Ulk.l/sal./1.10.1943. T 19656/F2. SArk.

⁶⁵⁵ SPR:n kortisto, sv. Au 12543 Kovalj, Ivan. PK 2713/Bb 55. SArk.

⁶⁵⁶ SPR:n Sv. toim. PM:n Järj. os:lle, n:o 4238/15.3.1943. T 19654/F8. SArk. Kirjelmän liitteenä Saksan Punaisen Ristin kirje: Deutsches Rotes Kreuz, Aktz: VII/3 Grl/Bb, 23.2.1943.

Ristin pitäisi ottaa yhteyttä Saksan sotilasviranomaisiin.⁶⁵⁷ Kotijoukkojen esikunta ilmoitti Suomen Punaiselle Ristille, että Vasilij Zaitsev oli luovutettu saksalaisille 3.9.1943.⁶⁵⁸ Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät voineet vapauttaa sotavankia Saksaan. He saattoivat kyllä luovuttaa vangin saksalaisille sotilasviranomaisille, mutta päätösvalta vangin vapauttamisesta oli yksin saksalaisilla.

Sotavanki Linda Freinthal⁶⁵⁹ pyysi siirtoa Eestiin. Anomuksensa mukaan hän oli syntynyt vuonna 1919, jonka jälkeen hänen vanhempansa olivat muuttaneet Virossa Venäjälle. Sodan aikana hän toimi armeijan elintarvikevarikolla ja joutui evakuoinnin aikana sattumalta vangiksi Salmissa heinäkuussa 1941. Freinthal oli merkitty sotavangiksi, vaikka omasta mielestään hän oli siviili. Nyt hän halusi palata isänmaahansa, Viroon. Hänellä oli Kinkiseppissä 4-vuotias poika, josta sukulaiset pitivät huolta.⁶⁶⁰ Suomalaisen sotilasviranomaisten mukaan heillä oli ollut kurinpitovaikeuksia Freintahlin kanssa, ja vankia oli rangaistu kolme kertaa. Kaksi kertaa syynä oli ollut työstä kieltäytyminen, mistä vanki oli saanut ensin kolme vuorokautta pimeää selliä ja toisella kerralla 15 kepinlyöntiä. Kolmas rangaistus - 14 vuorokautta yksinkertaista arestia - oli annettu vartijan vastustamisesta.⁶⁶¹ Freintahl

⁶⁵⁷ PM:n Järj. os. SPR:n Sv. toim:lle, n:o 426/Järj.4./sal./15.3.1943. T 19654/F8. SArk.

⁶⁵⁸ Kotij. E. SPR:n Sv. toim:lle, K.D. n:o 3411/Järj.5./sal./14.9.1943. T 19656/F1. SArk; Kotij. E. PM:n Järj. 4:lle, K.D. n:o 3340/Järj.5./sal./8.9.1943. Liittyy: puh. keskusteluun maj. Vähälä/ luutn Ellilä/ 8.9.43. T 19656/F1. SArk. Kotijoukkojen esikunta lähetti Järj. 4:lle kuitin saksalaisille sotilasviranomaisille 3.9.1943 luovutetusta neljästä sotavangista. Kirjelmän liitteenä ei ole kuitia.

⁶⁵⁹ Nimen kirjoitusasu vaihtelee asiakirjasta toiseen: Freintal, Freinthal. Vangin allekirjoittamassa anomuksessa nimi on muodossa Freindahl.

⁶⁶⁰ Sotavanki Linda Freindahlin anomus 15.6.1943. Anomus on liitteenä asiakirjassa: Sv. järj. n:o 2 Kotij. E:n Järj. 1b:lle, n:o 526/III/1.sal./17.6.1943. T 19654/F8. SArk.

⁶⁶¹ Sv. järj. leiri n:o 2 Kotij. E:n Järj. 1b:lle, n:o 526/III/1.sal./17.6.1943. T 19654/F8. SArk; Jatkosodan alkuvaiheissa suomalaiset sotilasviranomaiset puntaroivat, missä määrin sotavankeja voitaisiin kurittaa ruumiillisesti. Heinäkuussa 1941 kapteeni Kekomäki ehdotti, että sotavankien kurinpitoehdotuksen pitäisi sisältää mahdollisuus sotavankien ruumiilliseen kurittamiseen poikkeustapauksissa, vakavien järjestyshäiriöiden yhteydessä, vaikka kansainväliset sopimukset sen kielsivät. Perusteluissaan Kekomäki vetosi talvisodan aikaisiin kokemuksiin ja venäläisen sotavankiaineksen laatuun. Talvisodan aikana kurin ja järjestyksen ylläpitäminen oli ollut sotavankileirien päälliköiden mukaan vaikeaa juuri sen takia, ettei ollut ollut oikeutta ruumiillisesti rangaista niskuroivia vankeja. Kekomäen esityksestä saa sellaisen käsityksen, että talvisodan aikana suomalaiset sotilasviranomaiset olisivat noudattaneet kansainvälisiä sopimuksia sotavankien kohtelusta. Jatkosodan alkaessa sotilasviranomaisten piirissä oli kuitenkin sellaista henkeä, ettei kansainvälisiä sopimuksia tarvinnut noudattaa. Ks. P.M. sotavankien kurinpitosaantoehdotuksesta, III Vankien ruumiillinen kurittaminen. Allek. 9.7.1941, kapteeni P. Kekomäki. T 19653/5. SArk; Sotavankitarkastaja eversti M.H.A. Spären kirjelmän mukaan vuoden 1941 aikana sotavankileireillä rikottiin kansainvälisiä sopimuksia. Sotavankeina olevia upseereja oli vastoin kansainvälisiä sopimuksia käytetty ruumiilliseen työhön. Vartijat ja työnjohtajat olivat myös kurittaneet sotavankeja lyömällä heitä. Späre korosti, että sv. leirien ohjesäännöissä luettiin sallitun rangaistusmuodot, eikä pahoinpitely kuulunut niihin. Späre mukaan moinen käytös ei ollut "kulttuurikansan arvosta", ja "on osattava erottaa ankaruus raakuudesta ja inhimillisuus

oli ollut tyytymätön sotavangin statukseensa, ja hän oli niskuroinut. Myös naisvangille annettiin suomalaisten sotilasviranomaisten oman kirjelmän mukaan ruumiillisia rangaistuksia.

Järjestelyosaston sotavankitoimisto lähetti Linda Freintalin anomuksen ulkomaaosastolle pyytäen, että saksalaisilta sotilasviranomaisilta tiedusteltaisiin, ottaisivatko he vangin vastaan.⁶⁶² Saksalaiset ilmoittivat, etteivät ota vastaan Leida Freintalia.⁶⁶³

Suomessa olevat puolalaiset sotavangit, jotka olivat 65.SotaS:ssa, lähettivät Kansainväliselle Punaiselle Ristille anomuksen marraskuussa 1943. Puolalaiset kertoivat, että monet heistä joutuivat Puolan kukistuttua vuonna 1939 keskitysleireihin ja myöhemmin Puna-armeijaan. Koska he eivät kannattaneet kommunismia, he eivät olleet halunneet taistella sen puolesta. He pyysivät, ettei heitä luovutettaisi “missään tapauksessa bolsevikkien käsiin”. Vangit kertoivat pelkäävänsä, että siinä tapauksessa heitä odottaisi “samanlainen verinen kosto kuin on kohdannut meidän veljiämme Katynskin metsässä”. He vakuuttivat, että tällainen mielipide oli yleinen “ei vaan meidän sairaalamme ryhmässä vaan kaikkien entisen Puolan maakuntien puolalaisten keskuudessa”.⁶⁶⁴ Suomessa anomus lähetettiin aluksi sotavankikomentajan esikuntaan, mutta päämajassa myös ylipäällikkö Mannerheim tutustui siihen. 65. Sotavankisairaalan kirjelmän yhteydessä on paperilappu, johon on käsin kirjoitettu, että ylipäällikön päätöksen mukaan vankeja ei tultaisi vastoin heidän tahtoaan luovuttamaan “bolshevikeille, eikä muillekaan vieraille valtioille”. Päätös piti välittää puolalaisten vankien tietoon, ja samalla heille tuli ilmoittaa, että anomus toimitettaisiin edelleen Geneveen. Myös Kansainväliselle Punaiselle Ristille piti

---

helläkätisyydestä”. Ks. Kotij. E:n kirj. n:o 1539/Järj.1b./sal./9.10.1941. Koskee: sv. leirien toimintaa. Jakelu: 102 kpl. T 19653/5. SArk ; Suomalaiset sotilasviranomaiset määräsivät jatkosodan aikana ruumiillisia rangaistuksia sotavangeille. Ks. Hallikainen 2004, 91-95.

⁶⁶² PM:n Järj. os:n sv. toim. PM:n Ulk. os:lle, n:o 969/Järj.4/sal./12.8.1943. Koskee: Sv. E-III Linda Freintalia. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 2976. Järj.1b.sal./28.6.1943. T 19654/F8. SArk.

⁶⁶³ PM:n Ulk. os. Sv. kom. E:lle, n:o 5885/Ulk.1./sal./8.11.1943. Koskee: sv. Freintalia. Liittyy: PM:n kirj. n:o 969/Järj.4/sal./12.8.43 ja Saks. Kenr. E:n kirj. 6.11.43. T 19656/F2. SArk. Nimen kirjoitusasu on jälleen vähän muuttunut etunimen osalta, mutta kyseessä on sama vanki.

⁶⁶⁴ 65. Sotasairaala PM:n Sv. kom. E:lle, K.D. n:o 2727H/7.11.1943. T 19656/F2. SArk. Kirjelmän liitteenä on puolalaisten sotavankien anomuksen suomennos. Anomus on allekirjoitettu 2.11.1943.

kertoa, mitä Mannerheimin oli vastannut puolalaisille vangeille.⁶⁶⁵ Tässä tapauksessa ylipäällikkö Mannerheim itse antoi takuut puolalaisille sotavangeille siitä, ettei heitä luovutettaisi Neuvostoliitolle tai muille vieraille valtioille.

Suomesta professori Arno Saxén osallistui Katynin joukkohautojen tutkimiseen toisen maailmansodan aikana.⁶⁶⁶ Asiasta tuli osa kansainvälistä propagandataistelua, kun saksalaiset kertoivat huhtikuun puolivälissä 1943 löytäneensä Katynin joukkohautoista noin 10 000 ammutun puolalaisupseerin ruumiit. Saksalaiset syyttivät Neuvostoliittoa teloituksista. Neuvostoliiton mukaan saksalaiset olivat teloittaneet puolalaiset.⁶⁶⁷ Saksa käytti propagandassaan sodan aikana Katynin joukkohautoja hyväkseen. Ilmeisesti sitä kautta myös suomalaisilla sotavankileireillä olevat puolalaiset sotavangit saivat Katynin tapahtumista tiedon. Puolalaiset vangit hyväksyivät saksalaisten version Katynin teloituksista.

4.3.2. Taisteluvalmius tai ideologiset syyt

Virolainen ratsumestari A. Elson oli palvellut Suomessa HeimoP 3:ssa vapaaehtoisena upseerina. Saksankielisessä anomuksessaan maaliskuussa 1943 hän kertoi osaavansa “puutteellisesti” suomen kieltä ja toivoi, että Viroon siirryttyään hänestä voisi olla apua “eestiläiselle armeijalle”. Suomalaiset sotilasviranomaiset puolsivat Elsonin anomusta ja pyysivät PM:n ulkomaosastoa hankkimaan Saksan sotilasviranomaisilta “Elsonille lupa Eestiin siirtymiseen”.⁶⁶⁸ Saksalaiset ilmoittivat ottavansa vastaan Elsonin ja suomalaiset valmistautuivat luovuttamaan hänet.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Pieni paperilappu, johon teksti on kirjoitettu käsin. Tekstin lopussa päiväys 11/11 ja kuittaus: Hels. Paperilappu on 65. Sotasairaalan kirjelmän yhteydessä: 65. Sotasairaala PM:n Sv. kom. E:lle, K.D. n:o 2727H/7.11.1943. T 19656/F2. SArk.

⁶⁶⁶ Hietala 2006, 52.

⁶⁶⁷ Toinen maailmansota 2002, 290-291.

⁶⁶⁸ 1./Heimo P 3 KD Nr. 410/IIa/9.3.1943. Betr. Versetzungsantrag von A. Elson. T 19654/F8. SArk ; PM:n Järj. os. Ulk. os:lle, n:o 448/Järj.4/sal./19.3.1943. T 19654/F8. SArk.

⁶⁶⁹ PM:n Ulk. os. Järj. os:lle, n:o 2800/Ulk.1.sal./28.6.1943. Koskee: sv. siirtoa. Liittyy: PM:n kirj. n:o 324/Järj.4/sal./20.2.1943, 329/Järj.4/sal./10.3.43, 448/Järj.4/sal./19.3.43 ja saks. ken:n kirj. n:o 191/43geh./26.6.43. T 19654/F8. SArk; Pentti Syrjän mukaan virolainen ratsumestari Aleksander Elson oli sotavanki, joka palveli Heimopataljoona 3:ssa runsaat seitsemän kuukautta, kunnes siirtyi

SPR:n kortistosta ei löydy tietoa Elsonin luovuttamisesta.⁶⁷⁰ Ilmeisesti huonon suomen kielen taitonsa takia hän ei viihtynyt heimopataljoonassa vaan halusi palvelukseen eestinkielisiin joukkoihin. Vaikka pakolaisuus Virossa Suomeen lisääntyi vuoden 1943 aikana, Elson halusi siirtyä vapaaehtoisesti Suomesta Viroon.

Lokakuussa 1941 sv. leiri 13:sta ilmoitettiin, että siellä oli ukrainalaisia sotavankeja, jotka olivat halukkaita liittymään taisteluun isänmaansa vapauttamiseksi “bolshevisminkin ikeestä”. Ukrainalaiset tahtoivat liittyä vapaaehtoisina joko suomalaisiin tai saksalaisiin joukkoihin omana joukko-osastonaan.⁶⁷¹ Myös yksittäiset ukrainalaiset sotavangit tekivät anomuksia. Puna-armeijan III divisioonan lääkärinä toiminut ukrainalainen A. I. Bedrov oli kirurgi. Hän oli valmis siirtymään Ukrainassa toimivaan saksalaiseen sotilassairaalaan. 28. SotaS:n kuulustelijan I. Ivanovin arvion mukaan Bedrov oli “kova bolshevikkien vihaaja ja mielestäni poliittisesti täysin luotettu mies”.⁶⁷² SPR:n tietojen mukaan Bedrovia ei luovutettu.⁶⁷³ Jatkosodan alkuvaiheessa ukrainalaisten sotavankien keskuudessa oli toiveita siitä, että Saksan aloittama hyökkäys voisi johtaa Ukrainan vapautumiseen kommunismista. Osa oli myös valmis siirtymään vapaaehtoisesti Saksan alaisiin joukkoihin taistelemaan puna-armeijaa vastaan.

Kolme siviili-internoitua ukrainalaista ilmoitti halukkuutensa liittyä kenraali Vlasovin armeijaan. Vangit olivat Itä-Karjalan sotilashallinnon alaisissa leireissä: Ivan Demjanovitsh Statnikov Kinnasvaaran keskitysleirissä ja Danil Shulezhko sekä Semen Boleiko keskitysleiri n:o 8:ssa. Saksalaisen Kenraalin esikunta oli ilmoittanut toukokuussa 1943, että saksalaiset olivat valmiit ottamaan siviili-internoidut vastaan suunnitteilla olevan ukrainalaisten sotavankien kuljetuksen yhteydessä.⁶⁷⁴

---

vapaaehtoistoimistoon ja sitä kautta edelleen Saksaan. Ensimmäisessä maailmansodassa hän oli taistellut Mannerheimin alaisissa joukoissa Puolassa. Ks. Syrjä 1991, 58.

⁶⁷⁰ SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb54. SArk.

⁶⁷¹ Sv. leiri n:o 13 PM:n Järj. os:lle, n:o 81/sal./8.10.1941. Koskee: Ukr. sot. vankien liittymistä taisteluun bolshevismia vastaan. T 19653/6. SArk.

⁶⁷² PM:n Tied. os. Järj. os. Järj. 2:lle, n:o 1003/Tied.1./sal./8.2.1942. T 19653/8. SArk.

⁶⁷³ SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb54. SArk.

⁶⁷⁴ Itä-Karjalan Sotilashallinto Aunuksen Piirieskunnan hallinnolliselle osastolle, KD n:o 810/V/2./6.5.1943. T 19656/F2. SArk ; PM:n Ulk. os. Sv. komentajalle, n:o 4421/Ulk.1.sal./13.9.1943. Koskee ukrainalaisia siviili-internoituja. Liittyy: PM:n kirj. n:o 2109/Ulk.1.sal./24.5.1943. T 19656/F2. SArk. Kirjelmän liitteenä on siviili-internoitujen ukrainalaisten venäjänkieliset anomuskirjeet.

Venäläisten sotavankien joukossa oli myös sellaisia, jotka olivat itse vapaaehtoisesti loikanneet vihollisen puolelle. Luutnantti Dobrotvorskij oli antautunut saksalaisille maaliskuussa 1943 Susikylässä. Suomessa sv. n:o Vi-9687 Mstistov Mihailovitsh Dobrotvorskij oli ollut sv. leiri n:o 6:ssa, josta hänet oli siirretty sv. leiri n:o 1:een, jossa säilytettiin neuvostoupseereja.⁶⁷⁵ Sv. leiri n:o 1:ssä ollessaan hän anoi siirtoa saksalaisille elokuussa 1943. Anomuksessa Dobrotvorski kertoi vaiheistaan ja motiiveistaan. Dobrotvorskij oli siirtynyt saksalaisten puolelle, koska halusi taistella bolsevikkeja vastaan. Saksalaiset olivat kohdelleet häntä hyvin, ja hän oli antanut saksalaisille kuulusteluissa runsaasti tietoja. Kun Dobrotvorskij oli jo valmistautunut liittymään Venäjän vapautusarmeijan riveihin, hänet oli siirretty lentokoneella Helsinkiin suomalaisten kuulusteltavaksi, sillä hänellä oli paljon tietoja Karjalan Kannaksen sotilaallisista varustuksista. Hän olikin kertonut kaikki tietonsa suomalaisille. Dobrotvorskij'illa oli saksalaisten antama todistus siitä, että hän oli loikannut saksalaisten puolelle. Dobrotvorskin mukaan Führerin 15.5.1943 antaman käskyn mukaisesti häntä oli kohdeltava liittolaisena. Hän anoi vapautusta fyysisistä töistä ja pyysi, että hänet luovutetaan takaisin saksalaisille sotilasviranomaisille. Dobrotvorski ilmoitti olevansa valmis astumaan riviin taistelemaan "vihattua bolshevismia" vastaan.⁶⁷⁶ Saksalaiset olivat siirtäneet Dobrotvorskij'in suomalaisten käyttöön ainakin kuulustelujen ajaksi. Ilmeisesti saksalaiset eivät olleet tehneet aloitetta vangin palauttamiseksi heille, eivätkä suomalaisetkaan olleet olleet takaisinsiirrossa aktiivisia. Sv. leiri n:o 1:ssä Dobrotvorskij koki vajonneensa tavallisen sotavangin asemaan. Kun häneltä oli saatu tarvittavat tiedot, hänet oli unohdettu. Turhautunut Dobrotvorskij reagoi tähän tekemällä anomuksen.

Anomuksessaan Dobrotvorskij ilmoitti halukkuutensa liittyä Venäjän vapautusarmeijan riveihin. Tämän yksikön venäläisiä sotilaita palveli suomalaisten

⁶⁷⁵ Sv. Dobrotvorskij'in sotavankikortti. Liitteenä kirjelmässä PM:n Ulk. os. Tied. l:lle n:o 4941/Ulk.l/sal./30.9.1943. T 19656/F20. SArk; PM:n Sv. kom. E:n PM:n Ulk. os:lle, n:o 299/Sv.l/sal./28.9.1943. Asia: sv. Dobrotvorskij'n luovuttamista Saksan sot. virano:lle. Liittyy: Sv. leiri n:o 1:n kirj. n:o 851/I/2d.sal./13.9.1943. T 19656/F20. SArk.

⁶⁷⁶ Sv. Dobrotvorskij'in anomus Sv. leiri n:o 1:n päällikölle 10.8.1943. Liitteenä kirjelmässä PM:n Ulk. os. Tied. l:lle, n:o 4941/Ulk.l/sal./30.9.1943. T 19656/F20. SArk.

sotilasviranomaisten havaintojen mukaan muuan muassa Virossa sikäläisen saksalaisen sotavankileirin vartijoina vuonna 1944.⁶⁷⁷

Dobrotvorskij´n aloite aktivoi suomalaisia sotilasviranomaisia. Sotavankikomentajan esikunta pyysi PM:n ulkomaosastoa tiedustelemaan saksalaisilta, ottavatko he vastaan sv.Dobrotvorskij´in, joka oli “antanut Suomen sotilasviranomaisille ainutlaatuisen arvokkaita tietoja”.⁶⁷⁸ Ulkomaosasto lähetti Dobrotvorskij´in anomuksen suomennettavaksi tiedustelulaitokselle. Ulkomaosaston kirjelmän marginaaliin lyijykynällä tehtyjen merkintöjen mukaan Dobrotvorskij oli ollut tärkeä kuulusteltava. Hän oli “antanut erinomaisen tärkeitä tietoja ja paljon”, “tällainen sotavanki saadaan vain kerran 1000:ssa vuodessa”. Merkintöjen yhteydessä ovat nimet maj. Pesonius ja maj. R. Ketonen.⁶⁷⁹ Suomalaiset sotilasviranomaiset pitivät Dobrotvorskij´ia erittäin hyvänä ja luotettavana tietolähteenä. Saksalaiset ja suomalaiset sotilasviranomaiset siirsivät toisilleen neuvostovankeja kuulusteluja varten, jos vangeilla oli hyödyllisiä tietoja.

PM:n ulkomaosasto otti yhteyttä saksalaisen kenraalin esikuntaan Suomen päämajassa ja tarjosi neuvostovenäläistä Dobrotvorskij´ia luovutettavaksi. Vangin ilmoitettiin anoneen siirtoa takaisin saksalaiseen sotavankeuteen ja olevan valmis taistelemaan saksalaisten puolella bolsevismia vastaan.⁶⁸⁰ Saksalaisen kenraalin esikunta ilmoitti lokakuussa 1943, ettei AOK 18:lla ollut enää mitään kiinnostusta Dobrotvorskij´ia kohtaan, joten Wehrmachtin esikunta (Oberkommando der Wehrmacht) päättäisi, hyväksytäänkö vangin siirto saksalaiselle sotavankileirille.⁶⁸¹ Tammikuussa 1944 saksalaisen kenraalin esikunta ilmoitti, että Dobrotvorskij´in siirto

⁶⁷⁷ Vänrikki Georg Seron matkakertomus PM:n Sv. kom:lle, 26.5.1944. T 19656/F20. SArk. Sero oli käynyt Tallinnan etelälaidalla sijaitsevassa Reval-Südin sv. leirissä. Seron mukaan leirin vartiomiestönä oli “ROA:n (venäläiskansallinen armeija)” miehiä, joista monet olivat vapautettuja sotavankeja.

⁶⁷⁸ PM:n Sv. kom. E PM:n Ulk. os:lle, n:o 299/sv.l./sal./28.9.1943. Asia: sv. Dobrotvorskij´n luovuttamista Saksan sot. virano:lle. Liittyy: Sv. leiri n:o 1:n kirj. n:o 851/I/2d sal./13.9.1943. T 19656/F20. SArk.

⁶⁷⁹ PM:n Ulk. os. Tied. l:lle, n:o 4941/Ulk.l./sal./30.9.1943. T 19656/F20. SArk.

⁶⁸⁰ Hauptquartier Auslandsabteilung an den Stab des Deutschen Generals beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, n:o 5022/Ulk.l./sal./3.10.1943. Betr. Kgl Dobrotvorskij. T 19656/F18-20. SArk.

⁶⁸¹ Deutscher General beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, Abt. Ic Nr. 2392/43 geh H. Qu, am 7.10.1943. T 19656/F18-20. SArk.

Saksaan oli hyväksytty, ja vanki pyydettiin luovuttamaan Frontleitstelle Hangolle.⁶⁸² PM:n ulkomaatoimisto välitti tiedon sotavankikomentajan esikunnalle, joka käski sv. leiri n:o 7:ää välittömästi luovuttamaan vangin Hangossa.⁶⁸³ Saksalaiset ottivat vangin vastaan 22.1.1944.⁶⁸⁴ Dobrotvorskij'in siirto takaisin saksalaiseen sotavankeuteen ei ollut rutiiniaasia.

Tässä tutkimuksessa läpikäydyssä arkistomateriaalissa Dobrotvorskij'in tekemä anomus on ainoa, jossa venäläinen sotavanki ilmoitti halukkuutensa liittyä Venäjän vapautusarmeijaan, joka taisteli Neuvostoliittoa vastaan saksalaisten komennossa.⁶⁸⁵ Vuonna 1943 kolme ukrainalaista siviili-internoitua anoi siirtoa Vlasovin armeijaan.⁶⁸⁶

Heinäkuun lopulla 1943 järjestelyosasto ilmoitti, etteivät Saksan sotilasviranomaiset enää ottaneet vastaan siviili-internoituja ja vapaaehtoisia suomalaisista sotavankileireistä "ns. Wlasovin armeijaan". Vapaaehtoisiksi pyrkivien anomuksia ei sen vuoksi tarvinnut lähettää päämajaan.⁶⁸⁷

Kuitenkin syksyn 1943 jälkeenkin suomalaiset olivat valmiita siirtämään Saksalle sellaisia vankeja, jotka halusivat mukaan sotatoimiin. Sotavanki Sergej Timorejevitsh Smirnov anoi päästä taistelemaan Suomen armeijaan. Sotavankikomentajan esikunta torjui anomuksen, mutta se ehdotti, että Smirnov voitaisiin "lähettää Saksaan vankivaihdossa, missä hänellä tilaisuus liittyä saksalaisten puolelle hänen omista kansalaisistaan muodostetun vapaaehtoisarmeijan riveihin taistelemaan isänmaansa puolesta". Kirjelmässä ei ilmoiteta päivämäärää, eikä vangin kansallisuutta.⁶⁸⁸

⁶⁸² Deutscher General beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht an Finn. Hauptquartier - Auslandsabteilung-, Abt. Ic Nr. 151/44 geheim H.Qu., am 16.1.1944. T 19656/F18-20. SArk.

⁶⁸³ PM:n Ulk. tsto. Sv. kom. E:lle, n:o 339/Ulk.1./sal./18.1.1944. Asia: sv. Dobrotvorskij'in luovuttaminen Saksan sot. viranomaisille. Viite: Sv. kom. E:n kirj. n:o 299/sv.1./sal./28.9.43. T 19656/F18-20. SArk; PM:n Sv. kom. E. Sv. leiri 7:n päällikölle, n:o 387/Sv.1./sal./20.1.1944. T 19656/F18-20. SArk.

⁶⁸⁴ Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o /9/II/sal./25.1.1944. T 19659/B18. SArk.

⁶⁸⁵ Sv. Dobrotvorskij'in anomus Sv. leiri n:o 1:n päällikölle 10.8.1943. Liitteenä kirjelmässä PM:n Ulk. os. Tied. I:lle, n:o 4941/Ulk.1./sal./30.9.1943. T 19656/F20. SArk.

⁶⁸⁶ Itä-Karjalan Sotilashallinto Aunuksen Piiriesikunnan hallinnolliselle osastolle, K.D. n:o 810/V/2./6.5.1943. T 19656/F2. SArk.

⁶⁸⁷ PM:n Järj. os. kirj., n:o 1128/Järj.4./sal./27.7.1943. Liittyy: PM:n kirj. n:o 3403/Ulk.1./sal./26.7.1943. Koskee: Wlasovin armeijaan pääsyä. Jakelu: 10 kpl. T 19654/F8. SArk.

⁶⁸⁸ PM:n Sv. kom. E 28. SotaS:n pääl. lääkärille. T 19656/F20. SArk.

Sotavankikomentajan esikunta perustettiin syyskuussa 1943, joten anomus on käsitelty syyskuun 1943 ja syyskuun 1944 välisenä aikana. Lähteistä ei ilmene, kuinka Smirnov suhtautui siirtoehdotukseen.

Vuonna 1944 suomalaiset siirsivät saksalaisille muutamia yksittäisiä kaukaasialaisia. Georgialaisen sotamies Nikolos Mildiadidse Abdsianidse'n tapauksessa saksalaiset sotilasviranomaiset pyysivät sotavangin luovuttamista, koska halusivat hänet georgialaiseen legioonaan. Suomalaiset suostuivat, ja vanki luovutettiin saksalaisille helmikuussa 1944.⁶⁸⁹ Abdsianidse'n motiivi siirtoon näyttää olleen halu taistella georgialaisen legioonan riveissä Neuvostoliittoa vastaan.

Heinäkuussa 1943 sv. Kazjubenko teki anomuksen, jossa pyysi siirtoa Romaniaan. Hän tahtoi taistella Romanian armeijan joukoissa bolsevismia vastaan.⁶⁹⁰ S.A. Kazjubenko siirrettiin sv. leiri n:o 7:ään, josta hänet valmistauduttiin luovuttamaan saksalaisten sotilasviranomaisten välityksellä Romanian viranomaisille.⁶⁹¹ Kazjubenko siirrettiin saksalaisille Hangossa 25.5.1944.⁶⁹²

Puolalainen sotavanki Ludvig Romantshuk oli Miehikkälän työleirissä. Hän lähetti marraskuussa 1941 suomalaisille sotilasviranomaisille kirjeen, jossa ilmoitti, ettei halua olla samassa vankileirissä venäläisten kanssa ja anoi siirtoa Saksaan palatakseen kotiseudulleen. Oman kertomuksensa mukaan hän oli karannut neuvostoliittolaiselta vankileiriltä saatuaan 15 vuoden tuomion agitaatiosta ja osallistumisesta kapinaan bolsevikkeja vastaan. Suomeen karatessaan hän oli luullut saavansa asua "saman asylyioikeuden turvissa kuin muutkin vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat poliittiset pakolaiset".⁶⁹³ Romantshuk oli tyytymätön olosuhteisiinsa, eikä kokenut saavansa sellaista kohtelua kuin hän antikommunistina katsoi ansainneensa. Häntä kohdeltiin kuin sotavankia, mutta Romantshuk piti itseään poliittisena pakolaisena.

⁶⁸⁹ PM:n ulkom. os. Sv. kom:lle, n:o 83/Ulk.2/9/sal./10.1.1944. T 19659/B18. SArk ; Sv. leiri n:o 7 järj. tsto Sv. kom. E:lle, KD. n:o 15/II/sal./15.2.1944. T 19659/B18. SArk.

⁶⁹⁰ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 1191/Järj.4/sal./21.8.1943. T 19656/F20. SArk. Kirjelmän liitteenä on Kazjubenkon suomennettu anomus, joka on päivätty 29.7.1943.

⁶⁹¹ PM:n Sv. kom. E. II Armeijakunnan esikunnalle, n:o 1765/Sv.1/sal./29.3.1944. T 19656/F20. SArk.

⁶⁹² Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, 3448/Sv.1/sal./9.6.1944. T 19659/B18. SArk.

⁶⁹³ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 1920/Järj. 1b./3.11.1941. Koskee: puolalaisen sv:n Ludvig Romantshukin kirjettä. Liittyy: Miehikkälän Työleirin kirj. n:o 147/41/I. T 19653/6. SArk. Vangin kirje kirjelmän liitteenä.

Marraskuun aikana suomalaiset käsittelivät Romantshukin tapausta. Järjestelyosasto lähetti asian valvontaosastolle, joka totesi, että vangin itsestään antamien tietojen tarkistaminen oli “ellei suorastaan mahdotonta niin ainakin vaikeata”. Ennen tarkempien tietojen saamista Romantshukin anomukseen ei voitu suostua.⁶⁹⁴ Järjestelyosasto ilmoitti päätöksen kotijoukkojen esikunnalle perustellen sitä sillä, että sodan aikana varsinkin Neuvostoliitosta saapuneita ulkomaalaisia oli syytä tarkasti valvoa.⁶⁹⁵ Sotavangin oma kertomus ei suomalaisia sotilasviranomaisia vakuuttanut. Romantshukin anomusta ei tässä vaiheessa toimitettu saksalaisille. Kirjeenvaihdosta ei selviä, siirrettiinkö vanki pois venäläisten joukosta.

Romantshukin anomus eteni vuonna 1943, kun järjestelyosasto pyysi ulkomaanosastoa tiedustelemaan saksalaisilta, halusivatko he ottaa vangin vastaan. Kirjelmän tiedoista päätellen vanki oli sv. leiri n:o 24:ssä, ja valtiollinen poliisi oli kuulustellut häntä.⁶⁹⁶ SPR:n tietojen mukaan vankia ei luovutettu saksalaisille.⁶⁹⁷

4.4. Laskelmat luovutetuista sotavangeista

Blinnikan mukaan kevättalveen 1945 jatkuneiden selvitysten jälkeen annettiin LVK:lle luettelo 2116 “venäläisestä sotavangista”, jotka oli luovutettu saksalaisille. Saksalaiset puolestaan olivat luovuttaneet suomalaisille 2181 sotavankia.⁶⁹⁸

Mikkola toi esille sotavankikommentajan esikunnan selvityselimen laskemia lukuja saksalaisille siirrettyjen vankien kokonaisuudesta: vuonna 1945 annettiin luku 2661, vuonna 1953 luovutettuja laskettiin olevan 2048.⁶⁹⁹

⁶⁹⁴ PM:n Valv. os. PM:n Järj. os:lle, n:o 6072/Valv.2/sal./8.11.1941. Koskee: sv. Romantshukin anomusta. Liittyy: Järj. os. kirj. n:o 1864/Järj.2/sal./5.11.1941. T 19653/6. SArk.

⁶⁹⁵ PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 1864/Järj.2/sal./14.11.1941. Koskee: Romantshukin anomusta. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 1920/Järj.1b./3.11.1941. T 19653/6. SArk.

⁶⁹⁶ PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 1287/Järj.4/sal./31.8.1943. Koskee: sv. Romantshukin luov. saksalaisille. Liittyy: Kotij. E:n kirj. n:o 3211/Järj.1b/sal./28.8.1943. T 19654/F8. SArk. Kirjelmässä viitattiin valtiollisen poliisin kuulustelupöytäkirjaan n:o 11705/V.

⁶⁹⁷ SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb55. SArk.

⁶⁹⁸ Blinnikka 1969, 37. Blinnikka ei ilmoita, mihin lähteeseen luvut perustuvat.

⁶⁹⁹ Mikkola 1976, 193, 208.

Antti Laine totesi, että luovutus- ja vastaanottoluetteloiden mukaan saksalaisille oli luovutettu 31.12.1943 mennessä 2661 sotavankia ja saksalaisilta otettu vastaan 2181 vankia.⁷⁰⁰ Suomen saksalaisille antamista sotavangeista Tikkanen kertoi vain yhden numerotiedon verran: luovutettujen vankien lukumäärä oli 2048.⁷⁰¹ Tikkanen käytti vuonna 1953 ilmoitettua lukua.

Raija Hanski totesi, että lähteistä löytyi kolme erilaista lukua luovutettujen sotavankien määrästä. Tammikuussa 1945 päämaja ilmoitti ulkoministeriölle, että Saksaan oli siirretty 2661 neuvostovankia.⁷⁰² Hanskin mukaan Aulis Blinnikka viittasi raporttiin, joka annettiin keväällä 1945 liittoutuneiden valvontakomissiolle. Raportissa Saksalle luovutettujen sotavankien määräksi oli merkitty 2116.⁷⁰³ Vuonna 1953 sotavankikomentajan esikunnan selvityselin antoi tiedon, jonka mukaan 2048 neuvostovankia oli annettu Saksalle.⁷⁰⁴

Vuonna 1994 Jatkosodan historia -teoksessa luovutettujen sotavankien kokonaismääräksi ilmoitettiin 2661.⁷⁰⁵ Luku on sama, johon päädyttiin sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä tehdyssä laskelmassa, kun saksalaisille luovutettuihin 2640 sotavankiin lisätään 21 espanjalaista vankia, jotka luovutettiin Espanjalle. Laskelman marginaaliin oli kirjoitettu huomautus sen epäluotettavuudesta.⁷⁰⁶ Saman luvun 2661 päämaja ilmoitti Suomen ulkoministeriölle jo tammikuussa 1945.⁷⁰⁷

LIITTEESSÄ 2 esitetään laskelma, joka todennäköisesti tehtiin sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä sodan jälkeen. Laskelmassa ei ilmoiteta sen tekijää, eikä sitä, milloin se on tehty. Laskelmassa on huomautus, että "luettelo on epätäydellinen".

⁷⁰⁰ Laine 1982, 152. Laineen lähde: Mikkola 1976, 192-193.

⁷⁰¹ Tikkanen 2002, 18.

⁷⁰² Hanski 1990, 132. Hanskin ilmoittamat lähteet: Mikkola 1976, 193 sekä PM yhteysos. 2.1.1945 UM:lle, T 19663/F1, SA.

⁷⁰³ Hanski 1990, 132. Hanskin käyttämä lähde: Blinnikka 1969, 37. Hanski toteaa, että Blinnikan tekstistä tai lähdeviitteistä ei käy ilmi, mikä raportti oli kyseessä.

⁷⁰⁴ Hanski 1990, 132. Hanski ilmoittaa lähteiksi: Mikkola 1976, 208 sekä Muistatko. Sotavangit ry 1969-1989. Jyväskylä 1989, 28.

⁷⁰⁵ Manninen 1994, 282.

⁷⁰⁶ LIITE 2.

⁷⁰⁷ Hanski 1990, 132. Hanskin ilmoittamat lähteet: Mikkola 1976, 193 sekä PM yhteysos. 2.1.1945 UM:lle, T 19663/F1, SA.

Ei ole tietoa, onko huomautuksen tehnyt laskelman laatija vai onko se laskelmaan myöhemmin lisätty. Laskelman mukaan Saksan sotilasviranomaisille luovutettiin kaikkiaan 2640 vankia, joiden lisäksi Espanjaan luovutettiin 21 espanjalaista, joten Saksalle ja Espanjalle luovutettiin yhteensä 2661 sotavankia. Laskelmassa eritellään Saksan sotilasviranomaisille luovutettujen vankien kansallisuudet 1674 vangin osalta ja ilmoitetaan myös luovutuspäivämäärät. Luokkaan sekalaiset sijoitetaan 966 vankia, joiden kansallisuuksia ei ole eritelty. Laskelman laatija ei ilmoita, mihin arkistolähteisiin laskelmassa esitetyt tiedot perustuvat.⁷⁰⁸ Koska sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä laaditussa laskelmassa sen tekijä ei ilmoita, mihin lähteisiin siinä esitetyt tiedot perustuvat, laskelman tietoihin täytyy suhtautua erittäin kriittisesti.

Elina Sanan mukaan pääesikunnan yhteysosasto ilmoitti ulkoministeriölle tammikuun 2. päivä 1945, että Suomi oli antanut Saksalle 2661 sotavankia. Se oli vastaus liittoutuneiden valvontakomission selvityspyyntöön. LVK esitti annetun tiedon pohjalta 19.1.1945 uuden vaatimuksen, jonka mukaan sille oli toimitettava “täydellinen, tarkoilla henkilö- ym. tiedoilla varustettu luettelo kaikista saksalaisille luovutetuista henkilöistä”. Luettelot valmistuivat 19.4.1945, ja samalla päivämäärällä puolustusvoimain pääesikunta ilmoitti ulkoministeriölle, että Suomi oli luovuttanut 2116 venäläistä sotavankia. Sanan mukaan luku 2116 oli myös LVK:lle annetussa loppuselityksessä. Vielä vuonna 1953 selvityselin antoi uuden luovutettujen luvun, joka oli 2048.⁷⁰⁹ Sen jälkeen kun LVK:lle oli ilmoitettu luku 2661, LVK vaati tarkkoja henkilötietoja kaikista luovutetuista vangeista. Tästä päätellen suomalaisten sotilasviranomaisten antama ensimmäinen selvitys ei sisältänyt kaikkien luovutettujen vankien henkilötietoja. Todennäköisesti keväällä 1945 LVK:lle annettiin ainoastaan 2116 sotavangin henkilötiedot. Miksi keväällä 1945 esitettiin pienempi luku kuin tammikuussa 1945?

Elina Sana on esittänyt erilaisista luovutusluvuista hypoteesin, jonka mukaan valvontaosaston saksalaisille luovuttamien yli 500 poliittisen sotavangin tietoja ei olisi otettu mukaan laskelmiin sodan jälkeen vaan niistä olisi vaiettu. Tämän takia

---

⁷⁰⁸ LIITE 2

⁷⁰⁹ Sana 2003, 360-365.

suomalaiset esittivät LVK:lle luvun 2116.⁷¹⁰ Elina Sanan laskelmien mukaan Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 2829 sotavankia.⁷¹¹

Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen sodan jälkeen tekemistä laskelmista kaksi on esitetty LIITTEESSÄ 2 ja LIITTEESSÄ 3. Molemmissa laskelmissa olivat valvontaosaston luovuttamat poliittiset sotavangit laskuissa mukana. LIITTEESSÄ 2 heidän kansallisuuksiaan ei ole eritelty vaan todennäköisesti heidät on sijoitettu kohtaan sekalaiset, jossa ilmoitetaan, että Rovaniemellä vuosina 1942-1943 luovutettiin 522 vankia. LIITTEESSÄ 3 päädyttiin loppusummaan 2101, kun listattiin saksalaisille annettuja neuvostovankeja. Laskelmassa olivat mukana valvontaosaston kautta saksalaisille annetut poliittiset vangit, joita laskelman mukaan siirrettiin yhdeksässä erässä yhteensä 520. LIITTEESSÄ 3 esitetyssä laskelmassa päädyttiin loppusummaan 2101, joka on hyvin lähellä LVK:lle ilmoitettua lukua 2116.⁷¹² Jos LIITTEEN 3 suppeammassa laskelmassa ei vaiettu poliittisten sotavankien luovutuksista, niin mitkä siirrot siitä puuttuivat verrattuna LIITTEEN 2 laskelmassa esitettyihin siirtoihin, joiden yhteissumma oli 2640.

LIITTEEN 2 laskelmassa kohtaan sekalaisia on merkitty III AK:n tekemä 344 vangin luovutus saksalaisille 1.5.1942. Tuollaista lukua ja luovutusta ei löydy LIITTEEN 3 laskelmasta.⁷¹³ Jatkosodan aikana syntyneistä asiakirjoista löytyy viittauksia III AK:n valmistelemaan sotavankien luovutukseen. Marraskuussa 1941 AOK Norwegen Befehlstelle Finnland pyysi III AK:aa luovuttamaan “viime päivien taisteluissa saaduista vangeista 500 työkykyistä vankia Sallan sotavankileiriin”. Vankeja tarvittiin polttopuiden hankintaan ja lumitöihin. Viestin mukaan vangit kuljetettaisiin SS-Div. Nordin kalustolla Joutsijärvelle, josta armeija ottaisi vangit haltuunsa. Kuljetuksen saapumisesta pyydettiin ilmoittamaan vähintään 24 tuntia etukäteen. Kirjelmän

---

⁷¹⁰ Sana 2003, 364.

⁷¹¹ Sana 2003, 353.

⁷¹² LIITE 2 ja LIITE 3.

⁷¹³ LIITE 2 ja LIITE 3; Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen arkistosta löytyy vielä kolmaskin laskelma, jossa päädytään lukuun 2671. Laskelma on todennäköisesti tutkimusprosessin yhteydessä syntynyt konseptipaperille. Siinä mainitaan 344 sotavangin luovutus, jonka III AK:ta teki “pohjoisessa” 1.5.42. Ohessa on huomautus, ettei luovutetuista ole luetteloa. Myös 520 valvontaosaston luovuttamaa vankia mainitaan laskelmassa. Ks. Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. 17 luovutusta, 2671 vankia. T 19659/B18. SArk.

marginaaliin on kirjoitettu: 300 vankia.⁷¹⁴ Marraskuussa 1941 III AK:n esikunta lähetti PM:n hallinnolliselle toimistolle tiedon, että III AK luovuttaa AOK:lle 300 sotavankia.⁷¹⁵

Saksalaiset pyysivät 500 sotavankia, mutta III AK valmistautui luovuttamaan 300. Kirjeenvaihdossa ei puhuta lainaamisesta vaan luovutuksesta. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole löytynyt näiden 300 vangin henkilötietoja, eikä varmaa tietoa siitä, toteutuiko suunniteltu siirto.

Ida Suolahden mukaan 300-344 vangin ryhmä lainattiin saksalaisille loppuvuodesta 1941, ja saksalaiset palauttivat vangit suomalaisille takaisin kesään 1942 mennessä. Kyse oli siis lainaamisesta. Ryhmää ei luovutettu pysyvästi saksalaisille. Kansallisarkiston tutkimushankkeen keräämien tietojen mukaan Suomi siirsi Saksalle kaikkiaan 2916 sotavankia, joista 2276 luovutettiin pysyvästi. Väliaikaisesti lainassa oli 640 vankia, jotka Saksa palautti Suomelle.⁷¹⁶ Kansallisarkiston tietojen perusteella vaikuttaisi siltä, että aikaisemmissa suomalaisten sotilasviranomaisten laskelmissa luku 2661 sisältää kaikki jatkosodan eri vaiheissa saksalaisten käyttöön siirretyt sotavangit ja luku 2116 sisältää saksalaisille pysyvästi luovutetut sotavangit.

Tässä tutkimuksessa on pyritty tutkimaan niitä neuvostosotavankeja, jotka luovutettiin saksalaisille pysyvästi. Saksalaisille lainattuja sotavankeja ei ole kattavasti tässä tutkimuksessa käsitelty.

LIITTEESSÄ 1 esitetään tässä tutkimuksessa löytyneet tiedot luovutuksista, jotka voidaan dokumentoida. Tämän tutkimuksen puitteissa läpikäydyistä jatkosodan aikana syntyneistä asiakirjoista löytyy tieto 2158 sotavangin luovuttamisesta saksalaisille. Näistä luovutetuista 2080 vangin henkilötiedot löytyvät. Päivämäärällä 25.11.1942

⁷¹⁴ Kaukokirj. Sanoma 12.11.1941, läh. 19.35, saap. 21.05. Käännös. Lähettäjä: AOK Norwegen, Befehlstelle Finnland, Qu2, Nr. 409/41. Vastaanottaja: III suom. AK, SS-div. Nord. T 19653/6. SARk.

⁷¹⁵ III Armeijakunnan Esikunta PM:n Hallinnolliselle toimistolle, n:o 1390/X/3/sal./17.11.1941.

Koskee: sv:n luovutusta saksalaisille. Liittyy: AOK:n puhelinsanomaan 12.11.1941. T 19653/6. SARk. Kirjelmän marginaaliin on punakynällä kirjoitettu: "Lähetetään Järj. osastolle."

⁷¹⁶ LIITE 8.

luovutettiin 3 vankia ja 2.1.1942 luovutettiin Tallinnassa 75 vankia, joiden henkilötietoja ei ole löytynyt.⁷¹⁷

LIITTEEN 1 laskelmaan ei ole otettu mukaan sellaisia siirtoja, joiden valmistelusta löytyy tieto asiakirjoista, mutta joiden toteutumisesta ei löydy ainoatakaan viittausta sodan aikana syntyneistä dokumenteista.

Arkistokokoelmista löytyvien asiakirjojen perusteella suomalaiset luovuttivat saksalaisille 2158 sotavankia. Saksan armeijan yksiköt ja saksalaiset sotilasviranomaiset ottivat vastaan 1465 sotavankia. Saksan turvallisuuspoliisille luovutettiin 520 sotavankia. 173 sotavangin osalta ei ole löytynyt mainintaa vastaanottajasta.⁷¹⁸

Kansallisarkiston projektin piirissä valmistuneissa tutkimuksissa esitetään kolme eri lukua Saksalle luovutettujen sotavankien kokonaismäärästä. LIITTEESSÄ 7 esitetään taulukko, joka on peräisin Lars Westerlundin teoksesta “Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944”. Sen mukaan Suomi luovutti Saksalle 2396 sotavankia.⁷¹⁹ Lars Westerlundin tutkimusraportissa “The Mortality Rate of Prisoners of War in Finnish Custody” ilmoitetaan, että Suomi siirsi saksalaisten huostaan 2432 sotavankia.⁷²⁰ Ida Suolahden tutkimusraportissa “Prisoners of War Transfers During the Continuation War” Saksalle pysyvästi luovutettujen sotavankien lukumäärä on 2276.⁷²¹ Ilmeisesti näissä kolmessa eri luvussa on kyse sotavangeista, jotka Suomi luovutti pysyvästi Saksalle. Luovutettujen vankien määrittely on joissakin tapauksissa vaikeaa. On mahdollista, että Westerlundin luovutuslukuihin on laskettu mukaan myös sellaisia sotavankeja, jotka Suomi lainasi Saksalle, mutta jotka kuolivat ollessaan saksalaisilla lainassa⁷²². Syitä projektin piirissä syntyneisiin erilaisiin luovutuslukuihin ei eritellä tutkimusteksteissä.

---

⁷¹⁷ LIITE 1. Tallinnassa 2.1.1942 luovutettiin 602 vankia, joista 75 vangin henkilötietoja ei ole tässä tutkimuksessa löytynyt.

⁷¹⁸ LIITE 1.

⁷¹⁹ LIITE 7.

⁷²⁰ Westerlund 2008c, 46.

⁷²¹ LIITE 8.

⁷²² Vrt. esimerkiksi Porissa vuonna 1942 saksalaisille lainattua ryhmää, jossa oli 206 sotavankia. Suolahden esittämien tietojen mukaan koko ryhmä palautettiin suomalaisille. Ks. LIITE 8; Lars Westerlundin mukaan Porissa lainatusta 206 sotavangin ryhmästä 93 kuoli ollessaan lainassa

LIITTEESSÄ 4 esitetään tässä tutkimuksessa löytyneet tiedot luovutettujen vankien kansallisuuksista. Saksalaisille luovutettujen sotavankien kansallisuuksia on tässä tutkimuksen pystytty tarkastelemaan 2132 vangin osalta. Suurimmat kansallisuusryhmät olivat baltit ja kaukaasialaiset. Balteja on 686, osuus kokonaismäärästä 32,2 %. Kaukaasialaisia on 543 eli 25,5 %. Venäläisiä on 435, osuus kokonaismäärästä 20,4 %, joten venäläiset ovat vähemmistönä luovutettujen joukossa⁷²³, vaikka kaikista suomalaisilla leireillä olevista sotavangeista venäläisten osuus oli 67,7 % vuonna 1944.⁷²⁴ Luovutettujen sotavankien joukossa oli 44 juutalaista ja 31 suomenheimoista.⁷²⁵

Kansallisarkiston “Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939-55” -hankkeen keräämiä tietoja luovutetuista sotavangeista esitetään LIITTEESSÄ 7. Kansallisarkiston projektin mukaan Suomi luovutti Saksalle 2396 neuvostosotavankia, joista 2239 vangin kansallisuustiedot on pystytty selvittämään. Tutkimushanke on löytänyt enemmän Saksalle luovutettuja sotavangeja kuin tässä tutkimuksessa on löytynyt. Suurimmat ryhmät Westerlundin julkaisemassa projektin laskelmassa ovat baltit 581, osuus kokonaismäärästä 24,5 %, venäläiset 567 eli 23,6%, kaukasialaiset 325 eli 13,6 % ja turkkilaiskansat 212 eli 8,5 %.⁷²⁶ Projektin ja tämän tutkimuksen lukuja verratessa huomio kiinnittyy siihen, että projektin mukaan venäläisiä on luovutettujen joukossa enemmän kuin mitä tässä tutkimuksessa on löytynyt. Toisaalta balteja on tämän tutkimuksen luvuissa enemmän kuin tutkimushankkeen luvuissa. Mitä suuremmalta osalta luovutetuista sotavangeista pystytään kansallisuus määrittelemään, sitä suurempi on luovutettujen joukossa venäläisten määrä ja suhteellinen osuus.

---

saksalaisilla eli suomalaisille palautettiin vain 113 sotavankia. Ks. Westerlund 2008a, 287; Porissa lainatussa ryhmässä oli poikkeuksellisen korkea kuolleisuus, 45 %. Saksalaisten leireillä Suomessa kuolleisuus oli eri arvioiden mukaan keskimäärin 10-20 %. Suomi lainasi sakalaisille kaikkiaan 640 sotavankia, joten loppuista lainatuista 434 sotavangista n. 43-86 olisi kuollut saksalaisilla ollessaan. Laina-aikana kuolleiden sotavankien määrä olisi siis arviolta 136-179 sotavankia.

⁷²³ LIITE 4.

⁷²⁴ Mikkola 1976, 194.

⁷²⁵ LIITE 4.

⁷²⁶ LIITE 7.

Kaukasialaisten määrä luovutettujen joukossa on projektin laskelmassa dramaattisesti pienempi kuin tässä tutkimuksessa. Syynä todennäköisesti on se, että suomalaisten sotilasviranomaisten jatkosodan aikana määrittelemä ”kaukaasialaisten” ryhmä on projektin tilastossa jaettu kahtia: kaukasialaiset 325 ja turkkilaiskansat 212.⁷²⁷ Tässä tutkimuksessa löytyi 543 kaukaasialaista.⁷²⁸

Kansallisarkiston projektin piirissä myös Ida Suolahti on julkaissut saksalaisille pysyvästi luovutettujen sotavankien kansallisuustietoja. 2276 luovutetun sotavangin joukossa baltteja on noin neljäsosa, samoin kaukaasialaisia. Kummankin kansallisuusryhmän suuruus on noin 550 sotavankia. Kolmanneksi suurin ryhmä on venäläiset ja neljänneksi suurin saksalaiset.⁷²⁹ Vaikka projektin laskelmissa venäläisten suhteellinen osuus ja määrä on suurempi kuin tämän tutkimuksen kansallisuuslaskelmassa, yhteistä kaikissa laskelmissa on se, että Saksalle pysyvästi luovutettujen sotavankien joukossa Neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet ovat selvänä enemmistönä ja venäläiset vähemmistönä.

Marraskuussa 1941 ylipäällikkö Mannerheim antoi sotavankien vaihdosta käskyn, jonka mukaan Suomen piti luovuttaa Saksalle tiettyjä vähemmistökansallisuuksia. Tästä huolimatta Suomi luovutti Saksalle myös venäläisiä. Muutamissa luovutusryhmissä kansallisuusjakauma oli erilainen kuin vaihdoista annettu käsky määräsi. Poliittisten sotavankien ryhmissä Suomi luovutti 327 venäläistä.⁷³⁰ Yhdessä työvoimaksi lainatussa vankiryhmässä, joka lopulta luovutettiin Saksalle kokonaan, venäläiset olivat enemmistönä: heitä oli 65.⁷³¹ Suomi luovutti kaikkiaan 435 venäläistä⁷³², joista edellä mainituissa ryhmissä oli 392 venäläistä. Vaikuttaisi siltä, että Saksalle luovutetut venäläiset olivat enimmäkseen poliittisten vankien ryhmissä sekä yhdessä työvoimaksi lainatussa vankiryhmässä, joka sittemmin luovutettiin saksalaisille kokonaan.

---

⁷²⁷ LIITE 7.

⁷²⁸ LIITE 4.

⁷²⁹ Suolahti 2008, 154-155.

⁷³⁰ LIITE 6.

⁷³¹ LIITE 1: Sv. leiri 9:stä 2.1.1942 luovutettu 94 vangin ryhmä. Kansallisuustiedot alaviitteessä; Ks. myös tämän esityksen lukua ”Lainasta luovutukseen”.

⁷³² LIITE 4.

Näiden lisäksi laajuudeltaan merkittävä luovutus oli, kun 33 kansallisuudeltaan venäläistä siirrettiin saksalaissyntyisten sotavankien ryhmässä lokakuussa 1942.⁷³³ Luovutetuilla oli saksalaisia sukujuuria.

Tässä tutkimuksessa lasketaan saksalaisille luovutetuksi 686 balttia⁷³⁴, kun taas Suolahden kansallisuustiedoissa ilmoitetaan luovutetuksi n. 550 balttia⁷³⁵ ja Westerlundin julkaisemassa tilastossa 581 balttia⁷³⁶. Toisaalta Suolahden julkaisemissa tiedoissa saksalaisille pysyvästi luovutettujen sotavankien ryhmistä löytyy 675 virolaista, latvialaista ja liettualaista.⁷³⁷

Tämän tutkimuksen puitteissa löytyneet tiedot saksalaisille pysyvästi luovutetuista sotavangeista esitetään LIITTEESSÄ 1. Kun verrataan LIITTEESSÄ 1 esitettyjä tietoja Ida Suolahden tutkimusraportissaan esittämiin tietoihin saksalaisille pysyvästi luovutetuista sotavankiryhmistä, huomataan, että tiedot ovat liki kohta kohdalta samat. Suurin ero tulee Suolahden esittämien tarkemmin määrittelemättömien ryhmien kohdalla, jotka ovat: vuosina 1941-44 tutkinta- ja valvontasyistä luovutetut 39 sotavankia sekä 95 sotavankia, joiden luovutusaika tai -syy ei ole selvillä. Näitä ryhmiä ei esiinny tämän tutkimuksen LIITTEESSÄ 1. Lisäksi LIITTEESTÄ 1 puuttuu Suolahden pysyvästi luovutetuksi ilmoittama ryhmä: 28.5.1942 Ethnic German 26. Kyseisen luovutuksen toteutumisesta ei tässä tutkimuksessa ole löytynyt asiakirjalähteistä tietoja. Jos nämä Suolahden ilmoittamat ryhmät lisätään LIITTEEN 1 loppusummaan 2158, päädytään lukuun 2318, joka on hyvin lähellä Suolahden pysyvästi luovutetuiksi ilmoittamien sotavankien määrää 2276.⁷³⁸ Osa 39 sotavangista, jotka luovutettiin tutkinta- ja valvontasyistä, voi olla mukana LIITTEEN 1 laskelmassa. Kansallisarkiston projekti on tutkinut laajemman arkistomateriaalin, josta se on löytänyt enemmän saksalaisille pysyvästi luovutettuja sotavankeja.

⁷³³ LIITE 1: 8.10.1942 luovutetut 95 saksalaissyntyistä sotavankia. Kansallisuustiedot alaviitteessä.

⁷³⁴ LIITE 4. Baltteihin on laskettu virolaiset latvialaiset ja liettualaiset, mutta näiden kansallisuuksien tarkkaa jakautumaa 686 baltin joukossa ei ole tässä tutkimuksessa pystytty määrittämään.

⁷³⁵ Suolahti 2008, 154.

⁷³⁶ LIITE 7.

⁷³⁷ LIITE 8.

⁷³⁸ LIITE 1; LIITE 8.

4.5. Johtopäätöksiä

Jatkosodan jälkeen suomalaiset sotilasviranomaiset esittivät kuulusteluissa poliittisten sotavankien luovutusprosessin alkuvaiheet niin, että saksalaiset sotilasviranomaiset ottivat yhteyttä Suomen päämajaan ja pyysivät suomalaisia luovuttamaan sellaisia sotavankeja, joilla olisi tietoja NKVD:stä. Kenraalimajuri Lars Melanderin lausunnon mukaan syksyllä 1941 päämajaan saapunut Saksan tiedustelu- tai valvontaviranomaisten edustaja avasi keskustelun koko sotavankien vaihto-operaatiosta, ja tässä yhteydessä tuli ilmi, että saksalaiset olivat erityisesti kiinnostuneita Suomen hallussa olevista poliittisista sotavangeista.

Valvontaosastolla toimineen eversti Matti Ropposen kertomuksen mukaan jo heinä-elokuun vaihteessa valvontaosastolla oli tiedossa, että sotavankien vaihtoihin ryhdyttäisiin. Suomi luovuttaisi poliittisia sotavankeja ja saisi Saksalta suomenheimoisia sotavankeja. Sotavankien vaihto-operaatiota valmisteltiin kesästä 1941 alkaen, mutta on epäselvää kumpi osapuoli, Saksa vai Suomi, teki asiassa ensimmäisen aloitteen. Suomalaisten sotilasviranomaisten sodan jälkeen tekemien selvitysten perusteella aloitteentekijä olisi ollut Saksa. Aloitteen tarkka ajankohta on auki. Tutkimus on edelleen sodan jälkeen annettujen todistajanlausuntojen varassa. Arkistokokoelmista ei ole löytynyt materiaalia, joka kuvaisi Suomen päämajan ja Saksan turvallisuusviranomaisten välisiä neuvotteluja poliittisten sotavankien luovutuksista. Sotavankien vaihdon alkusyy oli todennäköisesti Suomen ja Saksan turvallisuusviranomaisten välinen yhteistyö kommunisminvastaisessa taistelussa.

Syksyn 1941 myötä sotavankien vaihto-operaatio muuttui monimuotoisemmaksi prosessiksi, ja Suomi valmistautui luovuttamaan Saksalle myös muita kuin poliittisia sotavankeja.

Akateemisen Karjala-Seuran laajentumisideologian mukaisesti Suomen armeija valloitti jatkosodan hyökkäysvaiheessa Itä-Karjalan, ja valloitettua aluetta

hallinnoimaan perustettiin Itä-Karjalan sotilashallintoesikunta, jossa Akateemisen Karjala-Seuran jäsenillä oli merkittävä asema. Itä-Karjalan sotilashallinto teki syyskuussa 1941 aloitteen suomenheimoisien sotavankien siirtämiseksi Suomeen saksalaisilta sotavankileireiltä. Suomeen tuotavista heimosotavangeista suunniteltiin Itä-Karjalan tulevia asuttajia.

Saksan alaisuudessa toimivan ukrainalaisjärjestön edustaja teki syksyllä 1941 suomalaisille sotilasviranomaisille aloitteen, jossa hän pyysi, että suomalaisten sotavankeina olevista ukrainalaisista muodostettaisiin joukko-osastoja, jotka taistelisivat suomalaisten rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Suomen päämaja torjui ehdotuksen. Sen sijaan päämaja vaikuttaa olleen lokakuussa 1941 valmis siihen, että ukrainalaiset vangit voisivat halutessaan anoa siirtoa Saksassa perustettaviin ukrainalaisiin joukko-osastoihin.

Suomalaisten heimoaktivistien piirissä oli jatkosodan alkuvaiheissa kehitelty suunnitelmaa heimoprikaatista, joka taistelisi Suomen armeijan alaisuudessa puna-armeijaa vastaan. Se muodostettaisiin suomenheimoisista heimopataljoonista, ja lisäksi siihen kuuluisi virolainen pataljoona sekä Prometheus-joukko, johon otettaisiin Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien edustajia. Suomen armeijan päämaja torjui näin laajan suunnitelman ja oli valmis perustamaan ainoastaan suomenheimoisista pakolaisista rekrytoitua joukko-osaston, johon ei otettu sotavankeja. AKS-taustaisille heimoaktivisteille Prometheus-joukon perustaminen oli tärkeä asia. AKS oli 1920- ja 1930-luvulla pitänyt yllä suhteita Länsi-Euroopassa toimineeseen Prometheus-liikkeeseen, jossa vaikuttavat emigrantit suunnittelivat vähemmistökansallisuuksien vapauttamista Neuvostoliiton valtapiiristä. AKS tuki Neuvostoliiton vähemmistökansojen nationalismia ja niiden itsenäistymispyrkimyksiä. Tavoitteena oli hajottaa Neuvostoliitto pienempiin osiin. Ukrainalaisnationalistin aloite ukrainalaisjoukoista, jotka taistelisivat suomalaisten rinnalla, sopii hyvin yksin Prometheus-joukoista tehdyn aloitteen kanssa. Asiakirjoista ei ilmene, kuinka hyvin heimoaktivistit ja ukrainalainen nationalisti olivat perillä toistensa pyrkimyksistä. Päämaja torjui molemmat aloitteet ja valmisteli ukrainalaisten vankien siirtoa Saksaan.

Ylipäällikkö Mannerheim tuki Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan aloitetta suomenheimoisien sotavankien tuomiseksi Suomeen, ja Mannerheim esitteli hanketta saksalaisille sotilasviranomaisille. Myös saksalaiset olivat valmiita hankkeeseen, ja syksyn aikana Pohjois-Suomessa suoritettiin ensimmäiset vaihdot ennen korkeimmalla tasolla annettuja virallisia käskyjä. Ensimmäisissä vaihdoissa saksalaiset halusivat suomalaisilta saksalaissyntyisiä neuvostosotavankeja, ja saksalaiset siirsivät suomalaisille suomenheimoisia neuvostosotavankeja. Syyskuussa 1941 Suomen päämajan ulkomaanosaston ulkomaatoimisto teki saksalaisille aloitteen virolaisten sotavankien luovuttamiseksi Viroon. Samoin kotijoukkojen esikunta teki marraskuussa 1941 aloitteen kaukaasialaisten sotavankien siirtämiseksi Etelä-Venäjälle. Ainakin virolaisten ja kaukaasialaisten luovuttamisesta suomalaiset sotilasviranomaiset tekivät aloitteen. Luovutusten motiivi ei näissä tapauksissa ole yksiselitteinen. Syyskuusta 1941 eteenpäin suomalaisten sotilasviranomaisten suunnitelmissa Neuvostoliiton vähemmistökansallisuudet alkoivat nousta Saksalle luovutettavien vankien joukkoon. Asiakirjoista ei ilmene, miltä taholta oli tullut ensimmäinen ajatus siitä, että Suomi voisi luovuttaa vähemmistökansallisuuksia Saksalle. Syyskuun lopulla 1941 saksalaiset sotilasviranomaiset ilmoittivat, että Saksan hallitsemille alueille voitaisiin siirtää saksalaisia, balteja, valkovenäläisiä ja ukrainalaisia.

Marraskuun lopulla 1941 ylipäällikkö Mannerheim antoi sotavankien vaihdosta käskyn, jonka mukaan saksalaiset halusivat Suomelta saksalaisia, virolaisia, latvialaisia, liettualaisia, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä sotavankeja. Vaihtokaupassa saksalaiset olivat valmiita luovuttamaan "ensi eränä" 2062 suomalaista tai suomensukuista sotavankia. Hiukan myöhemmin saksalaiset ilmoittivat haluavansa myös kaukaasialaisia sotavankeja. Käskyn mukaan vaihdossa käytettävät sotavangit edustivat Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia ja heidän piti olla työkykyisiä, joten sotavankeja valmistauduttiin käyttämään vähintäänkin työvoimana. Vaihdoista ei laadittu tarkkaa aikataulua vaan niitä oli ilmeisesti tarkoitus suorittaa, kun tilanne oli sopiva. Sotavankien vaihto-operaatio palveli Suomen ja Saksan päämääriä käynnissä olevassa maailmansodassa. Sekä presidentti Ryti että ylipäällikkö Mannerheim olivat hyvin ymmärtäväisiä AKS:n heimoaatteita kohtaan jatkosodan alkuvaiheessa.

Kotijoukkojen esikunta ilmoitti virallisena linjana joulukuussa 1941 ja helmikuussa 1942, että anomuksista huolimatta sotavankeja ei oteta Suomen, eikä minkään muunkaan maan armeijaan. Vaikka syksyllä 1941 päämajassa vaikutti olevan valmiutta siirtää taistelutoimiin valmiita sotavankeja Saksalle, virallisena linjana vuodenvaihteessa 1941-1942 oli, että sotavankeja ei haluttu käyttää sotatoimiin. Syynä tähän saattoivat olla maailmansodan yleistilanteessa tapahtuneet muutokset: Saksan vaikeudet itärintamalla kasvoivat, Yhdysvallat liittyi mukaan sotaan ja Englannin julisti sodan Suomelle. Kansainväliset sopimukset kielsivät sotavankien käytön toisen maan armeijassa.

Ukrainalaisjärjestön edustaja uusi aloitteensa suomalaisten ja ukrainalaisten välisestä yhteistoiminnasta alkuvuodesta 1942. Järjestö toivoi, että suomalaiset antaisivat sotilaskoulutusta ukrainalaisille sotavangeille. Päämaja ei halunnut ryhtyä yhteistyöhön ukrainalaisjärjestön kanssa. Päämajassa arvioitiin, että kyseinen ukrainalainen nationalisti yritti vetää liian itsenäistä linjaa suhteessa Saksaan. Päämaja linjasi Suomen ulkoministeriölle, että Ukrainan itsenäisyyskysymys oli muuttunut Saksan suorittaman miehityksen myötä "saksalaiseksi kysymykseksi", johon päämaja ei halunnut ottaa kantaa. Saksan valloittamien alueiden kansojen asema oli täysin Saksan käsissä.

Keväällä ja kesällä 1942 suomalaiset sotilasviranomaiset valmistelivat 4000 ukrainalaisen ja kaukaasialaisen sotavangin luovuttamista Saksalle.

Vaihto-operaatioon lähdetessä suomalaisten sotilasviranomaisten todennäköinen perusolettamus oli, että sota päättyy suomalaisten ja saksalaisten kannalta edulliseen lopputulokseen. Operaatiossa tehtyjä valintoja ohjasi osaltaan se, millainen näkemys suomalaisilla oli saksalaisten politiikasta.

Suomen sotilasjohdossa ja poliittisessa johdossa oli toiveita, että saksalaiset kohtelisivat Neuvostoliiton kansoja hyvin, kun operaatio Barbarossa alkoi, ja Suomi liittyi hyökkäykseen mukaan. Ylipäällikkö Mannerheim piti tärkeänä Saksan voitonmahdollisuuksien kannalta sitä, että Saksa onnistuisi saamaan Neuvostoliiton kansat puolelleen taistelussa kommunismia vastaan. Suomen poliittinen johto laski

Rosenbergin Itäministeriön suunnitelmien varaan muun muassa suomensukuisten kansojen aseman järjestämisessä Neuvostoliiton alueella. Suomalaisilla sotilasviranomaisilla oli myös toiveita Saksalle luovutettujen vähemmistökansallisuuksia edustavien sotavankien kohtalosta saksalaisten alaisuudessa. Luovutusprosessin alkuvaiheissa suomalaiset toivoivat, että vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat sotavangit pääsisivät parempiin olosuhteisiin lähemmäs kotiseutujaan. Suomalaiset eivät kuitenkaan voineet vaikuttaa siihen, mitä vangeille tapahtui sen jälkeen, kun heidät oli siirretty saksalaisille. Tämä tuli esille muun muassa Saksalle luovutettujen virolaisten sotavankien kohdalla.

Päämajassa ne osastot, jotka kulloinkin vastasivat sotavankien käsittelystä, tekivät päätöksiä myös sotavankien luovutuksiin liittyvissä asioissa. Kotijoukkojen esikunnan roolina oli toteuttaa komentoketjussa ylempänä olevan päämajan osaston antamia käskyjä. Kotijoukkojen esikunta kuitenkin toimi aktiivisesti loppuvuodesta 1941 balttien, kaukaasialaisten ja saksalaissyntyisten sotavankien luovuttamiseksi Saksalle. Keskeisenä syynä näissä pyrkimyksissä vaikuttaa olleen kotijoukkojen esikunnan taloudellinen laskelmointi. Suuri sotavankimäärä oli suomalaisille sotilasviranomaisille yllätys, ja resurssit sotavangeista huolehtimiseen olivat rajalliset. Koska saksalaiset olivat ilmoittaneet ottavansa vastaan kyseisiä kansallisuusryhmiä, kotijoukkojen esikunta ei halunnut panostaa resurssejaan näiden vankien ylläpitoon vaan vangit yritettiin mahdollisimman nopeasti siirtää saksalaisten haltuun. Balttien siirto toteutuikin nopeasti, samoin muutaman kymmenen saksalaissyntyisen vangin siirto. Kaukaasialaisten luovutus lykkääntyi aina tammikuuhun 1943 saakka. Ainakin osa suomalaisista sotilasviranomaisista saattoi jatkosodan alkuvaiheessa nähdä Saksan Baltian maiden vapauttajana, joten sotavankien siirrossa sinne ei koettu mitään ongelmaa. Tosin tässä tapauksessa lopullisen päätöksen balttien luovutuksesta tehnyt yleisesikunnan päällikkö Hanell oli saanut marraskuussa 1941 tietoja, joiden mukaan saksalaiset sotilasviranomaiset arvioivat, että huomattava osa Saksan miehittämien alueiden väestöstä kuolisi nälkään talven 1941-1942 aikana. Tästä huolimatta päämaja oli valmis luovutukseen. Suomalaisten oli pakko löytää omilta sotavankileireiltään vankeja, joita voitiin käyttää vaihtokaupassa.

Saksalaiset sotilasviranomaiset eivät olleet erityisen innostuneita ottamaan vastaan 562 baltin ryhmää, joka laivattiin Suomesta Viroon tammikuussa 1942. Ei ole todisteita siitä, että näiltä balteilta olisi kysytty halukkuutta luovutukseen. Saksalaiset suhtautuivat ryhmään välinpitämättömästi. On todennäköistä, että vaihtojen alkuvaiheessa kaikilta luovutettavilta vangeilta ei kysytty, halusivatko nämä itse luovutusta saksalaisille. Kotijoukkojen esikunta toivoi, että saksalaiset sijoittaisivat vangit siviilitöihin kotiseuduillaan. Eri lähteistä saamiensa tietojen perusteella suomalaiset sotilasviranomaiset päättelivät, etteivät saksalaiset olleet vapauttaneet vankeja. Suomalaiset sotilasviranomaiset myös tapasivat suomalaisten luovuttamia virolaisvankeja saksalaisella sotavankileirillä. Vangit olisivat halunneet palata takaisin Suomeen, mutta Suomen päämaja torjui aikeen.

Aikaisemmassa kirjallisuudessa on esitetty näkemys, jonka mukaan saksalaiset esittelivät suomalaisille sotilasviranomaisille ainoastaan ns. mallileirejä, joiden perusteella suomalaisille syntyi sellainen käsitys, että saksalaisilla sotavankileireillä oli hyvät olosuhteet. Tästä syystä suomalaiset olisivat voineet luovuttaa saksalaisille sotavankeja turvallisista mielin, hyvässä uskossa.

Suomenheimoisia vankeja saksalaisilta leireiltä Virossa ja Saksasta noutaneiden suomalaisten sotilasviranomaisten matkakertomuksissa oli tarkkoja havaintoja saksalaisten sotavankileirien olosuhteista vuoden 1942 aikana. Tallinnassa sijainneen leirin olosuhteet olivat paljon huonommat kuin Stablackin hyvätasoisessa mallileirissä. Tallinnassa suomenheimoiset vangit olivat olleet venäläisten kanssa yhdessä, ja Tallinnan leiriin siirrettyjen vankien kertomusten perusteella suomalaiset tajusivat, että muissa saksalaisten sotavankileireissä oli vielä Tallinnan leiriäkin kovemmat olosuhteet. Suomalaiset pelkäsivät, että Tallinnan leirille jäävät suomenheimoiset olivat vaarassa menehtyä ennen seuraavaa siirtokuljetusta Suomeen. Myös Stablackin leirillä suomalaiset havaitsivat, että leirillä pitempään olleet vangit olivat paremmassa kunnossa kuin muilta leireiltä vastikään tuodut, minkä perusteella suomalaiset päättelivät muilla saksalaisleireillä olevan huonommat olosuhteet. Suomalaiset sotilasviranomaiset kehottivat päämajaa vaikuttamaan saksalaisiin niin, että kaikki suomenheimoiset vangit kuljetettaisiin Stablackin kaltaisiin hyvätasoisii leireihin odottamaan siirtoa.

Suomalaisten vaikutusyritykset tuottivat tulosta, sillä vuoden 1943 aikana suomalaiset sotilasviranomaiset totesivat saksalaisten keskittäneen suomenheimoisia vankeja parempitasoiseen leiriin, jossa heillä oli etuoikeutettu asema muuan muassa venäläisiin vankeihin verrattuna.

Vuoden 1942 kuluessa suomalaisille sotilasviranomaisille muodostui selkeä käsitys siitä, että Stablackin kaltaisten mallileirien ohella saksalaisilla oli sellaisia sotavankileirejä, joissa oli kovat olosuhteet. Saksalaisilla sotavankileireillä sotavangit olivat vaarassa kuolla raskaaseen työhön ja riittämättömään ravintoon. Kun pohditaan sitä, vaikuttivatko suomalaisten havainnot saksalaisten leirien kovista olosuhteista suomalaisten haluun luovuttaa sotavankeja Saksalle, on pidettävä mielessä, että myös suomalaisten omilla sotavankileireillä vankien kuolleisuus nousi niin suureksi ensimmäisen sotatalven aikana, ettei suomalaisilla enää sen jälkeen ollut varaa moralisoida saksalaisia sotavankien huonosta kohtelusta. Suomalaiset saattoivat joka tapauksessa ajatella, että saksalaisilla oli paremmat resurssit pitää huolta sotavangeista. Suomalaiset itse eivät olleet elintarvikevarojensa suhteen vahvoilla, ja Vilho Helanen valmisteli kesällä 1942 saksalaisia siihen, että suomalaiset joutuisivat ehkä antamaan saksalaisille sotavankeja, jotka olisivat fyysisesti niin huonossa kunnossa, etteivät olisi täysin työkykyisiä. Suomalaisilla saattoi myös olla toiveita, että saksalaisille luovutetut vähemmistökansallisuuksia edustavat sotavangit saisivat saksalaisilla leireillä suosituimmuusaseman. Tosin suomenheimoisista vangeista tehtyjen havaintojen perusteella suomalaisille sotilasviranomaisille oli muodostunut selvä kuva siitä, että suomenheimoisien vankien olosuhteet olivat olleet kovat sellaisilla saksalaisilla sotavankileireillä, jotka eivät olleet Stablackin kaltaisia mallileirejä. Vähemmistökansallisuus ei siis tuonut automaattista parannusta vangin asemaan.

Saksalaisille sotavankileireille kootuista suomenheimoisista vangeista merkittävä osa oli ns. etäisempiin heimokansoihin kuuluvia, joita Suomen päämajan käskyn mukaan ei saanut tuoda Suomeen. Kun suomalaiset kertoivat vuonna 1943, etteivät voi näitä vankeja Suomeen viedä, Stablackin mallileirin saksalaiset virkailijat ilmoittivat sijoittavansa leirille jäävät suomenheimoiset yhteen venäläisten kanssa. Vangit siis

menettivät etuoikeutetun aseman leirin rotuhierarkiassa. Näiden vankien joukossa olivat muuan muassa mordvalaiset, joille Rosenbergin Itäministeriö suunnitteli suomalaisten poliitikkojen ja heimoaktivistien tuella suurta tulevaisuutta sodanjälkeisellä Venäjällä. Saksalaisella sotavankileirillä tällaiset suunnitelmaluonnokset eivät päätöksiin vaikuttaneet. Hitlerin ja Himmlerin kova rotupolitiikka ajoi Rosenbergin ministeriön suunnitelmien edelle, ja Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien oikeudet olivat epävarmoja.

Ukrainalaisjärjestön edustaja teki kolmannen kerran ehdotuksen suomalaisten ja ukrainalaisten välisestä yhteistyöstä alkuvuodesta 1943. Hän ehdotti joukko-osaston perustamista ukrainalaisista sotavangeista. Päämaja ei ollut tähän edelleenkään halukas.

Suomalaisten sotavankina ollut tataarinationalisti viittasi anomuksessaan emigranttijärjestön edustajaan, joka oli käynyt Akateemisen Karjala-Seuran vieraana maailmansotien välisenä aikana. Tataarivanki kertoi haluavansa edistää Neuvostoliiton muslimikansojen nationalistisia pyrkimyksiä. Tämän sotavangin tapauksesta löytyy suora yhteys niihin suhteisiin, joita AKS:lla oli 1920- ja 1930-luvulla Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien emigranttijärjestöihin, jotka toimivat Länsi-Euroopassa. Anomuksessaan tataarivanki toi esille valmiutensa tehdä yhteistyötä suomalaisten tai saksalaisten kanssa. Ilmeisesti suomalaiset sotilasviranomaiset suosittelivat toimintalinjansa mukaisesti, että hänen oli syytä hakeutua yhteistoimintaan saksalaisten kanssa nationalististen tavoitteidensa edistämiseksi. Syksyllä 1943 tataarivanki luovutettiin omasta tahdostaan saksalaisille sotilasviranomaisille.

Vuonna 1943 Georgian pakolaishallitus teki suomalaisille viranomaisille aloitteen georgialaisten ja muiden Kaukasian alueen kansallisuuksia edustavien sotavankien siirtämisestä Suomesta Saksaan. Georgialaiset halusivat kerätä georgialaisia sotavankeja joukko-osastoon, joka taistelisi puna-armeijaa vastaan, ja georgialaisten mukaan saksalaiset sotilasviranomaiset olivat hyväksyneet hankkeen. Suomalaiset ilmoittivat georgialaisten edustajalle, että Suomi luovuttaa sotavankeja Saksalle, jos

Saksa hyväksyy siirron. Muutamia kymmeniä Kaukasuksen alueen kansallisuuksia edustavia sotavankeja luovutettiin Saksalle syksyllä 1943.

Tutkimusaineistossa esiin tulleet ukrainalaisnationalisti ja tataarinationalisti hakivat suoraa yhteistyötä suomalaisten kanssa. Suomalaiset sotilasviranomaiset torjuivat konkreettisen yhteistyön mahdollisuuden ja suosittelivat yhteistyötä saksalaisten kanssa. Neuvostoliiton alueen kansallisuuskysymyksissä Suomen päämaja toimi Saksan ehdoilla.

Virallisissa asiakirjoissa suomalaiset ja saksalaiset sotilasviranomaiset puhuivat työkykyisten sotavankien vaihtamisesta, joten molemmat osapuolet valmistautuivat käyttämään vaihdettavia vankeja ensi sijassa työvoimana. Taustalla oli vaikuttamassa motiiveja, joita ei virallisiin käskykirjelmiin kirjattu. Yksi näistä oli, että Saksa voisi halutessaan käyttää Suomen Saksalle luovuttamia vähemmistökansallisuuksia edustavia sotavankeja omissa joukoissaan. Suomalaisten sotilasviranomaisten välisestä kirjeenvaihdosta löytyy suoria viittauksia, joiden mukaan Saksalle valmistauduttiin luovuttamaan myös sellaisia sotavankeja, jotka halusivat taistella Neuvostoliittoa vastaan. Vaikka Suomen päämaja myötäili jatkosodan aikana heimoaktivistien tavoitteita, päämaja ajoi ensi sijassa Suomen kansallista etua. Todennäköisesti heimoaktivistit olisivat olleet valmiita pitemmälle menevään yhteistyöhön Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien kanssa kuin mihin päämaja oli valmis. Jatkosodan alussa tehty aloite virolaisesta pataljoonasta ja Prometheus-joukosta viittaa tähän. Heimoaktivistien tuki Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien itsenäistymispyrkimyksiä kohtaan oli Suomen päämajan näkökulmasta epäolennainen asia. Päämaja ei ollut valmis perustamaan eri vähemmistökansallisuuksia edustavista sotavangeista joukko-osastoja, jotka olisivat taistelleet Suomen armeijan alaisuudessa Neuvostoliittoa vastaan. Päämaja ei halunnut ottaa kantaa Saksan kansallisuuspolitiikkaan, jota Saksa miehittämillään alueilla noudatti. Siihen päämaja kuitenkin oli valmis, että taistelutoimiin valmiita vähemmistökansallisuuksia edustavia sotavankeja luovutettiin Saksalle. Heimoaktivistit ajoivat sitkeästi suomenheimoisten sotavankien käyttämistä taistelutoiminnassa, ja vuoden 1942 aikana, ilman päämajan virallista käskyä, valmisteltiin suomenheimoisista sotavangeista muodostettavan heimopataljoonan

perustamista. Loppuvuodesta 1942 Mannerheim hyväksyi Heimopataljoona 3:n muodostamisen. Siinä käytettiin suomenheimoisia sotavankeja, ja osa Saksalta saaduista heimovangeista päätyi joukko-osaston riveihin.

Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia edustavien sotavankien joukossa oli vankeja, jotka anoivat siirtoa saksalaisten alaisuuteen taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan. Heillä oli nationalistisia ja poliittisia motiiveja. He halusivat taistella oman kansansa itsenäisyyden puolesta ja vastustaa kommunisteja. Tutkitussa aineistossa on myös yksi venäläisvanki, joka ilmaisi halunsa taistella Venäjän vapautusarmeijassa.

Oli myös sellaisia sotavankeja, jotka anoivat siirtoa saksalaisten alaisuuteen, mutta joilla ei ollut halua liittyä joukko-osastoihin. He vain halusivat päästä lähemmäs kotiseutujaan ja omaisiaan, ja jotkut saattoivat elätellä toiveita jopa vapautumisesta. Joissakin tapauksissa sotavankien omaiset olivat tehneet vangin siirtämisestä saksalaisten alaisuuteen anomuksen, jonka saksalaiset sotilasviranomaiset toimittivat suomalaisille. Jos omainen anoi vangin vapauttamista, suomalaiset saattoivat suostua vangin siirtämiseen saksalaisille, mutta samalla suomalaiset korostivat, ettei heillä ollut valtuuksia päättää vangin vapauttamisesta vaan päätösvalta oli saksalaisilla sotilasviranomaisilla.

Tammikuussa 1943 tehtiin viimeinen suuri ryhmäluovutus, kun 500 kaukaasialaista sotavankia siirrettiin saksalaisille. Näiden vankien osalta ei ole todisteita siitä, että he olisivat hyväksyneet siirron. On kuitenkin mahdollista, että osa kaukaasialaisista oli valmis yhteistoimintaan saksalaisten kanssa. Vuoden 1942 aikana Saksa oli perustanut vähemmistökansallisuuksista joukko-osastoja, joihin myös kaukaasialaiset saattoivat liittyä.

Saksan politiikassa itärintamalla hallitsevana vaikutti Hitlerin ja Himmlerin tuhoamissodan periaate. Se jätti alleen kaikki muut pyrkimykset. Hitler sikeästi vastusti aloitteita, joissa vähemmistökansoille olisi suotu vapauksia suhteessa Saksaan. Vapaampia toimintamalleja ajanut Rosenbergin Itäministeriö ei saanut suunnitelmilleen Hitlerin tukea, minkä myös Suomen poliittinen johto samoin kuin suomalaiset sotilasviranomaiset eri tasoilla joutuivat toteamaan. Jatkosodan kuluessa

suomalaiset tajusivat, ettei Hitlerin Saksa ajatellut vähemmistökansojen etua näitä käyttäessään. Hitlerin ja Himmlerin politiikka piti Neuvostoliitolta vallattuja alueita otteessaan. Kansallissosialistisen ideologian mukainen miehitys- ja rotupolitiikka esti Neuvostoliiton vähemmistökansojen nationalistiset pyrkimykset.

Heimoaktivistien into sotavankivaihtoja kohtaan alkoi hiipua jo loppuvuodesta 1942. AKS:n voimahahmolle, Vilho Helaselle, vaihto-operaatio oli pettymys. Helanen oli turhautunut siihen, että Suomen päämaja kontrolloi tiukasti vaihto-operaatiota, eikä Helanen saanut mielestään käyttää riittävästi omaa harkintavaltaansa vankeja valikoidessaan. Päämaja piti kiinni päätöksestä, ettei etäisempiä suomenheimoisia kansoja saanut tuoda Suomeen. Toisaalta Helanen oli myös pettynyt suomenheimoiseen sotavankiaineeseen. Suomen päämaja piti tiukasti valtansa alla vaihto-operaation, jota heimoaktivistit olivat olleet ideoimassa. Päämaja halusi tuoda Suomeen ns. lähimpiin suomenheimoisiiin kansoihin kuuluvia sotavankeja, joita ei kuitenkaan löytynyt suuria määriä saksalaisilta leireiltä. Tämän takia heimoaktivistit olisivat halunneet tuoda Suomeen lisäksi ns. etäisempiä suomenheimoisia kansoja, mutta näitä sotavankeja päämaja ei Suomeen halunnut. Päämajan linjaus rajoitti vaihto-operaation vankiluvun ensimmäisessä toimintakäskyssä määrättyyn 2062 vaihdettavaan sotavankiin. Koska sopivia suomenheimoisia sotavankeja ei löytynyt riittävästi, päämaja ei halunnut lisätä vaihdettavien vankien määrää. Tämä oli yksi merkittävä syy sille, että keväällä ja kesällä 1942 suunniteltu 4000 ukrainalaisen ja kaukaasialaisen sotavangin siirto Saksan alaisuuteen ei voinut toteutua.

Vuoden 1943 aikana Vilho Helanen oli organisoimassa inkeriläisten siviilien Suomeen siirtämistä, ja siinä yhteydessä suomalaiset viranomaiset harkitsivat 10 000 venäläisen sotavangin luovuttamista Saksalle vastikkeeksi työkuuntoisista inkeriläisistä miehistä. Suomalaiset tekivät juridisia selvityksiä, joiden mukaan ei ollut kansainvälisten sopimusten mukaista luovuttaa toiselle maalle sotavankeja, jotka eivät itse luovutusta hyväksyneet. Juridisiin syihin vedoten suomalaiset viranomaiset torjuivat sotavankien luovuttamisen, ja lopulta yli 60 000 inkeriläistä tuotiin Suomeen ilman Saksalle annettua työvoimakorvausta.

Suomalaisten analyysi Saksan tulevasta tappiosta maailmansodassa alkoi vaikuttaa sotavankiluovutuksiin viimeistään vuoden 1943 aikana. Suomalaiset tulivat entistä varovaisemmiksi, ja ainakin osalta luovutettavista sotavangeista vaadittiin henkilökohtainen vakuutus siitä, että he itse hyväksyivät siirron. Syyskuussa 1943 saksalaisille luovutettiin 75 sotavangin ryhmä, jossa oli useita eri kansallisuuksia. Suomalaiset sotilasviranomaiset vaativat näiltä vangeilta henkilökohtaisen vakuutuksen siitä, että he itse hyväksyivät luovutuksen. Siirrosta kieltäytyneitä vankeja ei luovutettu. Vuoden 1943 aikana suomalaiset sotilasviranomaiset alkoivat kiinnittää huomiota siihen, hyväksyikö luovutettava vanki itse siirron. Jos vanki kieltäytyi, häntä ei luovutettu. On myös mahdollista, että suomalaiset alkoivat tietoisesti varoa juutalaisten sotavankien luovuttamista Saksalle. Tosin yksittäisissä tapauksissa neuvostosotavankeja saatettiin edelleen siirtää Saksalle vastoin vangin omaa tahtoa. Vuoden 1944 aikana luovutettiin vain muutamia sotavankeja.

Kun jatkosodan sytyttyä Suomi alkoi saada neuvostoliittolaisia sotavankeja, suomalaiset sotilasviranomaiset pyrkivät löytämään sotavankien joukosta poliittisesti vaaralliset sotavangit ja eristämään heidät sekä suomalaisesta siviiliväestöstä että muista sotavangeista. Huomion kohteena olivat etenkin puna-armeijan poliittiseen henkilöstöön kuuluvat ja muut aktiiviset kommunistit. Tällaiset sotavangit sijoitettiin alkuun sotavankileiri n:o 1:lle ja sodan jatkuessa syksystä 1941 alkaen sotavankileiri n:o 3:lle.

Ylipäällikkö Mannerheim antoi käskyn sotavankien vaihdosta marraskuussa 1941, mutta siinä yhteydessä ei mainittu mitään poliittisten sotavankien luovutuksista vaan puhuttiin tietyistä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksista, joita Suomi tulisi luovuttamaan Saksalle vaihto-operaatiossa, jossa Suomi saisi Saksalta suomenheimoisia sotavankeja.

Päämajan valvontaosasto oli luovuttanut poliittisten sotavankien ensimmäisen ryhmän Saksan turvallisuuspoliisille jo lokakuun lopulla 1941. Yksikään asiakirja ei sido ylipäällikkö Mannerheimia suoraan poliittisten sotavankien luovutuksiin. Mannerheim johti päämajaa, jonka alainen valvontaosasto organisoi poliittisten sotavankien luovutukset Saksan turvallisuuspoliisille. Päämajan valvontaosaston, Suomen

valtiollisen poliisin ja Saksan turvallisuuspoliisin välinen yhteistyö jatkui loppuvuoteen 1942 saakka.

Salaisessa operaatiossa Suomen päämajan valvontaosasto siirsi Pohjois-Suomessa toimineille Saksan turvallisuuspoliisin edustajille 520 poliittista sotavankia vuosina 1941-1942. Vankiryhmiä oli yhdeksän. Suomalaiset sotilasviranomaiset olivat omissa kuulusteluissaan määritelleet vangit poliittisesti vaarallisiksi. Poliittisten sotavankien luovutuksen keskeinen motiivi oli kommunisminvastainen taistelu. Vuoden 1941 aikana valtiollisen poliisin virkailijoita ja suomalaisia tulkkeja toimi Saksan turvallisuuspoliisin Einsatzkommando Finnlandin alaisuudessa tutkimassa sotavankeja, ja vielä vuoden 1942 aikana yksi valtiollisen poliisin virkailija oli samoissa tehtävissä.

Suomalaiset sotilasviranomaiset eivät heti kertoneet poliittisten sotavankien luovutuksista Suomen Punaiselta Ristille, jolla oli kansainvälisten sopimusten perusteella oikeus saada tietoja sotavangeista. Vasta vähitellen vuoden 1943 aikana SPR:lle selvisi yksittäisten sotavankitapausten kautta, että Suomi oli luovuttanut Saksalle sotavankiryhmiä, joiden siirroista ei ollut SPR:lle ilmoitettu. SPR pääsi luovutusten jäljille, ja suomalaiset sotilasviranomaiset joutuivat tunnustamaan, että päämajan valvontaosasto oli luovuttanut sotavankeja Saksalle. Tässä vaiheessa luovutettujen poliittisten vankien tiedot ilmoitettiin SPR:lle, mutta ei ole asiakirjatodisteita siitä, että SPR:lle olisi kerrottu Saksan turvallisuuspoliisin vastaanottaneen vangit.

Sodan jälkeen sotavankikomentajan esikunnan selvityselin kokosi tietoja poliittisten sotavankien siirroista. Joulukuussa 1944 poliittisten vankien luovutuslistoista tehtiin venäjänkieliset käännökset, joista selvisi, että vangit luovutettiin Saksan turvallisuuspoliisille. Suomalaiset siis valmistautuivat kertomaan luovutuksista Neuvostoliitolle, jolla oli merkittävä rooli liittoutuneiden valvontakomissiossa. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole selvinnyt, välitettiinkö tiedot lopulta Neuvostoliitolle.

On mahdollista, että nämä poliittisten sotavankien luovutukset olisi suoritettu ilman laajempaa sotavankien vaihto-operaatiotakin. Poliittisten sotavankien luovutuksissa

Suomen päämajan valvontaosasto antoi vankeja suoraan Hitlerin Saksan tuhoamiskoneistolle eli Himmlerin johtamalle Saksan turvallisuuspoliisille. Pohjois-Suomessa tehdyt poliittisten sotavankien luovutukset nivoutuivat osaksi Saksan itärintamalla käymää kommunisminvastaista ja rotupoliittista tuhoamissotaa.

Kommunisminvastaisessa tuhoamistaistelussa Suomi oli valmis pitkälle menevään yhteistyöhön Hitlerin Saksan kanssa. Salaisessa operaatiossa luovutettujen 520 poliittisen sotavangin joukossa venäläiset olivat enemmistönä, ja koko joukko oli tuhoutumisvaarassa Saksan turvallisuuspoliisin käsissä. Uusimmassa tutkimuksessa esitettyjen tietojen perusteella on todennäköistä, että vangit teloitettiin Sallassa sijainneella saksalaisella sotavankileirillä.

Saksan kannalta sotavankien vaihto Suomen kanssa oli pieni ja merkityksetön operatio. Hitlerin ja Himmlerin politiikkaa toteuttava Saksa oli kiinnostunut lähinnä poliittisista sotavangeista. Vähemmistökansallisuuksia käsittävässä vaihdossa Saksa oli erityisen kiinnostunut saksalaisista ja saksalaissyntyisistä neuvostosotavangeista.

Tässä tutkimuksessa on dokumentoitavien asiakirja-aineistojen perusteella päädytty siihen, että Suomi luovutti Saksalle pysyvästi 2158 sotavankia, joista 2080 vangin henkilötiedot löytyvät.

Näistä vangeista Suomi luovutti Saksan turvallisuuspoliisille 520 poliittista sotavankia, joiden joukossa oli 49 juutalaista⁷³⁹. Tässä tutkimuksessa ei ole ilmennyt, että muiden Saksalle luovutettujen 1638 sotavangin joukossa olisi ollut vankeja, joiden kansallisuudeksi olisi merkitty juutalainen.

Kansallisarkiston projektin mukaan Suomi luovutti Saksalle kaikkiaan 52 juutalaista sotavankia, joten muissa kuin poliittisten sotavankien ryhmissä luovutettiin vain muutamia juutalaisia.

---

⁷³⁹ Käytän Silvennoisen ilmoittamaa lukua 49, joka perustuu kaikkien 520 poliittisen sotavangin kansallisuustietojen selvittämiseen. Ks. Silvennoinen 2008, 226; Lindstedt on esittänyt luovutettujen juutalaisten määrästä luvun 47. Ks. Lindstedt 2004, 152; Tässä tutkimuksessa poliittisten sotavankien kansallisuudet on tutkittu 516 vangin osalta, ja joukosta löytyi 44 juutalaista.

Tässä tutkimuksessa löytyneiden tietojen mukaan 1465 vangin osalta vastaanottajana oli Saksan armeijan yksikkö tai saksalainen sotilasviranomainen, ja 173 vangin osalta ei ole löytynyt mainintaa vastaanottajasta. Koska Saksan itärintamalla Hitlerin ja Himmlerin ajama tuhoamispolitiikka oli vallitsevana, on otettava huomioon myös sellainen vaihtoehto, että Saksan armeijan yksiköille ja saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetut sotavangit joutuivat saksalaisilla sotavankileireillä Saksan turvallisuuspoliisin kuulusteluihin, joissa vankeja tutkittiin. Tällöin olivat hengenvaarassa kaikki sellaiset vangit, joiden kommunistisuudesta syntyi epäily tai joilla oli juutalaiselta vaikuttava nimi tai he “näyttivät” juutalaiselta.

Luovutettujen kansallisuudet on tässä työssä määritelty 2132 sotavangin osalta. Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuului 1663 vankia, venäläisiä oli 435, muita kansallisuuksia 28, ja 6 vangin osalta kansallisuus ei selvinnyt.

Valtaosa venäläisistä luovutettiin poliittisten vankien ryhmissä sekä yhdessä alun perin työvoimaksi lainatussa ryhmässä, joka lopulta luovutettiin kokonaan saksalaisille. Näissä ryhmissä luovutettujen vankien kansallisuusjakauma oli erilainen kuin mitä sotavankien vaihdosta marraskuussa 1941 annetussa käskyssä määrättiin. Käskyn mukaan Suomen piti luovuttaa Saksalle tiettyjä vähemmistökansallisuuksia.

Kansallisarkiston projektin tutkimusraportissa julkaistujen tietojen mukaan Suomi siirsi Saksalle kaikkiaan 2916 sotavankia, joista 2276 luovutettiin pysyvästi. Projektin piirissä on myös julkaistu lukuja, joiden mukaan Suomi luovutti Saksalle 2396 tai 2432 sotavankia.

Maailmansodan lopputuloksen myötä koko sotavankien vaihto-operaatio raukesi tyhjiin. Jatkosodan jälkeen Suomen täytyi luovuttaa suomenheimoiset sotavangit ja inkeriläiset takaisin Neuvostoliittoon. Ne Suomen Saksalle luovuttamat neuvostosotavangit, jotka selvisivät sodasta hengissä, joutuivat sodan jälkeen Neuvostoliitossa syytetyiksi maanpetturuudesta. Heidät todennäköisesti teloitettiin tai tuomittiin Stalinin vankileireille. Saksalaisten kanssa yhteistyötä tehneet vähemmistökansallisuudet olivat Josif Stalinille kiusallinen todiste Neuvostoliitossa piilevistä kansallisuusristiriidoista.

Sodan jälkeen koko operaatio oli Suomen kannalta ikävä asia, joka todisti läheisistä suhteista kansallissosialistiseen Saksaan. Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien itsenäisyyspyrkimysten tukeminen kernaasti unohdettiin, koska sillä ei haluttu rasittaa Stalinin Neuvostoliiton kanssa solmittavia YYA-suhteita. Saksan tuhoamisleirien kauheuksien paljastuminen sodan jälkeen antoi vaihto-operaatiolle ikävän leiman, sillä luovutettujen vankien joukossa oli juutalaisia. Saksalle siirretyt sotavangit haluttiin unohtaa mahdollisimman pian.

LIITE 1

**ASIAKIRJOISTA LÖYTYVÄT TIEDOT SUOMEN SAKSALLE
LUOVUTTAMISTA SOTAVANGEISTA**

Luovuttaja	Vastaanottaja	Päivämäärä	Paikkakunta	Lukumäärä	Huomautuksia
PM:n valvontaosasto sv. leiri 1 ja sv. leiri 3	Sicherheits- polizei und SD	29.10.1941- 22.9.1942	Rovaniemi, Salla	520	Poliittiset sotavangit, henkilötiedot löytyvät ⁷⁴⁰
Sv. leiri 19	Armeeober- kommando Norwegen Befelstelle Finnland	11.11.1941		80	Volgan ja Ukrainan saksalaisia sotavankeja, henkilötiedot löytyvät ⁷⁴¹
Sv. leiri 19	Armeeober- kommando Norwegen Befelstelle Finnland	25.11.1941	Rovaniemi	3	Volgan saksala- laisia sotavan- keja, ei henki- lötietoja ⁷⁴²
Sv. leiri n:o 8	Elevenäsin saksalainen sotasairaala, Norja	29.12.1942 29.12.1942 1.1.1942 6.1.1942 ei päiväm.		5	Henkilötiedot löytyvät, ei tietoja kansal- lisuuksista ⁷⁴³
Sv. leiri 9	Armeeober- kommando Lappland	2.1.1942		94	Lainaksi annetut vangit luovutettiin kokonaan, henkilötiedot löytyvät, kansallisuustie

⁷⁴⁰ Yhdeksän saksalaisten kuittaamaa vastaanottolistaa. T 19659/B18. SArk. Vastaanottolistan VII:n (22.7.42) yhteydessä on SS-Ustuf. Laquan kuittaus kahdesta vangista, jotka on otettu vastaan 31.7.1942 Rovaniemellä. Nämä vangit sisältyvät lukuun 520; Sv. leiri n:o 3:n arkisto. Saksalaisille luovutettujen sotavankien kortteja. T 6863/26; SArk; Sv. leiri n:o 1:n arkisto. Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä upseerisotavankeja A-Z, T 7699/62. Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä stm. sotavankeja A-Z, T 7699/63. SArk; Hakemistokortit saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. T 19659/B17. SArk; Tiedot yhdeksästä eri luovutusryhmästä tämän esityksen luvussa "Poliittisten sotavankien luovutukset 1941-1942"; LIITE 6: Luovutettujen poliittisten sotavankien kansallisuudet 516 vangin osalta; SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb54-56. SArk.

⁷⁴¹ Yhteysupseeri A.O.K. PM:n Järj. Os:n Hallinnolliselle toimistolle, KD. n:o 1249/41/14.11.1941.

Koskee: saksaa puhuvia sotavankeja. Kirjelmän liitteenä saksalaisten kuittaus 80 sotavangista: Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland, Qu. 2/11.11.41. T 19653/6. SArk; Sv. leiri n:o 19 ev. luutn. Rothelle Rovaniemelle, 8.11.1941. Jäljennös lähetysluettelosta. T 19659/B18. SArk.

⁷⁴² Yhteysupseeri A.O.K.:n kirj. PM:n Järjestelyosaston Hallinnolliselle Toimistolle, KD. n:o 1385/41/27.11.1941. Koskee: sotavankikuuttia. Kirjelmän liitteenä saksalaisten kuittaus kolmesta sotavangista: Armeeoberkommando Norwegen Befehlsstelle Finnland Qu.2./25.11.41. T 19653/6. SArk; Sv. leiri n:o 19 Kotij. E:lle, K.D. n:o 274/26.11.1941. T 19659/B18. SArk.

⁷⁴³ Sv. leiri n:o 8:n kirj. n:o 126/17.2.1942. T 19659/B18. SArk.

					dot löytyvät ⁷⁴⁴
Hel. sk. Piiri /Kotij. E	Tallinnaan sijoitettu saksalainen pataljoona	2.1.1942	Tallinna	602	Baltteja, saksalaisia. 527 vangin henkilötiedot löytyvät. ⁷⁴⁵
Sv. leiri n:o 8	Elevenäsin saksalainen sotasairaala, Norja	24.3.1942		1	Henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansallisuudesta ⁷⁴⁶
Hel. sk. Piiri /Kotij. E.	Aliupseerin johtama saksalainen vartiosto	4.6.1942	Tallinna	58	virolaisia, latvialaisia, liettualaisia, henkilötiedot löytyvät ⁷⁴⁷
Sv. järj. leiri n:o 1	Saksalainen sotilasviranomaisinen	heinäkuu 1942		1	henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansallisuudesta ⁷⁴⁸
Kotij. E.	Dienstelle Feldpost no 24894 II Zug	3.9.1942		2	henkilötiedot löytyvät, venäläisiä ⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ Sv. leiri n:o 9 Sv. kom. E:lle, n:o 744/II/4 sal./7.9.1944. T 19659/B18. SArk. Kirjelmän mukana lista 95 vangista, joista 94 luovutettu 2.1.1942; Yhteisesikunta Roi Tsto IV (Kauttakulkuliikenteen Järjestelytoimisto) Kotij. E:lle, KD. n:o 582/42/Roi IV/29.1.1942. Liittyy: Kotij. E:n kirj. sv. leiri n:o 9:n päällikölle. T 19659/B18. Kirjelmän mukaan luovutettuja vankeja oli 100; Armeeberkommando Lappland An das Transbüro des finnischen Generalstabes Abt. Rovaniemi, Qu. 2 Nr 83/42, 20.1.42. T 19659/B18. SArk; SPR:n kortisto, PK 2713/Bb 54-56. SArk; Ryhmän vankien kansallisuudet 92 vangin osalta: venäläisiä 65, ukrainalaisia 11, valkovenäläisiä 3, tataareja 3, kazakeja 3, uzbekkeja 1, moldovalaisia 1, gruusialaisia 1, tseremissejä 1, tsuvasheja 1, komeja 1, armenialaisia 1.

⁷⁴⁵ Kotij. E. PM:n Järj. os:lle, n:o 1/Järj. 1b/sal./2.1.1942. Koskee: balttilaisten sv:n luovuttamista. Liittyy: puhelimesta kapt. Vähälältä saatuihin ohjeisiin. T 19653/8. SArk. Kirjelmän mukaan yhteensä 602 vankia luovutettiin. Malmin leiriltä tuli 598 vankia, joista suurin osa virolaisia, loput muita baltteja sekä 40 saksalaista. Lisäksi merivoimien esikunnan kautta tuli 4 virolaista sotavankia; Helsingin Suojeluskuntapiirin Esikunta Kotij. E:lle, n:o 17/II. 40 sal./7.1.1942. Koskee: vankien kuljetusta Eestiin. T 19653/8. SArk. Matkakertomuksen mukaan saksalaisen pataljoonan esikunta Tallinnassa antoi vastaanottokuittauksen vangeista; PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 186/Järj.2/sal./16.1.1942. T 19653/7. SArk. Kirjelmässä viitataan saksalaisten vastaanottokuittauksen, mutta se ei ole kirjelmän yhteydessä; Kotij. E. SPR:lle, n:o 644/Järj.1b/27.1.1942. Kirjelmän liitteenä kaksi luetteloa saksalaisille viroon luovutetuista sotavangeista. 1. luettelon alussa paperilappu, jossa teksti: "Hels. Sk. Piiri 1.1.42 296 sv., ei kuittia". 2. luettelossa teksti: Sv. järj. leiri n:o 1 KPK2. 231 miestä, Hels. Sk. Piiri 26.11.41, eestiläisiä. T 19659/B18. SArk. Näissä luetteloissa on yhteensä 527 vangin tiedot, joten osa vankien nimitiedoista puuttuu, sillä kirjeenvaihdon mukaan luovutettuja oli yhteensä 602.

⁷⁴⁶ Sv. leiri n:o 8 SPR:n sv. toim:lle, n:o 1623/III/21.7.1944. T 19659/B18. SArk.

⁷⁴⁷ Saksalaisille sotilasviranomaisille Tallinnassa 4.6.1942 luovutetut virolaiset, latvialaiset ja liettualaiset sotavangit. Luettelossa 58 nimeä. T 19659/B18. SArk. Luettelon yhteydessä on paperilappu, jossa on teksti: "Hels. Sk. Piiri 4.6.42, Tallinna, 58 sv., Ei kuittia!"; Hel. Skp:n Esik. Kotij. E:lle, 12.6.1942. T 19654/F5. SArk. Kapt. Pellervo Leinin selostuksen mukaan vangit otti vastaan saksalaisen aliupseerin johtama vartiosto. Aliupseeri sai luettelon jäljennettäväksi, mutta hän ei palauttanut sitä.

⁷⁴⁸ Sv. järj. leiri n:o 1 SPR:n sv. toim:lle, KD n:o 2374/IIb/4949/14.9.1943. T 19659/B18. SArk.

⁷⁴⁹ PM:n Järj. os. Kotij. E:lle, n:o 699/Järj.4./sal./3.9.1942. T 19659/B18. SArk; Dienstelle Feldpost no 24894 II Zug Kotij. E:lle, 24.8.1942. T 19659/B18. SArk.

Sv. leiri 16	Saksalaiset sotilasviran- omaiset	5.10.1942	Salmi	4	henkilötiedot löytyvät, ei kansallisuuk- sia ⁷⁵⁰
Sv. leiri 7/ PM:n ulkomaaos.		8.10.1942	Rovaniemi	95	saksalaissyntyisiä sotavangeja, jotka kuuluvat eri kansallisuuksiin, henkilötiedot löytyvät ⁷⁵¹
Sv. järj. leiri n:o 2	Helsingin aseman saksalainen rautatie- upseeri	18.10.1942	Helsinki	1	henkilötiedot löytyvät, valkovenäläinen ⁷⁵²
Sv. leiri 7		19.10.1942		55	virolaisia, latvialaisia, liettualaisia, henkilötiedot löytyvät ⁷⁵³
28. SotaS		19.11.1942 ilmoitus luovutuksesta, tarkka luovutuspäivä avoin		1	henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansallisuudesta ⁷⁵⁴
Sv. leiri 7	Saksalainen sotilasviran- omainen	5.1.1943	Hanko	502	500 kaukaasia-laista ja 2 ukrainalaista, henkilötiedot löytyvät ⁷⁵⁵

⁷⁵⁰ Sv. leiri n:o 16:n esikunta Sv. kom. E:lle, n:o 1844/II./6.9.1944. T 19659/B18. SArk.

⁷⁵¹ Luettelo saksalaisille sotilasviranomaisille Rovaniemellä 8.10.1942 luovutetuista saksalaisista ja saksalaisista vanhemmista tai isovanhemmista polveutuvista sotavangeista. Kansallisuudet ilmoitetaan 95 nimeä. T 19659/B18. SArk. Luettelon yhteydessä olevan paperilapun mukaan vangit olivat peräisin sv. leiri n:o 7:stä ja luovutuksen suoritti PM:n ulkomaaosasto, jonka hallussa on kuitti. Vankien kansallisuudet: venäläisiä 33, saksalaisia 29, ukrainalaisia 24, valkovenäläisiä 6, mordvalaisia 1, armenialaisia 1, puolalaisia 1. Ryhmän vangit on sijoitettu LIITTEEN 4 kansallisuuslaskelmaan näiden kansallisuustietojen mukaan; Luettelo sv. leiri n:o 7:n kautta Saksan sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. 765 nimeä. Sv. leiri n:o 7, 10.9.1944. T 19659/B18. SArk. Yhteenvetoluettelossa esiintyvät 8.10.1942 saksalaisille luovutetut 95 sotavankia.

⁷⁵² Sv. järj. leiri n:o 2, n:o 2756/III/18/18.10.1942. Siirtoasiakirja, siirto n:o 184. Asiakirjan alalaidassa saksalaisen sotilasviranomaisen vastaanottokuittaus. T 19659/B18. SArk; SPR:n kortisto, sv. Ä 3239 Valevitsh, Vasilij Gavrilovitsh. PK 2713/Bb56. SArk.

⁷⁵³ Sv. leiri 7. Lista saksalaisille luovutetuista sotavangeista. 55 sotavankia. 19.10.1942. T 19659/B18. SArk; Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 376/II/4.sal./16.11.1943. T 19659/B18. SArk. Tässä kirjelmässä ryhmän luovutuspäivämääräksi merkitty 20.10.1942.

⁷⁵⁴ 28. Sotasairaalan esikunta SPR:n sv. toim:lle, K. N:o 717/II/5c/19.11.1942. T 19659/B18. SArk.

⁷⁵⁵ Kotij. E. PM:n Järj. os. 4:lle, n:o 81/Järj.1b./sal./12.1.1943. Kirjelmän liitteenä luettelo 502 sotavangista, jotka luovutettiin saksalaisille sotilasviranomaisille Hangossa 5.1.1942. Liitteenä myös sv.

Kotij. E.	Saksalainen sotilasviranomainen	1.5.1943	Helsinki	1	henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansallisuudesta ⁷⁵⁶
Kotij. E.	Saksalainen sotilasviranomainen	6.5.1943	Tallinna	1	henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansallisuudesta ⁷⁵⁷
		20.5.1943	Rovaniemi	1	henkilötiedot löytyvät, venäläinen ⁷⁵⁸
Kotij. E.		3.9.1943		4	henkilötiedot löytyvät, ei tietoja kansallisuuksista ⁷⁵⁹
		15.9.1943		2	henkilötiedot löytyvät, puolalaisia ⁷⁶⁰
Sv. leiri 7	Deutsche Wehrmacht Hanko	19.9.1943	Hanko	75	Monia kansallisuuksia, henkilötiedot löytyvät ⁷⁶¹
		20.10.1943		11	henkilötiedot löytyvät, puolalaisia ⁷⁶²
Sv. leiri 7	Deutsche Wehrmacht	20.10.1943		29	27 ukrainalaisia ja 2 venäläistä, henkilötiedot löytyvät ⁷⁶³
Sv. leiri 3, Valvonta-	Saksalainen osapuoli ei	Marraskuu 1943	Rovaniemi	3	partisaaneja, henkilötiedot

leiri 7:n kirjelmä kotijoukkojen esikunnalle n:o 13/III/4./4.1.1943, jossa sv. leiri 7:n kuittaus ja saksalaisten vastaanottokuittaus 502 sotavangista. T 19659/B18. SArk.

⁷⁵⁶ Kotij. E. SPR:n sv. toim:lle, n:o 1752/Järj.1b./sal./14.5.1943. T 19659/B18. SArk.

⁷⁵⁷ Kotij. E. SPR:n sv. toim:lle, n:o 1752/Järj.1b./sal./14.5.1943. T 19659/B18. SArk.

⁷⁵⁸ SPR:n kortisto, sv. Ä 202 Hundrizer, Aleksei. PK 2713/Bb54. SArk.

⁷⁵⁹ Kotij. E. SPR:n sv. toim:lle, K.D. n:o 3411/Järj.5/sal./14.9.1943. T 19656/F1. SArk.

⁷⁶⁰ PM:n Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3181/Sv.l/sal./16.5.1944. T 19656/F20. SArk.

⁷⁶¹ Kriegsgefangenenlager Nummer 7 an Deutsche Wehrmacht, Hanko, K.D.N.: 298/II/5b./15.9.1943.

Kirjelmän alaosassa saksalaisten vastaanottokuittaus 75 sotavangista 19.9.1943. T 19659/B18. SArk; Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o 393/II/sal./7.12.1943. T 19659/B18. SArk. Kirjelmän liitteenä luettelo 75 sotavangista, jotka sv. leiri n:o 7 luovutti saksalaisille 19.9.1943; LIITE 5: tiedot tässä ryhmässä luovutettujen sotavankien kansallisuuksista.

⁷⁶² PM:n Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3181/Sv.l/sal./16.5.1944. T 19656/F20. SArk.

⁷⁶³ Sv. leiri n:o 7, 20.10.1943. Luettelo saksalaisille luovutetuista sotavangeista. 29 vankia. T 19659/B18. SArk; Kriegsgefangenenlager n:o 7 an Deutsche Wehrmacht, KD. n:o 342/II/5b./20.10.1943. Ref. Kriegsgefangenenübergabe. T 19659/B18. SArk. Kirjelmän yhteyteen on liitetty saksalaisen upseerin vastaanottokuittaus 29 sotavangista.

osasto, Sv. kom. E.	tiedossa, kir- jeenvaihtoa käytiin AOK 20:n kanssa.				löytyvät, 2 venäläistä, uk- rainalainen ⁷⁶⁴
Sv. leiri n:o 7	Saksalainen sotilasviran- omainen	22.1.1944	Hanko Frontleitstelle	1	henkilötiedot löytyvät, venäläinen ⁷⁶⁵
Sv. leiri n:o 7	Saksalainen sotilasviran- omainen	9.2.1944	Turku Frontleitstelle	1	henkilötiedot löytyvät, georgialai- nen ⁷⁶⁶
Sv. leiri n:o 7	Saksalainen sotilasviran- omainen	13.5.1944	Hanko	1	henkilötiedot löytyvät, ei tietoa kansalli- suudesta, vang- in suostumus siirtoon ⁷⁶⁷
Sv. leiri n:o 7	Saksalainen sotilasviran- omainen	25.5.1944	Hanko	1	henkilötiedot löytyvät, ro- manialainen, vanki anoi siirtoa ⁷⁶⁸
Sv. leiri n:o 9		24.6.1944		1	henkilötiedot löytyvät, ukrainalainen ⁷⁶⁹

⁷⁶⁴ PM:n valv. os. Sv. kom. E:lle, n:o 15573/Valv.2/sal./6.11.1943. Koskee: Sv. leiri 3:n os. A:ssa säilytettävien partisaanien Pshikin, Grigorjevin, Mihailovin ja Levinin luovuttamista saksalaisille sot. viranomaisille kuulusteluja varten. Liittyy: PM:n valv. os. Lapin alatston kirj. n:o 2290/Lap.56/41/43/sal. ja (Geb.) A.O.K. 20:n der Abwehroffizierin kirj. N:o Ic/AO Tgb. Nr. 991/43 geh. . T 19659/B18. SArk ; Asiakirjan n:o 15573/Valv.2/sal./6.11.1943 liitteenä on jäljennös saksankielisestä kirjelmästä: Oberkommando der 20. (Gebirgs)-Armee An die Abwehrrabt. des H. Qu. Unterabr. Lappland, z. Hd. des Herrn Lt. Pessala, Ic/AO Tgb. Nr. 991/43 geh. 29. Oktober 1943. Bezug: Abwehrrabt. des H. Qu., Unterabt. Lappland Nr. 1929/Lap.56/41/43/sal. vom 6.9.43. Betr.: Partisanen Pshik, Grigorjew, Michailow und Lewin. Jäljennöksen oikeaksi todistaa PM:n valvontaosastossa marraskuun 6. Päävänä 1943 Pertti Pekkanen. T 19659/B18. SArk; PM:n sv. kom. E Sv. leiri 3:n päälliköille, n:o 1341/Sv.1./sal./ 17.11.1943. Tiedoksi: PM:n Valv. os.. T 19659/B18. SArk; Sv. leiri 3:n kirj. 9493/9 Kp:lle, n:o 1371/III/4b.sal./21.11.1943. Koskee: sv. passitusta. Liittyy: PM:n Sv. kom. E:n kirj. n:o 1341/sv.1./sal./17.11.1943. Kirjelmän yhteyteen on liitetty luutnantti Lauri Pessalan vastaanottokuittaus 26.11.1943. T 19656/F1. SArk; SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. T 2713/Bb54-55. SArk.

⁷⁶⁵ Sv. leiri n:o 7 Sv. kom. E:lle, n:o /9/II/sal./25.1.1944. T 19659/B18. SArk; Hauptquartier Auslandsabteilung An den Stab des Deutschen Generals beim Oberkommando der Finnischen Wehrmacht, n:o 5022/Ulk.1./sal./3.10.1943. T 19656/F 18-20. SArk.

⁷⁶⁶ Sv. leiri n:o 7:n järj. tsto. Sv. kom. E:lle, n:o 15/II/sal./15.2.1944. T 19659/B18. SArk; PM:n ulk. os. Sv. kom:lle, n:o 83/Ulk.2/9/sal./10.1.1944. T 19659/B18. SArk.

⁷⁶⁷ PM:n Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, 2857/Sv.1./sal./17.5.1944. T 19659/B18. SArk.

⁷⁶⁸ PM:n Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3448/Sv.1./sal./9.6.1944. T 19659/B18. SArk; PM:n Järj. os. PM:n Ulk. os:lle, n:o 1191/Järj.4/sal./21.8.1943. T 19656/F20. SArk.

⁷⁶⁹ SPR:n kortisto, sv. Ha-1040 Andruh, Nikolai Jakovlevitsh. PK 2713/Bb54. SArk; Andruhin hakemistokortti on 2.-20.1.1942 sv. leiri n:o 9:stä luovutettujen 94 vangin korttien yhteydessä. Andruhin kortissa luovutuspäivä 24.6.1944. T 19659/B17. SArk; Sv. leiri 9 Sv. kom. E:lle, n:o 744/II/4 sal./7.9.44. Asia: saksalaisille luovutetut ja saadut sv:t. Viite: 1057:n puh. sanoma n:o 6084/5.9.44.

	Saksalainen sotilasviran- omainen	11.8.1944	Hanko Frontleitstelle	1	henkilötiedot löytyvät, kotimaa Lat- via, vangin suostumus siirtoon ⁷⁷⁰
Sv. leiri 3, Sv. kom. E.	AOK 20	10.8.1944	Rovaniemi	1	partisaani- asiantuntija, henkilötiedot löytyvät, venäläinen ⁷⁷¹
			yhteensä	2158	

Luettelo saksalaisille luovutetuista sotavangeista. Andruh Ha-1040 luovutettu 24.6.44 Rovaniemellä. T 19659/B18. SArk.

⁷⁷⁰ PM:n Sv. kom. E. SPR:lle, n:o 5596/sv.l./19.8.1944. T 19659/B18. SArk; PM:n Sv. kom. E. PM:n Ulk. os:lle, n:o 3388/Sv.l./sal./6.6.1944. T 19656/F20. SArk.

⁷⁷¹ Oberkommando der 20. (Geb.) Armee Abt. Ic Nr. 1181/44 sal./6.6.44. Suomalaisten sotilasviranomaisten suomentama saksalaiskirjelmä, jossa pyydetään venäläisen sotavangin Shuvalovin lopullista luovutusta, on liitteenä kirjelmässä: Yhteysesikunta Roi PM:n Tied. osastolle, n:o 562/II/Ic/II/sal./7.6.1944. T 19656/F20. SArk; PM:n Sv. kom. E Sv. l. 3:n päällikölle, n:o 4594/Sv.l./sal./26.7.1944. Asia: sv. Shuvalovin luovutus Saksan sotilasviranomaisille. Viite: PM:n Tied. os. kirj. n:o 566/Kuul.tsto/sal./16.7.44. T 19656/F20. SArk ; Elokuussa 1944 sotavankileiri n:o 3 lähetti sotavankikomentajan esikunnalle Saksan sotilasviranomaisten vastaanottokuitit sotavanki Shuvalovista. Ks. kirjelmä Sv. leiri n:o 3 PM:n Sv. kom. E:lle n:o 740/IIIb./sal./22.8.1944. T 19659/B18. SArk; PM:n Sv. kom. E SPR:n sv. toim:lle, n:o 5978/Sv.l./sal./2.9.1944. T 19659/B18. SArk.

LIITE 2

JÄLJENNÖS. "SAKSAN SOTILASVIRANOMAISILLE LUOVUTETUT SOTAVANGIT"

Päiväämätön laskelma. Sijainti arkistokokoelmissa: Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin. T 19659/B18. SArk. Laskelma laadittu todennäköisesti sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä jatkosodan jälkeen.

Kansallisuus	luovutuksen päivämäärä	paikkakunta	lukumäärä	lisätietoja
saksalaisia	11.11.1941	Rovaniemi	80	Huom! Tämä luettelo on epätäydellinen!
"	22.11.1941	Rovaniemi	3	
"	20.12.1941	Rovaniemi	1	
"	02.01.1942	Tallinna	40	
"	28.05.1942	Rovaniemi	16	
"	08.10.1942	Rovaniemi	29	
"	01.11.1942	Pori	1	
"	13.05.1943	Hanko	1	
"	13.09.1943	Hanko	4	
			=====	
			175	
			=====	
virolaisia	02.01.1942	Tallinna	504	
"	04.06.1942	"	53 (58)	
"	26.10.1942	Helsinki	34 (25)	
"	(31.08.42)	Hanko	5	
	13.09.1943			
			=====	
			596	
			=====	
latvialaisia	02.01.1942	Tallinna	48	
"	28.05.1942	Rovaniemi	1	
"	04.06.1942	Tallinna	10	
"	26.10.1942	Helsinki	18	
"	13.09.1942	Hanko	3	
			=====	
			80	
			=====	
liettualaisia	02.01.1942	Tallinna	10	
"	04.06.1942	"	5	
"	26.10.1942	Helsinki	3	
"	13.09.1942	Hanko	1	
			=====	
			19	
			=====	
puolalaisia	09.04.1942	Pori	2	
"	08.10.1942	Rovaniemi	1	
"	13.09.1943	Hanko	1	

“	22.01.1944	“	1	
			=====	
			5	
			=====	
ukrainalaisia	09.04.1942	Pori	70	
“	28.05.1942	Rovaniemi	1	
“	08.10.1942	“	24	
“	19.10.1942	Helsinki	1	
“	13.09.1943	Hanko	10	
“	20.10.1943	“	27 (29)	
			=====	
			133	
			=====	
armenialaisia	08.10.1942	Rovaniemi	1	
“	13.09.1943	Hanko	5	
			=====	
			6	
			=====	
mordvalaisia	08.10.1942	Rovaniemi	1	
			=====	
valkovenäl.	08.10.1942	Rovaniemi	6	
			=====	
kaukaasialaisia	04.01.1943	Hanko	501 (502)	
“	13.09.1943	“	31	
“	15.02.1944	“	1	
			=====	
			533	
			=====	
romaanialaisia	13.09.1943	Hanko	6	
			=====	
bulgarialaisia	13.09.1943	Hanko	3	
			=====	
hollantilaisia	13.09.1943	Hanko	1	
			=====	
tsekkejä	13.09.1943	Hanko	2	
			=====	
venäläisiä	05.02.1942	Alakurtti	1	
“	09.04.1942	Pori	46	
“	28.05.1942	Rovaniemi	11	
“	31.08.1942	Kotka	25	Somerin vank.
“	10.09.1942	Pitkäranta	2	
“	18.10.1942	Helsinki	1	
“	03.11.1942	Pitkäranta	4	
“	19.12.1942	“	1	
“	27.04.1943	Helsinki	2	
“	30.06.1943	Mikkeli	2	
“	02.09.1943	Hanko	4	
“	13.09.1943	“	3	
“	20.10.1943	“	2	

“	08.01.1944	Helsinki	1
“	25.05.1944	Hanko	1
“	28.08.1944	Rovaniemi	1
“	30.08.1944	“	1
			=====
			108
			=====
sekalaisia	01.01.1942	Rovaniemi	100
“	01.05.1942	III AK	344
“	1942-1943	Rovaniemi	522
			=====
			966
			=====
		Yhteensä	2640
			=====
Espanjaan espanjalaisia	luovutettu 24.01.1943	Turku	21
			=====

LIITE 3**JÄLJENNÖS. "SV. LUOVUTUKSET SAKSALAISILLE"**

Päiväämätön laskelma. Sijainti arkistokokoelmissa: Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin. T 19659/B19. SArk. Laskelma on laadittu todennäköisesti sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä jatkosodan jälkeen.

Päivämäärä	Luovuttaja	Luovutus- paikkakunta	Vankien lukumäärä
1941			
29.10.	Valv. os.	Salla	52
4.11.	Sv. leiri 19	Rovaniemi	83
13.12.	Valv. os	Rovaniemi	60
1942			
1.1.	Hel. sk. piiri	Tallinna	527
tammik.	Sv. leiri 8	Elvenäs, Norja	5
20.1.	Sv. leiri 9	Rovaniemi	95
17.2.	Valv. os.	Rovaniemi	60
14.3.	Valv. os.	Rovaniemi	56
8.4.	Valv. os.	Rovaniemi	60
28.4.	IIIAKE Sv. järj. p	Kuusamo	1
28.5.	Sv. leiri 9	Rovaniemi	26
4.6.	Hel. sk. piiri	Tallinna	58
27.6.	Valv. os.	Rovaniemi	60
20.6.	Sv. leiri 9	Rovaniemi	1
22.7.	Valv. os.	Rovaniemi	62
-7.	Sv. leiri 16	Kuusamo	1
-7.	28.SotaS		1
8.9.	Valv. os.	Rovaniemi	60
22.9.	Valv. os.	Salla	50
-9.	Sv. leiri 16	Uuksu	2
5.10.	Sv. leiri 16	Salmi	4
6.10.	Sv. leiri 7	Rovaniemi	95
20.10.	Sv. leiri 7	Helsinki	55
19.10.	Sv. järj. leiri 2	Helsinki	1
18.11.	Sv. leiri 9	Helsinki	1
1943			
4.1.	Sv. leiri 7	Hanko	502
1.5.	Kotij. E.	Helsinki	2
13.5.	Sv. leiri 7	Hanko	1
30.6.	P.M. Tied. os.	Mikkeli	2

1.9.	Sv. leiri 7	Hanko	4
19.9.	Sv. leiri 7	Hanko	75
20.10.	Sv. leiri 7	Hanko	29
26.11.	Sv. leiri 3	Rovaniemi	3
1944			
8.1.	Kan. RE.	Helsinki	1
22.1.	Sv. leiri 7	Hanko	1
15.2.	Sv. leiri 7	Turku	1
15.5.	Sv. leiri 7	Hanko	1
25.5.	Sv. leiri 7	Hanko	1
10.8.	Sv. leiri 3	Rovaniemi	1
19.8.	Sv. leiri 7	Hanko	1
YHTEENSÄ			2101
Luovutettu			
Espanjaan			
1943/24.1. 21 sv:a			

LIITE 4**SUOMEN SAKSALLE LUOVUTTAMIEN SOTAVANKIEN
KANSALLISUUDET 2132 VANGIN OSALTA**

Lähteet: LIITTEEN 1 yhteydessä ilmoitetut lähteet; Sv. leiri n:o 3:n arkisto. Saksalaisille luovutettujen sotavankien kortteja. T 6863/26. SArk; Sv. leiri n:o 1:n arkisto. Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä upseerisotavankeja A-Z, T 7699/62, Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä stm. sv:ja A-Z. T 7699/63. SArk; Hakemistokortit saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. T 19659/B17. SArk; Venäjänkielinen vankilista SS-Sturmbannführer von Felden 29.10.1941 vastaanottamista sotavangeista. Vankien kansallisuudet ilmoitetaan. T 19658/B10. SArk; SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb54-56. SArk.

KANSALLISUUS	LUKUMÄÄRÄ	%
baltti ⁷⁷²	686	32,2
kaukaasialainen	543	25,5
venäläinen	435	20,4
saksalainen	158	7,4
ukrainalainen	145	6,8
juutalainen	44	2,1
valkovenäläinen	35	1,6
puolalainen	15	0,7
karjalainen	12	0,6
tataari	9	0,4
suomalainen	8	0,4
romonialainen	7	0,3
kazah	4	0,2
bulgarialainen	3	0,1
inkeriläinen	2	0,1
tsekki	2	0,1
zuvam	2	0,1
komi	2	0,1

⁷⁷² Baltteihin on laskettu virolaiset, latvialaiset ja liettualaiset.

itäkarjalainen	1	0,05
hollantilainen	1	0,05
tsuvash	1	0,05
rumenial.	1	0,05
tentsheni	1	0,05
tungunsi	1	0,05
tverinkarjalainen	1	0,05
udmurtti	1	0,05
vepsäläinen	1	0,05
vienankarjalainen	1	0,05
mordvalainen	1	0,05
tseremissi	1	0,05
moldovan	1	0,05
uzbekki	1	0,05
ei kansallisuutta	6	0,3
YHTEENSÄ	2132	

LIITE 5**SUOMEN 19.9.1943 SAKSALLE LUOVUTTAMIEN SOTAVANKIEN
KANSALLISUUDET**

Lähde: Sotavankileiri n:o 7 Sotavankikomentajan esikunnalle, n:o
393/II/sal./7.12.1943. T 19659/B18. SArk. 75 sotavankia luovutettiin. 46 sotavankia
kieltäytyi luovutuksesta.

Kansallisuus	lukumäärä
armenialainen	5
kaukasialainen	3
virolainen	5
tentsheni	1
romanialainen	6
tsherkessi	1
latvialainen	3
venäläinen	1
ukrainalainen	10
hollantilainen	1
grusial.	9
tataari	1
bulgarialainen	3
saksalainen	4
adzerb.	2
avari	7
dargin	2
lakitsh	1
rumenial.	1
karatshai	1
tshentshen	1
tsekkiläinen	2
puolalainen	1
osetin	2

dagest.	1
liettualainen	1
yhteensä	75

LIITE 6**SUOMEN SAKSALLE LUOVUTTAMIEN POLIITTISTEN SOTAVANKIEN KANSALLISUUDET 516 VANGIN OSALTA**

Lähteet : Sv. leiri n:o 3:n arkisto. Saksalaisille luovutettujen sotavankien kortteja. T 6863/26. SArk; Sv. leiri n:o 1:n arkisto. Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä upseerisotavankeja A-Z, T 7699/62, Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä stm. sotavankeja A-Z, T 7699/63. SArk; Hakemistokortit saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista. T 19659/B17. SArk; Venäjänkielinen vankilista SS-Sturmabführer von Felden 29.10.1941 vastaanottamista sotavangeista. Vankien kansallisuudet ilmoitetaan. T 19658/B10. SArk; SPR:n kortisto, saksalaisille luovutetut. PK 2713/Bb54-56. SArk.

KANSALLISUUS	LUKUMÄÄRÄ.	%
venäläinen	327	63,4
ukrainalainen	69	13,4
juutalainen	44	8,5
valkovenäläinen	25	4,8
karjalainen	12	2,3
suomalainen	8	1,6
tataari	5	1,0
armenialainen	3	0,6
inkeriläinen	2	0,4
saksalainen	2	0,4
zuvam	2	0,4
azerbaidzhanilainen	1	0,2
itäkarjalainen	1	0,2
tungunsi	1	0,2
vepsäläinen	1	0,2
vienankarjalainen	1	0,2
tverinkarjalainen	1	0,2
kazah	1	0,2
komi	1	0,2
azeiberd.	1	0,2
udmurd	1	0,2

virolainen	1	0,2
ei kansallisuutta	6	1,2
yhteensä	516	

LIITE 7**SUOMI, SOTAVANGIT JA IHMISLUOVUTUKSET 1939-55 -
TUTKIMUSHANKKEEN TIETOJA SAKSALAISTEN HUOSTAAN
SIIRRETTYJEN NEUVOSTOSOTAVANKIEN KANSALLISUUKSISTA**

Lähde: Westerlund, Lars, Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944.
Tammi. Porvoo 2008. Ss. 98-99.

Kansallisuus	lukumäärä	prosenttiosuus
Baltian kansat	581	24,5
Kaukasialaiset	325	13,6
Saksalaiset	169	7,1
Puolalaiset	63	2,6
Turkkilaiskansat	212	8,5
Juutalaiset	52	2,2
Kaukaiset suomensukuiset	13	0,5
Valkovenäläiset	51	2,1
Ukrainalaiset	179	7,5
Lähialueiden suomensukuiset	29	1,2
Venäläiset	567	23,6
Muut	9	0,4
Ei tietoa	157	6,6
Kaikki	2396	100,0

LIITE 8**IDA SUOLAHDEN ESITTÄMÄT TIEDOT SUOMEN SAKSALLE SIIRTÄMISTÄ SOTAVANGEISTA**

Lähde: Suolahti, Ida, POW Transfers during the Continuation War 1941-44. POW Deaths and People Handed over to Germany and The Soviet Union in 1939-55. A reasearch report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008. Sivut: 150-151. Suolahden käyttämät lähteet: T 19659/B17, T 19659/B18, T 19661/B60, SPR svststo Bb 54-56, Bc, Bh 1, Ea 7, Ea 13, Ea 14, T 5856/25, T 19684/Ab10-12. Sivu: 142.
http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

Reasons for transfer by transfer group

Prisoners of war transferred to German authorities by the Finns

Prisoners of war captured by the Finns and transferred to work for the Germans: total of 735 of whom 95 were not returned to the Finns

<i>Unregistered</i>	<i>Num</i>	<i>Notes</i>
November 1941	300	Returned to the Finns by summer 1942
December 1941	101	Does not include 44 prisoners of war taken by the III Army Corps, for whom 44 prisoners taken by the Germans were received in exchange

Registered

19.11.1941	94	Remained with the Germans (Palkisoja)
February 1942	206	Returned on December 5, 1942 (Pori airfield)
December 1942	34	All except 1 returned by October 1, 1943 (Kemi airfield)

Transferred on the basis of ethnicity; total of 919

Day	Nationality	Number
8.11.1941	Ethnic German	80
21.11.1941	Ethnic German	3
1.1.1942	Ethnic German	40
1.1.1942	Estonians, Latvians, Lithuanians	562
28.5.1942	Ethnic German	26
4.6.1942	Estonians, Latvians, Lithuanians	58
8.10.1942	Ethnic German	95
20.10.1942	Estonians, Latvians, Lithuanians	55

Transferred in an exchange; total of 608

Day	Nationality	Number
5.1.1943	Caucasian peoples, 2 Ukrainians	502
19.9.1943	Includes Caucasian peoples, self requested	75
20.10.1943	Includes Poles and Ukrainians	29
13.5.1944	Belarusian	1
24.6.1944	Ukrainian	1

Transferred for intelligence and surveillance reasons; total of 559

<i>Transfer time</i>	<i>Number</i>
29.10.1941	52
13.12.1941	60
17.2.1942	60
14.3.1942	56
8.4.1942	60
27.6.1942	60
22.7.1942	62
8.9.1942	60
22.9.1942	50
Years 1941-1944	39

In addition, there are 95 prisoners of war, whose time of transfer or cause of transfer is not clear

Altogether 2,916 were transferred, of whom 2,276 were permanently transferred

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

Sota-arkisto (SArk)

Päämajan osastojen arkistot

Päämajan hallinnollinen toimisto

Salaista kirjeistöä, sotavangit 1939-1941 (järj. 6), T 19653/5.

Salaista kirjeistöä, sotavangit 1939-1941 (järj. 6), T 19653/6.

Salaista kirjeistöä, sotavangit 1942 (järj. 6), T 19653/7.

Salaista kirjeistöä, sotavangit 1942 (järj. 6), T 19653/8.

Päämajan sotavankitoimisto

Salaista kirjeistöä 1942 (järj. 5), T 19654/F5.

Salaista ja yleistä kirjeistöä 1943 (järj. 3), T 19654/F7.

Salaista ja yleistä kirjeistöä 1943 (järj. 3), T 19654/F8.

Salaista ja yleistä kirjeistöä 1943 (järj. 4), T 19654/F9.

Päämajan sotavankikomentajan esikunta

Salaista ja yleistä kirjeistöä, sotavangit 1943, T 19656/F1.

Salaista ja yleistä kirjeistöä, sotavangit 1943, T 19656/F2.

Salaista ja yleistä kirjeistöä, sotavangit 1944, T 19656/F18-20.

Puolustusvoimain pääesikunta

Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin

Nimiluetteloita päämajan eri osastoissa sekä muissa puolustusvoimain yksiköissä kuin Heimopataljoona 3:ssa palvelleista sotavangeista 1941-1944, T 19658/B10.

Hakemistokortit saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista 1941-1944, T 19659/B17.

Nimiluetteloita saksalaisille luovutetuista sotavangeista, T 19659/B18.

Suomen- ja venäjänkielisiä nimiluetteloita saksalaisille luovutetuista sotavangeista 1941-1944, T 19659/B19.

Yleisesikunnan päällikkö

Sal henk ja yl kirjeistöä - diarioimattomia 1941, T 20117/32.

Sal henk ja yl kirjeistöä 1942, T 20117/33.

Sotavankileirien arkistot

Sv. leiri n:o 1:n arkisto

Sv. leiri n:o 1:n salaista kirjeenvaihtoa 6.7.-31.12.1941, T 7536/48.

Sv. leiri n:o 1:stä siirrettyjä upseerisotavankeja A-Z, T 7699/62.

Sv. leiristä 1 siirrettyjä stm. sv:ja A-Z, T 7699/63.

Sv. järj. leiri n:o 2:n arkisto

PST.-lähetykset, T 8625/1.

Sv. leiri n:o 3:n arkisto

Sv. leiri n:o 3:n lähettämiä kirjelmiä 1941, T 6861/6.

Sv. leiri n:o 3:een saapuneita kirjelmiä 1941, T 6861/18.

Saksalaisille luovutettujen sotavankien kortteja, T 6863/26.

Saksalaisille luovutettujen sotavankien kortteja, T 6863/28.

Sv. leiri n:o 19:n arkisto

Sv. leiri n:o 19, saapuvat sotavankeja koskevat asiat, T 9208/8.

Hallinnollinen toimisto (TstoX)/ Yhteysesikunta Roi

Sal ja yl kirjeistöä 1941-1942. B rikos- ja järjestysasiat 1-50, T 5856/25

Suomen Punaisen Ristin sotavankitoimisto

Jatkosodan sotavankikortisto

Saksalaisille luovutetut, PK 2713/Bb54-56

KIRJALLISUUS

Aleksandrov, Kirill, Suomi ja Stalinin venäläiset vastustajat: toisen maailmansodan tuntemattomat tapaukset. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf

Blinnikka, Aulis, Valvontakomission aika. WSOY. Porvoo 1969.

Elias, Norbert, Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla. Gaudeamus. Tampere 1997.

Eskelinen, Heikki, Me tahdomme suureksi Suomenmaan. Akateemisen Karjala-Seuran historia I. Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922-1939. WSOY. Juva 2004.

Fagerholm, K-A., Puhemiehen ääni. Tammi. Helsinki 1977.

Frolov, Dmitri, Sotavankina Neuvostoliitossa. Suomalaiset NKVD:n leirissä talvi- ja jatkosodan aikana. SKS. Helsinki 2004.

Haataja, Lauri, Kaikki virtaa. Teoksessa "Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)". Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997.

Hallikainen, Janne, Kurinpito ja mielivalta. Teoksessa: "Vihollisen armoilla. Neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941-1948." Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Minerva. Jyväskylä 2004.

Hanski, Raija, Behandlingen av Krigsfångar under Vinter- och Fortsättningskriget. En Folknattlig studie. Institutet för mänskliga Rättigheter Projektet Finland och de mänskliga rättigheterna, nr. 26. Åbo Akademi 1990.

Hietala, Marjatta, Tutkijat ja Saksan suunta. Teoksessa "Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana." Toimittanut Marjatta Hietala. SKS. Jyväskylä 2006.

Hristoforov, Vasili S., Sotavankileirit Suomessa ja Norjassa. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf

Immonen, Kari, Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Otava. Keuruu 1987.

Jokela, Anna, Suur-Suomi: saavutettu unelma. Teoksessa "Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)". Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997.

Jokipii, Mauno, Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet. Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana. SKS. Jyväskylä 2002.

Jokipii, Mauno, Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940-41. Otava. Keuruu 1987.

Jokisipilä, Markku, Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004.

Jones, Ellen, Red Army and Society. A Sociology of the Soviet Military. Allen & Unwin. Frome and London 1985.

Junila, Marianne, Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.

Juutilainen, Antti, Joukkojen perustaminen asemasodan aikana. Jatkosodan historia 4. WSOY. Porvoo 1993.

Kahan, Semy, "Suomi luovutti enemmän kuin kahdeksan juutalaista". Etelä-Suomen Sanomat 21.11.2001.

Kaimio, Yrjö, Heimokansat ja ulkomaalaiset vapaaehtoiset Suomea puolustamassa. Jatkosodan historia 6. WSOY. Porvoo 1994.

Koivusalo, Esko, Humanisti ja patriootti. Paavo Ravilan (1902-1974) vaiheita Aunuksesta Akatemiaan. Artikkelijulkaisu Hiidenkivi-lehdessä 3/2003, ss. 16-19.

Korpi, Kalle, Tavoitteena Muurmanni. Saksan Norjan-armeija ja Pohjois-Suomen rintamasuunta joulukuusta 1940 joulukuuhun 1941. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Jyväskylä 1996.

Krosby, Hans Peter, Suomen valinta 1941. Kirjayhtymä. Helsinki 1967.

Kujala, Antti, Vankisurmat. Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatkosodassa. WSOY. Juva 2008.

Kujansuu, Juha, Kenraalikoppi ja sikalaryssät. Jatkosodan politrukki- ja upseerisotavangit. Suomen historian lisensiaattityö. Jyväskylän yliopisto 1999.

Kuparinen, Eero, Aleksandriasta Auschwitziin. Antisemitismin pitkä historia. Atena. Jyväskylä 1999.

Kuutma, Raul, Suomen-poikien tie. Virolaissotilaiden kohtaloita. Suomentanut Eero Riuttala. Otava. Keuruu 2004.

Laaksonen, Lasse, Eripuraa ja arvovaltaa - Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen. Ajatus Kirjat. Jyväskylä 2004.

Laidinen, Einar, Saksalaiset neuvostosotavangit Karjalan pohjoisosassa ja Pohjois-Suomessa 1941-1944. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf

Laine, Antti, Itä-Karjalan sotilashallinnon valistusosaston päällikkö. Teoksessa "Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)". Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997.

Laine, Antti, Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941-1944. Otava. Keuruu 1982.

Levin, Nora, The Jews in the Soviet Union since 1917. Paradox of survival. Volume I. I.B.Tauris & Co. Ltd. London 1988.

Lidman, Hans, Vanha tie. Teoksessa "Aikain muistot. Lapin kuvauksia neljältä vuosisadalta." Toimittanut Heikki Annanpalo. Edita. Helsinki 2000.

Lindstedt, Jukka, Juutalaisten sotavankien luovutukset. Historiallinen aikakauskirja 2/2004. Ss. 144-165.

Lindstedt, Jukka, Kuoleman tuomitut. Kuolemanrangaistus Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 221. Helsinki 1999.

Lähteenmäki, Maria, Jänkääkäreitä ja parakkipirkkoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945. Historiallisia tutkimuksia 203. Suomen Historiallinen Seura. Vammala 1999.

Manninen, Ohto, Sotavangit ja sotavankileirit. Jatkosodan historia 6. WSOY. Porvoo 1994.

Manninen, Ohto, Suur-Suomen ääriiviivat. Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksan-politiikassa 1941. Kirjayhtymä. Jyväskylä 1980.

Martikainen, Tyyne, Neuvostoliiton partisaanien tuhoiskut siviilikyliin 1941-44. Kemi 1998.

Mikkola, Timo, Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, syyskuu 1976. Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto.

Myllyniemi, Seppo, Suomi Sodassa 1939-1945. Otava. Keuruu 1982.

Neljätuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. AKS:läinen elämäkerrasto. Toimittaneet Matti Kuusi ja Ville-Paavo Aitola. WSOY. Porvoo 1991.

Nesemann, Frank, Kaukasialaisten sotavankien luovutukset Suomesta vv. 1943-1944. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. [Http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf](http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf)

Nevalainen, Pekka, Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Otava. Keuruu 1990.

Nordström, Ragnar, Voitto tai kuolema. Jääkärieverstin elämä ja perintö. WSOY. Juva 1996.

Otto, Reinhard, Soviet Prisoners of War on the German Lapland Front, 1941-1944. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. [Http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf](http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf)

Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner: Patriootti. Elämäkerta vuosilta 1937-1966. 4. osa. Tammi. Helsinki 1989.

Pietola, Eino, Sotavangit Suomessa 1941-1944. Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana. Gummerus. Jyväskylä 1987.

Pimiä, Teuvo, Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalaisutkijat miehitetyillä alueilla 1941-1944. Ajatus Kirjat. Jyväskylä 2007.

Pinkus, Benjamin, The Jews of the Soviet Union. The history of a national minority. Cambridge University Press. Cambridge 1988.

Poljan, Pavel, Neuvostoliittolaiset juutalaissotavangit Romaniassa ja Suomessa. Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. [Http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf](http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf)

Prisoners of War Deaths and People Handed over to Germany and the Soviet Union in 1939-1955. A Research Report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008. www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

Rautkallio, Hannu, Suomen juutalaisten aseveljeys. Tammi. Jyväskylä 1989.

Roiko-Jokela, Heikki, Heimotyötä ja virolaissympatioita. Teoksessa “Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)”. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997(a).

Roiko-Jokela, Heikki, Kuka oli Vilho Helanen? Teoksessa “Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)”. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997(b).

Rosén, Gunnar, Suomalaisina Itä-Karjalassa. Sotilashallinnon ja Suomen Punaisen Ristin yhteistoiminta 1941-1944. SHS. Jyväskylä 1998.

Ryti, Risto, “Käymme omaa erillistä sotaamme”. Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Toimittaneet Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Edita. Helsinki 2006.

Sana, Elina, Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle. WSOY. Juva 2003.

Saressalo, Lassi, Kansain kohtaloita. Suomalais-ugrilaiset ennen ja nyt. Tampereen museoiden julkaisuja 87. Tampere 2006.

Saukkonen, Jussi, Vastuun sukupolvi. Kirjayhtymä. Vaasa 1973.

Sepp, Helena, Suomen silta kohtalon siltana 1919-1940. Teoksessa “Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952)”. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela - Heikki Seppänen. Atena. Jyväskylä 1997.

Silvennoinen, Oula, Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933-1944. Otava. Keuruu 2008.

Smolar, Rony, Setä Stiller. Valpon ja Gestapon välissä. Tammi. Pieksämäki 2003.

Solzhenitsyn, Aleksandr, Vankileirien saaristo I-II. Vankiteollisuus ; Ikuinen liike. Suomentanut Esa Adrian. Wahlström & Widstrand. Oslo 1974.

Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Lars Westerlund (toim.). Helsinki 2008. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/sotavangit%20ja%20internoidut_web.pdf

Suolahti, Ida, Prisoners of War Transfers During the Continuation War. POW Deaths and People Handed over to Germany and the Soviet Union in 1939-1955. A Research Report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008. www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

Suomen sotilasaikakauslehti 1929, ss. 102-109. Mitä kansallisuuksia kuuluu Puna-armeijaan. Artikkelin kirjoittanut nimimerkki -nir-.

Syrjä, Pentti, Isänmaattomat. Heimosoturit jatkosodassa 1941-44. WSOY. Juva 1991.

Tikkanen, Pentti H., Sotavangit. Karisto. Hämeenlinna 2002.

Toinen maailmansota. Thomas Magnusson, Niels Erik Rosenfeldt, Jörgen Weinbull. Ensimmäinen ja toinen maailmansota. Otava. Keuruu 2002.

Torvinen, Taimi, Kadimah. Suomen juutalaisten historia. Otava. Keuruu 1989.

Tuompo, W.E., Päiväkirjani Päämajasta 1941-1944. WSOY. 1994.

Vares, Vesa, Kuitenkin me voitimme! Uuspatrioottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodasta suomalaisissa populääriesityksissä. Teoksessa "Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä." Toimittanut Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat. Jyväskylä 2007.

Varpio, Yrjö, Väinö Linnan elämä. WSOY. Porvoo 2006.

Vehviläinen, Olli, Odotuksen vuosi 1942. Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990(a).

Vehviläinen, Olli, "Saksan paras liittolainen". Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990(b).

Westerlund, Lars, Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944. Tammi. Porvoo 2008(a).

Westerlund, Lars, The German Strategic Use of POW Labor in the Far North. POW Deaths and People Handed over to Germany and the Soviet Union in 1939-1955. A Research Report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008(b). www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

Westerlund, Lars, The Mortality Rate of Prisoners of War in Finnish Custody between 1939 and 1944. POW Deaths and People Handed over to Germany and the Soviet

Union in 1939-1955. A Research Report by the Finnish National Archives. Edited by Lars Westerlund. Helsinki 2008(c). www.narc.fi/Arkistolaitos/a/tiedostot/PDF/POW%20deaths_web.pdf

Vilén, Timo, Uusi historia avartaa kuvaa viime sodista. Aamulehti 19.2.2007.

Williams, Robert C, Culture in Exile. Russian Emigres in Germany 1881-1941. Cornell University Press. London 1972.

Ylikangas, Heikki, Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 5/2004(a). Selvitys Internetissä osoitteessa: www.vnk.fi/julkaisut.

Ylikangas, Heikki, Muutokset tutkimuksen suuntautumisessa. Historiallinen Aikakauskirja 1/2004(b).

INTERNET

<http://president.tatar.ru>

<http://en.wikipedia.org>

<http://Kronos.narc.fi/jatkosota/tilastot.html>